KEN TA ARUBIANO?

SOCIALE INTEGRATIE EN NATIEVORMING OP ARUBA 1924–2001

Luc Alofs en Leontine Merkies

KEN TA ARUBIANO?

Voor onze Arubaanse gesprekspartners

KEN TA ARUBIANO?

Sociale integratie en natievorming op Aruba, 1924–2001

LUC ALOFS EN LEONTINE MERKIES

cari.

2001
VAD/De Wit Stores
Oranjestad, Aruba

‘Ken ta Arubiano? Sociale integratie en natievorming op Aruba’ verscheen in 1990 als Antillen Working Paper 15 (ISBN 90.6718.018.1). Uitgever was de Caraibische Afdeling van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land en Volkenkunde te Leiden, Nederland. Deze tweede uitgebreide druk is een uitgave van VAD/De Wit Stores, Aruba.

© 2001 Luc Alofs en Leontine Merkies

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs. Een uitzondering wordt gemaakt voor het gebruik als lesmateriaal voor het lager en middelbaar onderwijs op Aruba. Hiervoor is geen toestemming vereist.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system, without written permission from the authors. An exception is made for educational use for primary and secondary schools in Aruba. In this case, no permission is required.

ISBN 99904-81-10-5

INHOUD

DEEL 2 OLIE, IMMIGRANTEN EN ARUBANEN: 1924–1950

VOORWOORD

Toen wij in januari 1988 onze studie in de culturele antropologie beëindigden, boden de Caraïbische Afdeling van het KITLV en de STICUSA ons de mogelijkheid om onze doctoraalscriptie over Aruba aan te vullen met nieuw onderzoek en uit te brengen als Antillen Working Paper. De mogelijkheid om onze bevindingen voor een groter publiek toegankelijk te maken hebben wij met beide handen aangegrepen.

Het onderzoek dat de basis vormt voor deze uitgave bestrijkt een periode van ruim vier jaar. Ons eerste veldwerk vond plaats in de maanden januari–juni in 1985, het tweede in mei en juni, 1988. Aanvullend literatuur- en bronnenonderzoek op Curaçao en in Nederland vond vóór en na beide veldwerkperiodes plaats. De enorme medewerking en de vriendschappelijke ondersteuning die wij tijdens deze vier jaren in Nederland en op Curaçao, maar vooral op Aruba, ondervonden hebben, zijn niet alleen voor het slagen van ons onderzoek, maar ook voor ons persoonlijk van onschatbare waarde geweest. Het is ondoenlijk om hier al diegenen te bedanken die ons in de loop der tijd met raad en daad hebben bijgestaan. Toch willen we, bij het afsluiten van ons 'Aruba-project', een aantal personen en instanties in het bijzonder en uit de grond van ons hart bedanken.

Op Aruba zijn dat in de eerste plaats Ito Tromp van het, inmiddels opgeheven, Bureau Cultuur en Opvoeding en Ralph van Breet van het Departement van Onderwijs, die onze begeleiders waren. Wij danken hen voor al hun hulp en aanwijzingen, contacten en gesprekken, en vooral voor hun vriendschap. Voorts danken wij de medewerkers van de nationale bibliotheek en de mediatheek te Aruba, in het bijzonder Ido Yanez, voor de informatie en faciliteiten die zij ons steeds geboden hebben. Ook het personeel van het Bureau Bevolking (niet te vergeten de heer Urlo van Breet) en de Lago Annuity Foundation zijn wij bijzonder dankbaar voor het 'harde materiaal' dat zij – vaak niet zonder moeite – bijeenzochten en ter beschikking stelden. De bijdrage van het Colegio Arubano en de MTS en de docenten maatschappijleer aldaar, die ons in de gelegenheid stelden om met zo'n 500 leden van de 'derde generatie' in contact te komen, is misschien niet direct herkenbaar in deze publikatie, maar heeft in ons denken over natie-vorming op Aruba wel degelijk een belangrijke rol gespeeld. Hetzelfde geldt voor de inzichten die wij verkregen door enkele

weken van intensieve samenwerking met medewerkers van het Projectburo Village-renovatie en de Nationale Woningraad. Deze periode heeft ons onvergetelijke ervaringen opgeleverd.

Tijdens ons veldwerk hebben vele professionele en niet-professionele sociologen en historici op Aruba onze probleemstelling en onze bevindingen becommentarieerd, waarvoor wij hen allen zeer dankbaar zijn. Deze gesprekken waren van grote waarde als inspiratiebron en als controle op ons werk. Zelfs met al deze hulp zou dit boek er echter nooit gekomen zijn als niet enkele honderden Arubanen van verschillende achtergrond hun medewerking als gesprekspartner voor interviews of enquêtes hadden verleend. Aan allen bewaren wij goede herinneringen en we bedanken hen voor hun geweldige bereidwilligheid en openheid om onze vragen te beantwoorden.

Ook in Nederland hielpen mensen en instanties bij het realiseren van deze studie. Ook hen willen wij hier bedanken. Allereerst drs. Henk van Bueren en de STICUSA voor de financiële ondersteuning die het onderzoek en deze uitgave mogelijk maakte. Gert Oostindie en Peter Meel van de Caraïbische Afdeling van het KITLV bedanken we voor hun stimulans, en Peter voor het vele redactie-werk. Dankzij mr. Ben Wilms konden we het staatkundig kader van ons onderzoek hopelijk enig recht doen. Renk Ruiter bedanken we voor de tekening die op de omslag van dit boek prijkt. Op Curaçao bedanken we Peter Verton voor het ter beschikking stellen van een tiental sociologie-werkstukken over etnische groepen op Curaçao en Aruba.

Voor de wetenschappelijke begeleiding van deze studie zijn wij veel dank verschuldigd aan de professoren Jan Pouwer en Leo Triebels, die jarenlang enthousiast met ons onderzoek meeleefden. Ook professor Harrie Hoetink, die in een later stadium onze scriptie van zinvolle en opbouwende kritiek voorzag, willen we van harte bedanken. Dr. Johan Hartog danken we voor zijn uitgebreide reacties op ons werk.

Tenslotte een dankwoord aan het adres van Roswitha Merkies en Willy Verheijen, die (beiden zwanger) de enorme berg typewerk verzet hebben die onontbeerlijk was voor de geboorte van òns geesteskind.

VOORWOORD BIJ DE TWEEDE DRUK

Zestien jaar nadat wij in 1985 ons eerste onderzoek op Aruba verrichten, verschijnt een nieuwe uitgave van 'Ken ta Arubiano?'. In 1987 diende het als afstudeerscriptie. In 1990 verscheen het als Antillen Working Paper bij het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in Leiden. We mogen terugkijken op een positieve ontvangst, zowel in wetenschappelijke kringen als bij het publiek dat wij voor ogen hadden: de Arubaanse lezer. Na ruim een jaar was het boek uitverkocht, terwijl de vraag niet afnam. De afgelopen jaren zijn we veelvuldig door bekenden en onbekenden, door bibliotheken, onderzoekers en geïnteresseerde lezers gevraagd om het nogmaals uit te geven. Dankzij de combinatie VAD/De Wit Stores doet die mogelijkheid zich nu voor. In de vorm van een aangevulde druk, waarin we de gelegenheid nemen stil te staan bij de ontwikkelingen op Aruba sinds 1985.

Sinds dat jaar is er veel veranderd, zowel in de politiek en de economie, als in de samenstelling van de bevolking. De Status Aparte heeft vaste vorm gekregen en de economie die in 1985 in een diepe crisis verkeerde is dankzij de uitbouw van het toerisme opgebloeid. Het Bruto Nationaal Product per inwoner is 21.000 US$, na de Cayman Islands het hoogste in de Caraïbische regio. Dankzij de economische opbloei stopte de emigratie naar Sint Maarten en Nederland. De migratiestroom keerde om. Net als na de komst van de olie-industrie in 1924 werd Aruba een immigratie-samenleving. Om te voorzien in de enorme behoefte aan arbeid in de hotels, de horeca, de bouw, het bankwezen, het onderwijs etcetera, trokken duizenden migranten uit de regio en van elders naar het eiland. Een deel van hen – voornamelijk Noord-Amerikanen en Europese Nederlanders – beschikt over riante posities en inkomens, een ander deel – overwegend afkomstig uit de regio – verricht slecht betaald werk met beperkte promotiekansen. Arubanen zelf profiteren in wisselende mate van de gestegen welvaart. Migranten maken momenteel omstreeks eenderde van de bevolking uit.

Het vraagstuk van sociale integratie en natievorming is zodoende allerminst verouderd. Meer nog dan in 1985 worstelt Aruba met de vraag hoe eenheid te creëren in een samenleving die zo sterk is verdeeld in Arubanen en nieuwkomers; in gevestigden en buitenstaanders. Een deel van de nieuwe migranten zal Aruba als permanente woonplaats kiezen. Omdat de Arubaanse

arbeidsmarkt daarom vraagt en omdat er weinig perspectieven bestaan in het land van herkomst. Vroeg of laat dringt de vraag 'Ken ta Arubiano?' zich opnieuw op.

Instellingen als het Instituto Pedagogico Arubano, FUNDINI en de Sociaal Economische Raad wezen erop dat het beleid rond de multiculturele samenleving niet voldoende tot ontwikkeling is gekomen. Veel beleidsvragen zijn nog onbeantwoord of het voorgenomen beleid onuitgevoerd. De afstemming van het toelatingsbeleid op de arbeidsmarkt hapert. Het beleid rond huisvesting, medische zorg en onderwijs voor Arubanen en migranten is nog onvoldoende. De vraag rijst welke mate van sociale ongelijkheid acceptabel is in de moderne rechtsstaat. Ook moeten we de vraag stellen hoe Arubanen en nieuwkomers kunnen leren samenleven op een klein eiland met betrekkelijk grote sociale, culturele en taalkundige verschillen. Net als in de vroege Lago-jaren kenmerkt de verhouding tussen Arubanen en migranten zich in veel gevallen door distantie, zelfs ingehouden vijandigheid. Vooroordelen over en weer zijn weinig positief.

Velen worstelen in dit verband met het moeilijk grijpbare vraagstuk van de identiteit. Toerisme, massamedia, informatietechnologie en fastfoodketens uit alle windstreken propageren een levensstijl die sterk verschilt van de leefwijze die wordt gezien als 'typisch Arubaans' Het 'eigene' komt in het gedrang in de postmoderne wereld waarin staatkundige en economische grenzen vervagen en lokale culturen oplossen in de 'global village'. Dat is op Aruba niet anders dan op de Bahama's, Sint Maarten of – voor de Nederlandse lezer – in het voormalige vissersdorp Scheveningen. De uitbouw van het toerisme brengt veranderingen in gang die vergelijkbaar zijn met die ten tijde van de komst van de olie-industrie op het landelijke Aruba van 1924. We hopen dat deze herdruk een bijdrage kan leveren aan de discussie over sociale integratie en natievorming in deze nieuwe tijd.

Sinds de publicatie van 1990 zijn nieuwe wetenschappelijk inzichten rond de Arubaanse cultuur en geschiedenis tot stand gekomen. Archeologisch onderzoek toonde aan dat de Indiaanse voorgeschiedenis verder teruggaat dan wij destijds konden aangeven. De aanwezigheid van preceramische indianen tussen ca. 2000 voor en ca. 1000 na Christus werd aangetoond door Versteeg, Tacoma en Van der Velde (1990). Nieuw onderzoek naar de latere Caquetio's mondde uit in een indrukwekkende bundel over de Indiaanse nederzetting te Tanki Flip (Versteeg en Rostain red. 1997). Onder de titel 'Arubaans Akkoord' publiceerden 29 Arubaanse, Antilliaanse en Nederlandse auteurs over het Aruba van voor de olie-industrie (Alofs, Rutgers en Coomans red. 1997). Luc Alofs (1996) beschreef de aard en omvang van de slavernij en de emancipatie op Aruba tussen 1750 en 1963. De politieke en staatkundige geschiedenis

sinds 1945 is verder in kaart gebracht door onder meer Paula (1989), Reinders (1993) en Van Aller (1994). Antropologe Razak (1997) beschreef de geschiedenis van het Arubaanse Carnaval sinds 1921. De economische ontwikkelingen tussen 1969 en 1995 zijn samengevat door Haan (1998). Het tweede en het derde lustrum van de Status Aparte waren aanleiding tot de publicatie van bundels onder redactie van Armando 'Rudy' Lampe (red. 1997) en Luc Alofs (red. 2001).

Deze publicaties, aanvullend onderzoek en zeker ook de commentaren die wij op onze 1990-editie ontvingen, hebben ons op een aantal feitelijke onjuistheden in de tekst gewezen. Binnen de grenzen die het woord 'herdruk' stelt hebben we die verwerkt. De strekking en het betoog van het boek zijn hierdoor niet veranderd. Wel merken we op dat waar we in de tekst spreken over het heden, we dat deden aan het einde van de jaren tachtig. Een uitzondering maken we voor de periode ná 1985. Sprekend over sociale integratie en natievorming – de ondertitel van ons boek – staat de Arubaanse samenleving in de nieuwe eeuw voor nieuwe uitdagingen. Hierbij staan we stil in het toegevoegde vijfde deel.

Dit voorwoord is de plaats om hen te bedanken die deze herdruk mogelijk maakten. Op de eerste plaats zijn dat uiteraard onze uitgever en drukker, VAD en De Wit Stores. Ook willen we iedereen bedanken die ons boek de afgelopen jaren van commentaar voorzag. Voor het ter beschikking stellen van de foto's in Deel 5 bedanken we IPA-studenten Mario Lobo, Angelique Simon, Mirla Tromp-De Cuba en Sharlene Starke-Oduber. Tot slot: de kern van dit boek is gebaseerd op ruim honderd etnografische interviews die wij in 1985 en 1988 voerden. Een toenemend aantal van onze gesprekspartners is inmiddels niet meer in leven. Politici als Ernesto Petronia, Osbaldo Croes en Betico Croes, voorzitters van etnische clubs zoals Stanley van Trigt en andere Arubanen als Brenchi Arends, Julio Maduro, Maude Pompier en Pablo Tromp. Dr. Johan Hartog, Prof. Leo Triebels en dhr. Urlo van Breet noemden we al in 1990 in ons voorwoord. Hun levensverhalen en inzichten in de Arubaanse samenleving vormden het fundament van dit boek.

Luc Alofs en Leontine Merkies
Seroe Lopes, 1 oktober 2001

INLEIDING

Probleemstelling: integratie, etniciteit en natievorming: 1924–1985

In deze publikatie zullen wij onze onderzoekservaringen op Aruba, waarvan wij in 1987 verslag deden in onze doctoraalscriptie, opnieuw rangschikken en bewerken met behulp van materiaal dat we verkregen tijdens aanvullend onderzoek in 1988.

Het onderwerp van onze studie was aanvankelijk de vraag naar de eigen culturele identiteit van Aruba, van waaruit het streven naar de staatkundige losmaking van de Nederlandse Antillen begrepen en eventueel gerechtvaardigd kon worden. In de loop van ons vooronderzoek bleek het echter realistischer en relevanter de vraag naar de culturele verhoudingen binnen de 'Antillen van zes' te vervangen door de vraag wie zich heden ten dage zonder problemen en protesten Arubaan mag noemen. Een verschuiving dus van inter-insulaire verhoudingen binnen de Antillen naar inter-etnische verhoudingen op Aruba zelf.

Volgend op de komst van de olie-industrie naar het eiland in de jaren 20 is Aruba een duidelijk pluriforme, etnisch georganiseerde samenleving geworden, waar zestig jaar na de vestiging van duizenden immigranten de vraag 'Ken ta Arubiano?' nog altijd niet door iedereen op gelijke wijze beantwoord wordt. Vanuit dit historisch kader en met het oog op de zich voltrekkende staatkundige hervormingen rond de positie van Aruba binnen het Koninkrijk zijn we gekomen tot de volgende formulering van de probleemstelling van ons onderzoek. *Het hoofddoel van deze studie is het beantwoorden van de vraag in hoeverre, onder welke omstandigheden en onder invloed van welke maatschappelijke krachten de Arubaanse bevolkingsgroepen van uiteenlopende geografische en culturele herkomst in de periode 1924–1985 zijn geïntegreerd in de Arubaanse samenleving.*

Net als Vera Green (1974:2) willen wij er op wijzen dat 'integratie' geen eenvoudig begrip is, dat willekeurig vervangen kan worden door termen als absorptie of assimilatie. Sociale integratie is in onze ogen het continue proces van het vormen en hervormen van sociale groepen en groepsonderscheidingen in het maatschappelijk leven in een samenleving, die als een min of meer gesloten systeem bestudeerd kan worden.

Onder integratie, met andere woorden, verstaan wij de wijze waarop groepen in economisch, politiek en sociaal-cultureel opzicht van elkaar onderscheiden worden en de wijze waarop de groepsrelaties gekenmerkt worden door respect, acceptatie, interactie en concurrentie c.q. spanning.

In dit onderzoeksverslag hebben we het probleem hóe 'integratie' in de sociale werkelijkheid waar te nemen en te beoordelen opgelost door het hanteren van indicatoren als concurrentie op de arbeidsmarkt, politieke verhoudingen van oppositie, coalitie, afzijdigheid of eensluidendheid, en sociaal-culturele verhoudingen op de huwelijksmarkt, in de vrijetijdsbesteding en in andere vormen van vrijwillige interactie tussen groepen. In onze ogen zijn ook stereotyperingen en vooroordelen evaluerende uitdrukkingen, en dus graadmeters, van interetnische sentimenten; van de gevoelens en beoordelingen van de ene groep door de andere. Niet alleen in etnische vooroordelen maar ook in stereotyperingen rond districten en wijken, rond beroepsgroepen en raciale groepen wordt de sociale afstand van de ene tot de andere etnische groep tot uitdrukking gebracht.

Tot slot merken we op dat we hier de geschiedenis beschrijven van een samenleving die bezig is het koloniale verleden achter zich te laten en op weg is naar een meer zelfstandige toekomst. Aruba is bezig is met een proces van 'natievorming'. Hieronder verstaan wij, in navolging van Bell en Freeman, 'zowel het realiseren van het land ('nation-state') als politieke éénheid als wel het proces van het creëren van een levensvatbare mate van eenheid en aanpassing en een gevoel van nationale eenheid onder de bevolking' (1984:2). Omdat de nationalistische beweging op Aruba, zoals we zullen zien, mede gebaseerd is op de etnische scheidslijnen en verhoudingen binnen de samenleving, kunnen we concluderen dat het proces van natievorming onder andere moet betekenen dat de etnische grenzen op het eiland in zulk een mate zullen moeten vervagen of geslecht worden, dat alle bevolkingsgroepen in de gelegenheid worden gesteld zich als 'Arubanen' met het land in wording te identificeren. Daarom kreeg ons onderzoek de titel 'Ken ta Arubiano?' en als ondertitel 'Sociale integratie en natievorming op Aruba'.

Kerngegevens

Aruba is het meest westelijke van de drie Nederlandse Benedenwindse eilanden en is gesitueerd minder dan 30 kilometer verwijderd van het Venezolaanse schiereiland Paraguaná. Aruba is 31 kilometer lang en de grootste breedte is 8 kilometer. Vaak wordt deze grootte aanschouwelijk gemaakt door een vergelijking met het Nederlandse waddeneiland Texel. Aruba heeft een tropisch klimaat en is overwegend vlak. Het noordoostelijk deel is heuvelachtig. De vegetatie wordt gedomineerd door cactussoorten.

Aruba telt anno 1990 ongeveer 60.000 inwoners. Zij stammen af van de koloniale Indiaanse en Europese bevolking en hun Afrikaanse slaven — voortaan aangeduid als de autochtone bevolking — en van migranten, die zich in de twintigste eeuw vanuit met name de Afro-Caraïbische eilanden, de Guyana's, Madeira, China, Libanon en Nederland op Aruba gevestigd hebben.

Sinds 1636 is Aruba in Nederlandse handen. Door een gebrek aan grondstoffen en landbouwmogelijkheden werd het eeuwenlang niet gekoloniseerd. In de 20e eeuw ontwikkelde Aruba zich niettemin tot één van de meest welvarende eilanden in de Caraïbische regio. In de periode 1924–1985 was dit grotendeels te danken aan inkomsten uit de olie-industrie. Het toerisme ontwikkelde zich sinds de jaren 50 tot de belangrijkste peiler van de Arubaanse economie.

Het dekolonisatieproces had aanvankelijk als uitkomst dat Aruba, als één van de zes eilanden van de Nederlandse Antillen deel uitmaakte van het Koninkrijk der Nederlanden. De parlementaire democratie werd stapsgewijs ingevoerd. Naast factoren van politieke overtuiging, bestuur en beleid, spelen de patronage, verwantschap en etniciteit een grote rol in het tot stand komen van politieke verhoudingen. Politieke, economische, culturele en raciale tegenstellingen tussen Aruba en Curaçao leidden ertoe dat Aruba op 1 januari 1986 de Nederlandse Antillen verliet. Gedurende 10 jaar neemt het eiland een aparte status in binnen het Koninkrijk. Na deze datum zullen [zouden] de staatsrechtelijke banden met Nederland en de Antillen worden herzien. Hoe de relaties met beide landen er na 1995 uit zullen zien was anno 1990 nog onduidelijk en onderwerp van discussie. In 1994 werd besloten dat Aruba het Koninkrijk der Nederlanden vooralsnog niet zal hoeven te verlaten.

Methoden van onderzoek

De antropologie ontleent zijn bestaansrecht aan de systematische pogingen om bij het bestuderen van — meestal vrij kleine — samenlevingen, te beginnen met het trachten te begrijpen van de mensen in die samenleving. Leven in die samenleving, leven met de mensen in die samenleving en praten met die mensen over hun samenleving zijn de belangrijkste methoden van dit vak.

In 1985 en 1988 hebben wij geprobeerd dit op Aruba in praktijk te brengen. In totaal zijn zo'n achthonderd Arubanen bij ons onderzoek betrokken. Bij het bepalen wie we allemaal voor gesprekken zouden benaderen, hebben we zoveel mogelijk getracht met mensen uit alle groepen van de samenleving in contact te komen: autochtone Arubanen, immigranten en hun kinderen, mensen uit de beide steden, maar ook uit de dorpen en districten. Voorts voorzitters, leden en bestuursleden van etnische clubs, 'elite'-clubs en sportclubs, vakbondsleiders, politici en voormalige politici van alle partijen; blanke zowel als

Afro-Caraïbische PPA-mensen en MEP-ers, priesters, ambtenaren van de burgerlijke stand, onderwijzers, scholieren, geslaagde zakenlui en arme bewoners van de districten en San Nicolas, mensen die gemengde huwelijken aangegaan zijn en families die sinds mensenheugenis op of bij hun eigen cunucugrond wonen, employees van de Lago en middenstanders etcetera. Tot onze grote vreugde kwam het slechts zelden voor dat mensen niet aan ons onderzoek wilden meewerken. Sterker nog, aan al onze gesprekken denken wij, stuk voor stuk, met veel genoegen terug. Vaak werden we tijdens een gesprek doorverwezen naar een familielid of kennis, waardoor veel mensen als het ware 'via-via' benaderd werden. Deze informele aanpak zal zeker bijgedragen hebben tot de enorme bereidwilligheid die we allerwegen ontmoetten. Onze gesprekken vonden plaats in het Nederlands, Papiamento en Engels.

Het belangrijkste materiaal waar deze studie op gebaseerd is, is het veldmateriaal dat wij tijdens onze verblijven op Aruba verzameld hebben. In totaal verrichten we ongeveer honderd etnografische interviews, vijfhonderd schriftelijke enquêtes onder scholieren tussen de 15 en 22 jaar oud, en honderd schriftelijke en mondelinge enquêtes onder de bevolking van een wijk in San Nicolas. Het cijfermateriaal is afkomstig uit de volkstellingen van 1948, 1960, 1971 en 1982, uit statistische jaarboeken, jaarverslagen van het Bevolkingsbureau en de Lago, en uit bestaande literatuur. Dankzij de medewerking van het Bureau Bevolking en de Lago Annuity Foundation hebben we ook zelf het een en ander aan cijfermateriaal kunnen samenstellen. In onze literatuurstudie hebben we intensief gebruik gemaakt van het werk van Hartog (1980), Green (1969, 1974), Kalm (1975), Phalen (1977), Wilms (1985), Pietersz (1985) en Croes (1987). Voor ons theoretisch denkwerk fungeerden met name de colleges van Jan Pouwer en diens artikel uit 1984 als inspiratiebronnen. Voor onze opvattingen over etniciteit en sociale organisatie verwijzen we naar de eerste druk van deze uitgave.

Opzet van deze uitgave

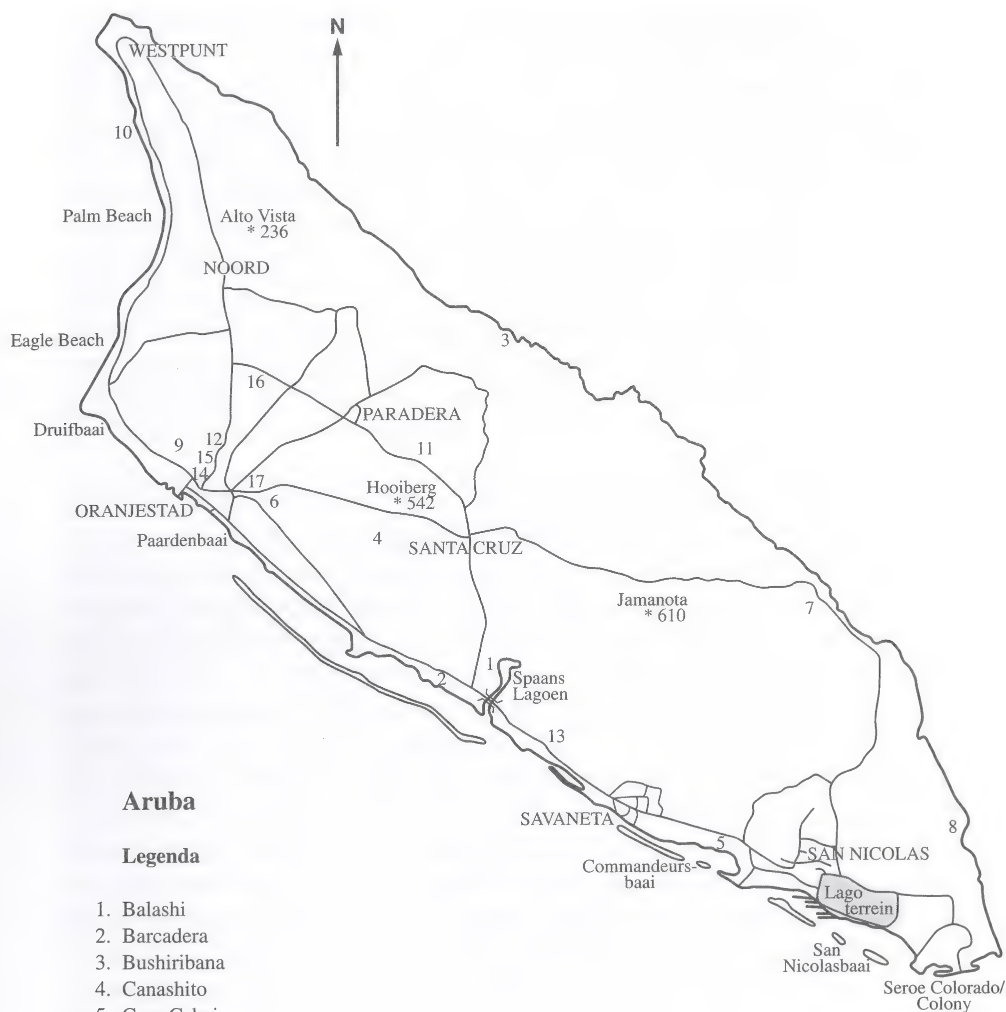
Deze uitgave bestaat oorspronkelijk uit vier delen. In de eerste twee hoofdstukken wordt de geschiedenis van Aruba vóór de beginnende kolonisatie in 1754 en vervolgens de geschiedenis van de oorspronkelijke bewoners tot 1924 beschreven. In hoofdstuk drie analyseren we hoe verwantschap en lokaliteit het organiserend patroon van de oude Arubaanse samenleving was.

Het tweede, derde en vierde deel beslaan de periodes 1924–1950, 1950–1970 en 1970–1985. De periode 1924–1950 kenmerkt zich door de komst van de olie-industrie naar het eiland en de vorming van een nieuwe sociale organisatie. Aruba werd een multi-culturele samenleving, waarin migranten de autochtone bevolking in status, inkomen en positie voorbij-

streefden. In de jaren 50 en 60 vinden grote afslankingen plaats in de olie-industrie en duizenden arbeidsmigranten verlieten het eiland. Niettemin komt er in kringen van vooral de Afro-Caraïbische migranten een proces van sociale integratie op gang. Deze gaat echter niet gepaard met een integratie van de autochtone en allochtone bevolkingssegmenten. Tijdens de vierde fase van onze geschiedschrijving zien we de integratie en emancipatie van de autochtone bevolking van het platteland op gang komen. Deze ontwikkeling wordt begeleid (of geleid) door de MEP van Betico Croes en diens staatkundige ideaal, namelijk de afscheiding van Curaçao en de Nederlandse Antillen. Deze geschiedsperiode liep af in het jaar van ons eerste veldwerk. Op 31 maart 1985 sloot de Lago de poorten, na zestig jaar verdween de olie-industrie van het eiland. In november verloren Betico Croes en de MEP de laatste eilandsraadsverkiezingen en in de oudejaarsnacht verliet Aruba het staatsverband van de Nederlandse Antillen.

Deze drie delen hebben dezelfde opbouw. In ieder eerste hoofdstuk bespreken we de voornaamste economische, demografische, politieke en staatkundige ontwikkelingen in de betreffende periode. In het tweede hoofdstuk beschrijven we het proces van sociale integratie: de ontwikkelingen binnen en tussen de bevolkingsgroepen. Op Aruba leven vele nationaliteiten en etnische groepen. Wij hebben deze bevolkingssegmenten gerangschikt in vier categorieen, te weten de Arubaanse districts- of plattelandsbevolking, de oude Arubaanse elite uit Oranjestad, de Afro-Caraïbische migrantengroepen en de handelsmigranten. In deel twee besteden we ook aandacht aan de Nederlandse, Antilliaanse en Surinaamse migranten werkzaam in het onderwijs en de ambtenarij. Groepen als de Noord-Amerikanen, Venezolanen, Colombianen en visiterende prostituees uit de regio komen slechts terloops ter sprake omdat hun aantal te klein, hun verblijfsduur te kort of hun invloed op het proces van sociale integratie te gering was. Ieder deel besluiten we met een samenvatting van de belangrijkste ontwikkelingen rond de sociale integratie en natievorming in de betreffende periode. In de conclusies proberen we een antwoord te geven op de aan het begin van deze inleiding geformuleerde probleemstelling. De vraag ‘Ken ta Arubiano?’ wordt daarbij door ons welbewust niet beantwoord.

Tot slot geven we aan dat we er ons van bewust zijn dat dit boek gevoelige onderwerpen bevat. Bevolkingsgroepen kunnen onjuistheden in ons materiaal of onze conclusies bespeuren en zich gepasseerd of gediscrimineerd voelen. Dit is niet onze opzet. We hebben tijdens het veldwerk en het schrijven zo veel mogelijk geprobeerd trouw te zijn aan onze hoop dat onderzoeken als deze ooit een bijdrage kunnen leveren aan het proces van natievorming. De kritische afstand die we hiertoe behoren op te brengen èn de warmte, vriendschap en belangstelling die ons op Aruba ten deel zijn gevallen zijn verantwoordelijk voor de veelheid van de nu volgende pagina’s.

Aruba

Legenda

1. Balashi
2. Barcadera
3. Bushiribana
4. Canashito
5. Cura Cabai
6. Dakota
7. Fontein
8. Grapefield
9. Madiki
10. Malmok
11. Piedra Plat
12. Ponton
13. Pos Chiquito
14. Rancho
15. Socotoro
16. Tanki Leendert
17. Tarabana

* 236, * 542, *610: hoogte in voet

DEEL 1

ARUBA VOOR HET OLIETIJDPERK

Inleiding

In het eerste deel van deze uitgave schetsen we de geschiedenis van Aruba tot de komst van de olie-industrie in 1924. Dit is niet zomaar een uitstapje naar de voorgeschiedenis van het eiland. In tegenstelling tot auteurs als Vera Green, zien wij de overgang die Aruba na 1924 doormaakte niet slechts als een breuk met het verleden. Evenals John Phalen (1977) zijn wij van mening dat inzicht in de oude sociale patronen van de Arubaanse bevolking bijdraagt tot een beter begrip van de ontwikkelingen in de twintigste eeuw. Een tweede reden om in te gaan op de voorgeschiedenis van Aruba is dat er sprake is van een spaarzame, vaak onwetenschappelijke documentatie over de voorbije eeuwen. Het gevolg daarvan is dat er op Aruba nogal eens onjuiste verhalen de ronde doen over bijvoorbeeld het Indiaanse verleden.

In het eerste hoofdstuk bespreken we de pre-columbiaanse periode en de periode tot de geleidelijke ontsluiting van Aruba door blanke kolonisten vanaf 1754, toen Aruba inmiddels door de Nederlanders van de Spanjaarden was overgenomen. In hoofdstuk II beschrijven we de vorming van het Arubaanse volk tussen 1754 en 1924, de wijze waarop men in zijn levensonderhoud voorzag en hoe men bestuurd werd. Op grond van de verzamelde gegevens analyseren we in hoofdstuk III de verwantschappelijke en lokale organisatie van de traditionele bevolking. Deze lokale oriëntatie speelde de gehele twintigste eeuw een belangrijke rol in het sociale en politieke leven op Aruba.

I

EEN NUTTELOOS EILAND: ARUBA TOT 1754

1. Pre-columbiaans Aruba

De pre-columbiaanse geschiedenis van Aruba is een van de best onderzochte van de regio. Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat Aruba voor de komst van de Europeanen twee Indiaanse bevolkingsgroepen heeft gekend.

Tussen circa 2000 voor en ongeveer 900 na Christus leefden kleine Indiaanse groepen op het eiland. In groepen van zo'n twintig personen trokken zij rond over het eiland, waar ze leefden van het verzamelen van vruchten en zeevoedsel. Omdat zij de kunst van het pottenbakken niet beheersten worden zij als pre-ceramisch aangeduid. Doordat zij bovendien geen dorpen kenden waren het nomadische verzamelaars. Over de taal, cultuur, religie en herkomst van deze groepen is weinig bekend. Wellicht zijn zij de makers van de Indiaanse rotstekeningen die verspreid over het eiland worden aangetroffen (Versteeg, Tacoma en Van der Velde 1990).

Mogelijk verdwenen deze Indianen van het eiland na de komst van de Caquetio's naar Aruba. Vermoedelijk werden de Benedenwindse eilanden vanaf het jaar 900 bewoond door de Caquetio-Indianen, die vanuit het Orinoco-gebied naar de zuidelijke Antillen kwamen. Volgens archeoloog Boerstra waren zij niet verbonden met de Arowakken en Caraïben van de grote en kleine Antillen aan de noord- en oostkant van de Caraïbische zee (1982:79). Als gevolg van de sterke zeestromen en de noordoost-passaat hadden de eilanden onderling weinig contact. Zeereizen naar de vaste wal waren eenvoudiger waardoor de contacten via Paraguaná liepen. Zij worden vanwege hun taal tot de Arowakken gerekend. De drie eilanden hadden als gemeenschappelijk opperhoofd de 'cacique' op het schiereiland Paraguaná.

Hun voornaamste middelen van bestaan waren de verbouw van mais en maniok, visserij en het verzamelen van schelpdieren. Van de Arubaanse Indianen is bekend dat zij hun doden in urnen begroeven. Met name de vindplaatsen van deze urnen, maar ook van andere gebruiksvoorwerpen, onthullen wáár in vroeger dagen de woonplaatsen van Aruba's bewoners waren. Vooral

in de Indiaanse dorpen te Tanki Flip en Seri Noka hebben grootschalige opgravingen plaatsgevonden die veel gegevens over de Indiaanse voorgeschiedenis hebben opgeleverd (Versteeg en Rostain 1997). Helaas valt het buiten de opzet van dit boek om die hier samen te vatten.

Onderzoek door Van Koolwijk in de vorige eeuw en Boerstra na 1970 toonde al aan dat het Indiaanse nederzettingspatroon niet overeenkomt met het huidige woonpatroon (Boerstra 1982:10–4). De moderne woonplaatsen stammen van ná 1750. Ook zullen we zien dat de huidige Indiaanse invloed op Aruba niet is terug te voeren op de pre-columbiaanse bewoners van het eiland.

2. De Spaanse periode 1501–1636

Waarschijnlijk is Curaçao in 1499 'ontdekt' door Alonso de Ojeda en/of Amerigo Vespucci, zeevaarders in dienst van koningin Isabella van Spanje. Of Aruba tijdens dezelfde reis waargenomen werd is onzeker, maar wel staat dat Alonso de Ojeda in 1502 het bestuur over het district Coro (Venezuela) toegewezen kreeg. Dit district omvatte ook 'Las Islas Adjacentes a la Costa Firme', de eilanden voor de vaste kust: Aruba, Bonaire en Curaçao (Hartog 1980:26).

De Spanjaarden hechtten weinig waarde aan het bezit van deze drie eilanden. Omdat er geen goud of zilver te vinden was kregen de eilanden de naam van 'Islas Inutiles', nutteloze eilanden. Zij werden slechts gebruikt als 'jachtgronden' door de slavenjagers. Rond 1515 werd, in opdracht van de onderkoning van Hispañola (het eiland dat thans Haïti en de Dominicaanse Republiek omvat) op de drie eilanden een grote jacht gehouden, waarbij ongeveer 2.000 Indianen gevangen werden genomen. Zij werden vervolgens naar Hispañola verscheept om er als slaven te werk te worden gesteld.

Al in 1526 stapte men van deze politiek af en ging men over op het herbevolken van de drie eilanden. Tevens werden er 'ranchos' gesticht. Vanuit Santo Domingo keerde Juan de Ampiés, een Spaans bestuurder, met een aantal gekerstende Indianen naar Curaçao terug. Of dit dezelfde Indianen waren als degenen die in 1515 gedeporteerd waren en of ook Bonaire en Aruba aangedaan werden is onbekend. (Zie ook: Hartog 1980:29–32; Klomp 1983:6; Daal en Schouten 1988:28). In deze gebeurtenissen ligt voor wat betreft de Indiaanse geschiedenis een grote breuk besloten. Boerstra vertelde ons in dit verband het volgende:

> 'Zeker is de breuk met het Indiaanse verleden in de geschiedenis waar de Spanjaarden echt hebben huisgehouden. Grote zowel als kleinere Indiaanse culturen zijn "om zeep geholpen", of tenminste voor een groot deel

beschadigd. Op Aruba heeft met name de deportatie van de Indianen naar Santo Domingo de breuk bewerkstelligd. Of de reportatie van Santo Domingo naar Aruba werkelijk heeft plaatsgevonden is allesbehalve een bewezen zaak.'

Toen De Ampiés op de Benedenwindse eilanden arriveerde, trof hij er Indianen, die van het vasteland naar de eilanden gekomen waren. Het migratiepatroon tussen de eilanden en de vaste wal bleek nog steeds te bestaan. De Ampiés liet Europees vee naar de eilanden halen en het fokken van paarden werd de belangrijkste activiteit op Aruba. Daarnaast kapte men hout van de brazilboom voor de reparatie van schepen. Zoals in andere Spaanse nederzettingen werd een cacique, een Indiaans opperhoofd, tot 'factor' benoemd door de 'Audiencia de Santo Domingo', het opperbestuur der Spaanse koloniën. Een Spaans bestuurder bleef op Curaçao om het bestuur en de activiteiten van de lokale caciques op de eilanden in de gaten te houden. Goslinga schat dat er in die tijd op Curaçao ongeveer 400 Indianen waren. Voor Aruba en Bonaire maakt hij geen schattingen (Goslinga 1971:264).

De Indianen op Aruba woonden landinwaarts tussen Savaneta en Oranjestad (Nooijen 1965:14–5). Ze leefden van de visvangst, het verzamelen van schelpdieren en de verbouw van maïs en maniok (Daal en Schouten 1988:20). Daarnaast werden zij mogelijk gedwongen te helpen met het vangen van paarden, die wild op het eiland losliepen tot ze verhandeld werden.

Hoewel er in de literatuur niet of nauwelijks melding wordt gemaakt van een blijvend contact tussen de Indianen van Aruba en die van de kust, is er volgens Phalen (1977:49) geen reden om aan te nemen dat de Spanjaarden contact verboden zouden hebben. Een verbod zou slechts het aanbod van arbeidskrachten bedreigd hebben. Een andere indicatie voor het blijvende contact is af te leiden uit de overname van het katholicisme door de Indiaanse bevolking, typerend voor alle gebieden waar de Spanjaarden kwamen. Bekering en zorg voor het religieuze leven van Indianen kwam via Spaanse priesters vanuit het bisdom Coro in Venezuela. Terwijl de deportatie van 1515 een grote breuk met het oudste Indiaanse verleden betekende, resulteerden de nieuwe vestiging van Indianen van de wal en de indeling bij het bisdom Coro in een blijvende verbondenheid met het vasteland van Zuid-Amerika.

3. De vroeg-Nederlandse periode 1636–1754

3.1. Europese geschiedenis en Benedenwindse eilanden

Aruba werd in 1636 door de Hollanders ingenomen. Ofschoon Aruba als een nutteloos eiland beschouwd werd, verbleven er toch steeds enkele Spanjaar-

den. Voor de komst van de Hollanders waren zij al van het eiland vertrokken. Zonder schermutseling ging Aruba over in Hollandse handen. De vraag naar het 'waarom' van deze weinig tot de verbeelding sprekende verovering van een zo weinig vruchtbaar eiland kan slechts worden beantwoord door te kijken naar de toestand in Europa in de 17e eeuw.

Sinds 1625 waren in het Caraïbisch Gebied schepen van de West-Indische Compagnie aanwezig op zoek naar illegale handelsmogelijkheden en Spaanse zilvervloten. De W.I.C. was in 1621 opgericht toen de 80-jarige onafhankelijkheidsoorlog tussen de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën en Spanje opnieuw opgelaaid was. In feite was de W.I.C. een gelegaliseerde smokkel- en kaapvaartorganisatie. De W.I.C. moest het handelsmonopolie van Spanje over de Nieuwe Wereld ondermijnen en met de smokkel- en kaapopbrengsten de oorlog tegen Spanje bekostigen, opdat Spanje de hegemonie over West-Europa, gebaseerd op de opbrengsten uit de transatlantische handel, niet langer kon financieren. Een bekend succes van de W.I.C. was het veroveren van de Spaanse Zilvervloot in 1628.

Naast Spaanse goud- en zilvertransporten en handelswaren was zout voor de W.I.C.-schepen een belangrijk produkt. Niet alleen voor de lange zeereizen had men zout nodig, maar ook de 'Nederlandse' haringindustrie had behoefte aan dit conserveringsmiddel. Nadat in 1622 de zoutpannen van Punta de Araya (Venezuela) door de Spanjaarden waren gesloten, moest men zout van elders betrekken. In 1630 werd daarom St. Maarten veroverd, maar reeds na drie jaar heroverden de Spanjaarden dit eiland.

In 1634 werd uitgeweken naar Curaçao, een eiland met een veilige haven en zoutpannen die bovendien door de Spanjaarden van weinig nut werd geacht (Goslinga 1971:55). Mogelijkerwijs werd ook voor Curaçao gekozen omdat er reeds handelscontacten bestonden met de bewoners van het vlakbij gelegen noordwestelijk deel van de Venezolaanse kust (Phalen 1977:34). Nadat Curaçao zonder noemenswaardige tegenstand was ingenomen en een handjevol Spanjaarden de vrije aftocht was gegeven, werd besloten ook Klein Curaçao, Bonaire en Aruba in te nemen. Zo werd het de Spanjaarden bemoeilijkt om het belangrijke Curaçao van opzij aan te vallen. Klein Curaçao werd in 1635 onder controle gebracht; Bonaire en Aruba volgden in 1636.

3.2. Bestuurders en bestuurseenheden 1636–1791

Het hoogste bestuur van de W.I.C. werd gevormd door 'De Heeren XIX' en alle Atlantische bezittingen werden onder hun jurisdictie geplaatst. Zij op hun beurt plaatsten de drie Benedenwindse eilanden in de bestuurseenheid die ook de Braziliaanse gebieden omvatte en Pernambuco als centrum had. Met de val van Recife in 1654 eindigde deze constructie. De hier opvolgende tien jaar

vormden de A.B.C.-eilanden een bestuurseenheid met Nieuw-Nederland, onder leiding van Peter Stuyvesant. De inname van Nieuw-Amsterdam – het eiland Manhattan in het latere New York – in 1664 door de Engelsen zorgde ervoor dat de eilanden een eigen eenheid gingen vormen.

Nadat in 1674 de eerste West-Indische Compagnie met grote schulden ontbonden was, werd een nieuwe en kleinere tweede W.I.C. opgezet, die de belangen in de Nieuwe Wereld van de eerste W.I.C. overnam (Encyclopedie N.A. 1985:516). De Heren X, het hoogste bestuur van de nieuwe Compagnie, handhaafden de bestuursconstructie van de drie Benedenwindse eilanden. Aruba en Bonaire bleven ondergeschikt aan Curaçao. Op dit laatste eiland zetelde reeds in 1664 de direkteur, bijgestaan door een adviesraad, bestaande uit Compagniesbedienden en enkele burgers. Aan het hoofd van Aruba en Bonaire stonden ambtsdragers, die eerst gouverneur, na 1660 commandeur en vanaf 1848 weer gezaghebber werden genoemd. Zij waren verantwoording schuldig aan het bestuur op Curaçao.

3.3. Een eiland van geiten, paarden en Indianen 1636–1754

Toen Aruba in 1636 door Van Walbeeck werd ingenomen, was het eiland geheel of praktisch geheel onbewoond (Van Grol 1980 I:110). De West-Indische Compagnie plaatste een gouverneur, na 1660 commandeur genoemd, en enkele ruiters op het eiland. Een grote groep gezagsdragers werd er niet gestationeerd. Een bericht uit de jaren 1680 maakt melding van de aanwezigheid van een commandeur, één sergeant en vijftien soldaten. In 1701 had de Commandeur slechts twee ruiters en twee soldaten tot zijn beschikking (Nooijen 1965:7–8). Alleen de commandeur was het toegestaan vrouw en kinderen mee naar Aruba te nemen. Het groepje blanken woonde aan de baai die nog altijd Commandeursbaai genoemd wordt. Slaven van Afrikaanse herkomst waren er op het eiland vrijwel niet.

Er kwam geen plantage-economie van de grond en alleen de commandeur bezat een enkele huisslaaf. Naast de verdedigingsfuncties ten behoeve van Curaçao kregen Aruba en Bonaire een plaats in een door de W.I.C. ontwikkeld plan dat Curaçao zou moeten ontwikkelen tot een handelscentrum en landbouwgebied. Bonaire diende voor de zout- en maïsvoorziening van Curaçao te zorgen, terwijl Aruba geitenvlees leverde en als paardenranche dienst deed (Renkema 1981:13–9). Net als in de Spaanse tijd werd Aruba gebruikt als 'rancho'. Aan de geitenteelt dankte Aruba in de laatste decennia van de 17e eeuw de reputatie als 'Geiteneiland'. Ook kapers kwamen op Aruba hun vleesvoorraad aanvullen (Phalen 1977:22). Paarden werden geëxporteerd naar de Caraïbische plantage-eilanden om er als trekpaard dienst te doen of naar de vaste wal waar ze aan oorlogvoerende partijen verkocht werden. De paarden

werden gevangen door Indiaanse 'vaquero's' en vanuit de Paardenbaai verscheept.

Rond 1640 begon de W.I.C. met de exploitatie van Curaçao als slavencentrum. Na een lange periode van strijd met de Portugezen, Engelsen en Spanjaarden op de Afrikaanse westkust en het verlies van Brazilië in 1654, konden Curaçao en ook St. Eustatius volledig participeren in de lucratieve slavenhandel. De Heeren XIX beschouwden reeds in 1645 de slavenhandel als de 'ziel van de Compagnie' (Encyclopedie N.A. 1985:442–4). De vrede met Spanje stond immers voor de deur, waardoor de kaapvaart als bron van inkomsten geen toekomst meer had. Vanwege de slavenhandel en de klimatologische omstandigheden werd de kolonisatie van Aruba en Bonaire eerder beperkt dan aangemoedigd. Tot 1754 gold op Aruba een absoluut vestigingsverbod voor blanke kolonisten.

We zagen dat Aruba bij de verovering door de W.I.C. geheel of vrijwel geheel van inwoners verstoken was. Na de vestiging van de Hollanders kwamen er toch al snel nieuwe Indianen vanuit Venezuela naar Aruba. Na de preceramische Indianen, de ceramische Caquetio's en de Indiaanse vestiging in de Spaande tijd, was dit reeds de vierde vestigingsperiode van Indianen op Aruba. Van Grol (1980 I:110) en Hartog (1980:46) vermoeden dat de nieuwe Indianen afkomstig waren uit het gebied ten westen van Maracaibo (Venezuela), waar oorlog woedde, maar voor deze bewering bestaan geen bewijzen. Omdat de Indianen meer dan negerslaven geschikt bleken voor het vangen van paarden en in de tweede helft van de 17e eeuw de paardenfokkerij uitgebreid werd, werden er zelfs nieuwe Indianen aangetrokken (Hartog 1980:46). Deze migratiegolf bezorgde Aruba haar Indiaanse element. Hartog stelt: 'De Indiaanse inslag der huidige Arubaanse bevolking gaat terug tot deze [vierde] vestiging van Indianen op ons eiland en tot hun familie en verwanten aan de vaste kust' (1980:46).

De positie van de Indianen onder de W.I.C. was er één waarbij zij niet tot slaaf mochten worden gemaakt. 'Hij was aan dezelfde wetten onderworpen als de blanke kolonist. [...] Ook hier had men wel verschil tussen leer en praktijk, want de Indianen waren broodarme slovers.' (Hartog 1980:56–7.) De vrije Indianen stonden onder toezicht van een zogenaamde kapitein, die de orde moest bewaken. Zij werden ingezet voor het vangen van paarden in ruil voor voedsel en kleding. Om in hun levensonderhoud te voorzien kregen zij de beschikking over een stukje grond om landbouw te bedrijven en geiten en schapen te houden. Het telen van ezels, paarden en koeien was hen verboden (Hartog 1980:56–7). Een illegale bron van inkomsten voor de Indianen, die Nooijen vermeldt, was het verhandelen van voedsel, voornamelijk vlees, met visiterende piraten (1965:7–8). De belangrijkste woonplaatsen van de Indianen in de zeventiende eeuw waren mogelijk rond Savaneta, Santa Cruz en Fontein.

Omdat slechts aan de Commandeursbaai een groepje blanke protestanten gehuisvest was en er door de W.I.C. geen pogingen gedaan werden de overige bewoners voor het protestantisme te winnen, kon het rooms-katholieke geloof ook na de vestiging van Indianen in de Nederlandse tijd, zich verder ontwikkelen. Ofschoon de Nederlandse gezagsdragers het katholicisme verboden, leidde dit niet toe dat de jaarlijkse priesterbezoeken vanuit Coro stopgezet werden. Van het jaar 1668 weten we dat er 'alle jaren een Spaensch priester komt, van een dorp, daer teghen over aen de vaste kust, ghenaemt Coro, die haer predickt, en het sacrament nae de Roomsche Wijse uytdeelt' (Exquemelin in Hartog 1980:78). In hoeverre deze bezoekende priesters de Arubaanse Indianen nog gekerstend hebben is niet duidelijk. Hoewel de Indianen uit het door het katholieke Spanje gedomineerde Venezuela afkomstig waren, weten we niet of zij bij hun komst naar Aruba al katholiek waren. Volgens Menkman waren nog in 1816 niet alle Indianen gedoopt (in Hartog 1980:78). In een rapport uit datzelfde jaar over de toestand van Aruba lezen we evenwel: 'Met de beschaving op dit eiland is het zodanig gelegen dat een ieder wel christen is [...]' (De Hullu 1923:373). De veronachtzaming van Aruba door de W.I.C. bracht de kerkelijke leiders van Coro ertoe hun activiteiten ook na de overname door de W.I.C. voort te zetten, dat wil zeggen, het ongeveer jaarlijkse priesterbezoek te continueren. Deze kontakten leidden er toe dat de eerste kapel van het eiland vermoedelijk reeds op 30 april 1750 ingezegend werd op Alto Vista, aan de noordwest zijde van het eiland.

Waarschijnlijk zijn in de loop van de tijd de Indianen van de zuidkust naar het noordwestelijke deel van het eiland verhuisd. Als redenen noemt Hartog de aanwezigheid van de blanken en de bezoeken van vrijbuiters die regelmatig Indianen ontvoerden. Later introduceerde de W.I.C. een woonverbod ten oosten van de Hooiberg. Van de zuidkust trok men naar het gebied tussen Noord en Piedra Plat. Uiteindelijk werd Alto Vista een belangrijk woonoord. Er was een waterput (pos di Noord) en het gebied was toen nog redelijk bebost (Hartog 1980:82; Nooijen 1965:15–6). In het Neerlandianummer over Aruba wordt wederom een verband gelegd tussen de volksverhuizingen en de katholieke kerkgeschiedenis: 'In den loop der achttiende eeuw trok de bevolking van het eiland meer westwaarts en vestigde in die richting hare woonplaatsen, zoodat wij in 1778 reeds de oprichting eener tweede kerk vermeld vinden. Zij werd genoemd de St. Annakerk [...]'(Neerlandia 1911:285). Deze was gelegen te Noord.

De periode 1636–1754 overziend kunnen we concluderen dat, ofschoon de W.I.C. weinig interesse aan de dag legde voor Aruba, een aantal blijvende bevolkingsinstromen uit deze tijd stammen. De vroeg-Nederlandse periode bracht Aruba de oudste commandeursfamilies, de vierde en definitieve vestiging van Indianen en ook, door de bemoeienissen van Coro, het katholicisme als volksgodsdienst.

II

VAN MADURO TOT LAGO: 1754–1924

1. Commandeurs, kolonisten en Indianen

1.1. Kolonisten en commandeurs

In 1754 kreeg voor het eerst een blanke kolonist permissie van de W.I.C. om zich op Aruba te vestigen. Mozes de Salomo Levy Maduro, een Portugese jood, wiens grootouders in de 17e eeuw van Amsterdam naar Curaçao gekomen waren, kreeg de beschikking over een stuk grond om er landbouw en veeteelt op te gaan bedrijven. Om zich dit recht te verwerven tekende Maduro op 17 juni 1754 een beschikking die onder andere omvatte dat:

1. de uitgegeven concessiegronden eigendom zouden blijven van de W.I.C.;
2. hij als tegenprestatie aan de W.I.C. tweemaal per week herendiensten zou verrichten, bijvoorbeeld door het schoonhouden van waterputten (tanki's);
3. '(hij) in geenerlei maniere eenige negotie aldaar zou doen en aan niemand iets verkopen of van vreemdelingen iets inkoopen en dat, als iets dergelijke voorkomt, door anderen gedaan, (hij) zulks aanstonds aan den commandeur zou waarschuwen [...]' (Hartog 1980:70–1; Van Grol 1980 II:145; Encyclopedie N.A. 1985:517–518).

Over het lot van deze eerste kolonist van Aruba is vreemd genoeg weinig bekend. Waar hij stierf, waar hij en eventuele familieleden begraven zijn en of hij de stamvader is van alle Maduro-families op het eiland is ons onbekend (Hartog 1980:70–3). In de Encyclopedie van de N.A. lezen we slechts dat hij zich met vrouw en zes kinderen (en enkele slaven) op Aruba vestigde en: 'De familie Maduro bleef op het eiland tot 1816 – wellicht langer' (1985:255). Wel staat vast dat in de eerste decennia na 1754 nauwelijks gronduitgiften door de W.I.C. zijn gedaan. De mogelijke ondergraving van het handelsmonopolie van de W.I.C. en het gevaar van de onwettige ingebruikname van de gronden waren vermoedelijk debet aan deze politiek (Van Grol 1980 II:129, 133).

Aan het eind van de achttiende eeuw kwam de ontsluiting van Aruba verder op gang. Door het handelsverval op Curaçao nam de handel op de Vaste Wal toe, waarbij de Paardenbaai als stapelplaats ging functioneren. Na de invoering van de grondbelasting in 1785 werd het makkelijker een vestigingsvergunning voor Aruba te krijgen. De W.I.C. en, na 1791, de staat konden dankzij deze wet doeltreffender het grondgebruik onder controle houden (Hartog 1980:72). Kolonisten kregen een stuk grond met de verplichting dit in cultuur te brengen en herendiensten voor de commandeur te verrichten, alsmede het verbod handel te drijven. Feitelijk was men dermate sterk aan de Compagnie en later de staat gebonden, dat in veel historische werken van een ‘feodaal leenschap’, of zelfs van een dienstverband bij de W.I.C. wordt gesproken. De gronden bleven het eigendom van de W.I.C. of de staat, ofschoon de concessies wel vererfbaar werden.

Vanaf ongeveer 1795 vestigden zich dus kolonisten op Aruba. Tabel 1 geeft bevolkingsaantallen tussen 1804 en 1925.

Tabel 1.
Bevolkingsaantallen 1804–1926 (selectie)

Jaar	Aantal	Jaar	Aantal	Jaar	Aantal
1804	1.155	1885	6.400	1909	9.049
1806	1.546	1890	7.740	1911	9.616
1816	1.732	1900	9.702	1915	9.599
1833	2.746	1902	8.980	1921	8.265
1850	3.045	1904	9.337	1925	9.021
1870	3.726	1908	8.815		

Bron: Hartog 1980:480.

De nieuwkomers waren overwegend Sefardische joden of Europese kolonisten, die vanuit Curaçao naar Aruba kwamen. Sinds het verlies van Recife was een aantal joodse families naar Curaçao getrokken, terwijl in de 17e eeuw ook vanuit Italië, Guadeloupe, Suriname, Portugal en Amsterdam joden naar Curaçao kwamen (Hoetink 1958:34; Karner 1969:10). Niet-joodse kolonisten kwamen uit Europa, of waren kinderen of kleinkinderen van Europese immigranten. Veelal zullen zij protestant geweest zijn, maar dat er alleen protestantse en joodse kolonisten waren is onwaarschijnlijk. Zeker na de emancipatie van katholieken en joden in 1824 lijkt het onwaarschijnlijk dat katholieke immigranten werden geweerd. Ook commandeurs bleven na het verstrijken

van hun ambtstermijn vaker op Aruba te wonen. 'Niet alleen dat zij daardoor de stamvader der oudste Arubaanse families worden, hun kinderen, geboren en getogen op Aruba zelf, zijn als vanzelf aangewezen personen om later zelf commandeur te worden' (Hartog 1980:73).

Overigens gaat het verhaal dat Aruba in de eerste decennia van de 18e eeuw als strafkolonie van het gebiedsdeel Curaçao gebruikt werd en dat in deze tijd een belangrijk deel van de blank-Europese invloeden in de Arubaanse bevolking opgenomen is. Een Arubaanse amateur-historicus vertelde: 'Deze verbannen kerels hebben het tot een volk geschopt, anderen hadden dat nooit gekund. Onze voorouders waren schurken!' Het is echter niet bekend hoevaak Aruba als verbanningsoord is gebruikt. Ook werden bannelingen naar Bonaire verscheept, maar al in 1821 werden die deportaties gestaakt (Hartog 1980:115).

Na 1790 kwamen vanuit verschillende delen van Europa vele, nog altijd bekende achternamen naar het eiland. Kraft vermeldt enkele achternamen en hun herkomst. Uit Duitsland stammen de namen Quast, Zeppenfeld en Eman; uit Frankrijk Beaujon en Ponson en uit Baskenland (Spanje) komen de namen Yrausquin en Yarzagaray. Van de naam Croes wordt gezegd dat ze uit Zeeland komt en Kelly uit Ierland. Zo kunnen talrijke Arubaanse achternamen getraceerd worden (Kraft 1951:10, 176, 409; ook Nooijen 1965:28, 31).

1.2. De vorming van Oranjestad

Kolonisten stichtten in de eerste jaren na hun komst hun bescheiden plantages verspreid langs de zuidkust en het vlakke noordwestelijke deel van het eiland. Rond deze plantages ontstonden de eerste woonkernen, de huidige 'districten', waar de namen van de eerste kolonisten nog altijd voortleven (Hartog 1980:72; Nooijen 1965:27). Met de ontsluiting van Aruba en de versoepeling van het handelsverbod rond 1795 kwam ook een proces van stadsvorming op gang. Handelaren en ambachslieden trokken naar het 'dorp aan de baai'.

Het waren waarschijnlijk vooral joden die na hun vestiging op Aruba buiten medeweten van de autoriteiten hun geluk in de smokkelhandel gingen beproeven. Niet alleen spraken zij Spaans, ook hadden zij via de Curaçaose handel, die door joden gedomineerd werd, reeds contacten met de vaste wal. De Sefardim, gedreven door de economische terugval op Curaçao, stichtten rond 1796 eigen handelskolonies in de Caraïbische regio. Zij onderhielden nauwe contacten met de 'moedergroep' in Curaçao, zowel in de handel als op het gebied van het religieuze leven en de huwelijkssluiting (Karner 1969:30). Volgens Phalen en Nooijen was de smokkelhandel voor de joden de belangrijkste reden om zich op Aruba te vestigen (Nooijen 1965:30; Phalen 1977:55). De reden dat men de Paardenbaai als handelscentrum verkoos boven de Commandeursbaai hield verband met de betere toegankelijkheid voor schepen

en met het feit dat de handel en vestiging aan de Commandeursbaai nog altijd verboden waren.

In het reisverslag van Van Lennep Coster die Aruba in 1820 en 1837 bezocht, lezen we wat er zoal verhandeld werd. Als voortbrengselen van het eigen eiland exporteerde men hoornvee, schapen, gevogelte, brazilhout en na 1824 goud. Voor een groter deel echter bestond de handel 'in den aanvoer van koopwaren van Curaçao, welke waren men vervolgens met kleine vaartuigen aan de kust van Venezuela, op Coro en nabij gelegen plaatsen binnensmokkelt' (Van Lennep Coster in Hartog 1955a). Tegenover de uitvoer stond de import van voedsel, kleding, gereedschappen en dergelijke. Ook rode slaven werden van de vaste wal gehaald (zie 2).

De (illegale) handel vanuit de Paardenbaai gaf de aanzet tot de groei van het dorpje Playa. Ook droeg de overplaatsing van het commandement bij tot de ontwikkeling van het dorp. Wanneer de commandeur in Playa is gaan wonen is onbekend, maar wel staat vast dat Fort Zoutman in 1798 verrees en dat vooral daarna de trek van de handelaren van Ponton naar de Paardenbaai plaatsvond. Na de komst van de commandeur waren de bouw van het eerste katholieke kerkje tussen 1800 en 1810, en de komst van de eerste protestantse godsdienstonderwijzer, Klaas van Eekhout, in 1822 mijlpalen in de vroege geschiedenis van het dorp. Tijdens een gouverneursbezoek in 1824 kreeg het de naam Oranjestad.

In 1805 stonden er 32 huizen aan de Paardenbaai, in 1824 waren dat er reeds 185 en in 1832 196. Vijf jaar later trof Van Lennep Coster een dorp aan 'van grooten omvang, doch zo ongeregeld gebouwd, dat ze meer naar een hoop verspreide huizen, dan iets, wat den naam van stad kan dragen, gelijkt.' In 1860 woonden zo'n 1.000 van de 2.849 inwoners van Aruba in de hoofdstad (Hartog 1980:480).

Opvallend is dat er nooit een grote joodse elitegroep is gevormd, ondanks het aandeel van de joden bij de vorming van Oranjestad, Sterker nog, ten tijde van de komst van de Lago woonden er vrijwel geen joden op Aruba. Zowel Hartog als Emmanuel geven enkele, soms verwarrende cijfers (zie tabel 2). In 1911 waren er drie joden op Aruba woonachtig (Neerlandia 1911:286). Een verklaring voor de tanende invloed van het jodendom op Aruba is moeilijk te geven. Wel kunnen we enkele mogelijke factoren aanwijzen die dat verklaren.

Op de eerste plaats speelden de blijvende banden met Curaçao en de economische stagnatie op Aruba in de jaren 30 en 40 van de negentiende eeuw een rol. Terugkeer naar Curaçao was mogelijk het gevolg. Vanaf het begin van de joodse vestiging waren de banden met Curaçao nauw gebleven. Doorgaans bleef men tot de Curaçaose synagoge behoren. Men liet zich vaak op Curaçao begraven, huwelijkspartners werden er vermoedelijk regelmatig vandaan gehaald

Tabel 2.
Sefardische joden op Aruba 1806–1900

1806	9	1864	15
1816	19	1867	23
1820	22	1882	2
1823	31	1893	1
1833	31	1900	0
1855	4	1911	3
1856	10		

Bronnen: Hartog 1962; Emmanuel 1970:530; Encyclopedie N.A. 1985:225.

en, niet onbelangrijk, de handelsrelaties met Curaçao waren zeer intensief (Emmanuel 1970:529–31; Karner 1969:30; De Hullu 1923:378). Hartog (1955a, 1962) schrijft de daling van het aantal joden na 1833 toe aan de toenemende armoede op het eiland. Blijkbaar was de hoop op een beter bestaan vervlogen.

Een tweede factor, waarvan het gewicht moeilijk te bepalen is, was het aangaan van gemengde huwelijken met handelspartners aan de vaste wal en van (stands-)huwelijken op Aruba. Kinderen uit deze huwelijken werden – overeenkomstig de joodse traditie – doorgaans opgevoed in het geloof van de moeder, waardoor zij dus katholiek of protestant werden. Het joods-religieuze element verdween, terwijl de joodse achternamen voortbestonden. Voorbeelden daarvan zijn Maduro, Henriquez, Curiel en De Castro (Karner 1969:14–5; Emmanuel 1970:531; Phalen 1977:55). Mogelijk was er na de jaren 40 sprake van een economische opleving, omdat plotseling – en maar gedurende slechts twee decennia – het aantal joden weer toenam. Onder andere in de fosfaatindustrie zouden de joden belangen verwerven (zie 2.5).

1.3. De protestanten

Door de vervaging van de joodse groep werden vooral de protestantse, en in mindere mate katholieke handelaren, de elite van de koloniale samenleving. Met de groei van Oranjestad vestigden de 'notabelen' zich in het dorp aan de baai. Wel helden zij hun cunucu buiten de stad aan (Hartog 1980:72, 75). Het proces van elitevorming werd door de urbanisatie versneld. De grotere grondbezitters gingen de landbouw combineren met handel en scheepvaart, en werden aldus een agro-mercantiele elite. Reeds in 1837 constateerde Van Lennep Coster:

'De familiën in de stad, die meerendeels door onderlinge huwelijksverbintenissen aan elkaar vermaagschapt zijn, maken de kern der bevolking en den gegoeden stand uit. De overige bewoners zijn voor het grootste deel armoedig.' (in Hartog 1955a.)

Ook Kraft (1951:13) stelt in zijn werk over het Antilliaanse patriciaat: 'De Arubaanse notabelen zijn veelal blank en behoren tot de protestantse bevolking'.

De protestantse kerkgeschiedenis van Aruba begon feitelijk met de komst van godsdienstonderwijzer Klaas van Eekhout in 1822. Onder zijn leiding werd de protestantse gemeente van Aruba gevormd, waarin zowel gereformeerden als luthersen deelnamen. Dit was al voor 1825 toen op Curaçao de Verenigde Protestantse Gemeente opgericht werd. Het duurde tot 1859 voordat Aruba de eerste eigen dominee kreeg. Na de bezoeken van ds. Bosch en anderen, vestigde ds. Kuiperi zich op Aruba (Hartog 1969:84–92).

Ofschoon protestanten de top van de Arubaanse samenleving vormden, waren zij niet altijd een sterkte en hechte, door hun kerk verbonden groep. Men was vaak aangewezen op predikantbezoeken vanuit Curaçao en zelfs op katholieke priesters voor het inzegenen van huwelijken. Ook was er regelmatig sprake van een slechte participatie in het kerkelijk leven (Hartog 1969:86, 91; Kraft 1948:10). Evenmin mag men veronderstellen dat alle protestanten tot de gegoede families behoorden. Reeds in 1816 waren tenminste enkele tientallen Indianen en half-Indianen protestant, want terwijl er 290 protestanten werden geteld, woonden er slechts 211 blanken op het eiland. In 1833 telde Aruba reeds 419 protestanten, waarvan 330 blanken en 89 'gekleurden'.

Een duidelijke uitbreiding van het aantal niet-elitaire protestanten volgde op de ingebruikneming van een protestants kerkje te Canashito door ds. Kuiperi in 1860. Alhoewel deze locatie op het platteland gekozen was omdat een deel van de verarmde protestanten daar hun cunucu had, resulteerde de vestiging ervan tevens in de kerkelijke deelname van een aantal arbeiders uit de naburige goudmijnen (Hartog 1969:94). Toen deze groep rond 1880 in de richting van Piedra Plat trok, besloot men voortaan aldaar de mis te lezen. Op de plaats van de huidige protestantse kerk te Piedra Plat verrees daar in 1899 het eerste kerkje, dat overigens in 1932 tijdens een noodweer instortte en herbouwd werd. Nog altijd is dit gebied een protestantse enclave op het verder katholieke platteland (Neerlandia 1911:287; Lampe 1932:46, 65).

Hoewel er dus een niet-elitair element in de protestantse gemeenschap ontstond, bleef het protestantisme een belangrijk onderscheidingsmiddel van de bestuurlijke en economische elite. Uit een inspectie van de protestantse doopboeken blijkt dat naarmate de tegenwoordige tijd nadert, de niet-elitaire

namen uit de doopboeken verdwijnen. Wegens de missionering door roomse geestelijkheid stapten niet-rijke protestanten over naar het katholicisme.

Naast de protestantse rijken woonden ook gegoede joodse en katholieke handelaren in Oranjestad. Zo waren in 1816 drie van de veertien op Aruba aanwezige boten eigendom van joodse handelaren (Emmanuel 1970:530). Dat een aantal katholieken het eveneens tot welstand bracht en tot de elite gerekend kon worden, moge blijken uit het volgende citaat:

> 'Op Aruba kan men het protestantisme vinden bij toonaangevende, in hoofdzaak blanke families. Daarnaast ontstonden door vermenging, hier, maar meer nog aan de vaste wal, evenwel ook katholieke families, die niet minder toonaangevend zijn. Aruba kreeg een protestantse, zowel als een katholieke elite.'(Hartog 1980:273.)

In het volgende hoofdstuk gaan we nader in op deze beide groepen (zie III.1).

2. Zwarte en rode slaven

Met de komst van de kolonisten deed ook de slavernij zijn intrede op Aruba, zij het op kleine schaal en gedurende een korte periode in vergelijking met Curaçao en de rest van het Caraïbisch gebied. Zolang de kolonisatie was verboden, mocht alleen de Commandeur slaven houden. Dit kwam maar weinig voor. Vooral na ongeveer 1795 werden zwarte slaven vanuit Curaçao naar Aruba meegebracht als personeel voor de rijkere Sefardische en Europese kolonisten. Hun aantal lag tussen 1849 en 1857 rond de 590, een klein getal, wanneer men in aanmerking neemt dat op Curaçao in die tijd het aantal slaven tussen de 5.600 en 6.300 lag. Toch leefde zo'n 20 procent van de bevolking in slavernij (Alofs 1996:14–7).

Omdat Aruba ongeschikt was voor grootschalige akkerbouw bleef mèt het aantal plantages ook het aantal slaven beperkt. Mannen werkten overwegend als veldslaaf of veewachter, terwijl vrouwelijkse slaven vooral al huisslavin of winkelpersoneel werden ingezet. Naast slaven hadden de grootgrondbezitters ook vrije arbeiders in dienst.

Bij de vrijverklaring van de negerslaven op 1 juli 1863 kregen 480 mensen de vrijheid. Hun eigenaren kregen daarvoor als schadevergoeding 200 gulden per slaaf. De meeste voormalige slaven verkregen een stuk domeingrond om in hun levensonderhoud te voorzien. Verschillende auteurs (zie Green 1974:21; Alofs 1996) hebben betoogd dat de Arubanen hun slaven dusdanig behandelden dat het vaak moeilijk was een onderscheid te maken tussen slaven en vrijen. Gemengde huwelijken zorgden voor een zekere opneming van negroïde

trekken in de bevolking. De oplossing van de slavenstand in de vrije bevolking verliep opvallend soepel.

Tabel 3.
Slavenaantallen 1806–1862

1806	194
1816	336
1849	597
1853	566
1857	522
1862	486

Bronnen: Nooijen 1965:34; Hartog 1980:227; Alofs 1996.

Een bijzondere groep slaven was de reeds genoemde groep illegale rode slaven. Ofschoon de slavenstatus voor Indianen feitelijk verboden was, waren er op Aruba – en ook Curaçao – tot aan het begin van deze eeuw Indianen die leefden in vergelijkbare omstandigheden als de zwarte slaven. Veelal waren dit kinderen, die tijdens het handeldrijven met de vaste wal ontvoerd en geroofd werden, waarna zij op de Benedenwindse eilanden illegaal werden verhandeld. Zij kwamen dan terecht als hulp in de huishouding bij gegoede families of zwierven op het eiland rond, trekkend van baas naar baas (Hartog 1980:113; Brenneker 1986:87, 223). In 1827 verordonneerde commandeur Plats dat deze Indianen niet tot werk gedwongen mochten worden en dat ze zich als vrije mensen aan anderen moesten kunnen verhuren. Kinderen van de rode slaven werden doorgaans gedoopt en aangenomen mag worden dat ook zij opgenomen zijn in de Arubaanse kernbevolking. De invloed van deze groep op de bevolkingssamenstelling bleef gering omdat hun aantal – voor zover bekend – nooit meer dan 50 bedroeg (Alofs 1995).

3. Aruba en de vaste wal

Na het aan de orde stellen van de blanke kolonisten en hun negerslaven en het verschijnsel van de rode slavernij, lijkt het zinvol om kort stil te staan bij de relaties tussen de bevolking van Aruba en die van de nabij gelegen vaste wal.

We hebben al gezien dat de invloed van de vaste wal op Aruba van oudsher zeer groot is geweest. Sinds pre-columbiaanse tijden vond er immers een migratie tussen Aruba en het huidige Venezuela/Colombia plaats en ook na 1499 heeft deze traditie zich voortgezet. Tevens heeft zij andere gedaanten

aangenomen. Eén daarvan was de kerstening door Spaanse katholieke geestelijken uit het bisdom Coro. Vanaf 1826 gaven Spaanse priesters – in het Spaans – les op hun kleine schooltjes, terwijl pas in 1851 het Hollandse katholieke onderwijs – eveneens noodgedwongen in het Spaans! – van start ging (Hartog 1980:297). Naast de invloed van de kerk, het onderwijs, de rode slaven en de migratie moeten we de blijvende intensieve familiecontacten van de bevolking van Aruba met het vasteland noemen.

Een andere interessante connectie tussen Aruba en Zuid-Amerika was het feit dat Aruba veelvuldig gebruikt werd als uitwijkplaats voor politieke vluchtelingen, die in de vele Zuid-Amerikaanse vrijheidsoorlogen (tijdelijk) het onderspit dolven. De gehele 19e eeuw heeft het politieke leven van Venezuela 'vertegenwoordigers' gehad op Aruba. 'Deze immigranten,' vertelt ds. Bosch, 'zowel mannen als vrouwen, verlevendigden het eenzame Aruba door hun aangename en gezellige omgang' (in Hartog 1980:242). Bij gebrek aan voldoende behuizing vonden velen logies bij welgestelde Arubaanse families. De Venezolanen hernieuwden en intensiveerden het patroon van sterke banden tussen Aruba en bevolkingsgroepen van het vasteland, met name door het sluiten van huwelijken (Hartog 1980:242–7).

Ook de migratie ten behoeve van seizoenarbeid waartoe Arubanen gedwongen werden door het gebrek aan arbeidsmogelijkheden op het eiland zelf, moet genoemd worden als een aspect van het veelzijdig contact van Aruba met Venezuela en Colombia (zie 5). Vormen van wederzijdse hulp zijn bekend uit de 19e en begin 20e eeuw. Tijdens hongersnoden op Aruba werd mais ontvangen uit Venezuela en zorgde Colombia voor vee. Omgekeerd, toen Venezuela getroffen werd door aardbevingen, stuurden Arubaanse organisaties medicijnen, voedsel en kleding naar 'de overwal'.

Aruba's afhankelijkheid van Curaçao bracht al in de negentiende eeuw allerlei moeilijkheden met zich mee. De kleinste zaken moest de commandeur aan de gouverneur vragen, en vaak was er geen geld in kas. Dat men zich soms makkelijker tot het vasteland dan tot Curaçao richtte, blijkt uit het feit dat ambtenaren in 1906 toen het officiële postpapier van het gouvernement opraakte, papier gebruikte dat het wapen van Colombia droeg (Phalen 1977:59). Een beweging die de vergroting van de bestuurlijke zelfstandigheid nastreefde – zoals op Sint Maarten – kwam op Aruba echter niet op gang.

4. De plattelandsbevolking: van Indiaan tot Arubaan

4.1. Vermenging

Ondanks de aanwezigheid van enkele welgestelde katholieken in de stad, was het katholicisme op Aruba bovenal de godsdienst van de gewone, niet-elitaire

bevolking. De meeste katholieken woonden in de districten. We hebben reeds gezien dat de kerstening van de Arubaanse Indianen door Spaanse geestelijken ter hand was genomen. Of de Indianen die na de verovering door de W.I.C. naar Aruba trokken al gekerstend waren is niet bekend. Wel is aannemelijk dat de vestiging van Aruba's eerste gebedshuis, de kapel te Alto Vista in 1750, niet toevallig juist daar geschiedde. Deze plaats was het dichtstbevolkte gebied van het eiland en bovendien ver verwijderd van het toeziend oog van de commandeur. Rond 1777 werd reeds een tweede kerk gebouwd te Noord (Conseho Pastoral 1983:19); het bevolkingscentrum was hierheen verschoven.

Na circa 1780 veranderde het leven op het platteland: 'Zuivere' Indianen vermengden zich met kolonisten en slaven tot 'Arubanen', een proces waarbij de Indianentaal plaats maakte voor het Papiamento. Er ontstond een nieuw woonpatroon en met de bouw van diverse kerken ging het katholicisme definitief het godsdienstig leven op het platteland domineren. Terwijl er in 1754 geen enkele blanke op het platteland woonde, leefden er in 1816 nog slechts 564 'echte' Indianen onder de 1.732 bewoners van het eiland. Vermoedelijk is nog in dezelfde eeuw de laatste 'zuivere' Indiaan op Aruba gestorven. Volgens de overlevering was zijn naam Nicolaas Pyclas en stierf hij in 1843 (Hartog 1980:125, 224). Al lang vóór die tijd was de Indianentaal verdwenen. In 1836 merkte ds. Bosch op dat blanken, Indianen en negerslaven 'zelfs onder elkaar trouwen. [...] Hierdoor verleerden zij allengs hunne oorspronkelijke taal, en namen die aan van de blanke bewoners van Aruba, welke de Curaçaosche landstaal spraken [...].' (Bosch 1985: 232). In deze periode was het Papiamento reeds als volkstaal doorgebroken.

Hoewel vermenging op het gehele eiland plaatsvond bleven er verschillen bestaan. Het gebied tussen Alto Vista en Noord was het meest Indiaans, terwijl Savaneta het meest blank bleef. De gegoede kringen van de stad waren wel nog blanker dan de Savaneteros. Volgens Van der Gon Netscher was in 1868 nog slechts 1,5 % van de bevolking 'zuiver blank' (Hartog 1980:112–3).

4.2. Dorpsvorming

De veranderingen in de districten kunnen in onze ogen goed aangegeven worden aan de hand van de geschiedenis van de dorps- en parochievorming. Volgens Hartog (1980: 72) was de vorming van de particuliere plantages door kolonisten aanleiding tot het ontstaan van bevolkingsconcentraties, voornamelijk aan de zuidkust en op het vlakke westelijke deel van het eiland. Het ontstaan van de districten kon ook het gevolg zijn van andere initiatieven. Het ontstaan van Ponton en Oranjestad kwam reeds ter sprake. Ook zagen we hoe in de 18e eeuw de bevolkingscentra rond Alto Vista en Noord, met kerk en al, werden gevormd. Een derde kerk werd in 1852 gebouwd te Santa Cruz, waar

al in 1850 missen gehouden werden. 'Blijkbaar concentreerde de bevolking zich daar zo ten gevolge van het werk in de goudmijnen', stelt Hartog (1980:276, 278, 281). Zoals Santa Cruz een impuls kreeg van de goudindustrie, zo ontstond het gehucht Canashito nadat de overheid hier in de jaren 1840 de cochenilleteelt ter hand nam (zie 5). Het protestantse kerkje werd er in 1860 in gebruik genomen. Op dezelfde wijze ontstond in 1851 het dorp Savaneta rond de landsplantage die de overheid aan de Commandeursbaai liet aanleggen (Alofs 1997).

De fosfaatwinning betekenden een stimulans voor de ontplooiing van het oostelijk deel van de zuidkust na 1881. In Savaneta werd in dat jaar een schooltje gesticht en in 1899–1900 bouwde men een noodkerkje, dat in 1905 door een permanent gebouw vervangen werd (Hartog 1980:281, 486). San Nicolas, dat later Aruba's oliestad werd, ontstond ook dankzij de exploitatie van de fosfaatmijnen. Een kerk werd er nog niet gebouwd. Piedra Plat, tenslotte, werd een protestantse kern op het katholieke platteland, toen de protestantse plattelanders van Canashito wegtrokken en zich in Piedra Plat vestigden. In 1899 werd hier de protestantse kerk gebouwd.

Van het jaar 1874 weten we enigzins hoe de schoolgaande bevolking over het eiland was verspreid. In Savaneta woonden slechts 335 mensen, waarvan 40 schoolgaande kinderen. Van Oranjestad en Santa Cruz wordt gerapporteerd dat er achtereenvolgens 120 en 80 schoolkinderen waren. Van Noord en San Nicolas worden in het geheel geen cijfers gegeven, kennelijk omdat er geen scholen actief waren. Het vissersdorp Rancho telde in 1902 niet meer dan 50 inwoners en bestond uit slechts enkele gezinnen (Hartog 1980:251). De komst van kleine industrietjes en de vestiging van parochies en (katholieke) kerken resulteerde in een nieuw patroon met enkele dorpen en een verspreide bewoning langs de zuidkust en op de vlakke noordwestelijke helft van het eiland.

5. Economische ontwikkelingen in de 19e eeuw

5.1. Inleiding

In de vorige paragraaf hebben we gezien welke groepen er naar Aruba kwamen. In deze paragraaf bekijken we kort hoe de Arubanen in hun levensonderhoud voorzagen.

Enkele economische activiteiten hebben we reeds de revu laten passeren. Wegens de droogte was Aruba niet voor de plantagelandbouw geschikt. Tot 1792 heeft de W.I.C. Aruba daarom gebruikt als paarden- en geitenrancho. Ook werd er hout gekapt. Na 1754 werd het eiland geleidelijk opengesteld voor kolonisten, die in ruil voor het verrichten van herendiensten de akkerbouw ter

hand namen. Niet alleen de blanke kolonisten, maar ook de Indianen kregen een stuk grond toegewezen om te bewerken. De gronden bleven uitdrukkelijk eigendom van de overheid, feitelijk de W.I.C. De zelfvoorzienende landbouw werd de belangrijkste economische activiteit op het eiland. Voor de sociale organisatie werd zij dermate belangrijk dat we in het volgende hoofdstuk uitgebreid stilstaan bij de landbouwproduktie.

Het belang van de illegale handel kwam ook al ter sprake. Ofschoon deze streng verboden was, was er al snel sprake van het ontduiken van het handelsmonopolie van de W.I.C. Goederen afkomstig van Curaçao werden vooral na 1795 via Aruba met de vaste wal verhandeld door Curaçaose en Arubaanse scheepseigenaren. Tot wanneer de handel vanuit Aruba verboden was, is niet geheel duidelijk. De controle over de handel en het grootgrondbezit maakte de blanke families uit de stad tot de eilandelijke elite.

5.2. Het rapport uit 1816

Een van de oudste rapporten over de economische situatie op Aruba stamt uit 1816 en werd gemaakt nadat Aruba na 13 jaar van Engelse overheersing opnieuw in Nederlandse handen kwam. In dat rapport (De Hullu 1923; Hartog 1980:121–32) werd de situatie in de landbouw als 'onzeker en wisselvallig' getypeerd. Het ontwikkelen van suikerrietplantages en de katoen- en cochenilleteelt werden afgeraden. Over de veeteelt, tot dan de belangrijkste activiteit, stelt het rapport dat de geiten- en schapenfok in de nabije toekomst rendabel zouden kunnen zijn. Over de paardenfok wordt weinig meer gezegd dan dat paarden nog slechts geteeld werden om er ander vee mee op te jagen. De handel in paarden was klaarblijkelijk reeds stilgevallen.

Zowel landbouw als veeteelt ondervonden op Aruba grote hinder van de droogte. Desalniettemin bleef de zelfvoorzienende landbouw voor de 1732 inwoners de belangrijkste bron van inkomsten. De voornaamste produkten waren mais en bonen, 'doch dezen waren amper voldoende voor de eigen bewoners'. Ook de visserij en de zoutpannen leverden niet meer op dan de eilandbewoners nodig hadden. Feitelijk vaak minder dan dat. Over de handel ten slotte lezen we:

> 'Het eiland Aruba is in den handel even gelijk als altijd is geweest, dit is te zeggen dat de vermogende inwoonderen een klein vaartuig equiperen en door de Curaçaosche kooplieden met cargasoenen gefourneerd worden, waarmede zij den handel aan de Spaanse kust drijven en de retouren, bestaande in stokvishout, huiden, cabrietenvellen enz. naar Curaçao verzonden worden.'

5.3. De eerste goudkoorts 1824–1832

Wat de Spanjaarden in de 16e eeuw niet ontdekten kwam de 12-jarige Willem Rasmijn op het spoor toen hij in 1824 geiten aan het hoeden was in een rooi genaamd Fluit. Hij ontdekte dat er op Aruba wel degelijk goud te vinden was (Teenstra 1977:207). Aan de noordkant van het eiland bleken goudklompjes aanwezig te zijn van soms zelfs enkele kilogrammen. Door erosie van wind en regen kwamen zij in de rooien terecht.

Onmiddellijk na de vondsten werd het goudzoeken verboden en door het gouvernement ter hand genomen. Deze was immers nog altijd de eigenaar van de gronden, die slechts in concessie waren uitgegeven aan de kolonisten. Gedurende enkele jaren behaalde men redelijke resultaten, maar al in 1829 ging men over op het uit handen geven van de exploitatie (Encyclopedie 1914:318; Hartog 1980:145). Voortaan mochten particulieren de rooien naspeuren, mits zij het gevonden goud via het gouvernement zouden verhandelen tegen tweederde van de feitelijke waarde (Teenstra 1977:209; Van Grol 1980 II:148). Na 1832 werd er echter nog maar weinig goud gevonden.

Ondanks de strakke bepalingen van de overheid ontstond er op het eiland een ware goudkoorts. De eilandbewoners verwaarloosden de landbouw, zeelieden verlieten hun kapiteins en buitenlandse en binnenlandse handelaren handelden in goud buiten medeweten van het gouvernement om (Hartog 1980:142, 145; Teenstra 1977:208). Ofschoon er, volgens Hartog, zeker 3000 pond goud werd gevonden, droeg de eerste goudperiode weinig bij tot de verbetering van de economische situatie op het eiland (Hartog 1980:148).

5.4. Van Raders' landbouwplannen

In 1836 werd militair R.F. van Raders gezaghebber van de Benedenwindse eilanden. Raders stelde een economisch herstelplan op voor Curaçao, dat grote handelsproblemen had, en Bonaire en Aruba. Het intensiveren van de landbouw en, op Curaçao en Bonaire, de zoutwinning stonden centraal (zie Renkema 1981:74–7). Om deze plannen door te voeren introduceerde Van Raders nieuwe regelingen rond het grondbezit. In 1837 en 1838 werden concessiegronden tot pachtgronden gemaakt.

Inmiddels was door onduidelijke vererving, onderhandse verkoop van grondrechten en niet-gefiatteerde ingebruikneming van domeingronden (usurpatie) volslagen onduidelijk geworden wie welke gronden rechtmatig in gebruik had. Na inventarisatie van de situatie werd in 1840 en 1841 overgegaan tot het in eigendom geven van de domeingronden tegen een belasting van twee gulden per hectare. Het kappen van brazilhout en de mijnbouw bleven wel het alleenrecht van het gouvernement (Van Grol 1980 II:149). Er was sprake van een

vrijwel volledige eigendomsvorm, maar de laatste feodale beperkingen verdwenen pas in 1924 uit de wet (Encyclopedie N.A. 1985:517–8).

Ofschoon Aruba een marginale plaats innam in het herstelplan resulteerde Van Raders' initiatief toch in enkele landbouwexperimenten. De verbouw van tabak en katoen bleek weinig lonend. De kweek van cochenille, een pigmentsoort gevormd door cochenille-insekten die geteeld werd op nopalcactussen, werd beproefd op de gouvernementsplantages te Canashito, Socotoro en Commandeursbaai, maar was niet succesvol. Vanaf 1860 werd de cochenilleteelt niet meer in de koloniale verslagen vermeld (Hartog 1980:159–60, 166; Renkema 1981:77–82).

Meer succes bleek weggelegd voor de aloë-teelt. Van de sinds 1840 op Aruba aanwezige 'aloë vera' is het geleiachtige sap, 'zeta', bruikbaar in de cosmetische en farmaceutische industrie, als verfstof en als laxeermiddel voor vee. Daarnaast kent het talloze volkstoepassingen, zoals het genezen van brandwonden. Nadat de azeta was uitgelekt en gekookt werd de ingedikte zeta verscheept naar Liverpool, Londen, New York en Boston. Dankzij Van Raders' plannen werden in 1840 enkele aloëplantages gesticht die tot 1868 door het gouvernement geëxploiteerd werden (Renkema 1981:84–5). Daarna kwam de aloëteelt in particuliere handen.

Zowel voor groot- als kleingrondbezitters was de aloëteelt een belangrijke bron van inkomsten. Ondanks prijsschommelingen op de wereldmarkt (Kroonenberg 1948:435; Renkema 1981:85–7), bodemuitputting (Pietersz 1985:88) en de komst van de olie-industrie en loonstijgingen (Croes 1987:68–71) ging er vrijwel geen jaar voorbij zonder dat Aruba aloë uitvoerde.

5.5. Bedrijfsvoering in de aloë-industrie

Het gouvernement exploiteerde aloëplantages tot 1868; daarna kwam de teelt in Arubaanse handen. Er kunnen daarbij twee soorten aloëtelers onderscheiden worden: de grootgrondbezitters en de kleine boeren. De grootgrondbezitters hadden verspreid over het eiland hun aloëplantages. Ten dele waren deze in het bezit van de rijkere blanke families uit de stad, voor een ander deel waren zij eigendom van plattelandsbewoners die grootgrondbezitters waren en een soort districtselite vormden. De plantage-eigenaren lieten hun aanplant snijden door de gewone, niet-elitaire bevolking, die ofwel per hoeveelheid gelekte zeta, ofwel per werkdag betaald werden. Vaak was sprake van een dienstverband, waarbij het loon werd uitbetaald in de vorm van tegoeden voor de winkels van de grondbezitters annex handelaren (vergelijk: Klomp 1983:16–26).

De kleinere boeren verbouwden aloë naast hun voedselgewassen om wat bij te verdienen. Het aloësnijden gebeurde veelal in samenwerkingsverband – 'paga lomba' – met familieleden en/of buren, waarbij men elkaars oogst

binnenhaalde. Het belang van de aloëteelt blijkt uit het feit dat men elkaar alleen bij de aloë-oogst betaalde voor de wederzijdse bijstand. Na het snijden en lekken werd het sap verkocht aan de handelaren en grootgrondbezitters, in wier ovens de zeta gekookt en exportklaar gemaakt werd (Lampe 1971:33). Export vond plaats naar Noord-Amerika en Noordwest-Europa. Het aandeel van de Arubaanse elite in de export en het feitelijk profijt van de aloëteelt voor de kleinere boeren is helaas onbekend. Voor een overzicht van de exportcijfers verwijzen we naar Renkema (1981:83–7) en Pietersz (1985:127).

5.6. De tweede goudkoorts 1868–1915

De eerste goudperiode liep ten einde rond 1832 toen er vrijwel geen goud meer gevonden werd. Vanaf 1854 begon men aan de exploitatie van de goudaders in de heuvels aan de noordzijde van het eiland, rond de goudstamperij te Bushiribana.

Nadat drie goudmaatschappijen tevergeefs hun geluk beproefd hadden, lukte het concessiehouder F. Isola tussen 1868 en 1872 op enigszins rendabele wijze goud te winnen. Zijn onderneming bood aan maar liefst 75 à 100 mensen werk (Pietersz 1985:92). Na een tijdelijke sluiting gingen de mijnen in 1878 gedurende vier jaar opnieuw open en was er zoveel werk dat zelfs 40 Bonaireanen en 16 Haïtianen in dienst moesten worden genomen. Arubanen zelf gaven de voorkeur aan het beter betaalde aloësnijden (Pietersz 1985:92). Nadat de goudstamperij tussen 1895 en 1899 nog in gebruik was geweest, verplaatste de goudindustrie zich naar de zuidkust. De Aruba Goldmining Company bouwde de smelterij bij Balashi, opende mijnen verspreid over het gehele eiland en bood tussen 1901 en 1905 aan zo'n 200 mensen werk. Kostenstijgingen deden het bedrijf echter de das om en in 1908 werd de concessie verkocht aan de 'Aruba Goudmaatschappij', waarin voor het eerst ook 'landskinderen', d.w.z. Curaçaoenaars en Arubanen belangen hadden (Encyclopedie 1914:319; Pietersz 1985:92). Enkele Arubaanse namen uit de top van het bedrijf waren bekende 'elitenamen' als Arends, De Veer en Beaujon (Hartog 1980:153).

Door de introductie van het 'tribuutsysteem' wist de A.G.M. tot in de Eerste Wereldoorlog behoorlijke winsten te maken. Deze werkwijze hield in dat het bedrijf zelf bijna geen arbeiders in dienst had, maar dat iedereen naar believen erts kon delven en verkopen aan de A.G.M., die de grondstof bewerkte en zo het bedrijfsrisico overliet aan de arbeiders (Neerlandia 1911:278). Tijdens de Eerste Wereldoorlog stopte het bedrijf de activiteiten, aangezien de arbeiders hun inspanningen niet langer naar behoren beloond zagen (Kroonenberg 1948:438) en de hulpstoffen voor de bewerking niet langer verkregen konden worden (Dew 1977:22).

5.7. De fosfaatindustrie 1881–1915

Ofschoon reeds in 1874 op de zuidoostpunt van Aruba fosfaat was ontdekt, werd deze pas vanaf 1881 ontgonnen en wel door de 'Aruba Phosphaat Maatschappij', die voor 49% in Arubaanse handen was. Van de 52 aandelen waren er 36 in het bezit van joodse Arubanen (Neerlandia 1911:278, 282–4; Encyclopedie 1914:559; Hartog 1980:150; Encyclopedie N.A. 1985:255). De fosfaat werd afgegraven en geëxporteerd naar Noord-Amerika en Noordwest-Europa waar het tot kunstmest werd verwerkt. Tussen 1881 en 1892 boekte de A.P.M. uitstekende resultaten en bood aan ongeveer 300 mensen werk. De vorming van het gehucht San Nicolas was het gevolg van de fosfaatontginning. Behalve Aruba profiteerden ook de andere eilanden van de fosfaatwinsten, zelfs in zulk een mate dat de kolonie het enkele jaren zonder subsidie van het moederland kon stellen (Hartog 1980:156–7).

De marktpositie van Aruba verslechterde echter snel toen rond 1893 ook in Florida en Algerije fosfaatafzettingen gevonden werden en de afzetprijzen daalden (Dew 1977:25). Ook moest men juist in die tijd overstappen op ondergrondse winning, waardoor de exploitatiekosten stegen (Encyclopedie 1914:559). In 1902 daalden de vrachtprijzen, 'waardoor het vervoer van fosfaat uit Florida, Algerije en Tunis naar ver afgelegen bestemmingen goedkoper werd' (Pietersz 1985:94). Het stilvallen van de toevoer van hulpstoffen tijdens de Eerste Wereldoorlog dwong de aandeelhouders op 2 juni 1915 het bedrijf op te heffen (Dew 1977:26). Werk bood de A.P.M. al bijna niet meer, maar er was inmiddels wel voor 9 miljoen gulden Arubaans fosfaat geëxporteerd (Hartog 1980:156).

5.8. Tot besluit

Een en ander overziend mogen we vaststellen dat de economische ontplooiing op Aruba in de vorige eeuw bijzonder moeizaam verliep. Van Van Raders' landbouwinitiatieven sloeg slechts de aloëteelt aan; de veeteelt stagneerde en de goud- en fosfaatindustrie kenden ongeveer evenveel concessiehouders als succesjaren. Grootgrondbezit en handel bepaalden de positie van de elite, terwijl het merendeel van de bevolking afhankelijk bleef van de resultaten van de zelfvoorzienende landbouw. Daarnaast ontplooide de Arubaanse bevolking noodgedwonden een aantal nevenaktiviteiten. Met name in het dorp Rancho, maar ook in Savaneta, Noord en San Nicolas werd veel gevist (Neerlandia 1911:281; Croes 1987:75). Normaliter was de visserij bestemd voor eigen gebruik en de Arubaanse markt, maar in de jaren 1910–1922 is ook geëxperimenteerd met het exporteren van bevroren vis naar Curaçao. De experimenten waren niet succesvol (Neerlandia 1911:282; Pietersz 1985:89).

Sinds de 18e eeuw werden op Aruba ook pinda's verbouwd, terwijl de pluk van divi-divipeulen ook reeds van vóór de periode-Van Raders stamde (Hartog 1980:161, 166). Divi-divipeulen werden geëxporteerd naar Hamburg, waar zij vanwege hun looizuurgehalte in de leerindustrie gebruikt werden. De pluk vond tweemaal per jaar plaats (Hartog 1980:161). Blijkbaar waren het de grootgrondbezitters die de peulen exporteerden (Croes 1987:101–2). Over de pindaverbouw is weinig meer bekend dan dat ze vooral plaatsvond tussen Noord en Hooiberg (Hartog 1980:166). Beide produkten werden tot in de jaren 1920 uitgevoerd (Croes 1987:127).

Een andere bron van inkomsten vormde het vlechten van strohoeden. Veel plattelandsvrouwen vlochten met stro uit Venezuela en Cuba hoeden, die via Arubaanse of buitenlandse handelaren verkocht werden in Panama, op Cuba en mogelijk zelfs in Nederland (Pietersz 1985:89). Rond 1912 organiseerde de overheid vlechtcursussen. Binnen één jaar steeg de exportwaarde van 5.500 naar 19.000 gulden. In 1920 exporteerde men voor 111.192 gulden, terwijl één hoed voor de vlechtster slechts 10 cent opbracht. De handelswaarde was één gulden (Encyclopedie 1914:363; Lampe 1971; Pietersz 1985:87, 127). Rond 1925 daalde de uitvoer, volgens Phalen omdat Cubanen zelf hoeden begonnen te vlechten (1977:84), volgens Croes vanwege de slechte kwaliteit van de Arubaanse hoeden (1987:34).

Min of meer gedwongen door de zorgwekkende situatie op het eiland trokken duizenden Arubanen naar het buitenland om daar tijdelijk werk te vinden. De Arubaanse historicus Pietersz (1985) schreef een boeiende publikatie over dit verschijnsel, waarin hij drie fasen in de arbeidsmigratie tussen 1890 en 1930 onderscheidde. In de jaren 1890–1900 trokken ongeveer 2500 Arubanen naar de suiker- en bananenplantages in Venezuela. Tussen 1900 en 1916 vonden Arubanen werk op de bananen- en koffievelden in Colombia. Ruim 300 mannen trokken tussen 1901 en 1916 naar Suriname voor de aanleg van spoorwegen en voor werk in de mijnbouw, terwijl na die tijd de Curaçaose fosfaat- en olie-industrie het belangrijkste bestemmingspunt vormden. De grootste trek tussen 1916 en 1930, toen 4.072 arbeidsreizen werden geregistreerd. Plaats van bestemming waren de suikerrietvelden van Cuba.

De vertrekkende Arubanen stonden te boek als landbouwer, visser of zeeman en waren door Arubaanse of andere handelaren of scheepseigenaren gecontracteerd voor een periode van 3 tot 9 maanden, tegen een loon van 20 à 24 gulden per maand voor volwassenen en 12 à 18 gulden per maand voor jongere mannen. Dit terwijl het dagloon van een gemiddelde arbeider op Aruba in 1890 75 cent bedroeg. De mannen maakten vaak meerdere reizen in hun leven, al naar gelang de economische situatie hen daartoe dwong. Hoeveel personen zonder contract het eiland 'op goed geluk' verlieten is helaas onbekend. Evenmin kan men het aantal Arubanen achterhalen dat niet uit het buitenland

terugkeerde. Hoezeer de arbeidsmigratie afhing van de economische toestand op het eiland bleek na de komst van de Lago en de Eagle in de jaren 1920. De arbeidsmigratie viel vrijwel van de ene op de andere dag stil (Pietersz 1985:60–4, 94–5). Niet langer had men deze aanvulling op het inkomen nodig.

Voor we deze paragraaf afsluiten constateren we dat naar de sociaal-economische geschiedenis van Aruba nog veel onderzoek moet worden gedaan. De geschiedenis van de handel, de smokkel en het grootgrondbezit alsmede het aandeel van de commerciële landbouw, de arbeidsmigratie en de loondienst in het levensonderhoud van de districtsbevolking zijn onderwerpen die nog nader onderzoek verdienen. We besluiten met een citaat van Van Kol, de Nederlandse socialistische parlementariër die Aruba in 1903 bezocht:

> 'De oogst van 1902 is geheel mislukt, de bevolking heeft in alle opzichten een slecht jaar doorleefd. De lage prijzen van aloë en dividivi deden de winsten slinken; de revolutiën in Venezuela en Colombia belemmeren handel en scheepvaart. De veestapel is in de laatste jaren sterk achteruitgegaan, terwijl ook het aantal dividivibonen voortdurend vermindert. [...] Men holt dus achteruit voor wat betreft de voornaamste rijkdom: de veeteelt en de landbouw [...] en armoede is het lot van allen [...].' (Van Kol 1904:208–81.)

6. Het bestuur over Aruba 1792–1936

Na het aflopen van het octrooi van de tweede W.I.C. op 31 december 1791 ging het bestuur van Aruba over in handen van de Staten-Generaal en werd de 'Raad van Coloniën' ingesteld. In het begin van de 19e eeuw wisselde niet alleen het huidige Nederland hehaaldelijk van (over-)heerser, ook op de Benedenwindse eilanden was het een komen en gaan van machthebbers. In 1800 nam Engeland de Benedenwinden in bezit, waarna Aruba afwisselend in Nederlandse en Engelse handen was en tot tweemaal toe zelfs in die van de Venezolaanse onafhankelijksstrijder generaal Miranda. De langste periode van niet-Nederlandse overheersing waren de jaren 1807–1816, toen een Engels commandant aan de Paardenbaai woonde. Over deze periode is weinig bekend (Hartog 1980:100).

Nadat de Engelsen in 1816 de eilanden teruggaven aan Nederland viel het opperbestuur toe aan de koning en vormden de Boven- en Benedenwinden twee aparte koloniën. In 1828 werden ze met Suriname samengevoegd en vanuit Paramaribo bestuurd. Twintig jaar later, in 1848, werd een nieuwe grondwet van kracht. Een nieuw regeringsreglement voor Curaçao en de vijf onderhorige eilanden werd pas in 1865 van kracht. De hoogste bestuurder ter

plaatse bleef de gouverneur, die de Raad van Bestuur als adviserend lichaam onder zich had. De Koloniale Raad bestond uit de Raad van Bestuur en enkele door de koning benoemde leden. De raad zag toe op de ambtsuitoefening door de gouverneur en kon op papier eigen initiatieven ontplooien. Omdat de koloniale begroting een tekort vertoonde was de invloed van de Koloniale Raad echter beperkt. Ook het Nederlandse parlement had invloed op het koloniaal beleid, maar in de praktijk bepaalden minister en gouverneur het beleid en bestuur voor de kolonie.

In tegenstelling tot Suriname kreeg de kolonie geen gekozen volksvertegenwoordiging. Op de eilanden buiten Curaçao, was het bestuur in handen van een gezaghebber die werd bijgestaan door twee landraden. Zij werden wel door stemgerechtigde ingezetenen van het eiland voor vier jaar gekozen. Stemrecht was weggelegd voor die mannen, de ofwel voldoende belasting betaalden, ofwel een bepaalde opleiding achter de rug hadden. Slechts enkele tientallen Arubanen verkregen stemrecht. De gezaghebber en zijn twee landraden vormden de 'Raad van Politie'. Zij voerden het dagelijks bestuur over het eiland en waren verantwoording schuldig aan het gezag op Curaçao. Deze staatkundige constructie bleef in werking tot 1936. Toen waren op Aruba inmiddels de eerste ergernissen rond de positie van Aruba binnen de kolonie ontstaan. De Raad van Politie werd pas in 1952 opgeheven.

III

HET PATROON VAN DE OUDE ARUBAANSE SAMENLEVING

1. Stand, verwantschap en lokaliteit

In het vorige hoofdstuk maakten we kennis met de bevolkingsgroepen die in 1924 op Aruba woonachtig waren. We zullen ons nu richten op meer abstracte vragen rond de sociale organisatie van de Arubaanse samenleving voor de komst van de olie-industrie. In deze inleidende paragraaf zullen we zien dat geografische en politiek-economische indelingen op het eiland sterk samenvielen. Daarna besteden we aandacht aan het belang van verwantschap en lokaliteit voor de sociale verhoudingen. Dat punt wordt in de resterende paragrafen van dit hoofdstuk verder uitgewerkt.

Aan de Paardenbaai was na 1795 Playa, het latere Oranjestad, ontstaan nadat kolonisten hun landbouwactiviteiten gingen combineren met (illegale) handel. Nadat de commandeur rond 1800 zijn zetel verplaatste naar dit stadje, was de basis gelegd voor een woonpatroon waarbij de bestuurlijke en economische elite in de stad gevestigd was en de niet-elitaire bevolking vooral in de buitendistricten leefde. Arme stadsbewoners en de districtsbewoners die meer grond bezaten vormden twee uitzonderingsgroepen.

In de stad leefden twee elite-groepen, een protestantse en een (veel kleinere) katholieke (Hartog 1980:273). Beide groepen onderscheidden zich van elkaar en van de plattelandsbevolking door hun exclusieve sociale opstelling. Huwelijken buiten de eigen groep werden zoveel mogelijk beperkt, tenzij met handelspartners aan de overwal (Phalen 1977:55). Ds. Bosch constateerde al rond 1830: ‘Dewijl zij onder elkaar trouwen, bestaat het grootste gedeelte der aanzienlijke bevolking uit zwagers en neven’ (Bosch 1985:232). Ofschoon gemengde huwelijken voorkwamen, bestond er een rivaliteit tussen beide groepen, zo werd ons meerdere malen door oudere vertegenwoordigers uit beide groepen verteld. Met name in protestantse kringen werd regelmatig bezwaar gemaakt tegen huwelijken buiten de eigen groep. Het resultaat en oogmerk van deze endogame huwelijksopstelling was dat beide elite-groepen versnippering van de schaarse bronnen, het grootgrondbezit en het bezit van

winkels en boten wilden tegengaan en hun positie aldus konden continueren. Hierdoor bleven achternamen, als De Veer, Laclé, Oduber, Eman, Arends en Henriquez, steeds in elite-kringen circuleren.

Niet alleen in de stad, maar ook op het platteland, zien we dat mensen geclassificeerd konden worden aan de hand van hun achternaam. Zeker wat oudere Arubanen kennen nog altijd de herkomst van bepaalde achternamen. Zo horen de namen De Kort en Christiaans bij Savaneta, Tromp en Flanegien bij Noord, Werleman en Geerman bij Santa Cruz, Wever en Harms bij Brasil en Vos en Quandt bij Rancho. Achternamen zijn duidelijke markeerpunten bij het achterhalen van de herkomst van personen en groepen. Deze overeenkomstigheid gaat volgens Phalen terug op hetzelfde systeem van huwelijk en verwantschap als dat van de elite uit de stad. 'Kinship and marriage systems of the [...] native Aruban population segments, [...], exhibit remarkable consistency' (1977:113).

Zowel in de stad als in de districten hingen huwelijks- en verwantschapstradities sterk samen met andere aspecten van het samenleven. Huwelijk, verwantschap en lokaliteit functioneerden op het oude Aruba als organiserende systemen voor de landbouwproduktie, het vererven van grondbezit, het reguleren van de relatie tussen de rijke 'Shons' uit de stad en de plattelandsbevolking en tussen de districten en verwantengroepen onderling. Deze tradities zorgden voor het voortbestaan van de sociale patronen van het oude Aruba.

2. Het primo-prima huwelijk

Phalen stelt: 'Primo (a) refers to an actual genealogical first cousin and to people considered to be "far family", all of whom are members of the primo category of suitable mates' (1977:113).

De term 'primo' kan het best vertaald worden met het Engelse begrip 'cousin' of het Nederlandse 'neef', maar het wordt als aanspreekterm ook gebruikt voor achterneven en andere (aan)verwanten uit iemands eigen generatie, dus ook vadersbroerszoon (vabrzo), vadersmoeders-zuszoon (vamozuzo), movabrdozo etcetera (Phalen 1977:121). Zelfs wordt de term primo gebruikt voor niet-verwanten waarmee men goede kontakten onderhoudt. Het vrouwelijk equivalent van de term 'primo' is 'prima', maar deze werd in het dagelijks taalgebruik weinig als aanspreekterm gebruikt.

Bij dit huwelijkstype vonden huwelijken plaats tussen primo's en prima's die doorgaans reeds participeerden in de sociale netwerken van de families van beide huwelijkspartners. Het was dus een endogaam huwelijkstype omdat men binnen de bestaande verwantengroep huwde. Het incestverbod gold slechts voor gezinsleden en voor de 'bilaterale first-cousins' en hun kinderen en klein-

kinderen. Dit zijn neven en nichten die zowel via vaders als via moeders zijde verwant zijn (Phalen 1977:138). Zij worden 'primo carnal' of 'primo ruman' genoemd. Niet alle primo/a-huwelijken vonden plaats tussen genealogisch traceerbare neven en nichten. Ook kon men met zogenaamde classifactorische primo's of prima's huwen, dus personen die men primo noemt op grond van goede betrekkingen en niet vanwege bestaande familiebanden. Feitelijk was sprake was van een zogenaamde diffuse, gegeneraliseerde huwelijksruil. Dit wil zeggen dat huwelijken werden gesloten zonder dat daar een tegenhuwelijk tegenover hoefde te staan.

Na het huwelijk vond meestal een patrilokale vestiging plaats: Het bruidspaar ging wonen op of bij het land van de vader van de man, waar in de loop der jaren ook zijn broers met vrouw en kinderen zich vestigden. Hierdoor ontstond de 'branch-family', die bestond uit de (kern-)gezinnen van broers en groeide binnen het district een nieuwe generatie op van neven en nichten, van primo's en prima's. Zij werden potentiële huwelijkspartners. Gaandeweg raakten genealogische en geografische nabijheid met elkaar verweven en vielen de uitgebreide verwantengroep en districtsgroep samen. Hierdoor gingen bepaalde achternamen bij bepaalde districten horen (zie 1). Phalen stelt dat: '[...] geographical and genealogical propinquity were virtually synonymous'(1977:129).

Net als bij de elite in de stad zien we dat de districtsgroep feitelijk een verzameling was van branche-families, die door endogame huwelijken 'onderling sterk vermaagschapt' waren. Met het samenvallen van genealogische en geografische nabijheid en de intensieve verwantschapsrelaties binnen de districtsgroep, is nog niet verklaard waarom na het huwelijk een patrilokale vestiging plaatsvond en evenmin wanneer en waarom niet-verwanten als primo/a aangesproken konden worden en huwbaar waren.

3. Huwelijk en vestiging; vererving en produktie

Ofschoon Phalen weinig aandacht besteedde aan het verklaren van de overwegend patrilokale vestiging is het mogelijk enkele achterliggende motieven voor deze traditie aan te geven.

Allereerst zagen we dat elitegroepen via een endogame huwelijkspolitiek trachtten hun elitaire status en hun sociaal-economische positie te beschermen. In deze kringen sprak het vanzelf dat een jong echtpaar zich in de stad moest vestigen; daar had de familiegroep immers de winkels en andere economische steunpunten. Deze gedachtegang gold voor de elitegroepen, maar feitelijk ook voor de districtsbevolking. Voor hen is het nodig om de tradities te relateren aan het systeem van vererving en dat van de landbouwproduktie.

De zoons erfden de gronden van de ouders. Gezien de grote armoede en de schaarste aan alternatieve economische bronnen, vormde de erfenis een belangrijk bestaansmiddel. Men moest over landbouwgrond beschikken omdat de zelfvoorzienende landbouw onmisbaar was voor het levensonderhoud. Het gegeven dat er slechts weinig alternatieve economische initiatieven levensvatbaar bleken, maakte de zoons bijzonder afhankelijk van de erfenis. De dochters werden meestal (maar niet altijd en overal) bij het vererven van grond gepasseerd. Zij leefden immers toch, zo kon men redeneren, op en van het land van hun schoonfamilie (Phalen 1977:144).

Overigens was er, mogelijk in verband met de complexe situatie rond de regelingen van het grondbezit vóór 1924 veelal geen sprake van het officieel opdelen van de grond, maar van het doorgeven van het recht op het gebruik en het pachten van de grond (zie II.6; Van Grol 1980). Ofschoon het grondbezit (het huur- of pachtboekje) vaak op één naam stond, meestal die van de vader of de oudste zoon, de 'yui mayó', werd de grond vaak gezien als gemeenschappelijk bezit van de vader en/of van de groepen van broers die op het land woonden en werkten (Phalen 1977:140; Heinze 1987b:10).

Ofschoon de nadruk lag op de zelfstandigheid van de individuele huishoudens, vormden de groepen broers belangrijke produktieëenheden als het bijvoorbeeld aankwam op het bouwen van huizen. Ook hielp men elkaar in de drukke tijden van de landbouwcyclus tijdens de oogst of het aloësnijden en bij het onderhoud van gemeenschappelijke bezittingen. De afhankelijkheid van de zoons van de landbouwgronden van hun vader en de noodzaak tot het aangaan van intensieve samenwerkingsverbanden verklaren het belang van de zogenaamde 'branche-families' en de familiegronden, 'where sons and brothers build their houses near one another along a path or road' (Phalen 1977:130).

De organisatie van de landbouwproducie was zodoende ingebed in de verwantschappelijke verhoudingen (zie ook Godelier 1981). Uitzonderingen bevestigen de regel van de 'economisch gedwongen patrilokale vestiging'. Op de eerste plaats was (en is) er regelmatig sprake van matrilokale vestiging omdat de familie van de vrouw meer of betere gronden beschikbaar had of omdat daar een gebrek aan zoons bestond. Ook hier zien we dus economische motieven bij de te kiezen plaats van vestiging na het huwelijk. De verhouding grond–arbeid gaf de doorslag.

Een tweede uitzondering bestond hierin dat iemand om andere dan verwantschappelijke motieven tot primo/a verklaard kon worden. Feitelijk kon men vrijwel iedere generatiegenoot, die intensief participeerde in de sociale netwerken van de verwantenkring, aanmerken als potentiële huwelijkspartner. Niet alleen de genealogische eis maakte iemand tot potentieel huwelijkspartner. Ook niet-genealogisch traceerbare huwelijken werden als primo/a huwelijk geaccepteerd. Ook hier bepaalde de sociale of economische nood de

grenzen van de verwantschap. Niet zozeer de verwantschappelijke nabijheid, als wel de algemene sociale nabijheid was de kern van het primo/a huwelijk als diffuse, gegeneraliseerde vorm van huwelijksruil.

Tot slot bleek het belang van verwantschap uit het feit dat sociale relaties tussen voorheen nog niet verwante groepen juist door huwelijken formeel bekrachtigd konden worden. Meer nog dan uit de primo/a huwelijken blijkt dit uit het tweede huwelijkstype, het 'paga lomba-huwelijk' en het 'compadrazgosysteem', die we in de volgende paragrafen bespreken.

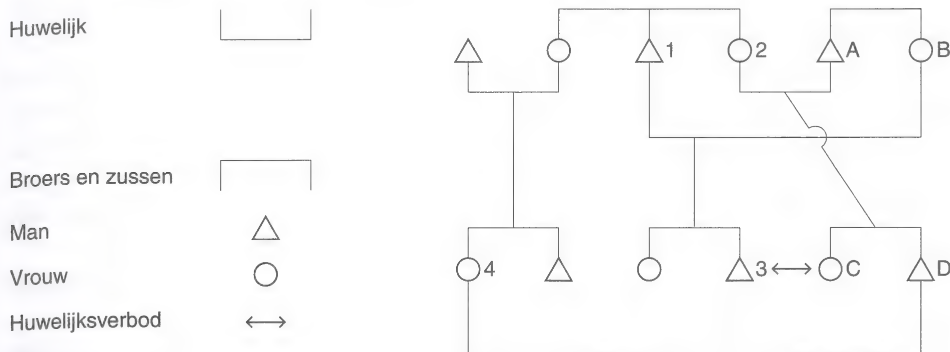
4. Het paga lomba-huwelijk

In Phalens dissertatie is het paga lomba-huwelijk het tweede belangrijk huwelijkstype bij de autochtone bevolking van Aruba. De term 'paga lomba' kan het best worden vertaald met 'terugbetalen' en is ontleend aan het paga lomba-systeem in de landbouw. Binnen de groep van verwanten en vaak met assistentie van buitenaf, werd afgesproken achtereenvolgens de gronden van de participanten te bewerken of de oogst binnen te halen op basis van de wederkerige ruil van arbeid; van 'paga lomba' (betalen met arbeid) en 'gana lomba' (terugbetalen met arbeid). Geld kwam daaraan doorgaans niet te pas. Het paga lombahuwelijk had volgens Phalen ook een alliantiekarakter en leidde tot: '[...] the establishment of many stranded kinlinks between previously unrelated families, which ensures the setting up of a network of mutual rights and expectations-alliances' (Phalen 1977:13). Het paga lomba-huwelijk creëerde verwantschapsbanden tussen nog niet verwante groepen en het bracht wederzijdse sociale verplichtingen met zich mee, zoals het aangaan van (paga lomba-) samenwerkingsverbanden in de landbouw.

Bij dit huwelijkstype was sprake van een directe huwelijksruil. Een broer (1) en een zus (2) uit verwantengroep I huwen met een zus (B) en een broer (A) uit verwantengroep II. Feitelijk kan men ook zeggen dat, vanwege de patrilokale vestiging, een zus (2) uit groep I geruild wordt met een zus (B) uit groep II, omdat zij feitelijk van familie verwisselden (zie schema). Op Aruba kende men ook – zij het bij wijze van uitzondering – de meervoudige paga lomba, waarbij meer dan twee zussen geruild werden.

Deze belangrijke verbintenis tussen twee nog niet verwante groepen had een bindend effect gedurende lange tijd. De kinderen uit de paga lombahuwelijken, die 'primo/a carnal', 'primo/a incarnal' of 'primo/a ruman' genoemd werden, stonden namelijk in zeer nauwe relatie tot elkaar. Deze personen (3 en C) waren neven of nichten via vaders- èn moederszijde (bilateral first-cousins) en voor deze mate van bloedverwantschap gold het incestverbod. Uiteraard leverde de paga lomba niet alleen maar primo's en prima's carnal op.

Verwantschapsschema: Het paga lomba-huwelijk

Dit was slechts het geval als uit twee families alle broers en zussen met elkaar huwden. In ons schema zijn de personen 4 en D dan ook geen primo/a carnal van elkaar en dus was tussen hen een huwelijk toegestaan. Op deze wijze kon een tweede verbintenis tussen beide familiegroepen worden gerealiseerd. Tot slot bood de paga lomba op langere termijn de mogelijkheid tot het onderhouden van familiebetrekkingen, doordat na enige generaties – Phalen (1977: 138) spreekt van twee of drie – de nakomelingen van de primo/a carnals wel met elkaar konden huwen.

Net als bij Phalen's bespreking van het primo/a huwelijk plaatsen we enige kanttekeningen bij diens visie op de paga lomba-huwelijken.

Op de eerste plaats hebben wij – op grond van eigen en andermans onderzoek (Heinze 1987b) – twijfels bij het alliantiekarakter dat Phalen toeschrijft aan het paga lomba-huwelijk. Ofschoon Phalen stelt dat deze huwelijken plaatsvonden tussen voorheen niet-verwante groepen signaleerde hij (en wij) ook paga lomba-huwelijken tussen dezelfde families gedurende meerdere generaties (Phalen 1977:139). In dergelijke gevallen lijkt het moeilijk om – na één generatie – te spreken van niet-verwante groepen. Feitelijk waren dit primo/a huwelijken met een directe huwelijksuitwisseling. Ook over de mate van dwang en de formulering van het gebod tot het sluiten van het wederkerige tweede huwelijk (tussen de personen 2 en B) is Phalen onduidelijk. Wij vragen ons af of de paga lomba wel een apart huwelijkstype was. Mogelijk werd ieder huwelijk dat een eerdere huwelijksrelatie tussen twee groepen reciproceerde als 'terugbetaling', als paga lomba aangeduid.

Een derde bezwaar bij Phalen's analyse is dat hij onvoldoende duidelijk maakt tussen welke groepen de paga lomba duurzame relaties kon aanbrengen. Ons inziens zijn er drie niveaus te onderscheiden. Allereerst kon dit huwelijkstype de relatie tussen twee reeds al verwantte branche-families verder inten-

siveren. In dat geval kon de noodzaak tot het beschermen van sociaal-economische belangen, als winkel- en (groot)grondbezit, een belangrijke rol spelen. Op de tweede plaats werd de term gebruikt voor interlokale huwelijken. Zo zien we dat tussen bepaalde districten regelmatig huwelijken gesloten werden, terwijl tussen andere districten zelden of nooit werd gehuwd. Uiteraard konden door migratie binnen het eiland verwantschappelijke netwerken ontstaan, waarbij een paga lomba-huwelijk een uitwisseling tussen twee districten was, maar ook een normaal primo/a huwelijk. Volgens onze informatie was dit het geval tussen Savaneta en Tanki Leendert.

Gemeenschappelijk aan alle vormen van paga lomba was het sterk verbindende en formaliserende karakter van de huwelijksruil. Daarbij was niet altijd per definitie sprake van een verplicht tegenhuwelijk, maar wel van de mogelijkheid om via een directe huwelijksruil de sociale relaties met andere groepen te intensiveren en formaliseren. Terwijl er bij de reguliere primo/a huwelijken sprake was van een endogame, gegeneraliseerde en diffuse huwelijksruil, zien we dat bij de paga lomba steeds twee huwelijken kort na elkaar gesloten werden en dat er aldus een directe huwelijksruil plaatsvond. Doordat paga lomba kon plaatsvinden, zowel tussen groepen die nog niet verwant waren als tussen groepen die dat al wel waren, was het onderscheidende kenmerk van dit huwelijkstype bovenal het karakter van de directe uitwisseling. Dit kenmerk maakte het paga lomba-huwelijk geschikt om de endogame groepen met elkaar te verbinden. Zo werd een netwerk van verwantschappelijke betrekkingen over het eiland gevormd of werden bestaande familiebetrekkingen opnieuw onderstreept.

5. Compadrazgo

Een andere wijze om sociale relaties binnen de sfeer van verwantschap aan te gaan vormde op het oude Aruba de ‘compadrazgo’, het peetouderschap (zie Mintz en Wolff 1950). Helaas is naar het peetoudersysteem op Aruba nog maar weinig onderzoek verricht. Materiaal van Phalen (1977:86–7, 116) en interviews hebben ons hierin enig inzicht gegeven.

Uiteraard betrof dit systeem alleen de katholieke bevolking. Tot peetouder, ‘padrino’ of ‘madrina’, kon men alleen diegenen benoemen die lid waren van de rooms-katholieke kerk. De peetouder hoefde niet reeds familie te zijn, waardoor de compadrazgo uitermate geschikt was om ritueel-verwantschappelijke relaties aan te gaan. Soms kon men zo een goede buur of een verre vriend tot peetvader maken. De vriendschappelijke relatie werd zo geformaliseerd met een egalitaire compadrazgo-relatie. Een hiërarchische compadrazgo-relatie kwam tot stand als men rijkere eilandgenoten via het peet-

ouderschap tot beschermheer van het kind, de 'iha muher' (peetdochter) of 'iha homber' (peetzoon) en zelfs van de gehele familie maakte.

In dit laatste geval werden compadrazgo-relaties aangegaan met grootgrondbezitters en handelaren voor wie men regelmatig werkte of met wie men regelmatig handelde. Door het peetouderschap verzekerden beide partijen zich voor langere tijd van elkaars diensten. De compadrazgo was een ritueel-verwantschappelijke relatie waaraan bepaalde materiële verplichtingen verbonden waren. De peetmoeder had als plicht de zorg voor het kind over te nemen bij het overlijden van de ouders. De peetvader moest bijvoorbeeld al direkt voor doopkaartjes zorgen. Bij hiërarchische compadrazgo lag een duurzaam 'dienstverband' in het vooruitzicht, terwijl bij de egalitaire compadrazgo de paga lomba in de landbouw ofwel werd geformaliseerd of tot stand gebracht (Phalen 1977:86–7). In beide gevallen zien we dat de compadrazgo evenals de paga lomba een wijze is om via verwantschap niet-verwantschappelijke betrekkingen te formaliseren.

6. Het huwelijk en de rooms-katholieke kerk

Bij de besproken varianten van partnervorming was de groep van primo's en prima's van groot belang. Vooral bij het eerste huwelijkstype, het primo/prima huwelijk, bestond de sterke tendens om binnen de verwantengroep te huwen en er was sprake van een gespannen relatie tussen de tradities van partnervorming en de canonieke wetten van de rooms-katholieke kerk. Deze bepalen dat personen met een te nauwe graad van verwantschap niet met elkaar in het huwelijk mogen treden.

De vraag is nu welke oplossingen de katholieken kenden om deze spanning tussen huwelijkstradities en kerkelijke wetten op te lossen. Op de eerste plaats wijst Phalen op de mogelijkheid om dispensatie aan te vragen bij de hogere kerkelijke instanties. Van deze mogelijkheid werd maar weinig gebruik gemaakt:

> 'In the past through to the present, many Arubans married primo(a)'s without benefit of a church granted permission. In these cases which seem to be the majority, either the priest(s) involved did not know the closeness of kinship or followed the Aruban pattern and did not mention or encourage the petition for dispensation.' (Phalen 1977:125.)

Indien er geen dispensatie aangevraagd werd, kwam dit omdat Arubanen noch priesters zich stoorden aan de canonieke wetten, of omdat de priesters niet op de hoogte waren van de exacte familierelatie van het bruidspaar. Het niet aan-

vragen van dispensatie had bovendien één voordeel. Bij het mislukken van een huwelijk hoefde men slechts de priester in kennis te stellen van de graad van verwantschap en het huwelijk werd onwettig verklaard. Daarna konden de gescheiden partners zonder dat de kerk daar bezwaar tegen kon maken nogmaals in het huwelijksbootje stappen (Phalen 1977:124, 136).

De onkunde van de priesters kan om nog een andere reden aangedragen worden ter verklaring van het zelden aanvragen van dispensatie. De hier bedoelde onkunde slaat op de 'cognitieve aspecten' van de berekening van verwantschappelijke nabijheid van twee individuen. De katholieke kerk verbied huwelijken tussen personen die met elkaar tot in de derde graad verwant zijn. Bij het vaststellen van de mate van verwantschap tussen tweee personen werd echter door de kerk en de Arubaanse bevolking als het ware verschillend geteld als het ging om zijdelings-aanverwanten (dus: niet-bloedverwanten). In de groep van verwanten die primo's en prima's genoemd werden zitten namelijk zowel personen die buiten de verboden van de katholieke wetten vallen als personen voor wie het huwelijksverbod wel geldt. We stuiten op een spraakverwarring rond de termen 'primo' en 'prima'.

7. Over Oduber en Dubero

Op Aruba komt men veelvuldig sterk op elkaar lijkende 'autochtone' achternamen tegen. Dubero kan gezien worden als een verschrijving van Oduber, of omgekeerd. Van de achternaam Quant bestaan varianten als Quandt en Quandus, terwijl de achternaam Arends lijkt op Arendsz. Net als bij Oduber en Dubero is er bij Semeleer en Semerel sprake van een herschikking van de letters, waarbij één 'e' is weggelaten.

De vraag rijst hoe we deze verschillen moeten interpreteren, wat de sociale betekenis is geweest van dergelijke naamsveranderingen. Uiteraard verschilde dit van geval tot geval, maar er vallen een aantal hoofdoorzaken aan te wijzen. Belangrijk was het verschil tussen hèrschrijvingen en vèrschrijvingen. In het eerste geval was er sprake van een doelbewuste, opzettelijke verandering van de achternaam, meestal nadat een familievete onoplosbaar bleek. Een deel van de afstammingsgroep splitste zich dan van de rest af en vormde als het ware een nieuwe verwantengroep. Gezien het feit dat op het oude Aruba, om redenen die we inmiddels kennen, de achternaam een belangrijke functie had voor de sociale classificatie, veranderde men opzettelijk de achternaam. Een herschrijving diende dit doel uitstekend. Het gaf uitdrukking aan de breuk met de rest van de groep, maar dankzij de blijvende gelijkenis bleef de nieuwe groep genealogisch en historisch traceerbaar. Terwijl bij het paga lomba-huwelijk feitelijk een zekere 'fusie' (fusion) plaatsvond, doordat twee groepen door het huwelijk sociale verplichtingen op zich namen, wensten bij de opsplitsing (fis-

sion) twee delen van één groep voortaan hun eigen weg te gaan en voorlopig geen intensieve en verplichtende omgang met elkaar te hebben.

Eén andere verklaring was gelegen in de slavernij op Aruba. Bij de emancipatie in 1863 kregen de voormalige slaven achternamen. Ofschoon de wetgeving verbood variaties van bestaande namen aan te nemen, gebeurde dat toch. Zo verkregen geëmancipeerde slaven van het echtpaar Evertsz de achternaam Everon en werden de achternamen Odor en Dubero afgeleid van de naam van de voormalige slaveneigenaren: Oduber (Alofs 1996: 83–4).

Toch waren niet alle overeenkomsten tussen achternamen het gevolg van onopgeloste familievetes en de slavernij. Een belangrijke verklaring voor het voorkomen van gelijkende achternamen is de vèrschrijving door priesters, ambtenaren en vroedvrouwen als gevolg van hun onbekendheid met de juiste schrijfwijze van de familienamen. Dit was mogelijk omdat Aruba eeuwenlang – tot nu toe – afhankelijk was van buitenlandse priesters en ambtenaren, die bij het invullen van de doopboeken gemakkelijk een vergissing konden maken. Het grote analfabetisme uit vroeger dagen zal de kans op het signaleren van deze herderlijke of ambtelijke fouten aanmerkelijk verkleind hebben.

8. Andere relatievormen: companiá en d'afó

Naast de twee besproken huwelijkstypen zijn er nog twee relatievormen van het oude en ook het huidige Aruba bekend die hier kort de aandacht verdienen. De 'companiá' werd ons omschreven als 'samenwonend, maar ongehuwd met permissie'. De 'd'afó-relaties' worden tegenwoordig 'by-sides' genoemd en zijn buitenechtelijke verhoudingen van vaak jarenlange duur.

Van de mogelijkheid tot het aangaan van een niet door kerk en overheid bezegelde samenlevingsvorm wordt in het werk van Phalen geen gewag gemaakt. Volgens onze informatie gingen mensen over tot dergelijke partnerschappen als de kerk een officiële inzegening niet toestond vanwege het feit dat een of beide partners reeds eerder getrouwd waren geweest, of indien een huwelijk in verband met de canonieke wetten niet toegestaan werd. Ook konden ouders hun toestemming weigeren, die nodig was indien men onder de leeftijd van dertig jaar huwde (De Waal-Malefijt en Hellerman 1973:107). Ondanks het onofficiële karakter van dergelijke companiá-relaties, waren zij vaak definitief en was men elkaars volwaardige levenspartner. Niet zelden kwam het voor dat men op oudere leeftijd of op het sterfbed alsnog officieel huwde. In dat geval sprak men volgens een informant van 'salta garoti', te vertalen als 'over de stok springen' (zie Brenneker 1986:9).

De laatste relatievorm die Phalen noemt, is de d'afó-verhouding, de buitenechtelijke relatie. Voor de man bracht deze verplichtingen met zich mee, vooral als er kinderen uit de relatie geboren werden. Hij moest ze onder-

houden, terwijl de moeder veelal ongehuwd door het leven moest gaan, althans als zij niet reeds getrouwd was. In de gegoede kringen uit de stad – zo vermoeden wij – werden vrouwen bij een voor-huwelijkse zwangerschap regelmatig naar verwanten op de vaste wal gestuurd.

Voor de kinderen werd gezorgd door verwanten van de moeder en door de vader in de vorm van materiële bijstand, maar zonder dat ze opgenomen werden in de normale erfrechttradities of de reguliere verwantschapsorganisatie. Het is onbekend welke achternamen zij kregen. Nakomelingen uit de d'afó-relaties hadden te kampen met het probleem dat: 'he/she will not be a preferable spouse and cannot participate in the Aruban system of primo marriage and sibling exchange' (Phalen 1977:151).

Hoe vaak beide relatievormen op het oude Aruba voorkwamen is niet bekend. Het aantal kinderen dat buiten de echt geboren werd was in 1910 laag in vergelijking met Bonaire en St. Eustatius: 'Aruba heeft in 1910 305 geboorten in echt gehad, tegen 113 buiten echt; terwijl bijvoorbeeld St. Eustatius er 13 in echt en 42 buiten echt had en op Bonaire de balans tussen echt en onecht zo goed als gelijk stond' (Neerlandia 1911:286). Ofschoon het aantal buitenechtelijke kinderen op Aruba relatief laag was, hebben we met een percentage van 37 voldoende reden om aan te nemen dat buitenechtelijke relatievormen frequent voorkwamen.

9. Tot besluit: terugblik en vooruitblik

In dit laatste hoofdstuk hebben we een poging gedaan om de sociale structuur van het oude Aruba te reconstrueren. Eerst hebben we de tegenstelling stad-platteland bekeken. Ondanks het bestaan van een groep arme stadsbewoners en een aantal grootgrondbezitters op het platteland viel de scheiding stad-platteland grofweg samen met de onderscheiding van de blankere agro-mercantiele elite en de zelfvoorzienende landbouwers. Binnen de stedelijke elite bestond een onderscheid tussen een katholieke en een meer aan het gouvernement gelieerde protestantse 'upper-ten' groep.

Daarna gingen we in op de verwantschappelijke organisatie van de Arubaanse samenleving. We zagen dat verwantschap de verschillende sociale relaties organiseerde. Het beschermde de exclusieve positie van de elite uit Oranjestad en de verhoudingen tussen de districten en verwantengroepen. Ook organiseerde verwantschap sociale orden als de productie, de sociaal-economische verhoudingen en de woonspreiding. De productiewijze was verwantschappelijk georganiseerd, vooral met betrekking tot de huizenbouw en het gemeenschappelijk bewerken van de grond.

Naast de elitegroep uit de stad ontdekten we het bestaan van drie belangrijke verwantschapslagen. (1) Individuen groeiden op in gezinsverband; (2) groepen

van broers woonden samen op het land van de vader en vormden een economisch samenwerkende 'branch-family', onder leiding van de vader of de 'yui mayó' (oudste zoon); (3) door de frequente huwelijken met verwanten – de primo's en prima's – , de patrilokale vestiging en de patrilineaire vererving ontstonden binnen de districten hechte verwantschappelijke netwerken. De districtsgebonden verwantengroep vormde een belangrijkste sociale groep op het oude Aruba.

Terwijl het primo/a huwelijk aan de basis stond van de verschillende sociale eenheden, zorgden de paga lomba en de compadrazgo voor de vorming van relaties tussen de groepen. De term 'paga lomba' is in dit verband veelbetekenend. Enerzijds verwees het naar de samenwerkingsverbanden in de landbouw, anderzijds naar het tweede type van partnervorming. Het aangaan van compadrazgo- of peerouderrelaties was een pseudo-verwantschappelijke wijze om vriendschappelijke, symmetrische relaties te bevestigen of om hiërarchische betrekkingen met de 'shons' van hogere stand te formaliseren.

Verwantschap en localiteit waren op het oude Aruba organiserende en dominerende sociale principes. Districtsgebonden verwantengroepen vormden de bouwstenen van het patroon van de oude Arubaanse samenleving. De elite uit stad was bijzondere varianten van deze sociale eenheid. Deze geleding van de autochtone bevolking van Aruba bleek ook na de komst van de olie-industrie van groot belang. De lokale en verwantschappelijke oriëntatie van deze bevolkingsgroep bleef nog lang zichtbaar in de huwelijks- en vestigingswijzen en de vrijetijdsbesteding. Zelfs de betrokkenheid bij de politiek na de invoering van het algemeen kiesrecht in 1948 geschiedde via politici die vaak optraden als vertegenwoordigers van hun districten.

Natievorming op Aruba in de twintigste eeuw moet daarom niet alleen de relatie tussen de vele migrantengroepen en de autochtone bevolking bevatten. Ook de mate van sociale, economische en politieke eenheid of verdeeldheid van de Arubaanse districts- en stadsgroepen beïnvloedde het proces van sociale integratie en natievorming in de twintigste eeuw.

DEEL 2

OLIE, IMMIGRANTEN EN ARUBANEN: 1924–1950

Inleiding

In dit tweede deel houden we ons bezig met de ingrijpende ontwikkelingen die volgden op de komst van twee olieraffinaderijen en de immigratie van duizenden arbeidskrachten naar het voorheen zo nutteloze eiland.

In het eerste hoofdstuk schetsten we de demografische veranderingen die het gevolg waren van Lago's besluit om Engelstalig personeel aan te trekken. Gedurende de jaren 20, 30 en 40 vormde Aruba een krachtig aantrekkingsgebied voor buitenlandse arbeidskrachten. Daarbij moet niet alleen gedacht worden aan de directe werkgelegenheid in de olie-industrie. Belangrijk waren ook de vele uitbreidingen in de overheidssector, waarvoor aanvankelijk in grote mate een beroep moest worden gedaan op buitenlandse (vooral Nederlandse, Curaçaose en Surinaamse) ambtenaren. Ook de handel en de middenstand konden zich in deze periode sterk ontwikkelen. We zullen de groei van San Nicolas en de verhouding tussen de oliemagnaat Lago en de overheid bekijken en tevens uitgebreid stilstaan bij de Separacion-beweging. Dit was de eerste politieke beweging op Aruba die een grotere mate van onafhankelijkheid ten opzichte van Curaçao voorstond en een voorloper is van de Status Aparte-beweging uit de jaren 1970–1985.

In het tweede, etnografische hoofdstuk geven we een overzicht van de economische, sociaal-culturele en politieke positie van de Afro-Caraïbische migranten, de handelsmigranten, de overheidsmigranten uit Nederland, Curaçao en Suriname en de autochtone bevolking van stad en de districten. De vorming van etnische patronen en etnische groepen in het sociale leven en de ontwikkeling van het separatisme staan daarbij centraal.

IV

ARUBA WORDT EEN NUTTIG EILAND

1. Olie-industrie op Curaçao

Op de Benedenwindse eilanden van de Nederlandse Antillen begon de industriële revolutie in het eerste kwart van de twintigste eeuw. In 1915 was op Curaçao de N.V. Bataafsche Petroleum Maatschappij begonnen met overslagactiviteiten en men besloot in datzelfde jaar tevens tot de bouw van een raffinaderij ter bewerking van de geïmporteerde olie. Deze raffinaderij zou de ruwe olie gaan verwerken die in 1914 in het gebied van het Meer van Maracaibo, te Venezuela werd gevonden (Van Soest 1976:162).

De keuze voor vestiging van de olie-industrie op Curaçao kan door een aantal factoren verklaard worden. In die tijd kende men nog de bronraffinage. Raffinage in Venezuela nabij de vindplaatsen had echter belangrijke nadelen. Op de eerste plaats bood het gebied rond het Meer van Maracaibo (feitelijk een binnenzee) geen goede gelegenheid vanwege de slechte bereikbaarheid voor schepen met grote diepgang. Voor de monding van het meer lag namelijk een ondiepe onderzeese drempel. Op de tweede plaats was de politieke situatie in Venezuela dermate instabiel dat een grote kapitaalinvestering te riskant bevonden werd.

Voor Curaçao lagen de kaarten gunstiger. Het Schottegat en de Sint Annabaai waren voldoende diep voor de grootste schepen. Bovendien ligt Curaçao dicht bij de monding van het Meer van Maracaibo en relatief dicht bij het Panamakanaal. Kleinere olieschepen met een geringe diepgang, zogenaamde platbodems of laketankers, moesten de olie toch voorbij de ondiepe drempel transporteren en konden dan net zo goed doorvaren naar Curaçao. Verder was de politieke situatie op Curaçao stabiel en dus gunstig voor een rustige en evenwichtige bedrijfsvoering. Tot slot noemt Römer de medewerking van de regering in Den Haag (1979:62). Wellicht hoopte Nederland dat door meer bedrijvigheid de armlastige kolonie minder afhankelijk zou worden van financiële steun van het moederland.

Aldus vestigde de N.V. Bataafsche Petroleum Maatschappij uit Den Haag, één van de twee hoofdbedrijven van de Koninklijke Shell zich in 1915 op Curaçao. De raffinaderij werd in 1918 in werking gesteld.

2. Olie-industrie op Aruba

Op Aruba nam het olietijdperk in 1924 een aanvang. Op 14 augustus arriveerde Kapitein Rodger voor de British Equatorial Oil Company op Aruba, op zoek naar een geschikte haven ter overlading van de olie die deze maatschappij in en rond het Meer van Maracaibo won. Op Curaçao was Rodger al op zoek geweest naar een lokatie, maar daar waren de beste natuurlijke havens reeds bezet. De San Nicolaasbaai te Aruba was een mogelijk alternatief (Croes 1987:13–20). Zes weken na Rodgers komst viel de keuze op San Nicolas. Ongeveer gelijktijdig werd de British Equatorial Oil Company door de Lago Petroleum Company opgekocht en omgedoopt tot Lago Oil & Transport Company Limited (of Canada).

Aanvankelijk was het doel van de vestiging op Aruba slechts de overslag van ruwe olie, maar al bij de eerste gesprekken met gezaghebber Quast werd over de mogelijkheid van de bouw van een raffinaderij gespeculeerd (Hartog 1980:305). De beslissing hierover viel in 1927. De bouw van het raffinage-complex duurde van 1928 tot 1931, terwijl de eerste olie op 29 januari 1929 geraffineerd werd (Encyclopedie N.A. 1985:288).

De vestigingsfactoren voor de Arubaanse olie-industrie waren voor een groot gedeelte hetzelfde als die op Curaçao. Er was een geschikte haven en een rustig politiek klimaat en het was gelegen dichtbij de olievelden van Maracaibo. Nog dichterbij dan Curaçao zelfs, wat gunstig was voor de concurrentiepositie van Lago (Phalen 1977:93). Rivaliteit bestond er tussen de twee raffinaderijen; de Lago op Aruba was immers een niet-Nederlands bedrijf, dat de concurrentieslag om de Amerikaanse markt aanging met de Koninklijke Shell, de feitelijke eigenaar van het oliebedrijf op Curaçao.

Het oliecomplex heeft op Aruba, zeker in het dagelijks taalgebruik, altijd de naam ‘Lago’ behouden. Toch was de Lago Oil & Transport Company slechts de exploitant van de raffinaderij. Alleen al tussen 1924 en 1943 had het bedrijf zes verschillende eigenaren (Phalen 1977:55). Vanaf de aanvang was Standard Oil of New Jersey betrokken bij de Arubaanse olie-industrie; na 1947 als ‘Esso’ en vanaf 1972 onder de naam ‘Exxon Corporation’ (Encyclopedie N.A. 1985:148–9; Kalm 1975:216).

De Lago werd gevestigd aan de San Nicolasbaai, op de zuidoostpunt van het eiland. De Lago kreeg een stuk grond in concessie van elf vierkante kilometer, ofwel ongeveer één-zeventiende van de totale oppervlakte van het eiland. Dit gebied werd, afgezien van produktie en opslag, tevens gebruikt voor de huisvesting van het uitgezonden personeel. Dit zogenaamde Lago-dorp, dat Seroe Colorado werd genoemd, is beter bekend onder de naam ‘the Colony’. Het is gelegen achter het bedrijfsterrein op de uiterste oostpunt van het eiland, ver verwijderd van de rest van bewoond Aruba.

In de Colony stonden ooit zo'n 2.000 woningen, uitsluitend bestemd voor het uitgezonden Amerikaanse en Europese personeel en hun familie. Het hoogst gekwalificeerde personeel bewoonde de duurste bungalows, dicht aan het water van Rodgers Beach. De lager gekwalificeerde werknemers woonden meer naar het noorden in wat bescheidener huizen. Voor de vrijgezellen onder het personeel waren er barakken. In de jaren 50 kwam het automatiseringsproces op gang en dit leidde ertoe dat een groot aantal Amerikanen repatrieerde en een deel van de huizen in de Colony leeg kwam te staan. Daarop werd overgegaan tot de sloop van een groot (noordelijk) deel van Seroe Colorado. Rond 1972 werd het toegestaan dat lokaal personeel zich er vestigde. Begin 1985 stonden er nog ongeveer 200 panden, waarvan er, volgens schattingen, 50 bewoond waren door Amerikanen en 50 door lokaal personeel. De overige 100 huizen waren sinds de bekendmaking van de sluiting leeg gekomen als gevolg van de uittocht van personeel.

De rest van de Lago-concessie is het gebied rond 'Grapefield'. Ooit was dit een prachtig stuk natuur. De Lago heeft het echter lange tijd als stortplaats voor de afvalproducten van het raffinageproces gebruikt. Ofschoon het terrein sinds 1985 is schoongemaakt, is de natuur er nog altijd niet hersteld.

Nadat in 1929 de eerste ruwe olie door de Lago was verwerkt, ging men vrijwel direct door met de uitbouw van het complex, waardoor het in 1934 niet alleen de modernste raffinaderij ter wereld, maar ook die met de grootste capaciteit was. In 1937 kwam de tweede uitbreiding van het bedrijf tot stand en werd een dagelijkse produktie van 300.000 barrels gerealiseerd (Phalen 1977:94). Verdere uitbreidingen vonden plaats in de jaren 1938–1943.

Terwijl de Eerste Wereldoorlog min of meer het einde betekende van het economisch leven op Aruba, bracht de Tweede Wereldoorlog welvaart. Op de eerste plaats viel de concurrentie van de olie-industrie uit Europa weg (Klomp 1983:28) en op de tweede plaats steeg de vraag naar olie. De Lago werkte op haar top om de geallieerde strijdkrachten van brandstof te voorzien. Maar liefst één-zestiende deel van de door de geallieerden gebruikte benzine was door Lago geraffineerd (Hartog 1980:356). In 1942 zijn er dan ook aanvallen van de Duitsers op Aruba geweest. Grote schade is daarbij niet aangericht, zeker niet aan het oliecomplex. In 1945 raffineerde de Lago de biljoenste barrel olie. Ten tijde van de sluiting in 1985 had zij zo'n 6,5 biljoen barrels ruwe olie geraffineerd (Esso News, maart 1985:6).

Gedurende de periode van groei en uitbreiding steeg het aantal werknemers sterk. Volgens de Lago Employee Statistics had het bedrijf in 1934 al 2.643 mensen in dienst. Zij waren verdeeld in 779 personen als 'foreign staff', dat wil zeggen uitgezonden Amerikanen en Europeanen, en 1.864 'locals', dat wil zeggen alle niet door het moederbedrijf uitgezonden werknemers, dus autoch-

tonen en immigranten. In 1937 werkten er reeds 3.925 mensen bij Lago, en dit aantal steeg verder naar 6.288 in 1943.

De groei in het werknemersaantal zette door tot in de piekjaren 1948 en 1949, toen er zo'n 8.300 mensen voor Lago werkten, waarvan toen nog ongeveer een tiende deel uit 'foreign staff' bestond. In deze jaren werkte men vooral aan de uitvoering van onderhoudswerkzaamheden die tijdens de oorlog waren uitgesteld. De afname in werkgelegenheid begon in 1950, toen Lago begon met het automatiseren van het bedrijf. In dat jaar werkten er nog 7.181 mensen. In 1960 waren dat er nog 4.416, in 1970 1.618 en vlak voor de sluiting in 1985 nog geen 1.000 (Lago Employee Statistics).

3. Een tweede raffinaderij: De Eagle 1927–1953

Drie jaar na de komst van de Lago verscheen er een tweede raffinaderij op Aruba. In 1927 vestigde zich de 'Compania Mexicana de Petrol el Aquila' aan de Druifbaai ten westen van Oranjestad. De feitelijke eigenaar van dit bedrijf was de Koninklijke Shell groep, tevens eigenaar van de raffinaderij op Curaçao. De nieuwe raffinaderij kreeg de naam N.V. Arend Petroleum Maatschappij, beter bekend als 'Arend' of 'Eagle'. De Eagle bleef een bescheiden raffinaderij, zowel wat betreft produktiecapaciteit en de werkgelegenheid als wat betreft de invloed op de samenleving.

Nog voor de Lago begon de Eagle in 1928 met de raffinage van olie, welke echter reeds in 1943, tijdens de oorlog, werd stopgezet. Gedurende de oorlogsjaren werd de opslagcapaciteit gebruikt voor de olie van de Lago. Na de oorlog werd de produktie hervat, zij het wederom voor korte tijd. In 1950 werd voor de tweede maal gestopt met de raffinage terwijl de opslag in gebruik bleef. In 1953 werden de bedrijfsactiviteiten stilgelegd (Encyclopedie N.A. 1985:41). Het terrein werd schoon gemaakt en teruggegeven aan de overheid. De resten van een oude pier, twee bedrijfsgebouwen, de personeelshuizen aan de Engelandstraat en een stukje spoorrails herinneren nog aan het bestaan van de Eagle. Ook worden het oude bedrijfsterrein en een deel van het strand nog steeds 'Eagle' genoemd.

Het belang van de Eagle voor de Arubaanse geschiedenis en de sociale verhoudingen is, in vergelijking met de Lago, beperkt geweest. Veel werknemers heeft de Eagle nooit gehad:

> 'Het aantal werknemers van de Maatschappij bedraagt thans 440 man, waarvan een veertigtal, wegens de aard van hun werkzaamheden, in de onmiddellijke nabijheid van de installaties met hun families de Maatschappijhuizen in de Arend-kolonie bewoont; de locale werkkrachten hebben veelal

een woonplaats in het nabije Oranjestad' (Van der Zwan en Merryweather 1948:448).

Over de herkomst van het personeel lezen wij bij Van Balen (1938:108) het volgende: 'Het werkvolk bestaat grootendeels uit Arubaansche arbeiders, die over het heele eiland verspreid wonen, en dagelijks op vrachtauto's naar hun werk komen. Van het kantoorpersoneel bestaat het meerendeel uit Engelschen, [...].'

4. Olie-industrie, immigratie en immigranten

4.1. Algemeen

Ondanks de aanwezigheid van de Eagle-raffinaderij had vooral de Lago een beslissende invloed op de Arubaanse samenleving. Naast de industriële revolutie die het teweeg bracht, veroorzaakte Lago wat we wellicht een 'demografische revolutie' kunnen noemen. Deze was het gevolg van het besluit van de Lago om het Engels als bedrijfstaal te verkiezen boven het Papiamento of het Nederlands. Dit was voor Standard Oil een uitzonderlijke stap, omdat doorgaans bij buitenlandse vestigingen gekozen werd voor de lokale taal. Het Papiamento werd echter niet als een volwaardige en adequate taal erkend en werd daarom als bedrijfstaal afgewezen (Kalm 1975:47).

Toch recruteerde de Lago in de beginperiode alle beschikbare mannelijke Arubanen, maar al snel werden zij vervangen door of aangevuld met buitenlandse arbeiders. Arubanen voldeden niet om meerdere redenen. De Engelse taal bracht communicatieproblemen met zich mee tussen management en lokaal personeel. Daarnaast werden de Arubanen 'undependable', onvoldoende betrouwbaar, bevonden. Als men het nodig vond bleef men weg van het werk om op de eigen cunucu te werken. Telkens ontstonden er moeilijkheden wanneer men zonder kennisgeving bij regen, huwelijk, dood of nieuwjaar wegbleven van hun werk (Kalm 1975:47). Wellicht kan de plotselinge overgang naar het industriële tijdperk een verklaring vormen voor dit arbeidsethos. Weinig Arubanen hadden ervaring in de moderne industrie. Zij bezaten geen industriële vaardigheden en waren evenmin gewend aan regelmatige werktijden. Slechts een gering aantal werknemers had vroeger in de fosfaatindustrie gewerkt terwijl de overigen niet anders gewend waren dan dat het verzorgen van de cunucu van vitaal belang voor het levensonderhoud was.

Gevolg van het een en ander was dat de Lago overging tot het aannemen van Engelssprekend personeel, wat leidde tot een grote immigratiestroom en de vestiging van etnische groepen op het eiland. In eerste instantie waren het

vooral Engelstalige personen uit het omringende Caraïbisch gebied, inclusief Nederlandse Bovenwinders, die naar Aruba kwamen. Arbeiders migreerden zowel op contractbasis als op eigen initiatief; zowel individueel als met familieleden of in groepen. De faciliteiten die Lago de werknemers bood deed velen ertoe besluiten met de hele familie naar Aruba te trekken. De opleving van de eilandseconomie zorgde ervoor dat de jaren dertig en veertig immigranten uit alle windstreken zich op Aruba vestigden. Zij vonden werk in de industrie, eventueel buiten de Lago, in de dienstverlenende sector, in de handel of bij de overheid. Het resultaat was een enorme bevolkingsexplosie (zie tabel 4).

Tabel 4.
Bevolkingsaantallen 1817–1981 (selectie)

Jaar	Encyclopedie	Hartog
1817	1.732	1.732
1863	3.258	3.258
1900	9.702	9.702
1920	8.265	8.934
1930	15.687	13.450
1940	30.614	30.461
1950	51.000*	53.568
1960	56.910	58.743
1972	57.905	-
1981	60.321	-

*schatting
Bron: Encyclopedie N.A. 1985:71; Hartog 1980:429, 462.

Naast het migratieoverschot was de bevolkingsgroei ook te danken aan een stijgend geboorteoverschot, die op haar beurt toe te schrijven was aan de gemiddelde leeftijd van de immigranten; dit waren veelal jonge mannen of gezinnen in de bloei van hun leven. Migratie bleef echter de voornaamste oorzaak van de enorme bevolkingsgroei.

De groeicijfers van 1938 en 1939 vallen samen met flinke uitbreidingen in de olie-industrie. De negatieve saldo's van 1940 en 1941 hangen wellicht samen met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, terwijl de immigratiecijfers van de jaren vanaf 1942 vooral veroorzaakt werden door het opvoeren van de produktie bij de Lago om de geallieerde strijdkrachten van

benzine te voorzien. De negatieve saldo's van 1950 en 1951 weerspiegelen het begin van het automatiseringsproces bij de Lago, een ontwikkeling waaraan we nog veel aandacht zullen besteden. Overigens is het ook belangrijk op te merken, dat in tabel 5 het komen en gaan van Noord-Amerikaanse inwoners van Seroe Colorado niet is verwerkt.

Tabel 5.
Migratiesaldo's 1938–1951

Jaar	Immigratie	Emigratie
1938	3.620	
1939	1.328	
1940		773
1941		82
1942	1.519	
1943	2.098	
1944	896	
1945	2.133	
1946	1.836	
1947	638	
1948	1.741	
1949	839	
1950		2.171
1951		358
Totaal	17.088	3.384

Bron: Phalen 1977:106.

Tabel 6 geeft tamelijk nauwkeurig weer waar de bewoners van Aruba in 1948 vandaan kwamen. We kunnen opmaken dat Nederlandse staatsburgers 64% (30.712) van de totale bevolking uitmaakten. Personen met een andere nationaliteit vormden 36% (16.873) van de bevolking. De belangrijkste bevolkingssegmenten waren de Engelse onderdanen, grotendeels Brits West-Indiërs, de Zuid-Amerikanen en de Noord-Amerikanen. De Brits West-Indiërs vormden het grootste segment van de niet-Nederlandse bevolking, namelijk 56%, of bijna 20% van de totale bevolking. Zuid-Amerikanen, voornamelijk uit Venezuela en Colombia, vormden 18% van de buitenlandse bevolking en 6,5% van de totale bevolking. Noord-Amerikanen tenslotte, vrijwel allen afkomstig uit

de Verenigde Staten, vormden 13% van de buitenlandse bevolking en ruim 4,5% van de totale bevolking.

Tabel 6.
Bevolkingsverdeling naar nationaliteit in 1948

Nationaliteit	Aantal
Nederlanders:	
Nederlands-Antillianen	27.312
Europese en Indische Nederlanders	1.946
Surinaamse Nederlanders	1.134
Subtotaal	30.392
Buitenlanders:	
Amerikanen en Canadezen	2.197
Engelse onderdanen	9.442
Franse onderdanen	794
Portugezen (vooral Madeira)	139
Overige West-Europeanen	135
Oost-Europeanen	122
Venezolanen en Colombianen	3.083
Dominicanen en Haïtianen	594
Overige Latijns-Amerikanen	79
Chinezen	271
Libanezen en Syriërs	17
Subtotaal	16.873
Onbekend	320
Totaal	47.585

Bron: Hartog 1980:366, bewerking LA/LM.

We zullen hier de diverse nieuwe bevolkingsgroepen nader onder de loep nemen. Eerst echter kijken we nog naar de 'etnische beroepsspecialisatie', die de Arubaanse arbeidsmarkt voor lange tijd zou kenmerken. De immigratiegolf betrof in eerste instantie mensen met lagere posities. In tabel 7 zien we de totale beroepsbevolking uit 1951 met een inkomen tot NA f. 10.000,–.

Tabel 7.
Actieve beroepsbevolking in de inkomensklasse tot NA f. 10.000,– naar werkkring en herkomst in 1951

NL-burgers			Buitenlanders		
	Lago	Niet-Lago		Lago	Niet-Lago
Aruba	2.465	1.967	Frans W.I.	171	60
Curaçao	147	262	Brits W.I.	2.252	1.089
Bonaire	79	86	V.S.	34	11
St. Maarten	443	184	Zuid-Amerika	30	273
Saba	71	28	Midden-Amerika	111	138
St. Eustatius	57	26	Europa	5	10
Suriname	386	347	Portugal	41	91
Nederland	15	230	Overig	8	98
			Totaal Lago	6.315	
			Totaal niet-Lago		4.900

Bron: Phalen 1977:110; Hartog 1980:321, bewerking LA/LM.

4.2. De Noord-Amerikanen

Vanaf de vroegste aanwezigheid van Lago waren er Amerikanen op Aruba. De meeste van hen waren afkomstig uit de Verenigde Staten en zij waren – veelal op contractbasis – voor kortere of langere tijd werkzaam bij de Lago. Zij kwamen alleen of met gezinnen naar het eiland en werden gehuisvest in de Colony, waar zij een volledig Amerikaans bestaan leiden. Scholen, kerk, supermarkt, ziekenhuis etcetera waren op Amerikaanse leest geschoeid en zelfs golden de Amerikaanse verkeersregels in de Colony. De Amerikanen hielden zich over het algemeen afzijdig van het Arubaanse sociale leven. Zij bleven nooit lang op Aruba. Na afloop van hun contract bij de Lago keerden zij terug naar het moederbedrijf en hun vaderland. In dit verband doet zich een opvallende contradictie voor. Enerzijds hadden de Amerikanen, als groep die de hoogste functies bij Lago vervulde, een enorme invloed op de samenleving; anderzijds konden zij vanwege hun sociale isolement niet echt tot de bevolking van Aruba worden gerekend.

4.3. De grote Caraïbische groep

Hieronder verstaan we de grote groep van Brits West-Indiërs, Frans West-Indiërs en de Nederlandse Bovenwinders. Deze drie groepen, die alle Engelstalig zijn, staan op Aruba bekend als de 'Inglès'. Sociaal-cultureel gezien is het een zeer invloedrijke groep (geweest) op Aruba en in veel opzichten vormt zij de tegenhanger van het autochtone bevolkingssegment.

In de jaren dat de Eagle-raffinaderij operationeel was, waren er Engelsen uit Groot-Brittannië op het eiland, maar het overgrote deel van de Britse onderdanen kwam uit het Caraïbisch gebied. Het was een heterogene groep negroïde migranten uit de (voormalige) Engelse koloniën, variërend van Brits-Guyana tot St. Kitts. Een belangrijke tweedeling binnen de Engelse groep was die tussen de Big Islanders en de Small Islanders. De Big Islanders kwamen van de grote eilanden als Trinidad en Jamaica en uit Brits-Guyana, de zogenaamde 'Bee Gees'. De Small Islanders kwamen van kleine eilanden als Nevis, Anguilla en St. Vincent. De grote aantrekkingskracht van Aruba vloeide voort uit het gegeven dat op de raffinaderij Engels werd gesproken. Bij Lago genoten de Inglès het voordeel boven de autochtone Arubanen dat zij Engelstalig waren, dat zij vaak meer scholing hadden en dat velen van hen reeds gewend waren om op grootschalige ondernemingen te werken. Kalm geeft aan dat deze voordelen vooral golden voor de Big Islanders en de Bee Gees (Kalm 1975:156–9).

Werkloosheid en overbevolking brachten de Inglès ertoe om te migreren. In de jaren 1930–1950 vormden de West-Indiërs bijna de helft van Lago's arbeidsreservoir. Veelal kwam men op contractbasis en met reiskostenvergoeding naar Aruba, na wervingsacties van Lago in het Caraïbisch Gebied. Anderen kwamen op zichzelf (Green 1974:51). Toen de automatiseringen bij de Lago rond 1950 op gang kwamen, waren zij degenen die als eerste ontslagen werden en gedwongen werden het eiland te verlaten.

De zowel Frans- als Engelstalige immigranten van de Franse eilanden zoals St. Martin, Guadeloupe en Martinique gingen meer dan de Engelsen bij Lago's toeleverings- en constructiebedrijven of zelfs geheel buiten de Lago werken. Zij vestigden zich ook meer in de buurt van Oranjestad, terwijl de overige Inglès met name in San Nicolas terecht kwamen.

Binnen de groep van Inglès genoten de Bovenwinders uit Saba, St. Maarten en St. Eustatius het voordeel van het Nederlandschap, waardoor zij na een eventueel ontslag niet, zoals niet-Nederlandse onderdanen, gedwongen waren het eiland te verlaten. Boven de Arubanen, Bonaireanen en Curaçaoënaars hadden zij de voorsprong dat hun moedertaal het Engels was, al was hun onderwijspeil hetzelfde of lager dan dat van de Benedenwinders. De Bovenwinders kwamen vaak via andere Caraïbische eilanden naar Aruba. Arbeidsmigratie

was namelijk voor deze groep een al langer bekend verschijnsel, noodzakelijk vanwege een nijpende economische situatie op het thuiseiland (Van der Bor 1981:55). In 1950 waren er tweemaal zoveel Bovenwinders op Curaçao en Aruba als op de Bovenwinden zelf (Crane 1971:217). Volgens Crane werden blanke Bovenwinders vooral in de raffinaderij zelf te werk gesteld, terwijl zwarte Bovenwinders meer werk kregen daarbuiten in de havens, de 'dining halls' etcetera (1971:77–8). Sabanen, bekend om hun vaardigheden op zee, kwamen grotendeels te werken bij de Lago-vloot. Ook Bovenwinders stuurden een deel van hun loon naar hun thuiseiland, zodat er wel van een 'postwissel-economie' gesproken werd (Crane 1971:217). Ondanks het bezit van het Nederlandse paspoort verlieten vele Bovenwinders Aruba aan het eind van de jaren 50 onder druk van de werkloosheid.

4.4. Benedenwinders en Surinamers

Evenals de Sabanen kwamen de meeste Bonaireanen via de scheepvaart op Aruba bij de Lago terecht. Veel van de 'platbodems' die aanvankelijk de ruwe olie van Venezuela naar Aruba vervoerden waren bemand met Bonaireaanse zeelieden. Naast de zeelieden waren er ook Bonaireanen die op de wal werk vonden. De meesten van hen stuurden in het begin een groot deel van hun loon naar huis, maar de postwisseleconomie liep in de jaren 50 teneinde toen de vaarroute van Venezuela naar Aruba uitgediept werd (Klomp 1983:28; zie ook VI.6). Voortaan verzorgden grote olietankers het transport van de grondstof, waardoor een groot aantal zeelieden werkloos werd en een deel van hen naar Bonaire terugkeerde. Anderen vonden op Aruba nieuw emplooi. Een aantal bleef bij de Lago werken, terwijl anderen elders werk vonden.

Zoals er sinds de bouw van de Shell-raffinaderij Arubanen naar Curaçao waren getrokken, kwamen er ook Curaçaoënaar naar Aruba. Volgens één van onze informanten waren er tussen 1940 en 1960 zo'n 3.000 op Curaçao geboren Antillianen op Aruba. Een deel van hen kwam naar Aruba omdat de lonen bij de Lago hoger lagen dan bij Shell. Ook speelden de 'koloniale verhoudingen' een rol. Aruba was afhankelijk van benoemingen vanuit Curaçao. Van de ambtenaren op Aruba waren er verschillende vanuit Willemstad naar Oranjestad overgeplaatst om er bijvoorbeeld 'hoofd van dienst' te worden. Vooral het aantal Curaçaoënaars onder de politieagenten en douaniers was groot.

Ook de Surinaamse arbeidsmigranten belandden op Aruba in verschillende sectoren van de economie; in de olie-industrie, het onderwijs, de ambtenarij en – in geringe mate – in de vrije beroepen. In de jaren 30 en 40 kwamen Surinamers in twee fasen naar Aruba. In de jaren 30 betrof het voornamelijk creolen uit Paramaribo en omgeving, die de Surinaamse armoede wilden

ontvluchten en een nieuw bestaan wilden opbouwen op de olie-eilanden Curaçao en Aruba. Velen deden eerst Curaçao aan, maar werden door de hogere lonen van Lago naar Aruba getrokken. De tweede golf kwam tijdens de Tweede Wereldoorlog toen, ten gevolge van de bezetting van Nederland, de aanvoer van Nederlandse ambtenaren, onderwijzers en artsen stagneerde. Sindsdien kwamen er op Aruba Surinaamse onderwijzers voor de klas te staan en waren er bij de overheid Surinaamse ambtenaren te vinden. Omdat het aantal Lago-Surinamers groot was verminderde ook hun aantal flink toen in de jaren 50 bij Lago ontslagen onder de Nederlandse employees vielen. Velen van hen verlieten Aruba en trokken verder, een aantal naar Holland.

4.5. De Europese en Indische Nederlanders

Vera Green (1969: 84) deelde de Europese Nederlanders op in vier groepen: de hogere ambtenaren en zakenmensen, de onderwijzers, de priesters en de politiemensen.

Na de komst van de olie-industrie werden de benodigde extra arbeidskrachten voor de overheid aanvankelijk voornamelijk uit Nederland en uit Curaçao gehaald. Nederlanders trof men aan op alle nivo's van het ambtenarenapparaat. De toevoer uit het moederland verminderde in eerste instantie door de oorlog en in tweede instantie door het stijgende onderwijspeil op de Antillen, waardoor men, ofwel op Curaçao of Aruba, ofwel in Nederland eigen ambtenaren en agenten kon gaan opleiden. Een actief beurzenbeleid maakte de Nederlandse dominantie in het onderwijs overbodig. Vanaf de jaren 50 werden Arubaanse scholieren naar Nederlandse kweekscholen gestuurd, waardoor in de jaren 60 de uittocht begon van Nederlandse onderwijskrachten.

Ook de priesters op Aruba waren tot voor kort vrijwel allen Hollander. Daarnaast is er nog altijd de steeds wisselende en sociaal onbelangrijke groep van voornamelijk Hollandse mariniers, gelegerd in de kazerne bij Savaneta. Tenslotte is er een kleine groep Nederlandse Indonesiërs, die na de onafhankelijkheid van dat land naar Holland kwam, er niet kon wennen en verder trok naar 'de West'.

4.6. De handelsgroepen

Onder de handelsgroepen verstaan wij vier herkomstgroepen, die één ding met elkaar gemeen hadden, namelijk dat zij direct na hun komst, of anders na enkele jaren in de handelssector terecht kwamen: de Chinezen, de Libanezen, de Askenazische joden en de Portugezen van Madeira.

Feitelijk waren er twee Chinese groepen; de creoolse Chinezen die in het Caraïbisch gebied in Trinidad, Brits Guyana of Suriname waren opgegroeid en

de Chinezen die rechtstreeks uit Hong Kong of van het Chinese vasteland kwamen (Green 1969:93; Kalm 1975:133–6). De eerste groep, waarschijnlijk creoolse Chinezen, kwam in 1927 naar Aruba. Zij werkten als zeelui bij de Lago. Enkele jaren later werd een groep van ongeveer twintig Chinezen uit Suriname aangetrokken door Lago om als kok te werken voor de nog niet goed gehuisveste bouwploegen en onderhoudslieden (Kalm 1975:134; Engelbrecht 1985:2). Aan het eind van de jaren 30 waren de Lago-employees beter gehuisvest en werden de 'Chinese koks' overbodig. De meeste werden ontslagen en waarschijnlijk zijn zij het geweest die in San Nicolas de horeca en detailhandel ingingen.

In de jaren 40 kwam nog een vijftigtal Chinezen vanuit Trinidad bij de Lago werken. Een deel van hen keerde gedwongen terug toen zij werden ontslagen wegens de automatiseringen (Kalm 1975:135). Daarnaast bleven er steeds Chinezen uit Hong Kong en Canton komen. Vaak waren dit familieleden of huwelijkspartners van al op Aruba woonachtige Chinezen. De nieuwe immigranten gingen gewoonlijk werken in de winkels van hun verwanten.

De volgende handelsgroep bestaat uit een vijftal Libanese en Syrische families, die tussen ongeveer 1903, dus reeds voor de komst van de Lago, en 1938 naar Aruba kwamen. Zij worden ook wel de Arubieren genoemd. Deze immigranten, die deels onderling verwant waren, kwamen individueel en lieten later hun families overkomen. Zij waren in het land van herkomst al handelaren en gingen hun geluk elders beproeven. Op Aruba begonnen zij als straatventers. De Libanezen wisten, door hard te werken, binnen enkele decennia hun eigen zaken te openen. Het was bijvoorbeeld een Libanees die in 1942 het eerste luxehotel op Aruba bouwde.

In de jaren 40 kwamen nog enkele nieuwe 'Arabieren' naar het eiland. Zij kwamen voor korte tijd. Ook van de oudere families zijn in de late jaren 50 diverse leden teruggekeerd naar Libanon of vertrokken naar Noord- of Zuid-Amerika. De achterblijvers is het bijzonder voor de wind gegaan. Zij behoren tot de rijkste families van het eiland.

De Askenazische joden op Aruba waren voor het merendeel Oost-Europese en Nederlandse joden, die tijdens de eerste decennia van deze eeuw Europa ontvluchtten in verband met het opkomend anti-semitisme en het gebrek aan economische ontplooiingsmogelijkheden en bewegingsvrijheid (Kalm 1975: 91–100). De meesten van hen kwamen niet direct uit Europa, maar hadden al enige tijd op het westelijk halfrond doorgebracht, zonder zich ergens definitief te hebben gevestigd. De eerste groep joden kwam reeds omstreeks 1916–1918 vanuit Curaçao naar Aruba, maar de grootste instroom was tussen 1930 en 1940. Bijna alle joden waren getrouwd en gingen eerst bij de Lago werken. Velen wisten echter al snel zoveel te sparen dat zij hun eigen winkeltjes konden openen. Zij handelden in luxe-goederen en hun zaken liepen vooral in de

eerste decennia van hun verblijf heel goed. Omstreeks 1950 was het aantal joden op Aruba het grootst, maar door de economische achteruitgang in de jaren 50 zou hun aantal sterk teruglopen; een groot deel van de joden verruilde Aruba in die periode voor de Verenigde Staten.

Een belangrijke bijdrage aan de welvaart van deze joodse en de Libanese groepen was de levendige smokkelhandel op de Vaste Wal. Sinds de negentiende eeuw was de handel van de Benedenwinden op Venezuela belemmerd door de 'derechos antillianos', feitelijk een reeks van importbelemmeringen die waren opgelegd om de Venezolaanse handel te beschermen. Een gevolg van de heffingen was – al in de negentiende eeuw – de opbloei van de smokkelhandel door de Curaçaose en Arubaanse handelshuizen In de twintigste eeuw participeerden joodse en Libanese handelaren in de lucratieve smokkel (Van Soest 1978:299). Goederen als spijkerbroeken, sterke drank, sigaretten en melkpoeder werden met grote winsten in Venezuela en Colombia verkocht. Een joodse handelaar vertelde ons dat aan één geslaagd transport zeker $80.000 dollar werd verdiend.

Onder 'Portugezen' ten slotte worden op Aruba diegenen verstaan die van het Portugese eiland Madeira, eventueel via een omweg, naar Aruba kwamen. De meeste 'Portugezen' verlieten Madeira vanwege de armoede en vertrokken naar Latijns-Amerika of Curaçao om een beter bestaan op te bouwen. Vaak gingen de mannen vooruit en lieten zij hun gezin overkomen zodra zij hen een enigszins zeker bestaan konden bieden. Een aantal trok als vrijgezel naar het Caraïbisch gebied.

Op Aruba, evenals op Curaçao, begonnen de Portugezen op de laagste trede van de sociaal-economische ladder. In de jaren 40 en 50 deden zij het werk dat iedereen weigerde te doen. Zij waren degenen die voor de Dienst Openbare Werken de straten veegden in de hitte, ijs verkochten of tuinman werden. Ook bij de Lago hadden zij de laagst gewaardeerde baantjes. Door hard werken en spaarzaam leven konden veel Portugezen na verloop van tijd voor zichzelf beginnen. Vanaf de jaren 60 werden verschillende tuinlieden bloemist of begonnen Portugezen een bakkerij. Anderen openden een refresqueria – een snackbar/lunchroom – of een kleine supermarkt. Vanwege hun handelsactiviteiten verspreidden de Portugezen zich over het hele eiland.

4.7. De Venezolanen en Colombianen

Vanouds waren de banden tussen Aruba en het vasteland intens. Ook na de komst van de Lago bleven Venezolanen en Colombianen hun contacten met het

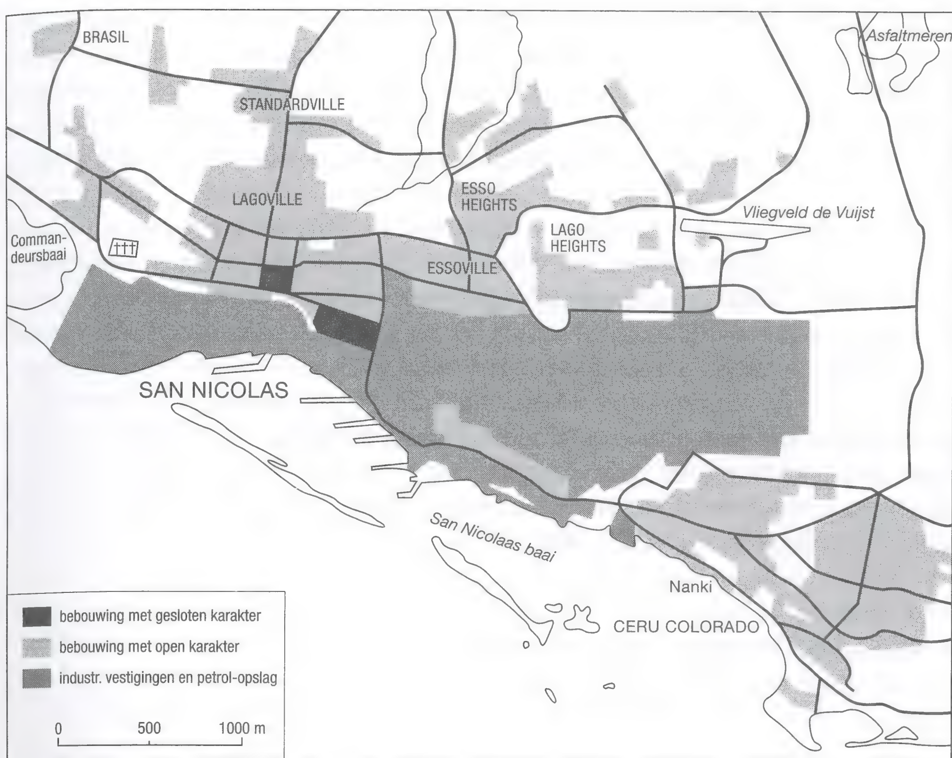
eiland onderhouden. Zij kwamen naar Aruba met verschillende motieven, variërend van het doen van zaken tot het aangaan van huwelijken. De banden met deze groep zijn zodanig hecht gebleven dat Vera Green schreef: 'The Venezuelean element is very important on Aruba [...], but is nebulous and intertwined with the native Aruban and Curaçaolenan population at all the levels through intermarriage and residence' (Green 1969:94). Voor de Colombianen op Aruba geldt in mindere mate hetzelfde.

5. San Nicolas van fosfaatgehucht tot Lago-stad

De vestiging van de Lago en de daaropvolgende immigratiegolf hebben geleid tot de explosieve groei van het voormalige fosfaatgehucht San Nicolas. De geïmmigreerde werknemers gingen, logischerwijs, veelal dicht bij het bedrijf wonen. Om de stroom van arbeiders te kunnen huisvesten, richtte de Lago een non-profit organisatie op, de Lago Home Building Foundation. Na de bouw van de Colony verrees in 1937 Lago Heights, in 1939 werden de eerste 50 woningen van Essoville gebouwd en in 1947 kwam Lagoville gereed (Phalen 1977:99).

Eén van onze informanten vulde het rijtje verder aan: Na Lagoville verrees Standardville, daarna de huizen aan de P.C. Hooftstraat, vervolgens die aan de Pastoor Penningstraat. Te Savaneta werd de Generaal-Majoor de Bruynewijk neergezet en ook in Cura Cabai en Brasil, beiden gelegen tussen San Nicolas en Savaneta, werden huizen gebouwd. Echter, niet alleen in of bij San Nicolas was de Lago Home Building Foundation actief. Ook bij Balashi kwamen Lago-huizen te staan. Volgens onze informant waren de eerst gebouwde wijken bestemd voor de hogere employees. Langzamerhand ging men hier echter ook huizen bouwen voor het lagere personeel. De huizen werden aanvankelijk verhuurd, maar later, ongeveer vanaf 1945, aan hun bewoners verkocht. Medio 1953 waren reeds 164 van de 458 Lago-woningen van eigenaar verwisseld (Hartog 1980:316).

In de jaren 30 ontstond in het centrum van San Nicolas een krottenwijk, de Village. Migranten trokken hier hun huizen op uit hout, aluminium en soortgelijke materialen. De keuze voor deze lokatie lag voor de hand; vlak bij de hoofdpoort van de Lago en op loopafstand van alle voorzienigen. De meeste bewoners waren afkomstig van de Engels- en Franstalige Caraïbische eilanden. Velen van hen kwamen aanvankelijk tijdelijk naar Aruba en stuurden een deel van hun inkomsten per postwissel naar de achtergebleven familie. De slechte kwaliteit van de behuizing, het tijdelijke karakter van het verblijf en het geringe op Aruba besteedbare inkomen zorgden ervoor dat de wijk al snel verkrotte. Sinds 1957 zijn plannen in de maak ter verbetering van de woon-

Bron: Encyclopedie N.A. 1985:421, bewerking Bonnie Reynell.

situatie in de Village, maar pas in het midden van de jaren 80 is men tot sloop en nieuwbouw overgegaan.

Ook het ontstaan van Naked City ofwel Esso Heights kreeg in de groeiperiode van San Nicolas zijn beslag. Esso Heights werd aanvankelijk gebouwd om ongehuwde immigrant-arbeiders te huisvesten. In de loop der jaren trokken deze echter weg uit de barakken en zij werden opgevolgd door mensen uit sociaal zwakke groepen, waarna ook Esso Heights verkrotte en de naam 'Naked City' toebedeeld kreeg. In het begin van de jaren 80 zijn de barakken gesloopt en inmiddels is er een nieuwe wijk verrezen.

De enorme groei van San Nicolas leidde ook tot de vestiging van winkeliers die voor hun inkomsten grotendeels afhankelijk waren van de lonen die de Lago uitbetaalde. Het gebied rond de Mainstreet werd het handels- en verzorgingscentrum van het eiland, en behield die positie tot in de jaren 60.

Als gevolg van de intensieve scheepvaart tussen Aruba en vooral Venezuela voor de aanvoer van ruwe olie en het transport van olieprodukten naar de afzetgebieden, werd San Nicolas een havenstad met alle kenmerken van dien.

Er kwamen havencafé's, restaurants en bordelen. Uiteindelijk werd San Nicolas bijna een 'on-Arubaanse' stad, in die zin, dat een stad als deze op het Aruba van vóór 1924 ondenkbaar was. Het merendeel van de bewoners waren donkere immigranten en in de beginjaren werd er weinig Papiamento gesproken. Aan deze bevolkingssamenstelling dankt San Nicolas de bijnaam 'Chocolate City'.

De enorme toename van de bevolking had invloed op de bevolkingsspreiding over het eiland. Was het omstreeks 1925 nog zo, dat er naast Oranjestad en eventueel Santa Cruz, nauwelijks grote wooncentra waren, in de loop van een kwart eeuw wijzigde die toestand zich radicaal (zie tabel 8). De autochtone bevolking was, zeker direct de vestiging van de Lago, weinig geneigd te verhuizen naar de onmiddellijke omgeving van de raffinaderij. De Arubaanse werknemers kwamen vanuit alle hoeken van het eiland met busjes en vrachtwagens dagelijks op en neer naar San Nicolas gependeld. De groei van de Oranjestad en vooral San Nicolas moet daarom allereerst worden toegeschreven aan vestiging van nieuwkomers.

Tabel 8.
Spreiding der bevolking omstreeks 1950

Locatie	Aantal inwoners
Oranjestad	11.670
San Nicolas	20.664
Santa Cruz	8.977
Savaneta	4.910
Noord	4.823
Paradera	2.500

Bron: Hartog 1980:368.

6. De overheid en de Lago: De Lago als overheid?

De komst van de Lago en de Eagle betekende ook voor de bestuurders van het eiland een enorme omslag. Voor wat betreft de eerste drie decennia van de aanwezigheid van de Lago kan men zich afvragen wie het bestuur op Aruba feitelijk in handen had; de Raad van Politie, het 'hoofdeiland' Curaçao of de buitenlandse oliegigant.

In de eerste jaren na de vestiging van de raffinaderij bestond er een intensieve samenwerking tussen de Lago en de gezaghebbers Quast en Wagemaker.

Al snel bleek het Arubaanse bestuursapparaat niet bij machte was het in gang gezette moderniseringsproces bij te houden. Twee van de belangrijkste oorzaken van deze tekortkoming waren het gebrek aan ervaren krachten om de nieuwe bestuursproblemen te lijf te gaan en de grote bestuursafhankelijkheid van het centrale gezag in Curaçao. Het gehele bestuursapparaat van de 'Kolonie' had altijd op Curaçao gezeteld, en Aruba had feitelijk geen eigen bestuur. Hartog verwoordde het als volgt: 'Tot en met J. Frits Quast was de gezaghebber een ambtenaar, die van een of ander departement (te Curaçao LA/LM) voor een jaar of wat naar Aruba werd gezonden [...]' (1980:422). Gaandeweg kreeg de gezaghebber wel enige bevoegdheden, maar pas na de invoering van de Eilandenregeling in 1951 kreeg Aruba, na de overdracht van de landsdiensten, de ruimte om zelf het bestuur ter hand te nemen.

Het gevolg van een en ander was dat de Lago een groot aantal taken, die normaliter aan de overheid toevallen op zich nam. Het was de Lago die de nodige infrastructurele werken verrichtte en die de coördinatie en uitvoering van de groei van San Nicolas in handen had. Lago zorgde voor de aanleg van wegen en havens, maar ook voor een wasserij en een supermarkt, sportfaciliteiten en een 'dining hall' voor de werknemers. In de Colony bouwde men een ziekenhuis en in 1935 kwam de Lago met haar eigen beroepsopleiding, de Lago Vocational Training School. Over het hele eiland pikte de Lago lagere schoolleerlingen op om hen zelf een geschikte opleiding te bezorgen voor het werken in de raffinaderij.

Het was de Lago die bestuursmatig het gezicht van Aruba bepaalde. 'In fact, Lago was the government. They made no attempt to hide that', vertelde een journalist aan Florence Kalm (Kalm 1975:205). De overheid was bovendien voor wat haar inkomsten betreft sterk afhankelijk van de Lago. De belastinggelden kwamen voor een groot deel uit de lonen die de Lago betaalde, uit im- en export van de olieprodukten en vanaf 1941 moesten de twee oliebedrijven belasting gaan betalen over hun gemaakte winsten. Terecht spreekt men in deze jaren van een 'high-profile' opstelling van de Lago, in vergelijking met de periode daarna. Uit deze tijd stamt waarschijnlijk ook de afhankelijkheid van vele lokale organisaties ten opzichte van de Lago. Op Aruba werd ons vaak verteld dat vele welzijnsorganisaties hun bestaan vooral aan donaties van de Lago te danken hadden. Men raakte eraan gewend om voor alles bij de Lago aan te kloppen.

Dit alles nam overigens niet weg dat het ambtenarencorps een sterke uitbreiding doormaakte. In de loop der tijd werden douane-, politie- en bureauambtenaren aangetrokken, veelal uit Curaçao en Nederland, en het onderwijzersbestand werd aangevuld met Nederlands en Surinaams personeel.

7. De Separacion-beweging 1933–1955

In deze paragraaf besteden we aandacht aan de voorgeschiedenis van de Status Aparte. Al in de jaren 30 en 40 ontstond op Aruba een beweging die streefde een meer zelfstandige positie voor Aruba binnen het Koninkrijk. Vooral de ondergeschiktheid aan Curaçao was een doorn in het oog van menig Arubaans politicus. We zien dat de Separacion-beweging een insulaire nationalistische beweging was, maar ook een etnisch-nationalistische reactie op de komst van duizenden immigranten naar het eiland.

7.1. 1933–1942

Op de onderhorige eilanden werden de gezaghebbers bijgestaan door twee gekozen landraden, die gezamenlijk de Raad van Politie vormden. De bevoegdheden van deze Raad waren gering. Toch bestond hieraan op Aruba een duidelijke behoefte. Al in 1933 was de roep om decentralisatie hoorbaar, toen landraad dr. Adriaan Dussenbroek via de Raad van Politie de Kroon verzocht om de kolonie te reorganiseren op basis van het Nederlandse gemeentemodel, dus met een grotere autonomie voor de losse eilanden (I.S.S.-rapport 1978:3; Kasteel 1956:32). Een oud-politicus gaf als motief voor dit verzoek de bestuursproblemen aan waarmee men kampte als gevolg van de bestuursafhankelijkheid van Curaçao en de enorme maatschappelijke veranderingen, die zich voordeden sinds de komst van de olie-industrie. Het verzoek bleek de prelude van de Separacion-beweging

De Separacion-jaren waren strikt genomen de jaren 1947 tot 1949, maar vingen feitelijk in de jaren dertig aan, toen Nederland het Regeringsreglement van 1865 wilde wijzigen. De (al-)macht van de gouverneur werd gedeeltelijk aan de bevolking overgedragen doordat vanaf 1936 tien van de vijftien leden van de Koloniale Raad volgens een beperkt mannelijk, census- en capaciteitenkiesrecht gekozen werden. Na de Staatsregeling van 1936 bepaalde het Kiesreglement van 1937 dat zes van de tien statenleden door Curaçao afgevaardigd werden, twee door Aruba, één door Bonaire en één door de Bovenwindse eilanden. Als we de Staatsregeling van 1936 en het Kiesreglement van 1937 zien als het Nederlandse antwoord op het verzoek van de Raad van Politie uit 1933, dan was dat antwoord afwijzend omdat Aruba slechts twee afgevaardigden voor de volksvertegenwoordiging mocht leveren en de eilandelijke zelfstandigheid niet werd vergroot.

7.2. 1942–1949

Op 6 december 1942 hield koningin Wilhelmina een historische rede, waarin zij de overzeese gebiedsdelen na afloop van de Tweede Wereldoorlog een grotere autonomie in het vooruitzicht stelde. Nog tijdens de oorlog begon de Commissie Oppenheim aan de inventarisatie van de staatkundige wensen van de Antilliaanse bevolking. De commissie kwam tot de conclusie dat Aruba's wensen voor een grotere zelfstandigheid gegrond waren en stelde voor de eilandelijke autonomie en de lokale bevoegdheden te vergroten. Voor het eerst verkreeg Aruba's autonomiewensen enige erkenning. Dit ondanks het feit dat die wensen slechts zelden of nooit concreet geformuleerd waren.

Juni 1947 presenteerde de Nederlandse regering een voorstel om de eilandengroep op korte termijn meer zelfstandigheid te verlenen. De autonomie was echter nog erg onvolledig en de belangrijke gelijkwaardigheid van Aruba en Curaçao werd niet verwezenlijkt. Nederland stelde een zetelverdeling in de volksvertegenwoordiging voor van elf zetels voor Curaçao en zeven voor Aruba. De Staten waren teleurgesteld en tekenden bezwaar aan. Toen de Katholieke Partij van Curaçao voor handhaving van de 11-7 bleek viel het aanvankelijke verbond van Aruba en Curaçao uiteen.

Op 30 juli 1947 richtten 95 prominente Arubanen zich via de Raad van Politie tot de Staten met het verzoek aan de Kroon door te geven dat zij in de toekomst onafhankelijk van Curaçao een eigen status binnen het Koninkrijk wensten. Een op Aruba ingestelde afscheidingscommissie (augustus 1947) werkte deze Status Aparte-achtige constructie verder uit, terwijl de afscheidingsleiders, Statenlid Henny Eman en zijn zoon, landraad Albert 'Shon A.' Eman de bevolking raadpleegden. 2147 meerderjarige autochtone Arubaanse mannen ondertekenden een petitie waarin zij Koningin Wilhelmina en de deelnemers van de Ronde Tafelconferentie te kennen gaven 'dat het hun uitdrukkelijke wens was om financieel, economisch, administratief en gouvernementeel te worden gescheiden van het eiland Curaçao'. Feitelijk was dit een polarisering van de bevindingen van de Commissie Oppenheim.

Tijdens de Ronde Tafel Conferentie van 1948 was Aruba niet als aparte gespreks- en Koninkrijkspartner erkend. Wel werd op basis van de Arubaanse afscheidingspetitie de Commissie Aruba-Curaçao onder voorzitterschap van Van Poelje in het leven geroepen. Deze had tot taak zich uit te spreken over de mate waarin Aruba in de nieuwe rechtsorde zelfstandigheid kon worden verleend (Van Helsdingen 1955:121). Al in juli bracht de commissie een geruchtmakend rapport uit, waarin werd geconstateerd dat de bestaande regelingen voor de eilandelijke zelfstandigheid en de (de-)centralisatie van beslissingsbevoegdheden niet langer voldeden. Ook een verdergaande decentralisatie achtte de commissie niet langer haalbaar (Croes 1984:252). Er werd voor-

gesteld een Antilliaanse federatie te vormen, die met Nederland verbonden moest zijn in een Verenigd Koninkrijk (Kasteel 1956:157; I.S.S.-rapport 1978:5; Van der Kuyp en Fingal 1975:29)

De reacties op Aruba op het rapport waren bijzonder positief. Toch was de afscheiding grondwettelijk onmogelijk geworden doordat ook de Arubaanse politici akkoord gingen met de resultaten van de RTC. De Antillen van Zes waren één en ondeelbaar. In de Staatsregeling van 1948 werd getracht een compromis te vinden door Aruba en Curaçao ieder acht zetels in de Staten toe te kennen, Bonaire twee en de Bovenwindse eilanden ieder één (Klomp 1983: 84; Van Helsdingen 1955:124). Hiermee kondigde zich het einde van de Separacion-beweging aan, ofschoon die pas een jaar later uiteen zou vallen.

7.3. 1949–1955

Omdat de Indonesische onafhankelijkheid in Nederland alle aandacht opeiste, liep een definitieve vaststelling van de toekomstige betrekkingen tussen Nederland en de gebiedsdelen in de West vertraging op. Daarom werd besloten een tijdelijke Interimregeling in te voeren. Bij het opstellen daarvan beloofde Nederland rekening te zullen houden met de ideeën uit het rapport van de Commissie Van Poelje. In de Interimregeling was aanvankelijk een zetelverdeling van 12-8-2-1-1-1 in het voordeel van Curaçao opgenomen. De afbakening van de bevoegdheden van de eilandelijke en de landelijke organen zouden worden vastgelegd in de op te stellen Eilandenregeling Nederlandse Antillen (Van Helsdingen 1955:124). De Interimregeling leidde tot een conflict tussen Henny Eman en zijn tweede man Juancho Yrausquin. Deze zag in één en ander onvoldoende garanties voor de totstandkoming van een bevredigende regeling omtrent de Arubaanse zelfstandigheid. Bovendien vreesde hij dat de zetelverdeling (de beroemde 8-8) gewijzigd zou worden in 12-8. De acceptatie door Eman van de Interimregeling – inclusief de 12-8-1-1-verdeling – was voor Yrausquin en zijn achterban aanleiding om uit de AVP te stappen en tien dagen later de Partido Patriotico Arubano (PPA) op te richten. De PPA stelde zich ten doel het om zelfbeschikkingsrecht van Aruba zoals verwoord door de Commissie Van Poelje binnen het Koninkrijk af te dwingen (I.S.S.-rapport 1978:6; Encyclopedie N.A. 1985:372).

In het conflict tussen Eman en Yrausquin vond de laatste het gelijk aan zijn zijde. De ERNA, die in 1951 tot stand kwam bepaalde dat de zelfstandigheid van de eilanden minder ver ging dan de Arubanen hadden gewenst, omdat de beslissingsbevoegdheden op eilandsnivo beperkt bleven tot de interne aangelegenheden. Alle zaken die uniform voor meerdere eilanden konden worden geregeld, zouden door de centrale organen behandeld worden. De centrale overheid had hierbij geen toestemming nodig van de Eilandgebieden, maar van

de Antilliaanse volksvertegenwoordiging, de Staten. De autonomie van de vier Eilandgebieden Aruba, Bonaire, Curaçao en de Bovenwindse Eilanden behield dus het hiërarchisch karakter, waarbij de hogere nivo's de politieke speelruimte van de lagere nivo's bepaalden.

Nadat de Indonesische kwestie was geregeld, konden Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen zich richten op de vervanging van de Interimregeling door een meer definitieve rechtsorde voor het Koninkrijk. Tijdens de Ronde Tafel Conferenties voorafgaande aan de invoering van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden (1954) wisten noch de AVP noch de PPA de eenheid en ondeelbaarheid van het Antilliaanse staatsverband ongedaan te maken. Bij het opstellen van het Staatsreglement van de Nederlandse Antillen, die de staatsinrichting van het land bepaalde, werden de hoofdbeginselen van de ERNA opnieuw bekrachtigd. Niet alleen de afscheiding van Curaçao, maar ook de autonomie bleken na het uiteenvallen van de Separacion-beweging onhaalbare doelstellingen te zijn.

Tot halverwege de jaren 80 boden ERNA, Statuut en Staatsreglement het staats- en volkenrechtelijk kader waarin Aruba participeerde. Kort samengevat zag de opbouw van het Koninkrijk er als volgt uit. Het Koninkrijk der Nederlanden kwam te bestaan uit de drie landen Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen. De Koningin was het staatshoofd. Het hoogste bestuurlijke orgaan werd de Koninkrijksregering, die bestond uit de voltallige Nederlandse ministerraad aangevuld met één gevolmachtigd minister uit Suriname en één uit de Nederlandse Antillen. In beginsel verkregen de landen in de West zelfbestuur, maar een aantal zaken en gemeenschappelijke belangen werden door de Koninkrijksregering behartigd, namelijk de handhaving van de souveriniteit en de verdediging van het Koninkrijk, de buitenlandse betrekkingen en de waarborg voor de mensenrechten, de rechtszekerheid en de deugdelijkheid van bestuur.

Het land 'Nederlandse Antillen' kwam te bestaan uit de vier genoemde Eilandgebieden. De gouverneur werd de hoogste gezagsdrager en deze werd – op voordracht van de volksvertegenwoordiging – door de Kroon voor een periode van zes jaar benoemd. Op landsnivo werd een éénkamerstelsel geïntroduceerd. Door de bevolking van de Eilandgebieden werden voortaan, in aparte verkiezingen afgevaardigden voor de landelijke volksvertegenwoordiging, de Staten, gekozen. De Staten telde 22 zetels, waarvan een minimale meerderheid van twaalf leden door Curaçao werden bepaald, acht door Aruba en één zowel door Bonaire als door de gezamenlijke Bovenwindse Eilanden. Op basis van de zetelverdeling zouden regeringscoalities gevormd gaan worden. De landsoverheid verkreeg grote invloed, doordat het de meeste kwesties die het land aangingen en die voor meerdere eilanden uniform te regelen waren onder haar zeggenschap kreeg.

De Eilandgebieden kregen een gekozen eilandsraad. Op Aruba en Curaçao bestond deze uit 21 leden en werd deze voorgezeten door de gezaghebber die door de Kroon werd benoemd. De eilandsraad benoemde een Bestuurscollege, dat tenminste uit twee en maximaal zes gedeputeerden bestond en eveneens door de gezaghebber werd voorgezeten. De gedeputeerden werden belast met het dagelijks bestuur van het Eilandgebied. We zagen reeds dat de bevoegdheden van de eilandsinstanties beperkt waren tot de interne aangelegenheden.

De gezaghebber en gouverneur – beiden feitelijk slechts benoembaar met de steun van Nederland – konden beslissingen van eilandsraad en Staten ter goedkeuring aan de Koninkrijksregering (lees: Nederland) voorleggen. Vanwege de dominantie van Nederland in de Koninkrijksorganen en van Curaçao in de landsorganen, kon de strijd van de Arubaanse Separatisten in de jaren 30 en 40 als goeddeels verloren beschouwd worden.

7.4. Politiek op Aruba 1948–1954

Op Aruba vertoonde de Separacion-beweging na 1949 steeds minder tekenen van leven. Nadat in 1948 voor het eerst algemene verkiezingen waren uitgeschreven hadden zich twee belangrijke partijen ontwikkeld. Henny Eman's Arubaanse Volkspartij (AVP) baseerde haar overmacht op Eman's leiderschap van de Separacion-beweging. Zijn politiek leiderschap gold vooral de gegoede kringen uit de stad – waar Eman zelf uit voortkwam – de armere bevolking van oostelijk Oranjestad (Playa Pabao) en de buitendistricten. Centraal in Eman's nationalisme stond diens anti-Curaçaose en anti-Nederlandse opstelling voor wat betreft de politieke bemoeienissen en ambtelijke invloed van deze groepen. Daarnaast predikte Eman soms openlijk, soms meer heimelijk een beleid, bedoeld om de invloed van niet-autochtone Arubanen in de politiek te keren. 'Aruba voor Arubanen', leek Eman's politieke en maatschappelijke devies.

Als tegenwicht voor de AVP richtte een aantal Europese Nederlanders en Arubanen de Union Nacional Arubano (UNA) op. Deze wierp zich op als confessionele (katholieke én protestante) partij, die een brede maatschappelijke achterban nastreefde onder (intellectuele) kringen in de stad, de districtsbevolking en de stemgerechtigde immigranten, met name de Hollanders. Tijdens de eerste algemene verkiezingen van 1949 kreeg de AVP vijf zetels in de eilandsraad, de UNA de resterende drie (Hartog 1980:419).

Na de scheuring van de AVP en de oprichting van de PPA, en in 1950 een tijdelijke splitsing van de UNA in de overwegend protestantse UNA-stad, ofwel UNA-I, en de katholieke UNA-campo of UNA-II, ontstonden nieuwe politieke verhoudingen. De PPA werd de brede nationale partij die steunde op een deel van de stadsbevolking, een deel van de oude UNA-achterban en de meeste stemgerechtigde migranten. Onder deze laatsten hadden AVP en UNA nog maar weinig aanhang.

Al in 1951 evenaarde de PPA de partij van Eman. AVP en PPA verwierven ieder acht zetels in de Eilandraad. De beide UNA's kregen samen vijf zetels. Tot november 1954 participeerde de AVP op landsnivo in regeringscoalities met de Curaçaose NVP en enkele kleinere partijen. Daarna nam de PPA samen met de Curaçaose Democratische Partij het roer over.

Zoals gezegd bloedde de Separacion-beweging na de scheuring van AVP en PPA dood. Wel werden in de jaren 1949–1954 nog enkele belangrijke politieke beslissingen genomen, die voor ons onderzoek van belang zijn. In de Nationaliteitenwetgeving van 1949 werden maatregelen getroffen tegen de overstroming van Curaçao en Aruba door vreemdelingen. Voortaan zouden nog slechts kinderen uit ouders met de Nederlandse nationaliteit bij geboorte het Nederlandschap verkrijgen. Kinderen geboren uit niet-Nederlandse ouders werden hierdoor stateloos of verkregen misschien de nationaliteit van hun ouders. Wel konden zij op latere leeftijd worden genaturaliseerd (Green 1969:54). Een maatregel van de eilandsraad was het aannemen van een motie van Henny Eman die voorstelde dat voortaan de meerderheid der eilandsraadszetels door Arubanen moest worden bezet, 'welke laatsten dan geacht werden te bestaan uit allen die op Aruba waren geboren en degenen, die buiten Aruba uit Arubaanse ouders ter wereld kwamen, mits ze Nederlanders waren' (Hartog 1980:424). Latere pogingen van Eman om het stemrecht van migranten terug te dringen liepen op niets uit.

De hoofdpoort van de Lago, 1985

V

ETNICITEIT EN SEPARACION

1. De Afro-Caraïbische olie-immigranten en de etnische clubs

De groep Afro-Caraïbische olie-immigranten omvat behalve de eerder genoemde Inglès ook Surinamers, Bonaireanen en Curaçaoënaars die bij de Lago terecht kwamen. Tezamen vormden zij tot in de jaren 50 ruim de helft van Lago's arbeidskracht (zie tabel 7). Door het aantrekken van personeel uit het Caraïbisch gebied had Lago zich verzekerd van meer ervaren en grotendeels Engelssprekende arbeidskrachten, die zich bovendien meer bewust waren van hun kwetsbare positie als buitenlander en dus beter controleerbaar waren (Kalm 1975:46–8, 171–2).

Deze immigrantengroep verging het, uitzonderingen daargelaten, tamelijk goed bij de Lago. Velen bereikten posities in het midden en hogere kader dankzij hun voorsprong op het gebied van taal, scholing en industriële ervaring. Daarnaast kan het snelle opklimmen van de immigrant-arbeiders verklaard worden door het feit dat zij in ieder geval tijdelijk hun oude bestaan, en daarmee vaak de armoede, hadden opgegeven om op Aruba niet alleen een nieuw, maar ook een beter bestaan op te bouwen. Vandaar ook dat zij meer tijd en energie investeerden in het 'hogerop komen' door bijvoorbeeld het volgen van cursussen (zie ook Kalm 1975:48). Hierin onderscheidden zij zich van de Arubaanse werknemers, die veel minder aan vervolgonderwijs deden.

Ook moeten we op de verschillende posities van de Afro-Caraïbische migranten bij de Lago wijzen. Bonaireanen en Sabanen werkten immers grotendeels op de vloot die de olie aanvoerde uit Venezuela en ook was er een verschil tussen de Big Islanders afkomstig uit Trinidad, Jamaica en Brits Guyana en de Small Islanders. 'The small group of technically trained or university-educated Big Island men arrived to fill the openings for foremen and managers' (Kalm 1975:171). Meer dan de Small Islanders plaatste deze groep zich tussen het Amerikaanse management en de Arubaanse arbeiders. Een deel van de Big Islanders werd actief in het vakbondswezen, wat hen door de Lago niet in dank werd afgenomen. Toen in de jaren 50 de automatiseringen op gang

kwamen waren Big Islanders – niet toevallig – de eersten die ontslagen werden. Ander werk werd hen niet aangeboden en de wet schreef voor dat buitenlanders zonder werk geen verblijfsvergunning kregen. Aldus zag men zich gedwongen Aruba te verlaten. Hun aantal is sinds die tijd dan ook flink gedaald (Kalm 1975:88–9).

Naast de dominante positie in de olie-industrie van de mannen, begaven veel West-Indische vrouwen zich op de arbeidsmarkt en werden huishoudster of kindermeisje bij Amerikaanse families in de Colony, gingen in bars of hotels werken of openden een winkeltje in San Nicolas (Kalm 1975:167).

Behalve hun positie in de eilandseconomie hadden deze Caraïbische immigranten nog meer gemeenschappelijkheden. Zij vertoonden allen fysieke verschillen met de autochtone Arubaanse bevolking. De meeste Caraïbische immigranten hadden een donkere huidskleur en kroezend haar. Terwijl het merendeel van de autochtone Arubanen katholiek was, waren veel Caraïbische immigranten protestant, anglicaans, methodist, evangelisch of nog andersgezind. Daarnaast was er de taal van de Lago, het Engels, tegenover het Papiamento, de taal van de autochtone bevolking. Een ander gemeenschappelijk element van de nieuwkomers was hun woonplaats: de meeste immigranten vestigden zich dicht bij het oliecomplex en binnen korte tijd werd San Nicolas een haast Afro-Caraïbische stad, waarvan Engelse, Franse en Nederlandse Bovenwinders het gezicht bepaalden. Ook vestigde zich in Oranjestad, rond Dakota en rond de Wilhelminastraat in het centrum een aantal immigranten, die veelal bij aannemers werkten.

San Nicolas werd een Engelssprekend gebied op Aruba. Doorgaans was het zo dat de jongeren thuis en met landgenoten hun moedertaal spraken en zij zich in het openbaar aanpasten aan de taal die in een bepaalde situatie van hen verwacht werd. Engels op de Lago, Nederlands bij de overheid, etcetera. Op school leerden de kinderen Nederlands.

Meestal kwamen migranten aanvankelijk zonder familie en voor korte tijd naar Aruba, maar na verloop van tijd bleek men toch vaak langer te blijven en haalde men echtgenotes uit het land van herkomst over. Ook huwde migranten eventueel 'met de handschoen' met een meisje van 'thuis'. Het laten overkomen van echtgenotes naar Aruba was echter gebonden aan regels: er moest geschikte huisvesting geregeld zijn en soms moest er een borgsom betaald worden (Green 1974:52). Huwelijken met Arubaanse meisjes waren niet erg populair. Bezwaren die Green noemt bij het huwen met Arubaanse meisjes hingen samen met het kleurbewustzijn en de wens om economisch hogerop te komen bij de Caraïbische en andere immigranten.

'Although the British are equally as color conscious as the Arubans, a number value "culture" very highly, and in the past felt that ordinary native

Arubans had not been sufficiently exposed culturally, were "not too clever", that they lacked interest and initiative in "getting ahead", whereas they preferred "forward looking" wives' (Green 1974:91).

Het huwen met Arubaanse meisjes had wel als voordeel dat men de Nederlandse nationaliteit en dus een verblijfsvergunning verwierf. (Dit geeft sinds jaar en dag aanleiding tot het aangaan van betaalde schijnhuwelijken.) Toch ging de voorkeur uit naar een huwelijk binnen de eigen groep.

Een gevolg van het weinig voorkomen van gemengde (autochtone en allochtone) huwelijken en het relatief veel huwen met vrouwen uit het (ei-)land van herkomst was dat de allochtone groepen enigszins besloten bleven en dat achternamen bij de verschillende herkomstgroepen bleven horen. Zoals de Arubanen via hun achternamen naar hun districtsgroep werden ingedeeld, zo kon men via achternamen ook de herkomst van migranten afleiden. Sint Jago en Vis kwamen bijvoorbeeld van Bonaire, Van Putten van Saba, Rigot en Ferrier van Suriname en Hassell van de Engelse Bovenwinden.

Daarnaast bestonden nog talloze andere verschillen tussen de Afro-Caraïbische nieuwkomers en de autochtone bevolking. Voorbeelden hiervan zijn het type behuizing (Arubanen woonden meer verspreid op het platteland, met grote schone erven om hun huis, West-Indiërs woonden 'stadser', dicht bij elkaar en vaak zonder veel vrije ruimte rond het huis) en het matrifocale gezinstype van de West-Indiërs ten opzichte van de meer patrifocaal te noemen Arubaanse families (Green 1973).

De oliemigranten uit het Caraïbisch gebied vertoonden ook grote onderlinge verschillen die – zeker in de beginperiode – belangrijk waren voor de wijze waarop men op Aruba als het ware ging 'samenklonteren'. Groepen van mensen van gelijke herkomst organiseerden zich in etnische clubs. Ook politieke verhoudingen en belangen zouden via etnische lijnen vorm krijgen. Hierbij moeten twee belangrijke katalysatoren van het proces van groepsvorming naar herkomst genoemd worden. In de eerste plaats is er het feit dat men vaak in groepen naar Aruba kwam, omdat het Lago-management 'ronselaars' het Caraïbisch gebied in stuurde om arbeiders groepsgewijs naar Aruba te halen. In dergelijke gevallen was de verbondenheid van de immigranten voor de hand liggend. In de tweede plaats speelde de familiemigratie eenzelfde rol. Hiervan was sprake als immigranten hun achtergebleven familieleden aanspoorden om ook naar Aruba te komen, of als zij huwden met thuisgebleven vriendinnen of verloofden.

Lago besteedde in de beginperiode een flinke hoeveelheid tijd en geld aan het verschaffen van diensten en voorzieningen voor haar werknemers, waaronder het creëren van recreatiefaciliteiten voor de immigranten in San Nicolas.

Vooral de Brits West-Indiërs haakten hier op in en volgens Green was het het 'entrepeneurschap' van deze groep dat gezorgd heeft voor de oprichting van veel sport- en ontspanningsvereningen (Green 1974:52).

Een belangrijk type club dat in deze jaren ontstond was de etnische club. Dit soort clubs wierp zich in haar statuten op als sport- en/of welzijnsvereniging, maar kenmerkt zich in de eerste plaats door het feit dat personen van gelijke herkomst zich formeel organiseerden. Deze clubs werden de ontmoetingsplaatsen van de verschillende etnische groepen op het eiland. Voor zover onze kennis reikt, was de Sociedad 'Union Mutualista Bonaireana', de eerste etnische club op Aruba. Ze werd opgericht in 1938 om hulpbehoevende Bonaireanen in geval van ziekte, ongelukken of overlijden bij te staan. Club Bonaire kreeg in 1956 zijn gebouw. De club van Surinamers werd rond 1940 opgericht en in 1942 trokken zij in San Nicolas in hun gebouw. In 1947 vond de oprichting plaats van de N.W.I.W.A., de Netherlands Windward Island Welfare Association, die in de volksmond de Sint Maartenclub genoemd werd. Op de hoek van de Portreroweg en de Dominicaweg in Dakota bevond zich het gebouw van Club Dominica. De Curaçaose sociëteit heeft nooit een gebouw gehad.

Het lidmaatschap was bij de clubs verschillend geregeld. Van een strikte etnische exclusiviteit was vaak geen sprake, waardoor veel clubs een handjevol 'vreemde' leden hadden. Bestuurslid konden deze leden doorgaans niet worden, daarvoor was geboorte op het land of eiland in kwestie vereist. Van sommige clubs werd men individueel lid en van andere clubs werd men lid per gezin. Doordat van praktisch alle clubs de vroegste gegevens over de leden in de loop der tijd verloren zijn gegaan, is het moeilijk na te gaan hoeveel personen uit een etnische groep lid waren van de bijbehorende club. Volgens een oud-voorzitter van Club Suriname waren er rond 1950 ongeveer 3.000 Surinamers op Aruba en telde de club zo'n 900 leden. Onder deze 900 zaten zowel alleenstaanden als echtparen en gezinnen.

Tijdens onze gesprekken met voorzitters en ex-voorzitters van etnische clubs kwam een aantal functies van hun clubs steeds weer naar voren. Op de eerste plaats was dat de praktische probleemoplossende functie zoals het oprichten van begrafenisfondsen, bijvoorbeeld door de Union Mutualista Bonaireana. Zolang er onvoldoende sociale voorzieningen door Lago of de overheid geschapen waren en migranten niet konden terugvallen op verwanten namen de clubs deze taken op zich. Een andere probleemoplossende functie was dat men nieuwe immigranten uit het moederland of -eiland opving en landgenoten, die problemen hadden met overheidsdiensten (immigratiedienst) of werkgevers te hulp schoot. Vaak hielpen club- of bestuursleden bij taalproblemen die nieuwe immigranten hadden. Daarnaast waren de clubs behulpzaam bij het zoeken naar huisvesting, het verschaffen van leningen, het betalen van tickets en het geven van advies op allerlei gebied aan de nieuwkomers (Green 1969:116–7, 138).

Van een andere wat orde waren de meer emotionele en sociale functies van de clubs. Het gemis van een 'thuis' en de desoriëntatie in de nieuwe situatie moesten binnen de club opgevangen worden.

> 'The ethnic associations often served to link the old and the new situation, plus aiding in interpreting factors in these new situations which would allow for better adjustment in the new environment. [...] There is a feeling among some of the older members that the club represents the soil of the country itself.' (Green 1969:131.)

Een oud-voorzitter van Club Suriname vertelde ons: 'De vereniging Suriname had als doel de Surinaamse cultuur en gedachte in stand te houden, uit te dragen en te exploiteren, en bekendheid te geven aan het Surinaamse rijksdeel'. In concreto wilde dit zeggen dat land- dan wel eilandgenoten gezamenlijk in hun clubgebouw hun nationale en traditionele feestdagen konden blijven vieren, er hun traditionele sporten en spelen konden spelen, en er samen praten over het moederland en de achtergelaten familie. Langs deze weg zijn op Aruba het carnaval, cricket en het baseball geïntroduceerd door Caraïbische immigranten in de jaren 30 en 40. Tevens was de groepsvorming van groot belang voor het zich oriënteren op de nieuwe situatie, waardoor bijvoorbeeld de relaties met andere etnische clubs en plannen voor de toekomst tezamen besproken konden worden.

De praktische, emotionele en sociaal-culturele behoeften van de migranten werden opgelost via lijnen van herkomst; binnen etnische groepen en vaak in geformaliseerde etnische clubs. Dit leidde er, op de derde plaats, toe dat zaken die niet direct resulteerden uit de migratie ook georganiseerd werden via de etnische club. Zo werden clubs als gevolg van de beroepsspecialisatie, economische overlegplaatsen van belangengroepen. Deze functie was vooral belangrijk voor etnische groepen als de Chinezen, die in de vrije sector of de handel werkzaam waren (zie 2). Ook werden de etnische clubs plaatsen waar politici trachten zich een achterban te verwerven, waarover later meer.

Functies die de etnische clubs voor de immigranten vervulden, golden in mindere of meerdere mate ook voor andere vormen van het verenigingsleven op het eiland. Green, die in haar onderzoek via de bestudering van 'vrijwillige associaties' inzicht wilde krijgen in de frequentie en kwaliteit van de relaties tussen de etnische groepen op Aruba, onderscheidde naast de etnische clubs drie andere typen clubs. De 'national clubs' hadden afdelingen over het gehele eiland, zoals hobbyclubs (Green 1969:109–14). 'Professional clubs' waren verenigingen van mensen die allen hetzelfde beroep hadden of voor hetzelfde bedrijf werkten, zoals de vakbonden. Ondanks het in principe niet noodzake-

lijk etnische karakter van deze verenigingen, was een aantal van hen toch duidelijk etnisch getint. Dit was het gevolg van de etnische beroepsspecialisatie. Zo verkreeg de politievereniging de bijnaam 'Dutchmen's Club' (Green 1969:120). De 'local clubs' tenslotte bestonden uit mensen uit een bepaalde plaats of wijk op het eiland. Hieronder vielen veel sport-, jeugd- en kerkorganisaties. Ook lokale clubs hadden vaak een etnische inslag. Veel autochtone Arubaanse clubs kunnen zowel lokaal als etnisch genoemd worden. Dit geldt ook voor sommige niet-etnische organisaties uit San Nicolas, omdat de meeste van de leden afkomstig waren uit het Caraibisch gebied.

Al waren deze vormen van verenigingsleven een duidelijke uitdrukking van het nieuwe, etnische patroon van de Arubaanse samenleving, toch wilde dit niet zeggen dat er sprake was van strikt gescheiden groepen die nauwelijks of geen onderlinge contacten hadden. Green wilde de integratieve functie van het clubleven op Aruba aantonen:

> 'The affiliations and interaction of the association help create a wider network of social relations between persons in Aruba and other areas as well as between those of the different localities and ethnic groups within the island itself.'(1969:135).

Hun belang wordt duidelijk als we ons realiseren dat mensen lid konden zijn van meerdere clubs en vooral dat clubs onderling contacten onderhielden. Om bijvoorbeeld een softball-competitie op te zetten, móest men wel buiten de eigen (etnische) club treden en zelfs andere dan etnische clubs inschakelen. Als gevolg van de beperkte grootte van de clubs waren competities binnen één sociale klasse of etnische groep ondenkbaar. Derhalve waren bijvoorbeeld ook de meer elitaire clubs uit Oranjestad 'gedwongen' de 'gewone' clubs van de campo (platteland) en de etnische clubs uit San Nicolas te ontmoeten op het speelveld. Ook de door een club georganiseerde lezingen werden vaak door een breder publiek bezocht dan slechts de eigen leden. Op deze wijze functioneerde het clubleven als een tijdverdrijf waarbij sociale netwerken over het eiland uitgebreid werden. Tot slot en volledigheidshalve vermelden we dat via de clubs contacten met zusterclubs op andere eilanden onderhouden werden. Leden van Club Suriname gingen bij tijd en wijle op bezoek bij de zusterclub op Curaçao, terwijl Club Bonaire reizen naar Bonaire organiseerde om er bijvoorbeeld de simadan (het oogstfeest) te vieren.

Aldus kon men via het clubleven het eigen netwerk vergroten en zo kon een betere samenwerking tussen etnische sectoren op gang komen waardoor de integratie bevorderd werd, aldus Green (1974:94). Wij menen echter dat het bestaan van de clubs eveneens duidde op de maatschappelijke behoefte tot het maken van etnische onderscheidingen: tot het vormen van wij-groepen waarin

de etnische exclusiviteit meer of minder expliciet werd vorm gegeven. Bij de politievereniging meer impliciet, bij een gewone etnische club expliciet.

Het waren deze etnische onderscheidingen, die in de politiek werden overgenomen en een grote rol gingen spelen na de invoering van het algemeen kiesrecht in 1948. Politici zouden via etnische recreatieverenigingen, de sportclubs en via andere groepsvormen trachten stemmen voor zich te winnen. De partij UNA begon met de brede etnische kiezersbinding. Zij richtte zich met name op de groep van Europese Nederlanders. Toen de UNA omstreeks 1953 naar de politieke achtergrond verdween, nam de PPA deze methoden van kiezersbinding over. Omdat deze wijze van kiezersbinding vooral na 1949 tot volledige ontplooiing kwam zullen wij hieraan in VI.4 en VII.1 meer aandacht besteden.

2. De allochtone handelsgroepen

Na de komst van de olieraffinaderijen ontwikkelde het economisch klimaat op het eiland zich zo gunstig, dat ook de commerciële sector sterk werd uitgebreid. Aruba werd opgenomen in het internationaal handelscircuit. Buitenlandse firma's sprongen in op de demografische groei, de koopkrachtvermeerdering en het veranderende consumptiepatroon. Zo vestigden zich op Aruba filialen van Curaçaose handelsondernemingen, zoals Aruba Trading Co. (zie Croes 1987:103). Ook een aantal lokale groothandelaren in Oranjestad profiteerde van de groei. Dit waren voornamelijk leden van de autochtone handelselite, joden en Arabieren die zich deels al voor de komst van de olie-industrie op Aruba gevestigd hadden.

De Arubaanse kooplieden van vóór het olietijdperk kregen in het begin van de jaren 30 te kampen met hevige concurrentie van nieuwkomers in de handel. Migranten van Oost-Europese (joodse) en Syrische afkomst wisten door scherpe concurrentie een groot deel van de de Arubaanse kooplieden te verdrijven uit de branche van kleding, lederwaren, schoonheidsartikelen en later ook juwelen en sieraden. In de levensmiddelensector verloren de Arubaanse ondernemer-importeurs hun monopoliepositie aan zakenlieden van Chinese, Venezolaanse, Nederlandse en Libanese afkomst.

Alle handelaren – traditionelen en nieuwkomenden – kregen in de jaren van economische groei te maken met een aanzienlijk afzetverlies doordat de Lago in 1929 overging tot de vorming van een commissariaat. Voorheen betrok Lago goederen van lokale handelaren, maar de Lago vond dit te duur en te vaak konden de benodigde zaken niet verkregen worden. De Lago ging met eigen schepen de invoer van levensmiddelen zeker stellen en verkopen in de bedrijfswinkels. De lokale handelaren konden de prijzenslag met de

Lagowinkel niet aan, maar wisten te bedingen dat de Lago slechts de eerste levensmiddelen zou invoeren en verkopen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog, en de daarmee gepaard gaande schaarste, was er sprake van prijscontrole en een beperking van in- en uitvoer via centrale commissies, wat feitelijk een controle door de Verenigde Staten betekende. Met de terugkeer naar de vrije markt zette de commerciële expansie verder door en bleef de invloed van Lago's commissariaten op de prijsbeheersing groot (Croes 1987:78–85). Binnen de commerciële sector bleven zij geduchte concurrenten voor de lokale handelaren (Kalm 1975:221).

Ofschoon migranten met verschillende herkomst zich met de handel gingen bezighouden houden we ons hier verder alleen bezig met hen die zich blijvend als handelsmigrant opwierpen.

Binnen het scala van nieuwkomers in de commerciële sector waren het vooral de joodse en Libanese handelaren die zich al snel konden verheugen over een stijgende economische positie. De relatief hoge lonen van veel Lago-werknemers maakte de afzet van luxegoederen mogelijk en dat waren de artikelen waarin veel joden handelden. De Libanezen veroverden een vaste plaats in de genots- en levensmiddelenbranche. Langzamerhand openden zij die in Oranjestad begonnen waren met hun winkels ook een filiaal in San Nicolas. Na de Tweede Wereldoorlog werden steeds meer zaken in de Nassaustraat, traditiegetrouw in handen van de Arubaanse elite, overgenomen door joden en Libanezen.

De Chinezen gingen in de jaren 40 de handel in en richtten zich vooral op de levensmiddelensector en op de horeca (Croes 1987:86, 89). Het overgrote deel van de rumshops, restaurants, wasserijen, logementen en kruidenierszaakjes in San Nicolas kwam in Chinese handen en veel van deze zaken groeiden uit tot grote supermarkten, waarmee de Chinezen een vaste plaats verworven in de Arubaanse economie. Zij runden hun bedrijven in familieverband (Kalm 1975:134–5).

De Portugezen kwamen later dan bovengenoemde groepen naar Aruba en pas nog later zouden zij de handel in gaan. Aanvankelijk werkten veel Portugezen in laag gewaardeerde beroepen. Nog in 1951 vermelde het jaarverslag van het Eilandgebied dat Portugezen gevraagd werden als ongeschoold personeel, omdat lokale krachten niet gevonden konden worden of slecht bevielen. Pas naderhand begaven de Madeirezen zich in de handel.

Naast van hun posities in de handel deelden de handelsmigranten andere kenmerken. Wellicht is de belangrijkste daarvan de langdurige afzijdigheid op veel sociale terreinen. De meesten uit het kleine groepje Libanezen kwamen gehuwd naar Aruba toe en in het sociaal verkeer richtte men zich sterk op de

eigen groep. Aan het oprichten van een eigen etnische club kwam het slechts enkele families tellende groepje niet toe. Enkelen werden toegelaten tot de sociale clubs van de Arubaanse elitefamilies.

De joden stelden zich aanvankelijk niet op als een coherente groep (Kalm 1975:99). Hun succes in de handel en de groeiende welvaart leken bij te dragen aan een snelle assimilatie in de Arubaanse samenleving. Kalm (1975:102) verbaasde zich erover dat de joden in 1942 de Aruban Country Club opricht-ten. Zij meende dat de joodse handelaren via deze club aansluiting zochten bij de Arubaanse handelsfamilies, maar joodse informaten weerspraken deze veronderstelling. Ontwikkelingen die getuigen van de geïsoleerde opstelling van de joodse groep waren hun blijvende endogame huwelijksopstelling en de eenheid en exclusiviteit van de groep. Dit werd versterkt toen in 1946 de joodse synagoge werd gebouwd (Kalm 1975:102).

De Chinezen lijken zich van begin af aan het meest consequent afzijdig van het maatschappelijk leven gehouden te hebben. Ondanks hun zeer uiteenlopende herkomst uit Suriname, Trinidad, Canton en Hong Kong en ondanks hun (in aanvang) verschillende economische activiteiten ontstond er al snel een eenheid door het samengaan van de groep in de Chinese Club, die reeds in de vroege dagen van hun aanwezigheid op het eiland gevormd was. In eerste instantie vervulde de club vooral meer praktische functies zoals het verschaffen van maaltijden aan vrijgezellen. Na de oorlog werd hun clubgebouw uitgebreid en diende het vooral als ontmoetingsplaats voor de handelaren om over hun zaken te spreken (Kalm 1975:138). De eenheid werd verder versterkt door dat men vrijwel allen in San Nicolas woonde en vanaf de jaren 50 echtgenotes uit China liet overkomen. Huwelijken zoals voorheen met Arubaanse meisjes bleken niet te bevallen (Kalm 1975:141).

Voor wat betreft hun economische positie en hun afzijdige maatschappelijke- en huwelijksopstelling kunnen we de handelsgroepen beslist als aparte etnische groepen aanmerken. Dit werd versterkt doordat zij raciaal en religieus niet met de Afro-Caraïbische migranten of de autochtone Arubanen vereenzelvigd konden worden. Ook had men de typische eigen achternamen als Neme, Mansur en Muyale (Libanees), en Ling, Wong en Ming Hop (Chinees), terwijl joden achternamen hadden als Groder en Posner. Uiteraard was de politieke inbreng van deze handelsgroepen tot in de jaren 50 gering. Slechts weinigen hadden immers het recht te stemmen.

3. De overheidsgroepen

Tot de invoering van de Eilandenregeling van 1951 was Aruba bestuurlijk volledig afhankelijk van de koloniale overheid te Curaçao. Zolang het eiland

arm was leverde dit geen problemen op en domineerden de gezaghebber en een handvol deels Arubaanse ambtenaren het bestuur. Vanaf het moment dat de economische groei op Aruba doorzette, werd echter een bestuursapparaat gevormd waarin ambtenaren uit Nederland, Curaçao en Suriname de posities van de lokale elite overnamen.

Voor de Tweede Wereldoorlog kwamen vooral Nederlandse ambtenaren naar Aruba om bij de overheid, in het onderwijs of bij de politie te werken. Meestal namen zij er de hogere posities in (Green 1981:323). Gedurende de Tweede Wereldoorlog viel de stroom uit Nederland tijdelijk stil, maar de behoefte aan onderwijzers werd opgevangen door Surinaamse onderwijskrachten. Vanuit Curaçao kwamen ambtenaren naar het buureiland toe om te gaan werken bij de overheid, de politie of de douane (Green 1974:45). Bonaireanen en Arubanen kwamen veelal als lagere ambtenaren bij de overheid terecht. De dominantie van Nederlanders en Curaçaoënaars in bepaalde sectoren was zo groot dat de politie een sterk Nederlandse en de douane een overwegend Curaçaose reputatie kreeg.

In 1951 werden de activiteiten en bevoegdheden van de eilandelijke overheid en het ambtenarenapparaat aanzienlijk uitgebreid (zie IV.6). Alleen al het aantal onderwijskrachten bij het lager- en mulo-onderwijs steeg tussen 1947 en 1959 van 148 naar 350 (Rapport 1959:151). Met de overdracht van bestuurstaken werden verschillende Curaçaose topambtenaren overgeplaatst naar het buureiland als 'hoofd van dienst'. Ook gingen Surinamers, die naast het voordeel van het Nederlanderschap ook de voordelen van een goede beheersing van de Nederlandse taal en een adequate opleiding hadden, de posities van de Nederlanders bij de overheid innemen. Deze situatie, waarin grotendeels Nederlanders, Surinamers en Curaçaoënaars binnen de ambtenarij de dienst uitmaakten, zou tot in de jaren 60 voortduren.

Nederlanders, Curaçaoënaars en Surinamers genoten in deze jaren geen al te beste reputatie. Al in de jaren 30 en 40 ageerde politicus Henny Eman en zijn achterban tegen deze Nederlandse dominantie in het ambtenarenapparaat (De Gaay Fortman 1947:50; Kasteel 1956:65–6). De afkeer werd ongetwijfeld versterkt doordat enkele Nederlanders, onder wie dr. Dussenbroek, Emans politieke tegenstanders waren. De slechte verhouding tussen Curaçaoënaars en de autochtone bevolking kan verklaard worden op grond van de bestuurlijke en politieke macht van Curaçao en de Curaçaoënaars op Aruba. Enerzijds had Curaçao de grootste politieke macht binnen de Antillen, anderzijds was er de grote invloed van Curaçaoënaars binnen de bureaucratische instanties op Aruba zelf. Curaçaoënaars hadden de reputatie luidruchtig, arrogant en agressief te zijn. Ook het stereotype van de Surinamers was niet erg positief; ze zouden 'hard en zakelijk' zijn en elkaar ten koste van anderen bevoordelen. Het waren 'strebers', die er niet voor terugdeinsden om flink met de ellebogen te werken.

De meeste leden van de overheidsgroepen vestigden zich in en rondom Oranjestad. Onderwijzers die in San Nicolas of in de districten te werk gesteld waren weken af van dit patroon. Ook politie- en douaneactiviteiten waren in Oranjestad geconcentreerd. Opmerkelijk is in dit verband dat de Julianastraat, waar veel politiemensen gehuisvest werden, nog altijd als de 'politiestraat' bekend staat.

4. De oude Arubaanse elite en de Separacion-beweging

De komst van de olie-industrie betekende voor de oude elitefamilies uit de stad het einde van hun monopolie in handel en ambtenarij. Dit verlies zou leiden tot een reactie op het politieke speelveld in de vorm van de Separacion-beweging, die ook onder de niet-elitaire bevolking steun zou krijgen. Het bestuursmonopolie van de oude elite ging verloren als gevolg van de, reeds besproken, toenemende bemoeienissen van de Curaçaose en Nederlandse koloniale overheid en de buiteneilandelijke ambtenaren. Het handelsmonopolie van de stadse families werd gebroken door de komst van nieuwe concurrerende handelsgroeperingen en de Lago-winkels, de commissariaten, waar werknemers van de Lago hun inkopen konden doen. De Arubaanse handelaren behielden evenwel hun aandeel in de export van lokale produkten als divi-divipeulen en aloëhars, al daalde de export van deze produkten. Verder bleven Arubanen actief in de levens- en genotsmiddelenhandel, in het bank- en verzekeringswezen en de eerder genoemde smokkelhandel (Kroonenberg 1948:435; Van Soest 1978:25, 276; Croes 1987:94–7). Met name in de kleding-, sieraden- en horecasector verloren de Arubaanse handelaren snel terrein aan de joodse, Chinese en Libanese handelaren.

De enorme successen van de handelsimmigranten resulteerde reeds in de jaren 40 in de verkoop van grondpercelen en gebouwen in de voornaamste winkelstraat van Aruba, de Nassaustraat te Oranjestad door de elitefamilies aan deze handelaren. Meer en meer gingen de Arubaanse handelaren zich met betrekking tot de scholing van hun kinderen richten op de vrije beroepen zoals tandarts en notaris.

Ondanks het feit dat de oude elitefamilies hun handels- en bestuursmonopolies verloren zagen gaan, trachtten zij hun elitestatus te bewaken door een exclusieve maatschappelijke houding aan te nemen. Bij de Lago ging men bijvoorbeeld niet werken, omdat dit statusverlies zou opleveren. Ook hield men vast aan de endogame huwelijksopstelling die nog één à twee generaties het gedrag op de huwelijksmarkt zou domineren. Net als andere groepen richtten ook de elitefamilies hun eigen clubs op. Reeds in 1921 werd de Aruba Tennis Club opgericht, die later de Aruba Tivoli Club ging heten. In 1939 werd

de Caribe Club opgericht, die eveneens sociale en sportieve activiteiten ontplooide. De exclusiviteit van beide clubs werd beschermd door een strikt ballotagebeleid. Lange tijd (feitelijk nog steeds in het geval van de A.T.C.) kon men beide clubs als familieclubs beschouwen, waarin steeds dezelfde (gegoede) Arubaanse achternamen circuleerden. Net als bij de etnische clubs waren in de eliteclubs leden van gelijke afkomst verenigd die een culturele, sociale en economische positie in de Arubaanse samenleving deelden.

De separacion-beweging onder leiding van Henny Eman was een reactie op het verschuiven van de machtsbalansen ten koste van de traditionele bevolking. Het streven was, zoals aangegeven in IV.7, de afscheiding van Curaçao. De meeste protestantse elitefamilies en een groot deel van de katholieke districtsbevolking schaarden zich achter de afscheidingsgedachte van Henny Eman. Nadat we in het vorige hoofdstuk de geschiedenis van de separacion-beweging volgden, vatten we in de rest van deze paragraaf de historische en maatschappelijke achtergronden van de eerste golf van eilandelijk en staatkundig nationalisme samen.

De separacion-beweging was een reactie op de toenemende invloed van de Curaçaose en Hollandse koloniale overheden op het politieke en bestuurlijke leven op Aruba. Diverse oudere informanten vertelden dat de koloniale overheid meer interesse voor Aruba aan de dag legde toen de welvaart steeg en Aruba kon gaan meebetalen aan de koloniale begroting en de tekorten van de armlastige eilanden, Bonaire en de Bovenwinden. De bijdrage van Aruba werd niet gecompenseerd met een grotere invloed en/of autonomie van Aruba, dat met handen en voeten gebonden bleef aan Curaçao, de gouverneur en de Nederlandse kolonisator. Nog altijd moest Aruba Curaçao toestemming vragen voor vrijwel alle uitgaven (Hartog 1980:422). Kasteel stelt in dit verband: 'Geen wonder dat de Arubanen hoe langer hoe ontevredener werden over de oude bestuursvorm, die dan ook zeker niet meer paste bij hun vooruitgang op economisch gebied' (1956:35). Ongetwijfeld was men – net als na 1971 (zie VIII.1) – bevreesd toen Nederland het dekolonisatieproces in gang zette. De angst voor een blijvende bevoogding door Curaçao droeg bij tot het oplaaien van het afscheidingsvuur.

De toenemende invloed van Curaçao en Nederland bleek niet alleen uit de versterkte koloniale bevoogding maar ook uit de situatie in de ambtenarij en het direkte bestuur van het eiland. We zagen al dat de Lago allerhande overheidstaken op zich nam en dat bij het opzetten van het Arubaanse ambtenarenapparaat een groot aantal Hollandse en Curaçaose hoofdambtenaren werd aangetrokken. Zij vormden een bedreiging voor de oude lokale bestuurlijke elite. Vooral de Europese Nederlanders moesten het in dit verband ontgelden. 'Reeds in 1942 verklaarde hij (Eman, LA/LM) dat de "haat der Arubanen tot

een culminatiepunt toegespitst" was tegenover bepaalde ambtenaren op het eiland', waarmee hij met name verwees naar de Nederlanders op Aruba (Kasteel 1956:71; De Gaay Fortman 1947:50). De Europese Nederlanders als dr. Adriaan Dussenbroek vormden bovendien een bedreiging voor de oude elite vanwege hun stemrecht en hun rol in de Arubaanse Katholieke Partij (1936, 1941) en later de UNA. Zij werden de direkte opponenten van Eman en zijn AVP. De Hollandse landraad Adriaan Dussenbroek, was de initiatiefnemer van het '1933-verzoek', maar toen hij lid werd van de KP en de UNA stigmatiseerde Eman beide partijen als 'Hollands'. 'Het adjectief Hollands diende dan ook vooral om de patriottische gevoelens van de Arubanen aan te wakkeren, hetgeen niet overmatig moeilijk bleek' (Kasteel 1956:65).

Toch was de opkomst van de separacion-beweging niet alleen het resultaat van de uitholling van de politieke macht van de oude elite. Ook de reeds genoemde verslechtering van de handelspositie van deze groep na de komst van nieuwe handelsgroepen moet worden genoemd. De staatkundige beweging was een poging om na het verlies van het economische en het bestuurlijke monopolie in ieder geval de politieke arena onder controle te houden. Nationalisme was het antwoord op de snelle veranderingen op het eiland, die ten koste waren gegaan van de oude maatschappelijke verhoudingen en de machtsposities van de autochtone bevolkingsgroepen.

Niet alleen onder de elite, maar ook in de districten, waar Eman een groot deel van zijn tijd doorbracht, werd zijn nationalisme gehoord. De welvaart van veel plattelanders bleef sterk achter bij die van de olie-migranten uit het Caraibisch gebied. Vooral hier wierp Eman zich op als 'vox populi, vox Dei', als 'stem van het volk en stem van god' (De Gaay Fortman 1947:54) en bediende hij zich van een politieke retoriek die zich keerde tegen de Afro-Caraïbische migranten met een duidelijk racistisch ondertoon. Veel gehoorde slogans als 'Aruba voor de Arubanen' verwezen zowel naar de toenemende behoefte aan politieke en bestuurlijke inspraak en onafhankelijkheid van de koloniale overheden, als naar de aanwezigheid van vele duizenden aanmerkelijk succesvoller migranten op het eiland. In 1941, zo stelt Kasteel, won de groep van Eman de verkiezingen omdat 'die haar liefde voor Aruba het luidst had verkondigd' (1956:66).

5. De autochtone bevolking van het platteland: verzwakking van de oude patronen

De voorgeschiedenis van Aruba en haar bevolking kennende is het duidelijk dat de komst van de olie-industrie een grote omwenteling in het leven van de plattelandsbevolking teweeg bracht. Er was volop werk en men was niet langer afhankelijk van de wisselvallige landbouwresultaten en de arbeidsmigratie.

Toch profiteerde de districtsbewoners minder sterk dan andere bevolkingsgroepen van de stijgende welvaart. We zagen reeds dat de Lago na korte tijd overging tot het aannemen van Engelstalige arbeiders. De Arubanen beheersten het Engels onvoldoende en de communicatie met het Amerikaanse management verliep moeizaam. Ook bleek men te onervaren voor de gedisciplineerde industriearbeid en was het verzuim bijzonder groot (Phalen 1977:98). De Afro-Caraïbische migranten hadden deze problemen niet en kwamen meer dan de Arubanen in hogere posities terecht.

> 'In 1951 (the highpoint of Lago employment) the ratio of West Indian to Aruban employees was 2.252:2.465. The presence of such large numbers of foreign workers caused strong resentment and hostility in many areas of socio-economic interaction. The total Aruban labour pool then amounted to almost 5,000 men – so that only half of the employable Aruban males were hired by Lago; most of the other half held the unskilled (and considered less lucrative) menial jobs throughout the island.' (Kalm 1975:47.)

Ook als gevolg van de beperkte bereidheid tot het volgen van aanvullend onderwijs bleven Arubanen in de lagere posities steken, terwijl 'West-Indiërs' de extra scholingsmogelijkheden wel gebruikten. Hierdoor ontstond op de raffinaderij een situatie die Kalm als volgt omschreef:

> 'The Aruban workers, characterized by the Lago management as a "passive, pleasant, alcoholic people" felt themselves overwhelmed and dominated by the more aggresive and demanding West Indians!' (1975:48.)

De komst van de olie-industrie resulteerde in een situatie waarin de traditionele Arubaanse leefwijze drastisch veranderde. Voortaan reden busjes en vrachtwagens over het platteland om de arbeiders op te halen. De werkgelegenheid in de industrie resulteerde in de neergang van de landbouwactiviteiten (zie Croes 1987:64). Al in de jaren 30 daalde de export van commerciële landbouwgewassen als aloë en divi-divi (Croes 1987:70; Kroonenberg 1948: 435–6). Over de zelfvoorzienende landbouw en de traditionele paga lombasamenwerking stelt Phalen het volgende:

> 'After the introduction of Lago, and even more after World War II, Paga Lomba working groups have ceased being organized and ritual co-parenthood has lost its economic functions. Food crop cultivation became an after-hours, weekend, and retirement activity. Fields in the cunucus became more frequently worked by individual cultivators rather than by a group of compères, "ritual co-parents".' (Phalen 1977:86.)

Met de opkomst van de loondienst en de achteruitgang van de landbouw nam ook de (economische) noodzaak tot het aangaan van huwelijken volgens de oude tradities (zie III.2 en III.4) en de vestiging van jonge echtparen op familiegronden af. Doordat zij niet langer per sé hoefden te gaan werken als landbouwer was men niet meer afhankelijk van landbouwgronden en kon men zich makkelijker elders vestigen (III.3). Green constateerde in dit verband:

> 'However, with the coming of industrialization and employment in the Stad and St. Nicolaas and the convenience of transportation the former provincialism has begun to crumble. Families from Noord and Sta. Cruz have moved to St. Nicolaas to be closer to their place of employment. Young couples from more provincial outlying areas have upset their relatives by moving to Playa.' (Green 1974:38.)

Duidelijk is dat de oude tradities van huwelijk, vestiging en verwantschappelijk georganiseerde landbouw hun dwingende karakter verloren. Toch kwam de teloorgang van de oude sociale patronen maar langzaam op gang. De noodzaak tot het volgen van oude tradities verdween, maar de gewoonten zelf nog niet. Primo/prima-huwelijken bleven voorkomen, al was er wel een dalende lijn zichtbaar. Phalen laat zien dat in één parochie in de periode 1884–1925 maar liefst in 37 van de 100 huwelijken dispensatie aangevraagd werd, terwijl tussen 1926 en 1939 dit nog maar bij 19% van de huwelijken gebeurde. Zowel in de periode 1940–1951 als in de periode 1952–1969 stabiliseerde dit percentage zich op 8%. Waarschijnlijk zijn deze officiële percentages vermoedelijk nog te laag, omdat zowel de Arubanen als de Hollandse priesters niet altijd even trouw de kerkelijke voorschriften naleefden. Nog steeds bleven daarom ook bepaalde achternamen bij bepaalde districten horen, en bleef de band met de familie en de familiegrond zeer sterk (zie Phalen 1977:125–30). De cijfers tonen aan dat veel oude waarden en tradities bleven voortleven.

Reeds bij de bespreking van de autochtone elitegroepen kwam de politieke positie van de districtsbevolking enigszins ter sprake. Tot 1948 was de invloed van deze groep gering vanwege het bestaan van het census- en capaciteitskiesrecht. Slechts weinig plattelanders konden voldoen aan de eisen van voldoende inkomen of opleiding (zie Hartog 1980:412). Slechts de intensieve omgang van Henny Eman met de plattelandsbevolking betrok hen bij de politieke gebeurtenissen op het eiland en met name bij de Separacion-beweging. In 1947 ondertekenden ruim 2.000 Arubaanse mannen voorafgaand aan de Ronde Tafelconferentie Emans afscheidingdspetitie. Vooral de invoering van het algemeen kiesrecht verschafte de districten inspraak in de lands- en eilandspolitiek. Ongetwijfeld droegen de nauwe banden en intensieve wervingsactivitei-

ten van Henny Eman bij tot een massale aansluiting bij de AVP bij de eerste algemene verkiezingen van 17 maart 1949 (Kasteel 1956:200, 203). Een belangrijker reden om zich aan te sluiten bij Emans meer radicale vleugel van de separacion-beweging was het feit dat het zijn nationalisme aansloot bij de gevoelens van frustratie die waren ontstaan na de komst van de olie-industrie en het achterop raken van de plattelandsbevolking bij de Afro-Caraïbische migranten.

De separacion-beweging was de voornaamste plaats waar een groot deel van de Arubaanse groepen zich verenigde. Voor het overige bleven de traditionele scheidslijnen tussen de districtsgroepen en elitegroepen voortbestaan. De oude sociale patronen – het zij nogmaals gezegd – verloren hun dwingend karakter, maar behielden nog lange tijd hun invloed op de groepsrelaties. De autochtone bevolking was een verwantschappelijk en geografisch georganiseerde enclave in de nieuwe etnisch georganiseerde samenleving. Slechts in de separacion-beweging toonde de Arubanen zich korte tijd een samenhangende etnische groep.

6. Etniciteit als patroon van de nieuwe Arubaanse samenleving

In de voorgaande paragrafen hebben we de belangrijkste migrantengroepen en de autochtone Arubaanse bevolking in de eerste decennia na de vestiging van de olie-industrie gevolgd. We zagen dat in belangrijke maatschappelijke orden als de economie en arbeidsmarkt, de politiek, de huisvesting, de religie en de vrijetijdsbesteding etnische patronen ontstonden.

In de economie ontstond een herkenbare etnische beroepsspecialisatie. Autochtone plattelands-Arubanen en Afro-Caraïbische migranten richtten zich op de olie-industrie, waarin de laatsten aanmerkelijk succesvoller waren dan de eersten. Libanezen, joden, Chinezen, later Portugezen en de oude Arubaanse elite namen posities in de handelssector in. De autochtone handelaren zagen hun traditionele positie bedreigd en weken gedeeltelijk uit naar de vrije beroepen als notaris, advocaat of arts. In de overheidssector belandden Nederlanders, Surinamers en Curaçaoënaars op de hogere posten, terwijl bijvoorbeeld Portugezen bij de Dienst Openbare Werken aangetrokken werden.

Ook in sociaal-cultureel opzicht werden etnische patronen zichtbaar. Terwijl de autochtone bevolking Papiamento sprak, werd er in migrantenkringen Engels, Nederlands en Spaans, maar ook Portugees, Sranang (Surinaams), Chinees en Patois (Creool-Frans) gesproken. Terwijl de meeste Arubanen katholiek waren, behoorden veel migranten tot een protestantse denominatie.

In het woonpatroon ontstond een situatie waarin San Nicolas de migrantenstad bij uitstek werd, het platteland het domein van de traditionele niet-elitaire bevolking bleef en Oranjestad zich ontwikkelde tot het centrum van ambte-

naren, handelaren en de autochtone elite. Feitelijk werd het gebied ten zuidoosten van het Spaans Lagoen, ofwel 'boven (de wind van) de brug', gedomineerd door de Afro-Caraïbische migranten, terwijlde autochtone bevolking 'beneden de brug' bleef domineren, uiteraard met name op het platteland. Het autochtone Savaneta en het gemengde Dakota (Oranjestad-oost) vormden de voornaamste uitzonderingen.

Doordat er slechts weinig gemengde huwelijken plaatsvonden en nog veel huwelijkspartners uit het moederland werden gehaald, was aanvankelijk ook de huwelijksmarkt etnisch georganiseerd. Met het opgroeien van de 'tweede generatie' zou hier verandering in optreden. Een gevolg was dat de classificatie naar achternaam in zowel migranten- als allochtonenkringen mogelijk bleef, evenals het feit dat maatschappelijke tegenstellingen samenvielen met raciale tegenstellingen. Arubanen waren daarbij het meest 'Indiaans', feitelijk mesties; Amerikanen en Europese Nederlanders het meest blank; Curaçaoënaars, Bonaireanen en Bovenwinders negroïde, terwijl de joodse, Chinese, Libanese en Portugese handelsgroepen hun eigen somatische kenmerken hadden.

Duidelijk was de etnische oriëntatie in de recreatieve sfeer. Voor het spelen van eigen sporten en het vieren van de eigen tradities kwamen de leden van de herkomstgroepen in etnische clubs bij elkaar. Ook werden via deze clubs, in een tijd dat er weinig sociale voorzieningen waren en de migranten weinig familiebanden hadden om op terug te vallen, systemen opgezet om de leden te ondersteunen in tijden van nood. Echter, niet alleen de formele etnische clubs functioneerden als 'herkomstclub'. Van een beroepsvereniging als de politiebond werd met recht gezegd worden dat het een Hollandse club was, terwijl de 'Aruban Country Club' feitelijk een joodse vereniging was.

De etnische clubs vervulden praktische en cultureel-emotionele functies, die samenhingen met de recente migratie van de nieuwe Arubanen. Via de clubs kon men zich oriënteren op de nieuwe Arubaanse samenleving en op de toekomst in die samenleving, zonder de banden met het eigen verleden te verliezen. De etnische clubs, zo stelde Green, verbonden de oude met de nieuwe leefsituatie.

Naast de economische en de meer sociaal-culturele geleding zagen we dat herkomst ook bepalend werd voor het politieke gedrag van de bevolking. Op de eerste plaats uiteraard omdat het merendeel van de immigranten geen stemrecht had en tevens omdat de armere en minder geschoolde plattelandsbevolking pas in 1949 voor het eerst mocht stemmen. De protestante elitefamilies uit Oranjestad en de plattelandsbevolking verenigden zich achter de persoon van Henny Eman en na 1945 achter diens AVP, de radicale vleugel van de separacion-beweging. De katholieke elitefamilies en de Hollanders waren de voornaamste groepen die zich achter de UNA en haar voorlopers schaarden.

Ofschoon de separacion-idealen door alle belangrijke politieke groeperingen gedeeld werden, moet de opkomst van de separacion-beweging niet

slechts geplaatst worden tegen de achtergrond van de toenemende koloniale bemoeienis met Aruba. Vooral de radicale vleugel van de beweging reageerde op de gewijzigde economische, politieke en sociale verhoudingen binnen de Arubaanse samenleving zelf. De oude elitefamilies trachtten hun tanende invloed te handhaven door te ageren tegen de Nederlanders en Curaçaoënaars die de ambtenarij en politiek waren gaan domineren. Dit maatschappelijk domein was voor hen van belang omdat zij hun economische elite-positie reeds waren moeten gaan delen met de succesvolle handelsmigranten. De niet-elitaire Arubanen deelden met de elite de angst voor buitenlandse overheersing, aangezien zij binnen en buiten de Lago niet tegen de concurrentie van de Afro-Caraïbische groepen opgewassen waren. De separacion-beweging was een reactie op het hoge tempo van de moderniseringen en een (autochtone) poging om de invloed op het eigen eiland te behouden.

De gematigder UNA en de latere PPA anticipeerden op en versterkten de etnische geleding van de Arubaanse samenleving door te proberen via lijnen van herkomst een achterban te verwerven. Henny Eman was in die strategie aanmerkelijk minder succesvol.

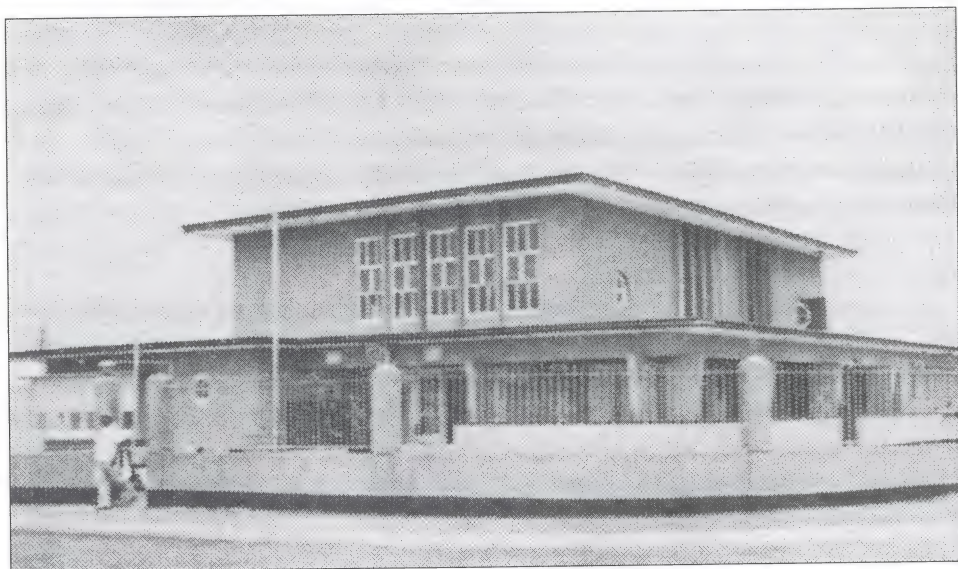
Aldus zien we dat in tal van maatschappelijke sectoren herkomst een belangrijk organiserend principe was. Het organiseerde de arbeidsmarkt, de politiek, de vrijetijdsbesteding, het huisvestingspatroon en het huwelijkspatroon. De etnische clubs waren in het proces van groepsvorming op het eiland belangrijke formele organisatievormen. De etnische groepen werden de bouwstenen van een nieuw sociaal patroon, zoals de districtsgebonden verwantengroepen dat op het oude Aruba waren geweest.

In het autochtone bevolkingssegment van het platteland zagen we eveneens veranderingen optreden. Ondanks de verzwakking van de oude sociale patronen bleef er echter sprake van een sterke verbondenheid met de familie en het district. De oude sociale geleding van de Arubaanse samenleving in districtsgroepen en elitegroepen uit de stad bleef bestaan.

Naast de veranderingen die het oude sociale patroon onderging raakte dit patroon ingebed in de nieuwe maatschappelijke structuren. Er ontstond een samenleving waarvan etnische groepen de bouwsteen vormden. Omdat deze gevormd waren naar herkomst, werden ook de autochtone Arubanen ingedeeld naar hun plaats van herkomst: Aruba en eventueel het district. Gewild of ongewild werd de autochtone bevolking een etnische groep. Alle leden deelden hun herkomst, moedertaal, achternamen en huidskleur, hun geschiedenis, tradities en vooroordelen, hun woonplaats 'beneden de brug' en zelfs de tanende economische en politieke invloed en hun steun aan de afscheidingsbeweging. Voor de autochtone Arubanen lag het voor de hand om een 'wij-zij-perspectief' te gaan hanteren op basis van het onderscheid 'wel autochtoon – niet autochtoon', 'wel Arubaans – niet Arubaans' of 'van vóór Lago, dan wel van daarna'. De Arubaanse groep werd een autochtone enclave in de etnisch geor-

ganiseerde samenleving. Zoals de migranten uiteenvielen in herkomstgroepen, zo bestond de autochtone bevolking uit districts- en standsgroepen.

In de volgende hoofdstukken zullen we zien hoe in de jaren 50 en 60 de Afro-Caraïbische groepen versmolten tot een grotere etnische groep met het verlies van de meer strikte etnische onderscheidingen (deel 3), terwijl een soortgelijk proces in autochtone kringen zich voordeedin de jaren 1970–1985 (deel 4). De handelsgroepen namen hun eigen maatschappelijke positie in.

Club Bonaireano, gebouwd in 1956
Bron: Estatuto di Sociedad 'Union Mutualista Bonaireana': 2.

DEEL 3

EMIGRATIE, GENERATIE EN INTEGRATIE: 1950–1970

Inleiding

In hoofdstuk IV lieten we Aruba achter in de bloeitijd van de Lago, zo rond 1950. We kondigden al aan dat er grote veranderingen op stapel stonden, omdat de Eagle van Aruba verdween en Lago ging reorganiseren. De economische en daaropvolgende demografische veranderingen zijn redenen waarom wij het jaar 1950 gekozen hebben als aanvang voor het in dit deel te bespreken tijdvak. Een andere reden vinden we in de politiek. Zoals we zagen kwam er rond 1950 een (voorlopig) einde aan de politieke en staatkundige onrust van de jaren 40. Eind 1949 werd de PPA opgericht en even later bloedde de Separacion-beweging dood. De invoering van het Statuut (1954) kondigde een nieuwe fase van de koloniale verhoudingen aan. De rol die de PPA in de etnische problematiek op Aruba speelde bekijken we in dit deel.

Een reden dat wij 1970 als eindpunt kozen is dat de opstand die op 30 mei 1969 op Curaçao plaatsvond ook op Aruba zijn sporen naliet. De separacion-gedachte werd, onder andere naar aanleiding van 30 mei, nieuw leven ingeblazen en de PPA raakte in deze jaren haar alleenheerschappij kwijt aan het nieuwe nationalisme van de AVP en na 1971 de Movimento Electoral di Pueblo. Niet alleen in het politieke bedrijf traden er belangrijke veranderingen op. Ook in het clubleven vond een kentering plaats. In migrantenkringen bleek de tweede generatie minder sterk met het wel en wee van de etnische clubs van hun ouders te zijn begaan.

In hoofdstuk VI schetsen we de economische, demografische en politieke ontwikkelingen in de jaren 50 en 60. Het zevende hoofdstuk doet verslag van de ontwikkelingen in de verschillende bevolkingsgroepen. In paragraaf VII.4 wordt een tussenbalans opgemaakt van het proces van sociale integratie rond 1970. Een en ander wordt toegelicht aan de hand van de geldende stereotyperingen rond de verschillende bevolkingsgroepen.

VI

NIEUWE ECONOMISCHE EN POLITIEKE STRUCTUREN

1. Lago, automatisering en ontslag

Na de Tweede Wereldoorlog bereikte de Lago haar top voor wat betreft het aantal werknemers. In 1948 verschafte zij werk aan bijna 8.300 mensen (het totaal aantal op het eiland beschikbare arbeidskrachten was ongeveer 11.000), van wie zo'n 6.200 in de eigenlijke raffinaderij werkten terwijl de rest bij constructie- en andere werkzaamheden werd ingezet (Crane 1971:78; Ontwikkelingsplan 1962 I:1). Rationalisering, dat wil zeggen modernisering en automatisering van het produktieproces, alsmede het afstoten van bepaalde bedrijfsonderdelen die in het vervolg door aannemers ('contractors') werden uitgevoerd, hadden tot gevolg dat het aantal arbeidsplaatsen bij de Lago na 1950 drastisch daalde. Het werknemersaantal liep in 1955 terug naar 6.420 (Lago Employee Statistics). Zo verloren in 1954 ruim 700 werknemers van de zogenaamde 'lake fleet' hun werk, omdat de Lago de 'shipyard' sloot. Deze haven annex scheepswerf ging dicht, omdat de kleine 'lake tankers' (platbodems) die de ruwe olie uit Maracaibo naar Aruba haalden vervangen werden door grotere tankers. Deze schaalvergroting betekende voor honderden zeelieden, vooral Bonaireanen, Sabanen en Chinezen, verlies van werk (zie Klomp 1983:31). Ook andere diensten, die gelieerd waren met de shipyard, zoals de 'laundry' en de 'dining room', moesten arbeidsplaatsen inleveren of werden opgeheven.

In de periode 1954–1964 verlaagde de Lago het werknemersaantal stapsgewijs van 6.600 naar 3.026. Tezelfdertijd werd er geinvestereerd het automatiseren van het bedrijf. In 1965 bood Lago alle werknemers die 15 jaar of langer in dienst waren, of de leeftijd van 50 jaar gepasseerd waren, een 'lay-off program', de zogenaamde '15/50 lay-off'. Ongeveer 700 werknemers trokken zich al dan niet gedwongen terug en een jaar later nog eens 600. In 1970 telde de Lago nog ongeveer 1.600 werknemers (Augustin 1985:6).

Vanaf de jaren 50 gingen veel arbeidsplaatsen verloren. In het begin was dit voor de Antillianen nog niet zo merkbaar omdat de Lago een 'aangepast' ontslagbeleid voerde. Dit beleid behelsde dat zo mogelijk eerst de buitenlan-

ders, de zogenaamde 'non-nationals', ontslagen werden, daarna de andere Antillianen en pas in laatste instantie de Arubaanse werknemers. Vermoedelijk berustte deze ontslagstrategie op afspraken tussen Lago en de overheid (Kalm 1975:206; Phalen 1977:170). De ontslagen vielen dus in eerste instantie onder de 'non-nationals'. Deze kregen wel een lay-off premie maar geen alternatief werk aangeboden, waardoor men gedwongen was het eiland te verlaten. Aan het eind van de jaren 50 kwamen ook de Antillianen aan de beurt en vielen er ook ontslagen onder de Arubaanse werknemers. Tabel 9 illustreert de terugloop in de werkgelegenheid en de verschuiving van het aantal Lago-werknemers naar herkomst tussen 1951 en 1960.

Tabel 9.
Werknemersaantallen bij de Lago 1951–1960

	Aantal werknemers			In procenten		
	1951	1956	1960	1951	1956	1960
Arubanen	2.438	3.081	2.678	34	48	52
Andere Nederlanders	1.362	1.541	1.363	19	24	27
Niet-Nederlanders	3.369	1.798	1.093	47	28	21
Totaal	7.169	6.420	5.134	100	100	100

Bron: Ontwikkelingsplan Aruba 1962 I:1.

In deze jaren diende het werkloosheidsprobleem, dat in 1928 verdwenen was, zich weer aan. Waren er in 1951 slechts 120 personen werkloos, in 1954 was dit aantal gestegen tot 340. In januari 1956 waren er 504 werklozen en in december van datzelfde jaar inmiddels 1.072 (Kalm 1975:51). Deze cijfers zijn enigszins geflatteerd, omdat de statistieken alleen 'lokale' werkzoekenden omvatten en dus niet zij die door ontslag gedwongen waren te emigreren.

Als reactie op de enorme werkloosheid stelde het eilandsgouvernement in november 1959 één miljoen gulden beschikbaar ter verlichting van de werkloosheid. Werklozen kregen werk in weg- en brugconstructie en in 1960 werd een werkverschaffingsdienst in het leven geroepen (Ontwikkelingsplan 1962 I:72). Desondanks was in 1960 het percentage werklozen op Aruba reeds 21. De werkloosheidscijfers voor 1970 waren 17% voor mannen en 36% voor vrouwen (Kalm 1975:52; Koot en Ringeling 1984:87).

Een gevolg van de snelle inkrimping van de werkgelegenheid in de olie-industrie en het gehanteerde ontslagbeleid was, dat er vanaf de jaren vijftig een proces van relatieve Arubanisering op gang werd gebracht, zoals tabel 9 laat zien. Meestal werden de vrijgekomen arbeidsplaatsen niet meer opgevuld, maar als dat wel het geval was verleende de Lago voorrang aan Arubanen (Kalm 1975: 206). Dit Arubaniseringsproces verliep echter langzaam; feitelijk kwamen Arubanen pas in de jaren 70 ruimschoots op het middle-management niveau terecht. Een personeelsmedewerker van de Lago vertelde ons: 'Een belangrijk moment in de Arubanisering was de pensionering van de Brits West-Indiërs, die veelal op het middle-level werkten; pas toen kwam er ruimte voor de Arubanen om op te klimmen, want ontslagen voordien werden immers niet opgevuld'. Met het vervangen van het Amerikaanse personeel werd pas na 1965 een aanvang gemaakt. Ook hier gold dat personele inkrimping weinig ruimte liet voor Arubanisering. Dit proces verliep niet zonder problemen. Botsingen tussen Amerikaans management en lokaal personeel leidden tot vertraging (Kalm 1975:207; zie verder VII.3).

Ook buiten het terrein van de Lago kwam in de jaren 60 een proces van Arubanisering op gang. De Antilliaanse en Arubaanse overheid poogde om de economische basis van de samenleving te verbreden. Hierbij trachtte men zoveel mogelijk om lokale Arubanen met de Nederlandse nationaliteit de plaats in te laten nemen van buitenlanders. Mede door de verbetering van het onderwijs en een actief beurzenbeleid werd het in de loop van de jaren 60 minder nodig om 'geschoolde' arbeidskrachten van buiten aan te trekken

Een ander gevolg van de automatiseringen bij de Lago was de achteruitgang van San Nicolas. San Nicolas, dat uitgegroeid was tot de grootste stad van het eiland, verloor na 1954 sterk aan betekenis door de sluiting van de shipyard, de personele inkrimpingen bij de Lago en de daarmee gepaard gaande emigratiegolf. De sluiting van de shipyard betekende een gevoelige klap voor de middenstand van San Nicolas. Door de teruggang van het aantal bemanningsleden van de lake tankers, die inkopen deden in San Nicolas, er uitgingen etcetera, verloor de stad haar karakter als havenplaats. Ook hadden de winkeliers sterk te lijden onder de daling van het aantal koopkrachtige bewoners uit de Colony en de terugval in de werkgelegenheid.

De neergang van San Nicolas viel samen met de groei van Oranjestad. Door de ontwikkeling van het toerisme aan de zuidwestkant van het eiland in de jaren 60 kreeg de middenstand in Oranjestad nieuwe impulsen. Ook de handels- en verzorgingsfuncties werden gaandeweg door Oranjestad overgenomen. De bevolkingsspreiding veranderde als gevolg van deze ontwikkelingen (zie tabel 10).

Tabel 10.
Bevolkingsspreiding, 1953–1970

Woonkern	1953	1962	1970
Oranjestad	11.670	15.902	16.658
San Nicolas	20.664	17.958	16.211
Santa Cruz	8.977	10.422	8.609
Savaneta	4.910	7.375	8.099
Noord	4.823	6.817	6.524
Paradera	2.500	-	3.247
Tanki Leendert	-	-	1.385
Totaal	53.544	58.474	60.733

Bron: Claassen 1978:40. (N.B. In 1962 werd Paradera bij Santa Cruz gerekend en Tanki Leendert bij Oranjestad.)

Het bevolkingsaantal van San Nicolas is blijven dalen. In 1974 woonden er nog 15.749 mensen; in 1984 waren het er 14.935 (Augustin 1985:42). In 1985 is deze dalende lijn in een stroomversnelling geraakt toen de Lago definitief de poorten sloot.

2. Lago en overheid; economische initiatieven en ontwikkelingshulp

In de periode 1924–1950 had de Lago niet alleen economisch, maar ook bestuursmatig grote invloed op Aruba. Deze situatie zou in de jaren 50 sterk veranderen; Lago trad wat meer naar de achtergrond.

Uiteraard was een eerste directe gevolg van de automatisering dat er absoluut en relatief minder mensen bij Lago kwamen te werken, waardoor de directe invloed van het bedrijf op het dagelijks leven kleiner werd. Daarnaast begon de oliegigant in deze periode met het verzelfstandigen van een aantal toeleveringsbedrijven. Omdat de Lago ten tijde van haar komst naar Aruba geheel zelf de industriële infrastructuur van het eiland had moeten opbouwen, was een situatie ontstaan waarbij belangrijke neven- of toeleveringsbedrijven eigendom of onderdeel van de Lago waren. In het kader van de rationalisering van de produktie en ter verbetering van de internationale concurrentiepositie begon men rond 1960 met het omvormen van deze bedrijven tot zelfstandige

ondernemingen, die voor orders wel van Lago afhankelijk bleven. De naam 'Lago' verdween van veel bedrijfspanden en voor de werknemers van de afgescheiden ondernemingen betekende dit veelal het verlies van de gunstige arbeidsvoorzieningen van de Lago.

Een belangrijke factor in de nieuwe opstelling van de Lago was de van bovenaf opgelegde 'low profile'-houding met betrekking tot de binnenlandse aangelegenheden van de landen waar Esso haar bedrijven had. 'The policy of the parent company now dictates that their affiliates maintain a low profile in the governmental affairs of the host country' (Kalm 1975:183). Afgezien van deze instructies van bovenaf, kan de ommezwaai ook louter historisch of praktisch bekeken worden. Toen de Lago zich op Aruba vestigde, was zij nog genoodzaakt belangrijke overheidstaken op zich te nemen. Later konden deze overgenomen worden door de formele eilandelijke overheid (zie IV.6). Een voorbeeld hiervan vormt de Vocational Training School die Lago in de jaren 30 had opgericht. Pas in 1954 werd er door de overheid een technische school opgericht en in 1957 stopte Lago met het eigen opleidingscentrum. Ook deed de Lago zijn best om de economische dominantie op het eiland af te zwakken en om Aruba minder afhankelijk te maken van één bedrijf. Samen met de Nederlandse overheid initieerde en subsidieerde de Lago de komst van de chemische industrie naar Aruba. In de jaren 60 werd te Barcadera, aan het midden van de zuidkust, een nieuwe haven aangelegd, ten behoeve van de 'Aruba Chemical Industries'. Helaas bleef de A.C.I. niet lang op Aruba. De chemische industrie 'flopped when the ten-year tax concession expired [...] three quarters of the plant is not working [...] after they managed to do a good job of polluting our waters' (Kalm 1975:53). In het midden van de jaren 70 beëindigde het bedrijf de werkzaamheden (Encyclopedie N.A. 1985:229), waarschijnlijk omdat de belastingvoordelen niet langer van kracht waren en lokale arbeid voor Caraïbische begrippen duur was. De chemische industrie verdween en de Lago bleef de belangrijkste pijler van de economie.

Naast de bestuursmatige low profile-opstelling van de Lago kon de relatie tussen de overheid en het oliebedrijf zich ook wijzigen dankzij de politieke, bestuurlijke en staatkundige ontwikkelingen. Tijdens de oorlogsjaren hadden de Antillen, als gevolg van de bezetting van Nederland, een grote vrijheid genoten en na de oorlog kwam het proces van dekolonisatie op gang. Het ambtenarenapparaat en de beslissingsbevoegdheden van de eilanden werden na de invoering van het Eilandenreglement in 1951 groter. De participatie van de PPA in de landsregering verzekerde bovendien een reële invloed van Aruba in het politieke leven op de zes eilanden en gaf Aruba ook meer macht de interne kwesties zelf te regelen. De Curaçaose regeringspartijen waren immers van de PPA afhankelijk en moesten Aruba wel meer armslag geven. In deze

jaren kwam op Aruba de volkswoningbouw, waartoe de AVP een aanzet had gegeven, verder op gang; ook verschenen overal op het eiland scholen (in 1951 waren er 36 lagere en mulo-scholen, in 1959 was dit aantal 61); men begon met een studiebeurzenstelsel etcetera (Hartog 1980:441).

Evenals de Lago ontplooiden de eilandelijke en landelijke overheden initiatieven om de economische basis van de samenleving te verbreden en de toenemende werkloosheid te bestrijden. Een eerste initiatief richtte zich op het aantrekken van het cruise-toerisme. Op 3 februari 1955 deed het eerste toeristenschip, de Tradewind, de haven van Aruba aan (Hartog 1980:434). Deze vorm van toerisme zou een lange bloeiperiode kennen, totdat de cruise-schepen in de jaren 70 hun routes meer gingen beperken tot het noordelijke deel van het Caraïbisch gebied.

Vervolgens trachtte de overheid het verblijfstoerisme en de industrie te ontwikkelen. Hiertoe kwam in 1953 de Landsverordening Industrievestiging en Hotelwezen tot stand (Encyclopedie N.A. 1985:239). Deze en andere maatregelen waren gericht op het verbeteren van de infrastructuur en het scheppen van een gunstig belasting- en investeringsklimaat. Nieuwe investeerders konden, onder bepaalde voorwaarden, voor een periode van maximaal elf jaar vrijstelling van belasting krijgen. Op Aruba waren het vooral hotels die door deze 'tax-holiday' aangetrokken werden. In 1957 en 1959 verschenen de eerste luxe hotels aan de Palmbeach en in de jaren 60 verrezen nog een vijftal kleinere hotels westelijk van Oranjestad (Tourism 1987). Doordat het verblijfstoerisme een bijzonder arbeidsintensieve sector is werd een nog sterkere daling van de werkgelegenheid voorkomen. Ook gaf de groei van het toerisme een nieuwe impuls aan Oranjestad. De middenstand van 'Playa' profiteerde van de kooplust van de aanvankelijk gegoede Amerikaanse toeristen. Vanzelfsprekend kwam ook de soevenier-industrie in deze jaren van de grond.

In 1956 werd vervolgens de Landsverordening Vrije Zônes van kracht. Dankzij deze verordening werd het toegestaan om op bepaalde delen van het haventerrein goederen in- en uit te voeren zonder daarvoor de normale belastingtarieven te hoeven betalen. Gehoopt werd dat de positie van Aruba en Curaçao in de internationale handel zou verbeteren en dat op het haventerrein kleine industrieën zouden verrijzen die halfprodukten zouden verwerken tot eindprodukten. Op Aruba heeft deze maatregel aanmerkelijk minder effect gesorteerd dan op Curaçao.

Een volgend initiatief ter versterking van de economie kwam in 1964 tot stand: de associatie van de Nederlandse Antillen met de E.E.G. Hiermee werden fondsen voor financiering van ontwikkelingshulpprojecten beschikbaar en kregen Antilliaanse produkten makkelijker toegang tot de Europese markt (Encyclopedie N.A. 1985:137). Op Curaçao hadden de maatregelen een relatief sterke groei van de industriesector tot gevolg, maar op Aruba was er

nauwelijks sprake van industriële groei. Zoals gezegd verdween de chemische industrie nadat de tien jaar 'tax-holiday' verstreken was. De nieuwe lokale industrie werd gevormd door enkele kleine bedrijven zoals soevenier-fabriekjes, bottling-companies, een aloëverwerkingsfabriek, een koffiebranderij, een sigarettenfabriek en enkele ijsfabrieken en een rumbottelaar (Kalm 1975:53). Deze bedrijven werden gevestigd op het industrieterrein Eagle en produceerden vooral voor de lokale markt.

De snelle groei van het toerisme ten spijt bleef het bergafwaarts gaan met de Arubaanse economie. De belastinginkomsten waren gering als gevolg van de belastingvrijheid die de hotels hadden gekregen en de winsten in deze sector vloeiden af naar het buitenland. Ondanks het feit dat sinds de jaren 50 Aruba, evenals de Nederlandse Antillen als geheel, werkte aan een verbreding van haar economische basis bleef het eiland uiteindelijk sterk afhankelijk van de olie-industrie en vanaf de jaren 60 ook van de Nederlandse ontwikkelingshulp, die een belangrijke bron van inkomsten voor de Arubaanse en Antilliaanse overheden is gaan vormen.

De totstandkoming van het Statuut in 1954 had de mogelijkheid geopend tot geïnstitutionaliseerde hulp van Nederland aan de Nederlandse Antillen en Suriname. Artikel 36 van het Statuut schreef wederzijdse hulp en bijstand van de Koninkrijkspartners voor. De doelstelling van de ontwikkelingshulp was dat het ontvangende land binnen een redelijke tijd een zodanige ontwikkeling door zou maken, dat deze op den duur overbodig zou worden. Het eerste project bestond uit een garantstelling die Nederland in 1958 verleende, voor door de Antillen te sluiten leningen tot een bedrag van Nf. 38 miljoen. Het bedrag werd aangewend voor deelname van de overheid in twee hotelprojecten, de inrichting van de vrije zônes te Curaçao en Aruba, de uitbreiding en modernisering van de waterbedrijven op beide eilanden en de hydroponics op Aruba. Dit laatste was een methode waarbij in kassen tuinbouw wordt bedreven. Het project werd na enkele jaren stopgezet omdat het niet rendabel bleek (De Haan 1978:10; Encyclopedie N.A. 1985:357). Pas na 1967 nam de ontwikkelingshulp voor de Nederlandse Antillen werkelijk belangrijke vormen aan. Tot en met dat jaar werd jaarlijks Nf. 9 miljoen naar de Antillen overgemaakt, maar hierna nam de hulp sterk toe tot gemiddeld Nf. 84 miljoen per jaar voor de periode 1968–1978, een stijging die opliep tot ruim Nf. 200 miljoen in 1981 (Encyclopedie N.A. 1985:357).

Gedurende de jaren 60 werd het grootste gedeelte van de ontwikkelingshulp gegeven in de vorm van de zogenaamde meerjarenplangelden, waarvan vanaf 1966 steeds ongeveer de helft schenkingen en de helft leningen waren. Aruba kreeg steeds 19,8% van de Antilliaanse M.J.P.-hulp toebedeeld (Encyclopedie N.A. 1985:357). In de eerste fase van het M.J.P. (1962–1966) zijn voor-

namelijk infrastructurele werken uitgevoerd. Bij de keuze van de projecten voor de tweede fase (1967–1971) werd vooral gelet op het vermogen om bij te dragen aan de economische groei en de werkgelegenheid van het land en op de gevolgen voor de overheidsbegrotingen. Er werden wegen bij Eagle Beach aangelegd en de luchthaven werd uitgebreid ter ondersteuning van de groeiende toeristensector. Daarnaast werden er 250 volkswoningen gebouwd (De Haan 1978:19, 22). Na de tweede fase werd geen nieuw ontwikkelingsplan opgesteld. Vanaf 1972 werd de hulp gegeven via jaarlijkse begrotingen.

De ontwikkelingshulp van Nederland aan de Antillen heeft de economische teruggang die het gevolg was van de herstructurering in de olie-industrie ten dele op kunnen vangen. Toch bleek reeds in de jaren 70 dat de kwetsbaarheid van de Antilliaanse economie niet was verminderd (Verton 1986:190). Bij de besteding van de hulpgelden was de aandacht gericht op investeringen in de economische infrastructuur; op investeringen dus die niet direct produktief zijn. Het bleef afwachten of er (buitenlandse) bedrijven op af zouden komen en of de werkloosheid daarmee verlicht zou kunnen worden. Weliswaar verschafte de uitvoering van de projecten werk, maar deze was vaak van tijdelijke aard. Voor Aruba betekende dit dat de overheid ook in de jaren 60 en 70 sterk afhankelijk bleef van de Amerikaanse oliegigant die, zoals we zagen, wel van profiel was veranderd, maar de dominantie niet had weten te verminderen. Voortaan waren het niet meer zozeer de arbeidsplaatsen, maar de door de Lago betaalde belastingen die het bedrijf van levensbelang maakten voor de Arubaanse samenleving.

3. Demografische Ontwikkelingen 1950–1970

De automatiseringen in de olie-industrie betekenden niet alleen een keerpunt in het economische leven, maar tevens in het sociale leven van Aruba. Tot omstreeks 1950 had een explosieve groei van de bevolking plaatsgevonden die vooral het gevolg met name toe te schrijven was aan massale immigratie. De bevolkingsgroei nam in de jaren 50 af, zoals in tabel 11 en 12 is te zien.

Het jaar 1953 vormde het keerpunt: Aruba veranderde van een immigratie- in een emigratiegebied. Als eerste keerden buitenlandse arbeiders terug naar hun land of eiland van herkomst. Later volgden de emigrerende Nederlands-Antillianen en Arubanen. De afvloeiing van buitenlandse arbeidskrachten werkte aanvankelijk als buffer voor de Antilliaanse emigratie. Pas sinds 1960 was er op Bonaire en de Bovenwinden sprake van een jaarlijks vestigingsoverschot, veroorzaakt door remigratie vanuit Aruba en Curaçao, dat ook de gevolgen van de automatiseringen ondervond. Vanaf 1964 emigreerden ook Arubanen onder druk van de enorme werkloosheid, waarbij vooral Nederland

het land van bestemming vormde (Koot en Ringeling 1984:87–9). Hierna trokken er gemiddeld zo'n 1.300 Antillianen jaarlijks van het eiland weg. Ter vergelijking: in 1960 verlieten 1.746 vreemdelingen Aruba; in 1966 waren dat er nog 490 (Jaarverslagen Bureau Bevolking).

Tabel 11.
Bevolkingsaantallen, 1930–1969

Jaar	Bevolking	Jaar	Bevolking
1930	13.450	1958	58.486
1940	30.614	1960	58.743
1948	47.585	1964	59.658
1950	53.568	1966	59.323
1953	57.303	1969	59.813
1955	55.483		

Bronnen: Hartog 1980:429 en Phalen 1977:106.

Tabel 12.
Migratiecijfers, 1951–1971

Jaar	Aantal vestigingen	Aantal vertrekken	Vertrek-overschot
1951	1.584	1.942	358
1954	1.217	4.418	3.201
1957	1.513	2.152	621
1960	1.272	3.059	1.787
1962	1.609	2.052	443
1966	1.337	2.440	1.103
1970	1.934	1.958	24
1971	1.642	2.505	863

Bron: Jaarverslagen Bureau Bevolking; bewerking LA/LM.

Hoewel er sinds 1950 een vertrekoverschot was, zien we dat de eerste grote emigratiegolf in 1954 op gang kwam. Deze volgde op de massale ontslagen bij de 'shipyard'. De volgende grote golf van ontslagen viel tussen 1957, toen Lago nog zo'n 6.200 mensen in dienst had, en 1962, toen dit aantal nog zo'n

3.700 bedroeg (Crane 1971:79). We zien dat er in 1960 nog een behoorlijk vertrekoverschot was. In 1962 was dit sterk gedaald, maar in 1966 nam het weer toe. Waarschijnlijk is dit toe te schrijven aan het reeds genoemde '15/50 lay-off program', dat de Lago in 1965 startte. In 1970 waren de aantallen inschrijvingen en uitschrijvingen in het bevolkingsregister vrijwel gelijk; in deze tijd begon Lago met nieuwe uitbreidingen en waren er weer extra arbeidskrachten nodig. In 1971 werd een aantal van de moderniseringsprojecten afgesloten en verloren velen hun tijdelijk werk.

Er bleven op het eiland veel personen met een andere dan de Nederlandse nationaliteit woonachtig. Volgens de census van 1960 waren er van de 53.199 inwoners 6.799, ofwel 12,7% (tegenover 36% in 1948) niet in het bezit van de Nederlandse nationaliteit (zie tabel 13). Arubanen vormden toen 69,3% van de totale bevolking (Hawley 1960; Hartog 1980:429).

In 1971 waren er van de 60.733 inwoners nog 4.783 niet in het bezit van de Nederlandse nationaliteit (een kleine 8%). Als we deze aantallen vergelijken met die van 1948 (zie tabel 6), dan valt de enorme daling van het percentage buitenlanders op het eiland direct op (Bevolkingsstaat 1948; Censo 1971). Was dit percentage in 1948 nog 36, in 1960 was dit gedaald tot 12,7 en in 1971 tot 8.

Tabel 13.
Bevolking naar herkomst in 1960

Arubanen	36.870
Andere Antillianen	5.560
Europese Nederlanders en Indonesiërs	2.922
Surinamers	1.048
Brits West Indiërs	2.633
Amerikanen	1.426
Venezolanen	632
Overigen	2.108
Totaal	53.199

Bron: Hartog 1980: 429, bewerking LA/LM.

Het ontwikkelingsplan voor Aruba uit 1962 merkt het volgende op. In 1948 bedroeg het aantal niet-Antillianen 20.302 (42% van de totale bevolking); in 1956 was dit aantal 15.694 (28%) en in 1960 10.769 (20,4%). In twaalf jaar tijd was dus het aantal niet-Antillianen zowel absoluut als relatief, met de helft

verminderd. (Ontwikkelingsplan Aruba 1962 I:92). Volgens de census van 1972 was het percentage niet-Antillianen toen nog 14,3%. Natuurlijk geeft deze daling niet alleen de omvang van de emigratie aan. Het percentage buitenlanders daalde ook doordat in de loop der jaren het grootste deel van de op Aruba blijvende immigrantenbevolking zich liet naturaliseren. Deze personen worden in de latere bevolkingsgegevens als 'Arubanen' beschouwd.

4. Politiek en patronage in de PPA-periode

Reeds vijf jaar na haar oprichting werd de PPA tijdens de Statenverkiezingen de meerderheidspartij op Aruba. De AVP verloor na 1949 een steeds groter deel van haar aanhang aan deze splinterpartij en verdween in de oppositie. De UNA als alliantie van katholieken uit de stad en vooral Hollandse stemgerechtigden ging ten onder aan de opsplitsing in UNA-I (UNA-stad) en UNA-II (UNA-platteland). Na de hereniging in 1954 bleek een groot deel van de oude achterban inmiddels nieuwe politieke leiders te hebben gevonden.

De PPA behaalde haar grootste winst bij de eilandsraadverkiezingen op 13 juni 1955, toen zij van de 14.414 geldige stemmen er 9.627 had verkregen, een verkiezingsoverwinning die sedertdien nimmer is overtroffen. De AVP was voor enige tijd uit het veld geslagen. In 1957 overleed Henny Eman en de partij kon beginnen aan de wederopbouw van de partij onder leiding van diens zoon Albert 'Shon A' Eman. De PPA stabiliseerde zich ruim tien jaar en behaalde steeds een absolute meerderheid bij de verkiezingen.

Pas in 1967 wisten de AVP met acht zetels en de UNA, die samen met twee andere kleine partijen, de Partido Independiente Arubano en de Partido Revolutionario Obrero drie zetels behaalde, zich sterker dan de PPA. Samen vormden zij het nieuwe Bestuurscollege, waarvan de jonge onderwijzer Betico Croes (AVP) gedeputeerde van onderwijs werd. In de landsregering hield de PPA het vol tot 1973. Na de 30 mei opstand op Curaçao in 1969 werd zelfs de PPA-politicus Petronia met Curaçaose achtergrond de eerste (en laatste) Arubaanse minister-president van de Nederlandse Antillen.

Laten we kijken naar de belangrijkste wapenfeiten van de PPA. Op papier was de voornaamste doelstelling van de partij het, binnen Koninkrijksverband, verwerven van het zelfbeschikkingsrecht voor Aruba, overeenkomstig de aanbevelingen van de Commissie Van Poelje (zie IV.7.3). In de praktijk heeft de PPA weinig pogingen gedaan deze wens te realiseren. Dankzij de acht zetels die Aruba in de Staten bezette en waarvan de PPA er tot 1966 vijf invulde, hadden Aruba en de PPA immers een grote, vaak doorslaggevende invloed in de landspolitiek. De Curaçaose partijen bleken, verdeeld door onderlinge concur-

rentie, steeds Arubaanse steun nodig te hebben bij het vormen van coalitiekabinetten. Op deze wijze participeerde de PPA vijftien jaar achtereen in de vier kabinetten-Jonckheer met de Democratische Partij.

In plaats van de aandacht te richten op de federatieve opbouw van de Nederlandse Antillen gaf de PPA voorrang aan het verbreden van de basis van de eilandseconomie in verband met het vertrek van de Eagle en de automatiseringen bij Lago. Vooral de komst van het toerisme kan toegeschreven worden aan de PPA (zie 2). Daarnaast werd de infrastructuur verbeterd, scholen en een ziekenhuis gebouwd, wegen aangelegd, en het vliegveld Dakota gebouwd om de aanvoer van toeristen te vergemakkelijken.

Het succes van de PPA kan, achteraf, verklaard worden op grond van een drietal factoren. Op de eerste plaats dankt de PPA zijn vroege successen aan het charismatisch leiderschap van Juancho Yrausquin, wiens dood in 1962 door sommigen gezien werd als het begin van de ondergang van de partij. De partij had grote moeite met het vinden van een geschikte opvolger die alle partijgeledingen kon binden en alle toppolitici kon verenigen.

Op de tweede plaats dankte de PPA het succes aan het feit dat de organisatie het best was afgestemd op de maatschappelijke scheidslijnen van die periode. De PPA-organisatie was een uitdrukking en maakte gebruik van de nieuwe, volgens etnische lijnen georganiseerde samenleving. Terwijl de autochtone bevolking politiek verdeeld raakte over de AVP, UNA en PPA, lukte het de PPA om ook de stemgerechtigde migrantengroepen aan zich te binden. De partij deed dit door uit de diverse etnische groepen politici op de kieslijsten te plaatsen, die ervoor dienden te zorgen dat de allochtone stemgerechtigden massaal hun stemmen aan hun 'eigen' politicus, en dus aan de PPA, gaven. Bovenaan de verkiezingslijsten stond een aantal prominente autochtone politici die de Arubaanse stemmen moesten trekken, maar daaronder werden de politieke vertegenwoordigers van de verschillende kiesgerechtigde migrantengroepen geplaatst. De migrantpolitici trachtten door het behalen van voorkeurstemmen uit de eigen herkomstgroepen een zetel in de eilandsraad te verkrijgen.

Overigens moet vermeld worden dat deze aanpak ook bij de autochtone bevolking werd toegepast maar dat de groep verdeeld bleef over de partijen. Het was deze politieke verdeeldheid van de autochtone bevolkingsgroepen in combinatie met het effect van de etnische verkiezingsstrategie, die de PPA het stempel van de 'immigrantenpartij' bezorgde (zie ook Green 1974:30). Toch was dit niet geheel terecht. Ook de autochtone bevolking stemde voor een zeer groot deel op de PPA. Een voormalig PPA-politicus legde ons uit: 'Je wist dat je uit Oranjestad geen zes zetels zou bemachtigen, dus je richtte je aandacht op de andere districten. Als er 1.000 stemmen uit Noord te verwachten waren – en

dat wist je al voor de verkiezingen – dan kwam er iemand uit Noord op een verkiesbare plaats.'

Met het charismatische leiderschap van Yrausquin en de (etnisch) gesegmenteerde opbouw van de partij blijft echter nog een deel van de vraag onbeantwoord hoe het de PPA daadwerkelijk lukte om het electoraat zover te krijgen op de partij te stemmen. Hiervoor moet op de derde plaats, en net als in de voorafgaande AVP-periode, het functioneren van de 'machine-politiek' of de 'politieke patronage' genoemd worden (Klomp 1983:196–9; Verton 1977). In een dergelijk systeem is sprake van een politieke cultuur waarbij het gedrag van politici en stemmers niet zozeer gebaseerd is op ideologische overwegingen en collectief-maatschappelijke doeleinden, maar eerder op het uitbouwen en onderhouden van verhoudingen van politieke dominantie en macht door middel van persoonlijke relaties tussen politici en kiezers.

Nadat de relatie tussen kiezers en gekozenen eenmaal gelegd was via etnische, familiale, regionale, godsdienstige of sociaal-economische lijnen, trachtten de politici deze relaties een permanenter karakter te geven op basis van de uitwisseling van stemmen tegen materiële vergoedingen en het bevestigen van loyaliteitsbanden in stemgedrag. Eén van onze gesprekspartners vertelde ons hoe het er aan toeging bij de verkiezingsbijeenkomsten. 'De politieke leider prentte de kiezers in: Haal 't niet in je hoofd om op een Arubaan te gaan stemmen, je bent (bijvoorbeeld) Surinamer en je stemt dus op mij!' Er werd op de sentimenten van gedeelde herkomst ingespeeld, met als doel dat men zich verplicht voelde om (in dit voorbeeld) als Surinamer op een Surinaams politicus te stemmen.

Alleen door in te spelen op dergelijke sentimenten had de PPA het uiteraard niet zo ver kunnen schoppen. De 'machinepolitiek' behelst eveneens dat de relatie tussen kiezer en gekozene gelegd wordt door het 'distributief potentieel' van de succesvolle politicus (Klomp 1983:197). In concreto: in ruil voor een stem wendt de politicus zijn politieke invloed aan om zijn achterban collectief of individueel te bevoordelen. De eenvoudigste manier waarop politieke leiders contacten onderhielden met hun achterban was door middel van vele kleine sociale attenties. Dit hield onder andere in: het sturen van kaartjes bij belangrijke familie-gebeurtenissen zoals verjaardagen, bruiloften en begrafenissen. Ook hulp bij naturalisatie van iemand die de Nederlandse nationaliteit nog niet bezat was een middel bij uitstek om stemmen te winnen. Meer materiele attenties vonden plaats in de vorm van het verstrekken van dokterskaarten (gratis medische hulp), blokken voor huizen, (studie-)beurzen en dergelijke. Vooral wanneer de verkiezingen naderden nam het vergeven van baantjes, huizen, beurzen en onderstand toe.

Iemand vertelde ons het verhaal dat in de PPA-tijd, toen er volkswoningen

verkocht werden, zijn vader zich had ingeschreven om het huis te kopen waarin zij woonden. Helaas kreeg hij nul op rekwest. De persoon in kwestie had toen een politicus opgebeld en verteld dat ze het huis toch héél graag wilde kopen. '[...] Ja, we hebben toch zo'n 5 à 6 stemmen in huis [...]'. De koop (van huis en stem) ging door.

Deze politieke stijl werkt in het voordeel van de machthebbende politici en partijen. Jonge politici en oppositiepartijen moeten doorgaans de patronage uit eigen zak betalen. Op Aruba bestond de patronage al in de tijd van de oude Henny Eman, maar na het op gang komen van het dekolonisatieproces nam de patronage in omvang toe. De invloed van de politici steeg omdat zij meer dan ooit controle verkregen over de openbare middelen. Doordat in de overgangsjaren de PPA de heerschappij van Eman overnam, kwam de patronage in deze partij het eerst tot volledige ontwikkeling.

Ondanks alle voordelen van de 'machinepolitiek' voor de regerende partij zag de PPA tussen 1967 en 1973 haar machtspositie afbrokkelen. De dood van Yrausquin en de nadelen van de jarenlange onrust in de partijtop werden steeds duidelijker. Voorts verzwakte de greep op de allochtone stemmers, maar vooral de bundeling van de autochtone bevolking in de AVP/UNA/PIA/PRO-combinatie en na 1971 in de MEP betekenden de ondergang van de PPA (zie VIII.1 en IX.1). Een poging tot verjonging van de partij mislukte en de PPA bleek niet sterk genoeg om de stormachtige carrière van de jonge politicus Betico Croes en zijn MEP te stoppen.

VII

IMMIGRANTEN EN INTEGRATIE

1. De Afro-Caraïbische groepen: Emigratie, generatie en integratie

In deze paragraaf staan de ontwikkelingen rond de Afro-Caraïbische migranten centraal. In de eerste sectie bekijken we de demografische en sociaal-economische gevolgen van de inkrimpingen bij de Lago. Het tweede gedeelte handelt over de nieuwe generatie in deze groep, dat wil zeggen over de eerste generatie Afro-Caraïbische Arubanen. Het opgroeien van deze generatie zou leiden tot een verwatering van de etnische grenzen binnen de ruimere Afro-Caraïbische groep. In de laatste sectie van deze paragraaf zal getoond worden hoe deze integratie zijn weerslag vond in de ondergang of achteruitgang van veel (semi-)etnische clubs en de PPA.

In onze beschrijving maken we gebruik van de bevindingen van Green (1969, 1974, 1981) en Kalm (1975), die we aanvullen met eigen gegevens. Op een belangrijk punt zijn wij overigens andere gedachten toegedaan dan Vera Green. Het beeld dat zij schetst van de integratieprocessen op Aruba is in onze ogen vaak slechts geldig voor de migrantengroepen, maar niet voor de verhouding tussen migranten en traditionele Arubanen (zie ook Triebels 1975; Phalen 1977:172–8).

Ofschoon voor de grote Caraïbische groep de gevolgen van de automatisering en het gekozen ontslagbeleid bij de Lago ongetwijfeld het grootst zijn geweest, is deze groep één van de grootste bevolkingssegmenten op Aruba gebleven. Ondanks de massale ontslagen bleven nog vele honderden Afro-Caraïbische arbeiders bij de Lago en de contractors in dienst (zie VI.1). Bovendien verlieten niet alle ontslagen West-Indiërs het eiland. Velen hadden na een tienjarig verblijf op het eiland een verblijfsvergunning gekregen, anderen hadden zich laten naturaliseren en weer anderen waren met Antilliaansen gehuwd en zo in het bezit van verblijfsvergunningen gekomen. Het ontslagbeleid van de Lago resulteerde vooral in het vertrek van arbeiders van Trinidad, Jamaica en Brits-Guyana. Na het ontslag van Antillianen en Surinamers waren de achterblijvers uit deze groepen vanaf ongeveer 1955 verhoudingsgewijs meer werkzaam bij de overheid en in de vrije sector.

Een gevolg van de ontslaggolven in de olie-industrie was dat in de Afro-Caraïbische groep een vrouwenoverschot ontstond. Terwijl mannen Aruba verlieten bleven veel vrouwen op het eiland woonachtig, omdat zij werk hadden als huishoudster, als 'live-in' of in de informele sector (Green 1974:90; Kalm 1975:167; Van der Hurk 1998). 'For them to have returned to their home islands with their mates would almost certainly guarantee chronic underemployment for the couples' (Kalm 1975:168). Vooral met de opkomst van het toerisme zouden deze donkere vrouwen en hun dochters in deze sector werk vinden. Van concurrentie van de Arubaanse vrouwen en meisjes op de arbeidsmarkt hadden zij aanvankelijk weinig te duchten.

Ondanks het selectieve ontslagbeleid van Lago laat Green zich bijzonder positief uit over de rol van het industriële complex in de inter-etnische verhoudingen. 'The data indicate that the refinery serves as a primary integrating mechanism for the local ethnic groups' (Green 1974:102–5). Binnen de Lago bestond een intensieve interactie tussen autochtone en allochtone werknemers. In het personeels- beleid werden beide groepen werknemers gelijk behandeld. Daarnaast subsidieerde de Lago lokale sociale clubs en welzijnsinstellingen. Zodoende droeg de oliegigant in Green's ogen sterk bij aan de opname van de migranten in de samenleving. Desintegratieve tendensen liepen volgens Green niet via etnische scheidslijnen, maar langs klasselijnen.

Kalm toonde echter aan dat Green een te rooskleurige kijk op het geheel had. Het geld dat de Lago spendeerde aan de sociale clubs op het eiland werd vooral in San Nicolas uitgegeven (1977:225), maar meer nog wees Kalm op de systematische positieverschillen tussen autochtone en allochtone lokale werknemers binnen de Lago. Deze waren vanaf het begin zichtbaar in de verdeling van immigranten en autochtonen op respectievelijk de midden en de lagere posities (zie IV.4, V.1 en 5).

Tijdens de automatisering bij de Lago, in de hoogtij-jaren van de PPA en in een periode van staatkundige rust, groeide de tweede generatie Afro-Caraïbische bewoners van Aruba op, die de eerste generatie 'Afro-Caraïbische Arubanen' was. Vooral het feit dat zij op Aruba geboren waren en geen directe banden met het land van herkomst van hun ouders hadden, droeg bij aan de verwatering van de etnische grenzen tussen de verschillende Afro-Caraïbische groepen.

De eenheid binnen deze tweede generatie kan op de eerste plaats worden toegeschreven aan de gedeelde Afro-Caraïbische achtergrond. In de generatie van hun ouders waren slechts weinig raciaal gemengde huwelijken voorgekomen. Op de eerste plaats was men gehuwd met personen van het eigen land of eiland van herkomst, ofwel vóór, ofwel nádat men zich op Aruba gevestigd had. Een tweede mogelijkheid was dat tussen de Caraïbische eilandsgroepen huwelijken werden aangegaan met andere Engelse, Franse of Nederlandse Bovenwinders, of donkere migranten uit de Benedenwinden of

Suriname. Raciaal gemengde huwelijken kwamen slechts regelmatig voor tussen Bonaireanen en Arubanen (Phalen 1977:177). Terwijl er een nieuwe generatie van negroïde Arubanen opgroeide, namen de banden van deze groep met het eiland van herkomst van de eerste generatie immigranten af. De identificatie met Aruba daarentegen was reeds sterk.

Uiteraard waren de raciale eenheid en de gedeelde Afro-Caraïbische herkomst onvoldoende om de vervaging van de etnische grenzen binnen het ruimere donkere bevolkingssegment te verklaren. Volgens Green was vooral het wonen in San Nicolas van groot belang.

> 'As a result of the residence pattern, foreigners may live in some areas of Saint Nicolaas for years without necessarily knowing "real Arubans" because there are so many foreigners and members of their own group with whom they may interact' (Green 1981:326).

San Nicolas was immers in de eerste plaats de stad van de Afro-Caraïbische immigranten. Andere groepen als de Chinezen, joden, Portugezen en Arubanen werden al dan niet als aparte groepen in de gemeenschap van San Nicolas opgenomen. Voor de situatie in Oranjestad stelde Green (1981: 326) 'In Oranjestad, the opposite occurred in the past. The strangers generally became acculturated more rapidly to the Aruban language and culture [...].'. Desalniettemin vonden volgens onze informatie ook daar maar weinig interraciale huwelijken met Arubanen of blanke immigranten plaats. Ook woonden de donkere immigranten in Oranjestad voor een groot gedeelte in kleine concentraties in aparte straten of wijkjes bij elkaar.

Als gevolg van het bestaande etnische woonpatroon op het eiland werden vooral de scholen ontmoetingsplaatsen voor kinderen van verschillende Caraïbische herkomst. Green merkt op: 'Therefore, depending on the locality, the school allows for prolonged interaction of varying degrees among students of different backgrounds' (1974:99). Voor de donkere kinderen van San Nicolas betekende dit dat zij gezamelijk naar school gingen (ook Kalm 1975: 175). Nadat de lagere school was doorlopen, nam de invloed van het woonpatroon af. Doordat er een beperkt aanbod aan vervolgopleidingen bestond, kwamen in het middelbaar- en beroepsonderwijs kinderen van het gehele eiland bij elkaar in de klas. Vooral de Lago Vocational School, tot rond 1960, en daarna het Colegio Arubano en de Middelbare Technische School waren etnisch sterk heterogeen.

Wel moeten een belangrijk voorbehoud maken aangaande de integratieve waarde van het onderwijssysteem. Het betreft hier de opvallende en nog altijd zichtbare tendens dat de migrantenkinderen op school betere prestaties leverden dan de meeste autochtone Arubanen. Zij zouden er beter in slagen het

Nederlands machtig te worden, waardoor hun prestaties over de gehele linie beter werden. Ook na het lager onderwijs legden zij meer ijver aan de dag, waren zij meer bereid aanvullend onderwijs te volgen of met een beurs in het buitenland te gaan studeren. Green en Kalm onderschreven deze opvatting (Green 1974:41; Kalm 1975:176). Een journalist legde aan Kalm uit: 'The foreigners, especially the English, prepared their children, getting them out to college and even masters degrees. They pushed them to try for the special scholarship of Lago'. De ouders brachten de drijfveer die hen ertoe had bewogen hard te werken en cursussen te volgen over op de kinderen. Men was in een nieuw land en diende de armoede van vroeger te vermijden.

Het gevolg van de betere onderwijsresultaten was dat op de arbeidsmarkt een zekere scheiding tussen autochtone Arubanen en de Afro-Caraïbische groep bleef bestaan. Na voltooiing van de Vocational School gingen Arubaanse jongens gewoonlijk bij de Lago werken, terwijl leerlingen uit de Afro-Caraïbische groep vaak doorstudeerden en uiteindelijk in hogere posities terecht kwamen. Ook buiten de Lago Vocational School toonden migrantenkinderen meer bereidheid tot het volgen van vervolgonderwijs, waardoor zij ook bijvoorbeeld in de ambtenarij opnieuw relatief hoge posities gingen bekleden. Dit gold niet alleen voor jongens. Ook Afro-Caraïbische meisjes gingen meer dan hun Arubaanse leeftijdgenotes door met studeren.

De opkomst van de tweede generatie allochtone (en autochtone) Arubanen op de huwelijksmarkt resulteerde in een verdere verzwakking van de oude etnische patronen. Ten dele was dit patroon al ondergraven doordat leden uit de Afro-Caraïbische groep met Caraïbische migranten met een andere herkomst waren gehuwd. Van de tweede generatie werd dit het meest voorkomende huwelijkstype. Meer dan met autochtone Arubanen of met migranten van dezelfde herkomst trouwde men met andere Afro-Caraïbische migrantenkinderen. Het onderscheid tussen Engelse, Franse en Nederlandse Bovenwinders, Curaçaoënaars, Bonaireanen en Surinamers vervaagde. Men trouwde gemengd, maar doorgaans wel binnen het ruimere Afro-Arubaanse bevolkingssegment. Interraciale huwelijken bleven daardoor relatief zeldzaam. Slechts Bonaireaans-Arubaanse huwelijken kwamen voor zonder dat dit tot grote problemen met de ouders leidde (Phalen 1977:177). Helaas moeten wij, evenals Green en Phalen, in gebreke blijven bij het kwantitatief bewijzen van deze steling: 'It is unfortunate that an effort to obtain census figures on the rate of non-Aruban to Aruban marriages, had to be abandoned because the available statistica did not reveal that information' (Green 1974:89–90).

De massale emigratie en interne integratie van de tweede generatie Afro-Arubanen had uiteraard grote gevolgen voor de sociaal-culturele en politieke

organisatievormen van de Afro-Caraïbische groep. Eerst bekijken we het functioneren van de (semi-)etnische clubs in de jaren 50 en 60 en daarna de bloei en ondergang van de PPA in deze periode.

De gevolgen van de emigratie voor het clubleven in San Nicolas waren bijzonder groot. 'As a result their organizations have either ceased to exist or are floundering', stelde Green (1974:53). Kalm (1975: 177) constateerde: 'As the black population of Aruba diminished, most of these social clubs closed. The few remaining clubs, [...] are presently attended more by women then by men.' Vooral voor de achterblijvende Bovenwindse vrouwen namen de diverse protestantse kerkgenootschappen de sociale functies van de clubs over. Doordat de Nederlandse migranten en de handelsgroepen meer op Aruba bleven, gingen vooral de clubs van Engelse Bovenwinders ten onder. Clubs als die van de Bonaireanen, Nederlandse Bovenwinders, Surinamers en Chinezen bleven wel bestaan, maar kregen in de loop der jaren met problemen te kampen. Green schreef deze problemen in de eerste plaats toe aan de massale emigratie (1969: 136). Migrantenclubs hoefden niet langer te hulp te komen bij het oplossen van allerhande praktische problemen met ambtenarij en bureaucratie van met name de immigratiedienst. Ook door de invoering van de 45-urige werkweek (1952) en van regelingen met betrekking tot de arbeidszorg (1955, 1961) en sociale zekerheid verloren etnische clubs belangrijke practische functies (Encyclopedie N.A. 1985:29–30; Green 1969:138). Clubleden bouwden bovendien in de loop der jaren eigen sociale netwerken op, op hun werk, in hun woonomgeving en binnen hun eigen familie, waardoor zij minder afhankelijk van clubcontacten werden. Ook namen de recreatiemogelijkheden toe door de opkomst van hotels en bars, het Cultureel Centrum en de televisie (Green 1969:137). Er waren sportverenigingen gevormd die onafhankelijk van de etnische clubs functioneerden, ofschoon sommige sporten via deze clubs op Aruba waren geïntroduceerd.

Een andere factor was het feit dat het etnische woonpatroon zich wijzigde, waardoor voor sommigen de afstand tussen huis en club te groot werd om nog vaak op de club te verschijnen (Green 1969:138). Bij Club Suriname was dit bijvoorbeeld het geval. Rond 1964 stelde de voorzitter voor de club te verplaatsen naar Oranjestad, waar inmiddels het merendeel van de leden woonde. Dit ging echter niet door en volgens de toenmalige voorzitter was dat het begin van de teloorgang van de club.

Vera Green wees – terecht – één laatste factor aan als belangrijke oorzaak van de neergang van de etnische clubs.

> 'The last and most important factor [...] is the fact that (a) many of the younger people do not feel any obligation to keep the association going, or (b) if they do have interest, they want some change in the orientation of the

organization. In both instances, the young people were either born in Aruba or reared there from early childhood, and thus identify with Aruba and not with their "home" island or country.' (1969:138.)

Vooral het openstellen van de clubs voor leden van andere herkomst en de introductie van een nieuwe jongerencultuur, met eigen muziek, dans en recreatievormen leidden tot interne (generatie-)conflicten en vaak het vertrek van één of beide generaties uit de club.

De neergang van de clubs was aldus een belangrijke uiting van de tanende identificatie van vooral de leden van de tweede generatie Afro-Caraïbische Arubanen met het land van herkomst van hun ouders en van de verwatering van het strikt etnische patroon binnen de grote Caraïbische groep. De grotere Afro-Caraïbische groep werd de nieuwe etnische groep van Afro-Arubanen.

In VI.4 kwam de politieke positie van de Afro-Caraïbische groep ter sprake. De immigranten werden per etnische groep vertegenwoordigd binnen de PPA. Iedere groep had zijn eigen politicus, die appelleerde aan de (gedeelde) etnische sentimenten en die via de machine politiek c.q. patronage zijn achterban aan zich bond. Dankzij deze aanpak verkreeg de PPA de reputatie als 'immigrantenpartij', een etiket dat maar ten dele juist was want ook een groot deel van de autochtone Arubanen stemde op deze partij.

Uiteraard hadden de ontwikkelingen binnen de Afro-Caraïbische groep gevolgen voor de etnische geledingen binnen de PPA. Op de eerste plaats had het vertrek van enkele duizenden Curaçaose, Bovenwindse, Bonaireaanse en Surinaamse stemmers tot gevolg dat de migrantpolitici een deel van hun achterban verloren. Tegenover het verlies van deze groepen stond evenwel de potentiële aanwinst van inmiddels genaturaliseerde migranten en de tweede generatie migranten. Ook zij kregen hun vertegenwoordigers in de PPA.

Het bleek echter, vooral na de dood van PPA-leider Yrausquin in 1962, steeds moeilijker om de etnische groepen aan de partij te binden. Dit was een indirekt gevolg van de verwatering van de etnische banden binnen de Afro-Caraïbische herkomstgroepen en de neergang van de etnische clubs. Hierdoor werd het namelijk voor de politieke leiders aanmerkelijk moeilijker hun achterban te bereiken. Dit probleem werd versterkt doordat de leden van de nieuwe generatie zich meer dan hun ouders Arubaan voelden. De kiezersbinding via het herkomstprincipe sloot minder aan op hun etnische identiteit. Ondanks het feit dat kinderen veel 'achter hun ouders aan stemden' verloor de etnische kiezersbinding haar effectiviteit. Niet alleen stemden de leden van de tweede generatie vaak op andere politici dan hun ouders, ook stemden zij regelmatig op andere partijen. Volgens een oud-politicus waren het vooral degenen die in Nederland hadden gestudeerd (met een beurs van de PPA) die,

terug op Aruba, een andere kijk op politiek en (etnische) patronage hadden ontwikkeld en om die reden anders gingen stemmen.

Ook stapten Afro-Caraïbische politici van de PPA over naar andere partijen. Nadat in 1967 de dominantie van de PPA in de eilandspolitiek was doorbroken (zie IX.1.1) en de PPA niet meer beschikte over de politieke en bestuurlijke schaarstebronnen, vertrokken vooraanstaande politici als Richardson en Trinidad naar de MEP. Gevolg was dat de Afro-Caraïbische groep verdeeld raakte over de verschillende partijen. Vooral door het verlies van Arubaanse stemmen aan de AVP en later de MEP schoof de PPA op van het regeringspluche naar de oppositiebanken (zie IX.1).

2. De allochtone handelsgroepen

Ook de groepen die in de commerciële sector terecht waren gekomen, zagen hun aantal in de loop van de jaren 50 flink dalen. Voor velen betekende de emigratie van duizenden West-Indiërs een verlies van hun klantenkring en als reactie hierop ging een aantal van hen hun geluk elders beproeven.

Green vertelt dat er in 1953 zo'n 81 joodse families op het eiland waren en dat dit aantal in de vroege jaren 60 gedaald was tot 40 (1974:58). Vooral degenen die alleen winkels in San Nicolas hadden, konden de economische teruggang moeilijk het hoofd bieden en velen van hen verlieten Aruba. De overblijvers konden met de verschuiving van het economisch zwaartepunt van het eiland naar Oranjestad hun invloed en rijkdom verder uitbreiden (Kalm 1975:106). Zij hielden zich vooral bezig met de handel in kleding, elektrische apparaten en luxe-artikelen zoals sieraden. De smokkelhandel kwam reeds in deel twee ter sprake en hun zaken ontwikkelden zich zodanig dat Stillman aan het eind van de jaren 60 schreef: 'Collectively they control most of the money on the island' (1969:3; Green 1974:58). Tot ver de jaren 70 bleef tijdens joodse feestdagen meer dan driekwart van de winkels in de Nassaustraat gesloten.

De Libanezen vormden al jaren een kleine groep, maar dit groepje dunde verder uit. De achterblijvers richtten zich op de verdere uitbouw van hun positie in de handel, het bankwezen, de horeca en het toerisme. Hun zaken liepen, zoals algemeen bekend, buitengewoon voorspoedig.

Onder de Chinezen waren het vooral de Creolen uit Trinidad die na de sluiting van de shipyard naar hun thuiseiland terugkeerden. Ook gingen Chinezen terug naar Hong Kong (Green 1974:56). Door de jaren heen bleven er wel steeds nieuwe Chinezen naar Aruba komen. Zij werden door Chinese handelaren aangetrokken als werknemer of overgehaald om als huwelijkspartners naar de Nieuwe Wereld te vertrekken. Kalm schatte dat er omstreeks 1970 nog zo'n 500 Chinezen op het eiland woonden (1975:135). De kruidenierswinkel-

tjes, die de Chinezen in de jaren 40 begonnen waren, groeiden in de jaren 60 uit tot moderne supermarkten. Een belangrijk deel van de voedselvoorziening (groot- én detailhandel) kwam zowel in San Nicolas als in Oranjestad, in Chinese handen terecht. Deze winkels en de inkomsten uit restaurants en cafetaria's, maakten de Chinezen gaandeweg tot een zeer welvarende groep.

De Portugezen maakten hun entree in de handel later dan de andere drie groepen. Tot in de jaren 50 werden zij door de Dienst Openbare Werken en de Lago aangetrokken om de straten te vegen, het vuilnis op te halen en de tuinen te onderhouden. Hun overheersing op dit gebied was zo sterk, dat de nog steeds bestaande uitdrukking 'Portugezen-werk' er aan te danken is. Na jaren van hard werk en sparen verlieten veel Portugezen de laagste trede van de maatschappelijke ladder. Vanaf de jaren 50 zette zij kleine zaakjes, zoals refresqueria's en bakkerijen op. Het aantal eerste generatie Portugezen, omstreeks 1950 nog zo'n 350, liep door de economische recessie iets terug, maar ook deze groep vulde zichzelf aan met nieuwe migranten die bij hun verwanten in de handel gingen werken, zodat hun aantal in 1969 toch nog 270 was (Chadwick 1969:4), en nadien verder zou stijgen. Deze Portugezen verging het economisch gezien voorspoedig en ook hun bedrijfjes konden zich in de loop der jaren 60 en vooral 70 enigszins uitbreidden.

De positie van de vier handelsgroepen, hun sociale acceptatie en omgang met andere groepen ontwikkelde zich in deze jaren verschillend. Hun positie ten opzichte van zowel de andere handelsgroepen als de grote autochtone en Afro-Caraïbische groepen bleek van diverse factoren afhankelijk. De aard van hun koopwaar (luxe of niet-luxe goederen), de concurrentieverhoudingen in de handelssector, de wijze van handeldrijven en kredietverlening, de mate waarin men de handelssuccessen ten toon spreidde en niet-economische factoren als groepsgrootte, verblijfsduur en sociale aspiraties bepaalden de sociale positie en acceptatie van de handelsmigranten.

In het algemeen stelden de handelsmigranten zich ook in de jaren 50 en 60 afzijdig op in het maatschappelijk leven. Een uitzondering vormden de Libanezen. De eerste generatie, die al voor de Lago op het eiland was, trouwde nog met herkomstgenoten, maar voor de tweede generatie, die al in de jaren 40 op de huwelijksmarkt kwam, lag dit anders. Eind jaren 30 ging een 'Habibe' het eerste gemengde huwelijk aan en, zoals een Libanese informant het verwoordde, 'daarna barstte het helemaal los'. Men trouwde steeds met mensen uit de stad en op deze wijze kwam er een vrij soepele aansluiting bij de Arubaanse handelselite tot stand. Een aantal Libanese families nam het Papiamento aan als thuistaal.

Kalm liet in haar dissertatie zien hoe de verschillende positie van de joodse en de Chinese groep rond 1970 kan worden verklaard. Zij beschrijft de opkomst van de joodse groep in de handel en hoe zij door de blanke elitefamilies

op een afstand werd gehouden omdat de joden hen in de jaren 50 in rijkdom voorbijstreefden. De joden beantwoordden deze terughoudendheid met een strategie van enclavering (Kalm 1975:103). Joden richtten zich voortaan op de eigen groep, gingen dicht bij elkaar wonen in de elitewijk Klip te Oranjestad en hechtten veel waarde aan etnisch/religieus-endogame huwelijken. Met de oprichting van de Beth Israël synagoge in 1962 verkregen de joden een nieuwe plek om elkaar regelmatig te ontmoeten. Dit werd een belangrijke focus van de groepsidentiteit (Stillman 1969:6; Kalm 1975:105).

De relatie tussen de joden en de Caraïbische bevolking verslechterde toen in de jaren 50 de economische groei en welvaart ten einde kwamen. De relatie met de joodse middenstanders werd, volgens Kalm (1975:221), vooral problematisch toen de Lago de inkoopfaciliteiten (de commissariaten, zie V.2) stopzette en de afhankelijkheid van de joodse handelaren toenam. Terwijl de welvaart onder de klanten stagneerde, nam die van de handelaren zichtbaar toe. 'By the 1960's the obvious and disproportionate affluence of the Askenazic merchants was increasingly provoking expressions of hostility among economic depressed Aruban and West-Indian workers' (Kalm 1975:108).

Kalm vergelijkt de positie van de joden met die van de Chinese handelaren. De vijandigheid ten aanzien van de joodse handelaren viel de Chinezen niet ten deel, vermoedelijk wegens hun soepeler houding ten aanzien van kredietverlening en schuldaflossing en het feit dat zij geen luxe goederen verkochten, maar voorzagen in de dagelijkse levensbehoeften. Bovendien toonden zij hun eveneens snel toenemende welvaart minder sterk dan de joden. Hoewel de Chinezen nooit op grote schaal getracht hebben aansluiting bij een bepaalde groep te verkrijgen, meent Kalm toch dat ook hún sociaal isolement groter werd naarmate hun welvaart steeg (1975:144). Het is bekend dat Chinezen aanvankelijk met Arubaanse meisjes huwden, maar na ongeveer 1955 gingen ook de Chinezen over op endogame huwelijken. Arubaanse meisjes zouden te veel geld uitgeven en te weinig bereid zijn om mee te werken in de groeiende familiebedrijfjes (Kalm 1975:141).

De Chinese club bleef goed lopen in de jaren 60. Dit hing waarschijnlijk niet alleen samen met het economisch belang van de club voor de handelaren (zie V.2), maar ook met het feit dat er Chinezen naar Aruba bleven komen, waarvoor de club belangrijke praktische en sociale functies kon blijven vervullen. Nog in 1973 waren op één na alle Chinese families op het eiland lid van de club (Kalm 1975:135). Het centrum van de Chinezen bleef San Nicolas, maar geleidelijk aan vestigde een enkeling zich ook in Oranjestad of Savaneta. De groep als geheel bleef op sociaal-cultureel gebied sterk op zichzelf georiënteerd.

Ook de eerste generatie Portugezen, die zich geleidelijk aan ontworstelde aan haar oude reputatie, bleef een hechte groep. De meesten van hen woonden

in Oranjestad en omgeving, dichtbij of boven hun eigen zaak en tevens bij elkaar in de buurt. Over hun huwelijksgewoonten zegt Chadwick: 'The original tradition had been to bring in Madeira women for the men who had immigrated single but this has since died out as more married local girls: intermarriage increased in the late 1950s' (1969:7). Gemengde huwelijken werden voornamelijk met Arubaanse meisjes van gewone komaf gesloten, wat gezien de lage sociale status van de Portugezen soms op problemen stuitte. Het feit dat het Papiamento door de (vaak weinig geschoolde) Portugezen vrij gemakkelijk geleerd werd doordat het sterk lijkt op hun eigen taal, én het feit dat ook zij blank en toegewijd katholiek waren, heeft hun acceptatie door de niet-elitaire autochtone bevolking vergemakkelijkt. Met overige bevolkingsgroepen hebben de Portugezen zich weinig gemengd. Ook ontspanning zocht men in eigen kring. 'Although they frequently intermarry with the native Arubans [...], they tend to remain together, meeting in certain of the refresqueria's to drink and chat' (Green 1974:57).

De Portugese winkels waren (en zijn), net als die van de Chinezen, meestal familiebedrijfjes met een patriarchale structuur: vader is de baas, moeder diens onmisbare assistente en de kinderen zijn het personeel. Wanneer uitbreiding van het personeel nodig was, liet men verwanten of andere Portugezen uit Madeira overkomen. Vermoedelijk omdat er tot ver in de jaren 70 nieuwe Portugezen bleven komen, èn vanwege de late entree van de Portugezen in de handelssector, hebben zij nog relatief laat, in 1965, een eigen vereniging opgericht om gezamenlijk 'Camoes', de Portugese feestdag op 10 juni, en andere nationale en katholieke feestdagen te vieren.

We zien hoe de vier belangrijkste allochtone handelsgroepen in de jaren 50 en 60 overgingen tot een sociale strategie van maatschappelijke inpassing (de Libanezen en in mindere mate de Portugezen) of tot een maatschappelijke enclavering (vooral de joden, maar ook de Chinezen).

Behalve bij de Libanezen kwam het overnemen van zaken door de tweede generatie pas laat, namelijk in de jaren 70, op gang. Dit was onder meer het gevolg van het feit dat men ofwel later in de handel begon, ofwel dat de handelaren van de eerste generatie tot op zeer hoge leeftijd hun zaken bleven beheren. Ook werd de positie van de tweede generatie in belangrijke mate bepaald door de vraag of zij op Aruba bleven of niet. Velen werden door hun ouders naar de Verenigde Staten of Europa gestuurd om daar een opleiding te volgen en men keerde niet altijd naar Aruba terug. Vanzelfsprekend was ook hun oriëntatie op de huwelijksmarkt van belang. Met name de joden en de Chinezen stimuleerden hun kinderen tot het aangaan van endogame huwelijken. In IX.4. gaan we verder in op de houding en de maatschappelijke positie van deze tweede generatie handelsmigranten.

Tot slot moet de politieke opstelling van de handelsgroepen in de jaren 50 en 60 nog worden besproken. Opvallend is dat de vier groepen zich allen afzijdig van de politiek hielden. Zij hadden geen van allen een eigen vertegenwoordiger in de PPA. Wel vertelt Kalm dat handelaren de PPA, als 'establishment partij' in de jaren 1955–1967, financieel steunden, al gebeurde dit niet openlijk. Met de opkomst van de nationalistische AVP vanaf 1966 zou men zich teruggetrokken hebben (1975:111). De algemene regel die we uit de beperkte politieke activiteiten van deze groepen kunnen afleiden is dat op Aruba handel en politiek zich moeilijk (openlijk) lieten verenigen. Aansluiting bij één partij zou te makkelijk kunnen leiden tot het verlies van klandizie van de andere partij.

3. De autochtone Arubanen

De belangrijkste etnische verschuivingen in de jaren 50 en 60 vonden plaats binnen de definitief op Aruba gevestigde migrantengroepen. Daarom zijn deze groepen in de voorgaande paragrafen uitvoerig besproken. Belangrijke ontwikkelingen in de autochtone kringen deden zich vooral voor in de jaren 70 en 80. Daarom staan we hier maar kort stil bij de de ontwikkelingen rond autochtone Arubaanse bevolking in de jaren 50 en 60.

De autochtone handelselite was haar handelsmonopolie al in de eerste decennia na de komst van de Lago kwijtgeraakt. In de jaren 50 en 60 kregen Arubaanse handelaren bovendien te kampen met de gevolgen van de automatiseringen en ontslagen bij de Lago. Aangezien zij vrijwel volledig afhankelijk waren geworden van de lokale aankopen van de Lago en haar personeel kwamen zij in grote financiële problemen (Kalm 1975:223). Het gevolg van deze ontwikkeling was dat verschillende oude elitefamilies zich verder terugtrokken uit de handel, hun winkels verkochten aan migrant-handelaren en zich nog sterker op de vrije sector richtten. Dit betekende dat de tweede generatie de zaken niet altijd overnam, maar dat men zich na beëindiging van de studie vestigde als arts of jurist, of terecht kwam bij het gouvernement in het midden of het hogere kader. Overigens bleven er ook families actief in het bankwezen en de (internationale) handel. De smokkelhandel op de Vaste Wal leverde ook hen tot in de jaren zestig grote winsten op. Zodoende wist de oude elite de economische status te behouden. Hoewel de eenheid in de oude elitefamilies bewaard bleef ontstonden er wel grote onderlinge welvaartsverschillen.

Voor de niet-elitaire districtsbevolking betekende de ontslaggolf bij de Lago in de jaren 50 op de eerste plaats dat zij een relatief groter deel van Lago's arbeidskracht gingen uitmaken (zie tabel 9) en pas op de tweede plaats dat de mogelijkheid voor hen ontstond om binnen het bedrijf op te klimmen. In feite

kwamen in het Arubaniseringsproces, dat volgde op het gehanteerde 'aangepaste ontslagbeleid' van de Lago, veel van de oorspronkelijke problemen tussen Amerikaans management en Arubaans personeel terug (zie VI.1). Het vertrekkend Amerikaans personeel stelde zich veelal sceptisch en minachtend op tegenover de Arubanen die zij moesten inwerken. Kalm noteerde de volgende kritiek: '[...] They (the Arubans) just don't have a sense of dedication [...] They're only in it for the money.' (1975:227.) Veel Arubanen op hun beurt voelden zich als tweederangsburgers behandeld door de Amerikaanse staf en de vertrekkende West-Indische werknemers. Daarnaast bleven het taalprobleem, het alcoholgebruik en het gebrek aan motivatie om vervolgopleidingen te volgen remmende factoren in het Arubaniseringsproces. Pas in de jaren 60 kwamen Arubanen op grotere schaal in het middenkader van het oliebedrijf terecht.

In andere sectoren, met name bij de overheid, was een soortgelijke ontwikkeling zichtbaar. Rond 1960 was de overheid begonnen beurzen beschikbaar te stellen voor opleidingen in Nederland. In de jaren die volgden werden in het onderwijs Nederlanders en Surinamers vervangen door jonge, lokale onderwijzers, die echter voor een aanzienlijk deel ook van allochtone afkomst waren. Ook elders in de ambtenarij bleven de autochtone Arubanen, na de pensionering van de Nederlandse, Surinaamse en Curaçaose topambtenaren, de lagere posities bezetten, zoals die van bureau-ambtenaar, schoonmaakster en dergelijke. Green (1974:41–2) en Kalm (1975:48) stellen beiden dat de Arubanen maar weinig bereidheid toonden om door te studeren. De gebondenheid aan het eiland en de familie en de noodzaak om reeds op jonge leeftijd de kinderen bij te laten dragen aan de familieinkomsten dragen zij aan als verklaring.

Over de arbeidsverhoudingen in de toeristensector is veel minder bekend. De hogere managementposities werden veelal bekleed door buitenlanders. Op de lagere posities werkten aanvankelijk veel 'West-Indiërs', met name donkergekleurde vrouwen. Later, het is ons niet bekend wanneer precies, namen Arubanen deze slecht betaalde posities ten dele over. Rond 1970 begaven Arubaanse vrouwen zich aarzelend op de arbeidsmarkt (Kalm 1975:80). Zij kwamen terecht in hotels en op kantoren, in winkels en bij banken. Hierdoor kwamen zij in een sterke concurrentierelatie te staan met de allochtone vrouwen, die al langer buitenshuis werkten (Kalm 1975:52).

> 'Although the Aruban menial laborers, [...], have been able to secure the hotel jobs formerly held by West Indians, the minimum hourly wage that these jobs offer is considerably lower than the [...] Lago employees.' (Kalm 1975:54.)

Aangezien het aantal banen in de toeristensector in de jaren 50 en 60 nog

beperkt was en omdat de lonen in deze sector laag waren, droeg het toerisme niet direct bij tot een verbetering van de positie van de autochtone plattelandsbevolking ten opzichte van de andere bevolkingsgroepen.

Al hadden de oude elitefamilies hun monopoliepositie in de economie verloren, zij trachtten hun sociale status te handhaven. Hun clubs in Oranjestad bleven besloten en door ballotagecommissies bewaakt. Daarnaast werden enkelen lid van de exclusieve Essoclub, die Lago voor het uitgezonden personeel had opgericht en waar men over uitgebreide faciliteiten kon beschikken. Overigens waren de Amerikanen niet erg gelukkig met deze ontwikkeling; volgens een manager van de club trokken veel oorspronkelijke leden zich terug toen de 'lokalen' op de club verschenen.

Ook in de huwelijksopstelling van de oude handelselite veranderde er weinig in deze periode. Huwelijken binnen de eigen kring kwamen ook bij de nieuwe generatie nog altijd frequent voor (Phalen 1977:126). Wanneer van dit oude patroon afgeweken werd, huwde men meestal met blanke lokale handelspartners, of met partners uit het buitenland (VS of Venezuela). In ieder geval probeerde men de standshuwelijken te handhaven, en huwde men eerder met onbekenden van buiten Aruba dan met niet-elitaire autochtonen of allochtonen op het eiland zelf. Vestiging vond bij voorkeur plaats in gegoede wijken als Klip, in Oranjestad.

Op het platteland zette de verzwakking van de oude sociale patronen in de jaren 50 en 60 verder door. Niettemin bleven familie en district een centrale rol spelen in het leven van deze bevolkingsgroep. Het meest geprefereerde huwelijkstype op het platteland bleef dat, waarbij de partner uit het eigen district kwam en volgens familielijnen traceerbaar was. Het aantal dispensatieaanvragen voor het aangaan van huwelijken met nabije verwanten stabiliseerde (Phalen 1977:127). Huwde men buiten het eigen district, dan was dat doorgaans met partners uit vaste 'ruildistricten', waarmee al betrekkingen bestonden. In Savaneta ging de voorkeur uit naar partners uit Tanki Leendert. In Noord en Santa Cruz huwde men wel met mensen uit Paradera, terwijl de huwelijken tussen de twee eerstgenoemde districten vrij zeldzaam waren (Phalen 1977:129, zie III.4). Wanneer men helemaal buiten de autochtone bevolking huwde, dan gebeurde dit nog altijd in de eerste plaats met Latijns-Amerikanen. 'Still, the most desirable and approvable ethnicity in the choice of spouse is an Aruban first and secondly a Venezuelan or Colombian' (Phalen 1977:170; zie ook Green 1981:326). Hierna ging de voorkeur uit naar andere blanke of Indiaanse groepen of naar Bonaireanen. Interraciale huwelijken met Afro-Arubanen werden onder meer bemoeilijkt door het kleurbewustzijn van de autochtone bevolking. Blanke ouders maakten doorgaans bezwaren tegen een huwelijk van hun blanke kind met een negroïde partner. Dit zou immers bij de

kleinkinderen leiden tot 'daña rasa' – letterlijk: het ras beschadigen – omdat de kleinkinderen waarschijnlijk verder van het blank-mestieze ideale uiterlijk verwijderd zouden raken.

Ook de vestiging na het huwelijk bleef bij voorkeur in het eigen district: 'Land has [...] become more scarce and expensive. An effort is still made to locate quarters near the parents, because the family ties, especially to the mother, are close.' (Green 1974:38). Na de opbloei was er echter ook een trek naar Oranjestad ontstaan. Voor de tweede generatie was het volgens Phalen zelfs een status-aangelegenheid om in de stad te gaan wonen: 'Yet, there still remains a strong sense of identity with "home" among adults 25 years of age and older' (Phalen 1977:129–30).

Helaas beschikken wij niet over gegevens over het clubleven van de districtsbevolking in deze jaren. Uit de dissertatie van Green maken we op dat deze clubs een minder sterke achteruitgang ondervonden dan de etnische clubs van de migranten. Wel geeft Green aan dat in alle clubs de opkomst van de leden sterk terugliep door de komst van de televisie en dat ook beide typen clubs in mindere of meerdere mate te kampen kregen met generatieconflicten, aangezien de jongere leden andere recreatieve behoeften hadden dan de ouderen (Green 1969:137–8). Een duidelijke uitspraak over de vrijetijdsbesteding van deze bevolkingsgroep geeft Kalm: 'Their activities outside working hours still tend to center around the family and close friends. Socializing with non-Arubans is still minimal [...]' (1975:80). Samenvattend kunnen we stellen dat de sociaal-economische positie van de niet-elitaire autochtone bevolking in de jaren 50 en 60 maar weinig verbeterde ten opzichte van de voorgaande geschiedperiode. Het bleef een groep met een lage status en bestempeld met negatieve stereotyperingen. Met uitzondering van de autochtone Arubanen, woonachtig in etnisch gemengde gebieden, met name San Nicolas, leidden de Arubanen nog goeddeels een etnisch geïsoleerd maatschappelijk leven.

Ook politiek gezien vormden deze autochtone Arubanen een weinig invloedrijk bevolkingssegment. Zij waren verdeeld over de diverse partijen, de PPA, de AVP en de UNA. De districten hadden in de PPA wel hun vertegenwoordigers, maar dit bleek onvoldoende om het gehele platteland aan de partij te binden. Sommige districten, zoals Rancho, bleven trouwe aanhangers van de partij van de familie Eman, terwijl de UNA, en later de UNA/PIA/PRO-combinatie, in de jaren 1963–1967 steeds zo'n 2.000 tot 4.000 stemmen bleef halen. Het feit dat de plattelandsbevolking geen eigen partij had waarin alle districten zich verenigden, betekende dat de politieke invloed van deze bevolkingsgroep als geheel beperkt bleef.

Dit lag anders voor de oude handelselite. Ondanks de traditionele verbondenheid van de protestantse groep met de AVP (via de familie Eman) en de

banden tussen katholieken en de UNA, vonden de oude elitefamilies aansluiting bij de PPA. Niet in de laatste plaats was dit te danken aan PPA-leider Yrausquin, die zelf bankdirecteur was. Een deel van de PPA-top kwam voort uit de stedelijke elitekringen. 'As a group then, the Arubianos (de oude stadselite LA/LM) do not occupy the highest rang of the economic hierarchy; they are, however, (regardless of economic status) the social and political elite' (Kalm 1975:80). Niet altijd zocht men de politieke schijnwerpers op. 'Weliswaar had de elite er belang bij om goede relaties met de politiek te onderhouden, maar voor zaken was het beter achter de schermen te blijven', zo vertelde ons een lid van de Arubaanse handelselite.

4. Natievorming rond 1969: Sociale integratie en classificatie

In hoofdstuk III hebben we de belangrijkste bevolkingsgroepen ten tijde van de komst van de olie-industrie naar het eiland bekeken. De autochtone bevolking was opgebouwd uit diverse districtsgroepen en de oude Arubaanse handelselite. Aan het einde van deel 2 constateerden we dat na de grote immigratiegolf van de jaren 30 en 40 een etnisch-maatschappelijk patroon was ontstaan. De belangrijkste sociale eenheid was de etnische groep geworden. Ook de autochtone Arubaanse bevolking werd aangemerkt als etnische groep, al moet gesteld worden dat de eenheid van deze groep vooral tot uitdrukking kwam in de Separacion-beweging.

In de afgelopen twee hoofdstukken hebben we de economische, sociale en politieke ontwikkelingen op Aruba in de jaren 50 en 60 gevolgd. De economie stond in het teken van de automatiseringen bij de Lago en het vertrek van Eagle. Belangrijk voor de verandering in de economie en samenstelling van de arbeidsmarkt waren de uitbreiding van de ambtenarij. Emigratie was het gevolg van de veranderde economische situatie. Vanaf ca. 1964 vertrokken ook Arubanen van het eiland.

Ondanks de economische en demografische veranderingen bleven oude etnische verhoudingen van concurrentie en beroepsspecialisatie op de arbeidsmarkt zichtbaar. De Afro-Caraïbische arbeiders en de districts-Arubanen bleven elkaars concurrenten op de belangrijkste sectoren van de arbeidsmarkt, te weten in de olie-industrie, het toerisme en de (lagere) ambtenarij. Zowel binnen als buiten de olie-industrie bleven Afro-Caraïbische Arubanen veelal hogere posities bekleden dan hun 'Arubaanse' collega's. De etnische tegenstellingen binnen de Lago werden verscherpt door het gehanteerde ontslagbeleid en de pogingen om het personeelsbestand ook op het middennivo te Arubaniseren. Door deze Arubanisering voelden de Afro-Caraïbische arbeiders zich bedreigd, terwijl het geringe succes van de Arubanisering bijdroeg aan het voortbestaan van het lage sociale aanzien van de autochtone groep.

In de handelssector vond het consolideren of uitbouwen van de positie van de handelsmigranten in een eigen economische 'niche' plaats. De Chinezen versterkten hun positie in met name de levensmiddelensector, de joden in de handel in kleding en luxe-artikelen, en de Libanezen in de internationale handel. Nieuwkomers in de tertiaire sector waren de Portugezen, die verspreid over het eiland vooral refresqueria's en kleine winkels openden. Het succes van de handelsmigranten dreef de autochtone elite steeds meer van de handel naar de vrije beroepen, de politiek en de ambtenarij.

Ofschoon zeker met het opgroeien van de tweede generatie Arubanen iemands specifieke herkomst in belang afnam zien we nog altijd dat herkomst en etniciteit belangrijke organiserende functies hadden. Beroepsspecialisatie in de handel en concurrentie in de arbeidsintensieve sectoren van industrie, ambtenarij en toerisme verliepen nog altijd langs etnische scheidslijnen.

Ook in de politiek bleven etnische scheidslijnen een grote rol spelen. Wel veranderden de politieke tegenstellingen in deze decennia. Na de ondergang van de Separacion-beweging, de doorbraak van de PPA en de invoering van het Statuut keerde de staatkundige rust op het eiland terug en verdwenen de etnisch-politieke conflicten naar de achtergrond. De PPA slaagde erin om de verschillende bevolkingssegmenten in één partij te verenigen. Daarmee werd de klassieke tegenstelling tussen autochtone en allochtone Arubanen geneutraliseerd. Doordat de autochtone bevolking van de districten meer dan de andere bevolkingsgroepen verdeeld was over de PPA, de AVP en de UNA was de politieke eensgezindheid onder de allochtone bevolking in het volgen van de PPA van grote betekenis bij de verkiezingen. De PPA kreeg de reputatie een 'immigrantenpartij' te zijn. In deze stereotypering werd er echter aan voorbijgegaan dat het politieke en economische establishment en ook de districtsbevolking in groten getale de PPA volgden. Zelfs Betico Croes en zijn MEP hebben het electorale succes van de PPA nooit kunnen evenaren. In 1954 verkreeg de PPA vijftien zetels in de eilandsraad.

Ondanks de schijnbare eenheid in de PPA bleven grote sociaal-culturele tegenstellingen tussen de bevolkingsgroepen bestaan. Ofschoon er beslist een zekere 'culturele integratie' op gang kwam, – blijkens bijvoorbeeld de verspreiding van het carnaval en het Papiamento – bleven de etnische culturele tegenstellingen manifest.

Green is over de culturele integratie van de bevolkingsgroepen rond 1969 bijzonder positief. Vooral het ontstaan van een nationale jongerencultuur, met nieuwe uit Amerika, Nederland, Zuid-Amerika en het Caraïbisch Gebied afkomstige muziekvormen, modeverschijnselen en nieuwe man-vrouw verhoudingen was volgens haar van groot belang voor de 'feitelijke maar nog niet volledige integratie' van de migrantengroepen in de Arubaanse samenleving (Green 1974:106–7). Daarnaast droeg het op Aruba opgroeien en naar school

gaan van de tweede generatie migranten bij tot het verbreken van de banden met het land of eiland van herkomst van de ouders. Green (1974: 108) stelde in dit verband: 'One of the most important factors is the realization that continuing education and living in Aruba produces Arubans'.

Green voorspelde dat in de tweede generatie een Antilliaanse identiteit zou ontstaan die het traditionele insularistische en etnische besef van het Arubaan-zijn zou overstijgen en zou bijdragen tot een standvastig Antilliaans nationaliteitsbesef (1974:108–9). Inmiddels is duidelijk dat haar voorspelling niet is uitgekomen. Uit de uittreding van Aruba uit de Nederlandse Antillen moge blijken dat een Antilliaanse identiteit niet tot ontwikkeling kwam. Van het ontstaan van één gedeelde Arubaanse identiteit is evenmin sprake. Inderdaad was er bij de tweede generatie sprake van een beperkte identificatie met het land of eiland van herkomst van de ouders. Daarvoor kwam een Arubaanse identiteit, maar het gaat te ver om te stellen dat autochtone en allochtone Arubanen uit de tweede generatie een gedeelde Arubaanse identiteit ontwikkelden. De vraag 'Ken ta Arubiano?' kende vele, vaak tegenstrijdige antwoorden.

In tegenstelling tot Green menen wij dat het vervagen van de grenzen tussen de verschillende Afro-Caraïbische groepen de belangrijkste ontwikkeling in de jaren zestig was. Hierdoor ontstond een nieuwe etnische groep, die diverse voormalige kleinere etnische groepen omvatte. De integratie binnen de Afro-Caraïbische kring bleek uit de generatieconflicten en de teloorgang van veel etnische clubs, maar ook uit het stemgedrag van de tweede generatie, die niet altijd op de politicus met dezelfde komaf stemde. In het huwelijkspatroon zagen we dat de nieuwe generatie veel met leden uit Caraïbische herkomstgroepen huwde, maar slechts zelden met personen met exact dezelfde herkomst.

De integratie van de handelsmigranten verliep anders omdat deze groepen zich niet alleen in hun handelsdomein terugtrokken, maar zich ook in sociaal-cultureel opzicht afzonderden. Vooral de joodse en Chinese groepen traden in een sociaal isolement wat bleek uit hun overwegend endogame huwelijksopstelling, het laten overkomen van nieuwkomers als huwelijks- of handelspartners en het blijven functioneren van de Chinese club. Libanezen kregen meer aansluiting met de oude Arubaanse elite, terwijl de armere Portugezen huwden met 'gewone' Arubanen.

De oude Arubaanse elite bleef de exclusieve positie bewaken door nog altijd veel binnen de eigen groep en zo min mogelijk met lokale mensen van minder aanzien te huwen; door de eigen clubs te bezoeken en slechts met succesvolle Libanese en andere migranthandelaren contacten te onderhouden.

Over de districtsgroepen van het platteland stelden we al in V.5 dat het patroon van de oude Arubaanse samenleving na de komst van de Lago geleidelijk begon te verzwakken. Dat de oude lokale oriëntatie bleef bestaan, bleek

bijvoorbeeld uit de voorkeur voor huwelijken binnen 'gezichtsafstand' en vestiging in het eigen district. Ook de vrije tijd werd grotendeels in familieverband doorgebracht (Kalm 1975:80), terwijl de de sociale clubs in de districten een duidelijk regionaal karakter hadden (Green 1969:119). Het voortbestaan van de scheidslijnen tussen de districtsgroepen bleek op het politieke vlak uit het feit dat de PPA – net als voor de migranten – ook voor de districtsgroepen aparte politici aantrok.

Al met al zien we dat aan het eind van de jaren 60 een situatie was ontstaan van een sterke integratie binnen de Afro-Caraïbische groep, terwijl de traditionele Arubaanse bevolking sociaal-cultureel en politiek verdeeld bleef in districtsgroepen. De autochtone en allochtone handelsgroepen namen meer of minder exclusieve geïsoleerde posities in de samenleving in. De grootste maatschappelijke tegenstelling bleek die tussen de autochtone bevolking van het platteland en de Afro-Caraïbische Arubanen te zijn. Het integratieproces tussen deze bevolkingssegmenten stagneerde. Vooral daar waar weinig gemengd gewoond werd, zoals in de buitendistricten en in het centrum van San Nicolas, bestond weinig contact tussen Arubanen en nieuwkomers: 'there is differential acculturation and culture contact according to areas within the island' (Green 1981:326).

Toch moeten we vermelden dat de relatie van de traditionele bevolking en bepaalde groepen beter was dan die met andere groepen. Naast de goede relaties met Latijns-Amerikanen werden ook betrekkingen met Bonaireanen hoog gewaardeerd door de Arubanen. Volgens het stereotype zouden Bonaireanen rustige, vriendelijke en bescheiden mensen zijn (Green 1974:43; Phalen 1977:159, 163, 177), die net als Arubanen het Papiamento als moedertaal hadden en eeuwenlang door Curaçao gedomineerd waren. Bovendien gingen zij weinig direkte concurrentierelaties met de Arubanen in de politiek of economie aan.

Dit stereotype verschilde sterk van dat van de Curaçaoënaar en Surinamers. De eersten zouden luidruchtig, agressief en arrogant zijn, de tweeden waren weliswaar harde werkers, maar zij waren tevens bijzonder statusbewust en carrière gericht (Phalen 1977:164). Surinamers zouden het daarom niet schuwen 'met de ellebogen' te werken en elkaar te bevoordelen. Het meest negatief was wellicht het stereotype van de Inglès, de donkere Bovenwindse migranten. Kalm is kort over hun reputatie: 'West-Indians – troublemakers, aggresive' (Kalm 1975:220; zie ook Phalen 1977:163).

Omgekeerd was de reputatie van de Arubanen zelf evenmin weinig positief. Kalm stelde 'docile, passive' (1975:220) en elders: 'shy, retiring, dependent, friendly and gentle' (1975:79; ook Green 1974:42). Het cliché rond de dis-

tricten bleef bestaan. 'Hoe verder men in de cunucu kwam, hoe Indiaanser, dommer, endogamer en alcoholistischer waren er de bewoners'.

In stereotyperingen werd aldus de grotere of kleinere sociale afstand tussen de etnische groepen tot uitdrukking gebracht. Dit is eveneens zichtbaar bij karakteriseringen van de joden en de Chinezen. Het feit dat de joden handelden in kleding en luxe-artikelen en hun handelssuccessen aanwendden om zichtbaar een hogere levensstandaard te bereiken, droeg bij aan hun reputatie van 'profiteurs en woekeraars', terwijl de Chinezen als 'redelijk en hardwerkend' te boek stonden. Ook de Portugezen stonden als bescheiden, harde werkers bekend (Kalm 1975:220–1; Chadwick 1969:5).

De grootste maatschappelijke tegenstellingen waren eveneens zichtbaar, zij het verhuld, in de bestaande systemen van sociale classificatie; in de wijze waarop individuen in groepen werden ingedeeld naar achternaam, beroep (eventueel dat van de vader), taalattituden, woonplaats en lichamelijke kenmerken (zie ook IX.5).

Samenvattend stellen we dat de etnische tegenstellingen tussen de Arubaanse districtsbevolking, de Afro-Arubanen en de autochtone en allochtone handelsgroepen vooral bleek uit de economische concurrentieverhouding tussen beide eerstgenoemden en het zich toeleggen op de eigen economische domein door de handelsgroepen. Arubanen hadden ondanks de selectieve ontslagen bij de Lago, en de opkomst van werkgelegenheid in toerisme en ambtenarij de sociaaleconomische achterstand die zij in de jaren dertig en veertig hadden opgelopen, niet ongedaan gemaakt.

De sociaal-culturele scheidingen tussen de bevolkingsgroepen bleken uit de beperkte omgang tussen de hoofdsegmenten in het clubleven, op de huwelijksmarkt en ook uit het gescheiden woonpatroon. De socale afstand tussen Arubanen en (nakomelingen van) migranten was bovendien zichtbaar in wederzijdse stereotyperingen en systemen van sociale classificatie.

Dankzij het etnisch-federatieve karakter van de PPA en de invloed van de partij in de eilands- en landspolitiek verschoven de tegenstellingen tussen de bevolkingsgroepen op Aruba en ook tussen Aruba en Curaçao naar de achtergrond. De oppositiepartij AVP oogste met verkiezingsleuzen als 'Aruba voor de Arubanen' tot het einde van de jaren zestig maar weinig succes. Pas daarna ontstond een nieuwe golf van Arubaans nationalisme. In de jaren 70 gaf de Status Aparte-beweging nieuwe impulsen aan de tegenstelling tussen districts-Arubanen en Afro-Caraïbische Arubanen. Daarbij speelde de verslechterde politieke samenwerking tussen Aruba en Curaçao een belangrijke rol.

DEEL 4

OVER OUDE EN NIEUWE ARUBANEN: 1970-1985

Inleiding

Nadat in hoofdstuk VII de meeste aandacht uitging naar de Afro-Caraïbische groep en de handelsmigranten, staat in dit deel de traditionele bevolking van Aruba centraal.

De jaren 70 en 80 werden gekenmerkt door de tweede golf van staatkundig separatisme in de vorm van Betico Croes' Status Aparte-beweging, de uitbreiding van de toeristenindustrie en het ambtenaren-apparaat en tenslotte de ondergang van de olie-industrie in 1985. Aan het einde van dat jaar verdween de MEP uit het bestuurscollege en verliet Aruba het staatsverband van de Nederlandse Antillen. Zowel politiek, staatkundig als economisch stond Aruba aan het begin van een nieuwe geschiedsperiode. Deze beschrijven we in hoofdstuk 8.

In het etnografische negende hoofdstuk besteden we aandacht aan de politieke, economische en sociaal-culturele emancipatie van de autochtone districtsbevolking. Daarna komen de andere bevolkingssegmenten ter sprake. In IX.5 bekijken we in hoeverre Aruba anno 1985 nog aangemerkt kan worden als een etnisch georganiseerde samenleving, waarna we ingaan op de opgroeiende derde generatie van Arubanen.

Tot slot geven we in de samenvatting en conclusies een overzicht van de processen van sociale integratie en natievorming op Aruba tussen 1924 en 1985 en zullen we de in de inleiding geformuleerde probleemstelling beantwoorden.

VIII

VAN OLIE NAAR TOERISME; VAN ANTILLEN NAAR STATUS APARTE

1. De Status Aparte-beweging 1967–1983

1.1. De opleving van oude idealen

Na 1967 zouden de politieke verhoudingen op Aruba en binnen de Nederlandse Antillen volledig veranderen. De Status Aparte-beweging en Gilberto François 'Betico' Croes' partij de Movemento Electoral di Pueblo liepen de gevestigde partijen PPA en AVP onder de voet en leidde Aruba naar de afscheiding van de Nederlandse Antillen per 1 januari 1986.

De nieuwe periode van de staatkundige geschiedenis van Aruba laten we beginnen in 1967 toen de AVP samen met de overige oppositiepartijen, UNA, PIA en PRO, na vele jaren de PPA terugwees naar de oppositiebanken van de Eilandsraad. AVP-leider Albert 'Shon A' Eman formeerde enkele weken voor zijn overlijden een nieuw bestuurscollege. Dit college gaf al snel te kennen de strijd om staatkundige hervormingen te willen hervatten. De eilandsraad riep een commissie in het leven die moest onderzoeken of het zelfbeschikkingsrecht van Aruba kon worden vergroot. We kunnen de opleving van de afscheidingswens toeschrijven aan drie politieke factoren:

1. Het nieuwe bestuurscollege wilde de mogelijkheid tot het 'overrulen'door de landsregering opheffen. Nederland moest scheidsrechter worden wanneer beide bestuurslagen in conflict kwamen. Dat dit gevaar niet denkbeeldig was bleek een jaar later toen de landsregering het kiesstelsel wijzigde tegen de wens van de Arubanen in (Paula 1989:66–7). Dit vergrootte de spanningen tussen de landsregering van DP en PPA en het Arubaanse bestuurscollege.
2. Op 30 mei 1969 vond op Curaçao de bekende revolte plaats. Omdat een groot deel der Arubanen de opstand zag als het gevolg van het slechte bestuur van de DP-PPA-coalities, wilde zij niet bijdragen aan de herstelwerkzaamheden, die zo'n 30 miljoen gulden zouden kosten.
3. Vanaf 1971 drongen Nederlandse politici aan op een versnelling van het dekolonisatieproces. Arubanen waren bang als één geheel samen met Curaçao

uit het Koninkrijk gezet te worden en wilden dat voorkomen (Verton 1977: 196; Alofs 1999).

Niet Albert Eman, maar Gilbert François 'Betico' Croes werd het gezicht van de herboren afscheidingsbeweging. Na het overlijden van Eman, nog in 1967, en twee mislukte pogingen het leiderschap van de AVP naar zich toe te trekken, richtte de jonge gedeputeerde Betico Croes de MEP op. Croes wilde Aruba aanvankelijk tot een zelfstandige deelstaat van een te vormen Antilliaanse federatie maken, waarmee hij de idealen van Juancho Yrausquin en het rapport-Van Poelje nieuw leven wilde inblazen (I.S.S.-rapport 1978:11). Tijdens de eilandsraadverkiezingen van 1971 behaalde de MEP zeven van de eenentwintig zetels en met steun van de PPA, die elf zetels behaalde, nam de Eilandsraad deze doelstelling over.

De reactie van de belangrijkste politieke partijen op Curaçao, de DP en de NVP, leidde al snel tot een polarisering van de standpunten op Curaçao en Aruba. De Curaçaoenaars wezen de federatie af. Niet ieder eiland diende één stem te krijgen, maar iedere stemgerechtigde. En die woonden nog altijd voor meer dan de helft op Curaçao. Men was voorstander van het delegeren van beslissingsbevoegdheden van landsnivo naar de eilandgebieden, in plaats van andersom, zoals de MEP en de PPA wilden.

De afwijzing van het Arubaanse standpunt deed Croes besluiten de federatieve gedachte vaarwel te zeggen en te vervangen door het afscheidingsideaal in de trant van de Separacion van de oude Henny Eman. Los van Curaçao wilde hij Aruba een deelstaat van het Koninkrijk der Nederlanden laten worden. Aruba moest een 'Status Aparte' krijgen (Van der Kuyp en Fingal 1975: 74; I.S.S.-rapport 1978:11).

Ofschoon Nederland zich aanvankelijk bereid verklaarde Aruba als gesprekspartner bij de onderhandelingen omtrent de verdere dekolonisatie van de Nederlandse Antillen te accepteren, keerde het spoedig terug op het standpunt van de éénheid en ondeelbaarheid van de 'Antillen van zes'. De PPA hield bovendien als meerderheidspartij vast aan het federatieve standpunt en participeerde nog altijd in de landsregering. Nederland maakte volgens Van der Kuyp en Fingal (1975:82) dankbaar gebruik van de tegenstelling tussen MEP en PPA.

Betico Croes reageerde op de Nederlandse afwijzing door niet langer deel te nemen aan de Koninkrijksbesprekingen. Uit protest organiseerde hij vlak voor een bijeenkomst van de 'Koninkrijkscommissie' op Aruba een manifestatie in Oranjestad op 18 maart 1973. De opkomst van 6.000 à 8.000 mensen, bracht een Nederlands commissielid tot de suggestie om de afscheiding te realiseren door middel van het zelfbeschikkingsrecht (Van der Kuyp en Fingal 1975: 85–6; Daal en Schouten 1988:151).

De Status Aparte binnen het koninkrijk (MEP) en de federatie binnen de Antillen van Zes (PPA), vormden de inzet van de statenverkiezingen van

augustus 1973. Met ruim 60% van de uitgebrachte stemmen werd de MEP de absolute winnaar. De AVP verloor alle zetels aan haar 'splinterpartij'. De PPA veroverde slechts drie van de acht Statenzetels en erkende het MEP-standpunt als de wil van het volk.

Dankzij deze overwinning kon de MEP reeds twee jaar na haar oprichting meeregeren op landsnivo en korte tijd leek het erop dat de roep om afscheiding verslapte. In het regeringakkoord van de coalitie van NVP, Frente Obrero y Liberacion 30 di mei (beiden Curaçao) en MEP werd niet gerept over de soloplannen van Aruba (I.S.S.-rapport 1978:13). Wel loodste de MEP enkele moties met betrekking tot het zelfbeschikkingsrecht van de eilanden door de Staten. Eind 1975 scheurde de coalitie en verdween de MEP uit de landsregering. Zij werd vervangen door twee opponenten uit de PPA en een NVP-minister. Het gerucht ging dat Nederland had aangedrongen op de regeringscrisis en het buitenspel zetten van de MEP om zo het opkomend Arubaanse separatisme te beteugelen.

Mocht Nederland deze opzet hebben gehad, dan kan deze als mislukt worden beschouwd, omdat de MEP en de Status Aparte-beweging nadien enkel aan kracht wonnen. In april 1975 veroverde de MEP met grote overmacht dertien van de 21 eilandsraadszetels en nadat Den Haag opnieuw weigerde om Aruba als gesprekspartner èn derde Koninkrijkspartner te accepteren, raakten de verhoudingen tussen de meerderheid van de Arubaanse eilandsraad, de landsregering (met de PPA) en Nederland in een patstelling.

Croes trachtte deze te doorbreken door te dreigen met het uitroepen van éénzijdige onafhankelijkheid per 1981. Om zijn woorden kracht bij te zetten organiseerde hij op 25 maart 1977 een referendum waardoor de Arubanen zich konden uitspreken over hun staatkundige toekomst. Ondanks een onnauwkeurige vraagstelling, een relatief lage opkomst van ongeveer 80% en een groot percentage ongeldige stemmen van ongeveer 10%, kon men uit de uitslag opmaken dat 57% van de stemgerechtigde Arubanen achter de MEP-plannen stond (I.S.S.-rapport 1978:13, 27–8).

Na het omstreden referendum-succes van de MEP stagneerde de groei van de partij bij de Statenverkiezingen van juni 1977. De afsplitsing van Ranchopoliticus Watty Vos en twee allochtone politici, Richardson en Gomez, kostte de MEP waarschijnlijk de 3.800 stemmen die de RUBA behaalde (I.S.S.-rapport 1978:26). Bovendien werd de MEP met vijf zetels opnieuw uit de landsregering gehouden door de PPA, die drie zetels had behaald. Toch werd 1977 het jaar van de doorbraak. Deze volgde op de arrestatie van twee leiders van de Lago-vakbond wegens opruiing tegen de (PPA-)landsregering. De MEP reageerde met solidariteitsbetogingen. Er braken stakingen uit waardoor het eiland een week zonder stroom zat, schepen uit Curaçao werden niet gelost en

produkten van dat eiland werden massaal geboycot. De auto van PPA-Statenlid Trinidad (later MEP) werd beschoten etcetera. Toen de landsregering politieversterkingen uit Curaçao, die in gevechtstenue met inzet van traangas de orde moesten herstellen zond, werd dit opgevat als de grootst mogelijke provocatie en als bewijs van arrogantie van de landsregering. Het lot van de 'Antillen van zes' – en de PPA – was bezegeld (I.S.S.-rapport 1978:14; Verheij en Van Westerloo 1978).

In september zond de eilandsraad opnieuw een afvaardiging van politici, werkgevers en werknemers naar Den Haag om voor 'de Arubaanse zaak' te pleiten. Mogelijk omdat een gewapend conflict niet langer ondenkbaar was en Nederland zich geen nieuwe gebeurtenis in de trant van 30 mei 1969 kon permitteren, kreeg de september-delegatie van Nederland haar zin. 'De pogingen om de Antillen van Zes bijeen te houden waren op dat moment mislukt', stelde een naaste medewerker van Croes.

Na deze doorbraak werd het eerste onafhankelijke onderzoek naar de levensvatbaarheid van een gescheiden dekolonisatie van Aruba en de rest van de Antillen uitgevoerd door medewerkers van het Institute of Social Studies. Dit team kwam tot de bevinding dat Aruba's zelfstandigheidsstreven tenminste 'begrijpelijk' was en dat een gescheiden dekolonisatie niet onmogelijk was. De Arubaanse economie was niet kwetsbaarder dan die van de Antillen als geheel, hoewel Aruba en Curaçao wel concurrenten waren in de offshore, de handel en het toerisme. Binnen het Caraïbisch gebied bestonden meer kleine staatjes, waardoor, als het gebrek aan kaderpersoneel werd opgelost, het eiland wel in staat zou zijn tot zelfbestuur. Ook constateerde men dat de roep om volledige onafhankelijkheid slechts een middel was om te worden gehoord. Liever dan onafhankelijk van Nederland te worden, wilde men loskomen van Curaçao, (I.S.S.-rapport 1978:75–8).

1.2. Politiek op Aruba 1978–1983

Na het succes van de september-delegatie kon op Aruba een begin gemaakt worden met de voorbereiding van de afscheiding van 'Curaçao'. De strijd om de Status Aparte bepaalde de opstelling van de MEP in de Staten en deelname in regeringscoalities met de MAN, onder leiding van Don Martina (1979–1984), en de PNP (de voormalige NVP) van Maria Liberia-Peters (1984–1986). Het kwam bepaald niet tot een stabiele samenwerking tussen de MEP en de Curaçaose regeringspartijen.

Op Aruba vond wel een zekere stabilisatie van de politieke verhoudingen plaats. Tot 1985 bleef de MEP de meerderheidspartij, die bij de verkiezingen steeds 18.000 tot 20.000 stemmen behaalde. Het verval van de PPA versnelde na de omstreden deelname aan de landsregering in 1977 en later in 1982.

Nadien verloor de partij ongeveer de helft van haar stemmen en zetels. Na 1979 ontwikkelde de AVP zich tot de voornaamste oppositiepartij. Onder leiding van Henny Eman, zoon van 'Shon A' en kleinzoon van de oude Separacion-leider, behaalde de AVP in 1983 vijf zetels in de eilandsraad. Dat jaar ging ook de RUBA op in de AVP. Stemgerechtigden die bevreesd raakten voor de nationalistische retoriek van de MEP sloten zich aan bij de AVP. Vooral in Oranjestad, maar ook in San Nicolaas verkreeg de AVP zodoende veel aanhang.

De grootste verkiezingsoverwinning van de MEP vond plaats bij de eilandsraadverkiezingen van 25 april 1983, enkele maanden na de beslissende tweede RTC. Een schietpartij het weekend voor de verkiezingen besliste de verkiezingsstrijd. In een moment van paniek liet een Curaçaose politieagent zijn dienstpistool afgaan tijdens een (illegale) verkiezingsoptocht van de MEP. De kogel trof Betico Croes in de buik. Na enkele dagen verpleging op Aruba werd de zwaar gewonde Croes naar Miami overgevlogen. Tot aan zijn dood bleef Croes hinder ondervinden van zijn verwondingen. Ofschoon Croes en de MEP sindsdien consequent spraken over een aanslag op zijn leven is deze bewering nooit bewezen. Noch de opmars van Henny Eman's AVP, noch de PPA, noch de nieuwe Partido Democratico Arubano (PDA) waren bestand tegen het effect van de schietpartij. De AVP verloor bijna 2.000 stemmen, de PPA bleef opnieuw op drie zetels steken en de PDA haalde de kiesdrempel niet. De MEP behaalde ruim 20.000 stemmen en zodoende dertien zetels in de eilandsraad.

1.3. De onderhandelingen 1978–1983

Na het succes van de september-delegatie in 1977 richtte de aandacht zich op de onderhandelingen rond de verdere dekolonisatie van Aruba. Het eerste belangrijke feit was het ondertekenen van het Protokol van Willemstad op 19 en 20 april 1978. Hiermee werd Aruba formeel erkend als gesprekspartner los van de Antillen. Tevens werd de vorming van een Koninkrijkswerkgroep, de Commissie Biesheuvel, aangekondigd. Deze moest een inventaris maken van mogelijke samenwerkingsvormen tussen Aruba, de Nederlandse Antillen en Nederland. Enkele maanden later werd het zelfbeschikkingsrecht van Aruba erkend (Wilms 1985:17–21).

Anders dan de aanvankelijke voortvarendheid zou doen vermoeden, stagneerde het werk van de Koninkrijkswerkgroep en liep de eerste Ronde Tafel Conferentie van februari 1981 op een mislukking uit. De reden was dat men werkte binnen de regels van het bestaande Statuut en de gedachte dat Aruba deel bleef uitmaken van de Antillen van Zes. Zelfs kwamen er geen afspraken over een voorlopig samengaan van een autonomer Aruba en de overige eilanden tot stand (Wilms 1985:21–39; Daal en Schouten 1988:154–5). Korte tijd later – in september 1981 – ontstond er opnieuw een breuk in de regeringscoa-

litie tussen de MEP en de Curaçaose MAN, nadat Aruba de rechten op eventuele olievondsten rond het eiland had opgeëist. Het kabinet-Martina regeerde door zonder Arubaanse deelname (Daal en Schouten 1988:155). Opnieuw raakte de Arubaanse kwestie in een patstelling.

Pas tijdens de Koninkrijkstop van maart 1982 staakte Nederland de pogingen om Aruba en de vijf eilanden bij elkaar te houden. Eindelijk liet het voormalige moederland de 'eenheid en ondeelbaarheid' van de Antillen los. De povere resultaten van de eerste RTC werden van tafel geveegd en de Gemengde Commissie Toekomst Nederlandse Antillen, opnieuw onder voorzitterschap van Biesheuvel, werd opgericht (Wilms 1985:42). Deze moest de gevolgen van de Arubaanse onafhankelijkheid voor de verschillende delen van het Koninkrijk in kaart brengen (Daal en Schouten 1988:155).

Na de statenverkiezingen van juni 1982 trad de MEP niet toe tot het derde kabinet van Don Martina (MAN). Wel leverden de oppositionele AVP en de PPA beiden ministers. De overeenstemming over de afscheiding van Aruba uit de Antillen bleek uit de regeringsverklaring van het nieuwe kabinet (Daal en Schouten 1988:155). In het zogenoemde 'protocol van Mito', genoemd naar de initiatiefnemer AVP-minister A.G. 'Mito' Croes, onderschreven de partijen dat Aruba onder geen beding tot de onafhankelijkheid mocht worden gedwongen. Hiermee was de politieke voorwaarde voor de Status Aparte geraliseerd. Toch trad de AVP uit de regering. Na de verkiezingswinst van de MEP die volgde op het schietincident in 1983 trok de AVP zich terug. De PPA bleef zitten, waardoor de kleine partij opnieuw de woede van een groot deel van het Arubaanse electoraat over zich afriep.

In de Gemengde Commissie zette Nederland de toon door te kennen te geven de afscheiding van Aruba van de Antillen te zien als overgangsfase naar de volledige onafhankelijkheid, dit terwijl Aruba liever deel van het koninkrijk bleef uitmaken. De 'Antillen van Vijf' gaven te kennen de losmaking van Aruba niet te zullen dwarsbomen. Het tweede belangrijke gespreksonderwerp betrof de samenwerking tussen Aruba en de Antillen in de overgangsfase. Opnieuw kwam men niet tot overeenstemming over de machtsverdeling tussen Aruba en de Antillen in de overkoepelende organen van de 'Unie Nederlandse Antillen en Aruba' (Wilms 1985:50–64). In het eindadvies beval de Commissie onafhankelijkheid als einddoel af, tenzij 'Aruba ... zou deelnemen aan een duurzaam samenwerkingsverband met de Nederlandse Antillen in het kader van de Unie' (Rapport 1982:72).

Tussen 7 en 13 maart 1983 moesten er daarom spijkers met koppen worden geslagen. Tijdens de Tweede Ronde Tafel Conferentie in Den Haag diende het programma van de losmaking van Aruba van de Antillen te worden vastgesteld. Omdat het onmogelijk is om hier alle knelpunten uitgebreid te bespreken, volstaan we met een overzicht van de belangrijkste geschilpunten en belangen-

tegenstellingen tussen de verschillende deelnemers.

- Tussen de overige Antilliaanse eilanden en Nederland bestond een zekere spanning omdat de vijf eilanden vreesden dat afscheiding en uittreding van Aruba door Nederland gebruikt zou worden om ook de rest van de Antillen uit het Koninkrijk te zetten. Aan het begin van de conferentie gaven de vijf eilanden te kennen dat de toekomstige relaties tussen Aruba en de rest van het Koninkrijk geen invloed mochten hebben op hun toekomstige relaties met Nederland.
- Tussen de MEP-leden en de andere leden van de Arubaanse delegatie bestonden meningsverschillen over de toekomstige samenwerkingsverbanden, met name over de bevoegdheden en personele samenstelling van de overkoepelende 'Unie-organen'.
- Binnen het Arubaanse kamp kwam het tot een splitsing tussen de MEP enerzijds en de AVP en PPA anderzijds. Het meningsverschil betrof het recht van Aruba om zelfstandig een datum van losmaking van de Antillen te bepalen en over andere opties dan de Status Aparte. De MEP wilde in geval van nood zelf de datum bepalen en wenste slechts over de Status Aparte te onderhandelen. De AVP en de PPA wilden andere mogelijkheden openhouden en de afscheidingsdatum in overleg met de andere partners vaststellen.
- Tenslotte wenste Nederland uitdrukkelijk vast te houden aan de koppeling van de realisatie van een Status Aparte binnen het Koninkrijk en de definitieve onafhankelijkheid van Aruba.

Om uit deze patstelling te geraken namen de Nederlandse minister-president Lubbers, en diens minister van Antilliaanse zaken De Koning, de teugels strak in handen. Aan het einde van het overleg hadden de deelnemers een lijst van 31 punten opgesteld, die deels tegenstrijdig waren en deels verwezen naar een nadere uitwerking van probleemaspecten. Nadrukkelijk stelde Nederland dat deze lijst in zijn geheel door alle partners geaccepteerd of verworpen moest worden. Werd het verworpen, dan zou het staatkundige emancipatieproces in een uitzichtloze impasse geraken, waarbij overleg de eerste jaren of decennia geen oplossing zou bieden. Ongetwijfeld droeg deze pressie ertoe bij dat iedereen akkoord ging met 'de besluitenlijst', zoals ze in de dagelijkse omgang wordt genoemd.

Voor wat betreft Aruba waren de RTC-resultaten als volgt. Er zou gedurende tien jaar een Status Aparte komen (besluit 4), die zou ingaan op 1 januari 1986 (besluit 5). Daarna zou het eiland definitief kiezen voor de onafhankelijkheid, dus ingaande 1996 (besluit 1). In besluit 2 sloop echter een onduidelijkheid die door verschillende partijen anders geïnterpreteerd werd omdat daarin een ontsnappingsclausule leesbaar was. Hier was sprake van een toet-

sing van de wens van het Arubaanse volk voordat de onafhankelijkheid van kracht zou worden. Herhaaldelijk gaven Nederlandse politici te kennen 1996 wel degelijk te beschouwen als de datum van Arubaanse uittreding uit het koninkrijk (besluit 1), terwijl Arubanen juist terugkwamen op de toetsingsclausule.

Feitelijk bleef het onduidelijk hoeveel bewoners van Aruba de prijs van de onafhankelijkheid wilde betalen voor het verkrijgen van de Status Aparte. Het was typerend voor de politieke verhoudingen dat de oppositiepartijen bij terugkomst op Aruba stelden dat de MEP Aruba uit het Koninkrijk had laten zetten, terwijl de MEP benadrukte dat de strijd om de Status Aparte eindelijk was gewonnen. Aruba zou spoedig van het Curaçaose juk bevrijd zijn. Wel was het iedereen duidelijk dat vooral Nederland zijn zin had gekregen omdat de Status Aparte aan de onafhankelijkheid was gekoppeld. Nederland maakte – in onze ogen – gebruik van het feit dat de MEP vanwege de naderende verkiezingen gedwongen was met een Status Aparte thuis te komen.

2. Toerisme, ontwikkelingshulp en overheid

In de jaren 60 was het met de Arubaanse economie bergafwaarts blijven gaan, met name als gevolg van verdergaande inkrimpingen in de olie-industrie. Werkte in 1961 nog 29,5% van de beroepsbevolking voor de Lago, in 1972 was dat nog slechts 9,4%, zonder dat daar een evenredige groei van een andere bedrijfstak tegenover stond (Encyclopedie N.A. 1985:78). Diversificatie van de economie door het aantrekken van middelgrote en kleine bedrijven kwam in de jaren 70 nauwelijks van de grond. Exportindustrieën werden aangetrokken door de faciliteitenwetgeving (vrije zônes, tijdelijke belastingvrijdom), maar de meesten vertrokken toen na tien jaar het einde van de 'tax-holiday' in zicht kwam (Verton 1986:189).

Ondanks de druk op de arbeidsmarkt, bleef het reële inkomen per hoofd van de bevolking in de jaren 70 en 80 redelijk op peil. Dit was vooral te danken aan de verhoogde afdracht van winstbelasting door de Lago, de uitbouw van het toerisme en de ontwikkelingshulp. De overheid kon dankzij deze inkomsten uitgroeien tot één van de grootste werkgevers op het eiland.

In 1960 was de werkloosheid op Aruba 20%; tussen 1972 en 1981 daalde dit van 17,3% naar 9,4% (Encyclopedie N.A. 1985:78). In de jaren 80 steeg dit percentage ondanks tijdelijke werkgelegenheid bij Lago en inspanningen om het toerisme verder uit te bouwen. Het doordringen van de economische recessie die in de jaren 70 Europa trof en daarna het Caraïbisch gebied bereikte, de afslanking bij de Lago en uiteindelijk de sluiting van de onderneming in 1985 waren hier debet aan.

In de jaren 50 was het toerisme dankzij de inspanningen van de overheid op gang gekomen en in de jaren 70 gelukte het om deze economische tak uit te bouwen tot de tweede pijler van de Arubaanse economie. Het cruise-toerisme ging in de tweede helft van de jaren 70 echter sterk achteruit. Wegens de stijging van de energiekosten beperkten de toeristenschepen zich meer tot de noordelijke routes in het Caraïbisch gebied. Daartegenover stond wel een enorme groei van het verblijfstoerisme. Het eerste grote luxe-hotel op Aruba werd in 1957 geopend. In de jaren 1964–1970 kwamen daar vijf eerste-klas hotels bij, maar vooral na 1975 nam het toerisme een geweldige vlucht. In de periode 1975–1985 kwamen er acht grote hotels bij. Het aantal hotelkamers verdubbelde tussen 1972 en 1980, evenals het aantal toeristen uit de Verenigde Staten, Aruba's meest trouwe bezoekers. Ook vervijfvoudigde het aantal toeristen uit Venezuela in de periode 1972–1982 (Tourism 1987). Het doel van deze toeristen was niet alleen recreatie en vakantie, maar vooral het doen van inkopen. Vanaf 1983 deden de slechte economische situatie in Venezuela en de devaluaties van de bolivar dit kooptoerisme de das om.

Al heeft de ontwikkeling van het toerisme Aruba's economische basis verbreed, toch heeft deze sector ook nadelige kanten. Ten eerste liggen de lonen in het toerisme aanmerkelijk lager dan in de olie-industrie en wordt er veel gewerkt met tijdelijke contracten, zodat werknemers vaak onzeker zijn over de continuïteit van hun arbeidsplaats. Op de tweede plaats waren de opbrengsten uit het toerisme voor de overheid niet evenredig met de groei van het aantal toeristen. De belangrijkste oorzaak hiervan is het feit dat nieuwe hotels vrijwel allen in buitenlandse handen zijn en steeds tien jaar vrijstelling van belastingen kregen. Zo vloeiden winsten steeds weer weg naar het buitenland. Op de derde plaats daalden de deviezeninkomsten uit deze sector. De voornamelijk Amerikaanse toeristen gingen minder geld uitgeven. Dit is toe te schrijven aan twee andere ontwikkelingen. Weliswaar kwamen er meer toeristen naar Aruba, maar dit waren niet de 'affluent free-spenders of the 1960s' (Kalm 1975:56), doch meer modale Amerikanen met een krappere beurs en een minder luxueus consumptiepatroon. Daarnaast kwamen er steeds meer 'chartertoeristen' naar Aruba, die in de Verenigde Staten een 'all-in'-vakantie besproken hadden. Charter-maatschappijen lukten het om lagere tarieven te bedingen, waardoor de winstmarges en deviezen-inkomsten onder druk kwamen te staan.

De werkgelegenheid in de hotels en casino's en de uitstralingseffecten op de handel, horeca en bouwnijverheid, maakten het toerisme zo belangrijk voor Aruba's economie. Wat belastinginkomsten betreft, bood het toerisme geen volwaardige vervanging van de olie-industrie. De sluiting van de Lago zou dit onomstotelijk aantonen.

In de jaren 70 constateerden Nederland en de Nederlandse Antillen dat, ondanks jarenlange ontwikkelingshulp, de doelstellingen daarvan niet waren bereikt. De verzelfstandiging en verbreding van de Antilliaanse economie was nauwelijks van de grond gekomen. Feitelijk was de afhankelijkheid van de hulpgelden zelfs toegenomen. De ontwikkeling van het toerisme lukte op Aruba en St. Maarten, maar niet op Curaçao. Wat men aan ruim 25 jaar ontwikkelingshulp over had gehouden waren volkswoningwijken, een behoorlijke infrastructuur en enige (vaak kortstondige) werkgelegenheid. De particuliere sector kwam niet tot ontwikkeling en de werkloosheid bleef te hoog (Verton 1986:189).

In de jaren 80 veranderde Nederland de wijze van hulpverschaffing aan de Antillen. Projecthulp werd vervangen door programmahulp, waarbij de aandacht verschoof van losse projecten naar series van projecten binnen vastgestelde sectoren waarvoor algemene doelstellingen waren geformuleerd (Verton 1986:190). Aan de besteding van de gelden is echter weinig veranderd; het meeste geld werd besteed aan infrastructurele werken en de volkswoningbouw. Op Aruba werden in de jaren 1980–1984 onder andere bij het busbedrijf, de telefoondienst en het water- en energiebedrijf projecten uitgevoerd en werd er – net als op Curaçao – een containerhaven gebouwd. Ook de nieuwe aanpak leverde te weinig resultaat op. Gebrek aan afstemming tussen de eilandelijke, landelijke en koninkrijksoverheden, een tekort aan lokale deskundigheid, slecht beheer van de hulpgelden en de patronage-politiek waren de hoofd-oorzaken van het falen van de ontwikkelingshulp (De Haan 1978:11; Verton 1985, 1986).

Een neveneffect van de ontwikkelingshulp was de stijging van de werkgelegenheid in de ambtenarij. Dankzij de vergroting van de inkomsten (uit ontwikkelingsgelden, winstbelasting van de Lago, en loon- en inkomstenbelasting) ontwikkelde de overheid zich tot één van de grootste werkgevers op het eiland. Vooral het aantal lagere ambtenaren groeide, waardoor het overheidsapparaat slechts logger en inefficiënter werd. Het weinig efficiënte resultaat van de vele 'politieke benoemingen' is een publiek geheim. Iedereen weet dat de uitbreiding slechts een (improduktieve) manier was om stemmen te trekken en werkloosheid te verbergen. Ondanks de toegenomen loonkosten op de eilandsbegroting werd het chronische tekort aan geschoold kader op de hogere posten niet opgelost.

3. Het einde van het olietijdperk

Het automatiseringsproces dat in de jaren 50 bij de Lago aanving, was niet slechts een tussentijdse modernisering, maar het begin van een ontwikkeling die pas stopte toen de Lago op 31 maart 1985 de poorten sloot.

Zoals we reeds zagen begon in de jaren 50 de terugloop van het personeelsbestand bij de Lago. De dalende lijn werd doorgezet tot in 1983, toen er geen 8.262 werknemers zoals in 1948, maar nog slechts een kleine duizend mensen bij de Lago werkten en daarnaast nog eens 560 bij de 'contractors' (Augustin 1985:6, 47). Tot in de jaren 80 bleef de Lago automatiseren. Aan het begin van de jaren 70 werd een nieuwe haven aangelegd waar grotere tankers konden aanmeren en waarvan men het laden en lossen geheel met camera's kon controleren. In de jaren 1971–1974 werd een grote ontzwavelingsinstallatie gebouwd, waardoor Lago zwavelvrije benzine kon produceren voor de Amerikaanse markt. Nieuwe milieuwetten in dat land hadden dat verplicht gesteld (Kalm 1975:62). In deze jaren steeg de werkgelegenheid zelfs. Vooral de contractors van de Lago konden extra arbeidskrachten aantrekken.

Ondanks vaak kostbare investeringen kwam de Lago na de oliecrisis in 1978 in de problemen. Er moest een andere oplossing dan automatisering of afslanking worden gevonden om het bedrijf te redden. Onderhandelingen tussen olieleverancier Venezuela (de P.D.V.S.A., een staatsbedrijf) en Exxon leidden tot de afspraak om gedurende een aantal jaren olie te leveren tegen een zogenaamde 'preferentiële prijs', die enkele dollars per vat onder de prijs van de wereldmarkt lag. Verliezen konden zo uitgesteld worden en met het uitgespaarde geld moest de Lago het bedrijf gezond maken. Het feit dat Lago steeds kortlopende leveringscontracten van 1 tot 3 jaar kreeg, weerhield Exxon van al te grote investeringen. Het resultaat was dan ook dat Lago na het wegebben van de oliecrisis niet modern genoeg bleek.

Door deze bedrijfsvoering en de ongunstige ontwikkelingen op de wereldmarkt maakte Lago met moeite winst. Nog in 1983 vond een grote afslanking plaats. Ruim 300 arbeiders raakten hun baan kwijt en kwamen met een lay-off premie op straat te staan. Bij de toeleveringsbedrijven verloren in 1982 en 1983 nog eens 82 mensen hun werk (Augustin 1985:7, 47).

Begin 1984 kwam de geruchtenstroom op gang dat het er slecht uitzag voor de Antilliaanse olie-industrie. Reden was de afhankelijkheid van de raffinaderijen op Curaçao en Aruba van de preferentiële prijs van de ruwe olie en het vermoeden dat Venezuela niet langer op deze voorwaarden leveranties wilde doen. Als trouw lid van de OPEC wilde ook Venezuela de wereldproduktie van olieprodukten afremmen om zo de prijzen op peil te houden. Voor de Antillen kon dit beleid weleens fataal blijken. Tot medio 1984 werden echter in Willemstad, in Den Haag en ook op Aruba geruchten over een eventuele sluiting van de raffinaderijen op Curaçao en Aruba te weinig serieus genomen (Amigoe 12-12-1984).

Rond juli-augustus 1984 vingen de besprekingen tussen Exxon en de P.D.V.S.A aan. Het overleg betrof een drietal punten en problemen, waarvan er twee opgelost konden worden. Zowel over de looptijd van het volgende leve-

ringscontract als over de hoeveelheid ruwe olie die naar Aruba verscheept zou worden kon men het eens worden. Venezuela zou gedurende tenminste drie jaar dagelijks 180.000 tot 200.000 barrels ruwe olie leveren. Omtrent het derde punt bleek geen schikking mogelijk. De P.D.V.S.A. wilde, zoals reeds werd gevreesd, de preferentieprijs niet handhaven. Voor de Exxon betekende dit dat men in 1984 40 tot 50 miljoen dollar verlies zou leiden en dat voor 1985 een verlies van 70 à 100 miljoen dollar werd verwacht.

Op 31 oktober 1984 stond het in de kranten. Die ochtend had de Exxon in New York besloten om per 31 maart 1985 de Lago te sluiten en de laatste 900 personeelsleden te ontslaan. Al per december zou met de raffinage gestopt worden. Onderhandelingen tussen de Lago en Venezuela en bemiddelingen door Betico Croes in Venezuela konden niets aan Exxon's besluit veranderen en na enkele weken van ongeloof en paniek kon iedereen zich op gaan maken voor de afwikkeling van zaken. Na zestig jaar kwam er een einde aan de industrie die Aruba rijk had gemaakt. Inmiddels slaagde minister-president Liberia-Peters er wel in om de Curaçaose raffinaderij open te houden.

Uiteraard gingen er op Aruba talloze geruchten over de redenen van de sluiting van de Lago. Eén van die geruchten was dat de Lago voor drie maanden gesloten zou worden, in de hoop dat in die tijd het MEP-bestuurscollege ten val zou komen en de Status Aparte uit-, of nog liever afgesteld zou worden. Aangezien dergelijke geruchten moeilijk zijn te controleren, volstaan wij met de constatering dat Venezuela om een veelheid van economische en politieke redenen niet langer ruwe olie wilde leveren tegen preferentiële prijzen en dat Exxon niet bereid was om verlies te leiden op de Arubaanse vestiging. Dit betekende het einde van het Lago-tijdperk.

De gevolgen van de geleidelijke teloorgang van de olie-industrie waren in de voorafgaande jaren niet gering geweest. De werkloosheid in deze sector steeg en moest elders worden opgevangen. Bovendien namen de inkomsten van de overheid uit de loon- en winstbelastingen af. Toch was de sluiting voor de overheid een enorme klap. Het resulteerde in een halvering van de inkomsten van het eilandsbestuur (Amigoe 31-10-1984).

Voor wat het ontslag van de resterende 900 personeelsleden betreft, hanteerde de Lago, net als bij voorgaande ontslagprocedures, een 'lay-off regeling'. De personeelsleden werden ontslagen per 31 maart 1985 en kregen een éénmalige toelage uitgekeerd. Arbeiders die al langer bij de Lago werkten werd soms een bedrag van twee jaar salaris uitgekeerd. Op de dag van de sluiting kwam zodoende 10 à 12 miljoen dollar in circulatie. De banken en een groot aantal winkels bleven het weekeinde open. De klap was het grootst voor de ruim 500 mensen die bij de toeleveringsbedrijven werkten (Augustin 1985:47). Zij kwamen zonder lay-off premie op straat te staan.

Naast de lay-off regeling probeerde de Lago zijn werknemers te helpen met het zoeken naar ander werk in de olie-industrie. Vooral in Nederland (Pernis) en Saoedi-Arabië probeerde men hooggeschoolde ex-werknemers aan de slag te helpen. Afgezien van de lay-off premie kregen deze mensen een ticket waarvan men gebruik kon maken bij het zoeken naar werk. Velen gebruikten hun ticket om in Nederland te kijken of men zich daar zou willen vestigen.

Met de opheffing van de Lago ging de concessie over in de handen van de Exxon Corporation. In 1996 zou het bedrijf dit gebied weer over moeten dragen aan de overheid, waarbij het zoveel mogelijk in de oude staat van 1924 teruggebracht moest zijn. De raffinaderij moest men afbreken, evenals de kantoorgebouwen en de opslagtanks. Tevens moest er een oplossing komen voor het milieuprobleem. Hierbij bestonden twee grote problemen. Allereerst dat van de vervuiling van het natuurgebied Grapefield, waar de Lago jarenlang de meest smerige restprodukten van het raffinageproces had gedumpt. Het tweede probleem betrof de bodemvervuiling op het bedrijfsterrein, veroorzaakt doordat olie uit de lekkende tanks was gelopen. Na de opheffing van de Lago nam Exxon de schoonmaak van het terrein ter hand, maar niettemin ontstond er een conflict over de vergoeding voor de resterende milieuschade (Volkskrant 13-1-1989).

De sluiting van de Lago resulteerde er in dat Aruba zich bewust werd van de kwetsbaarheid van de eilandseconomie. De afhankelijkheid van de olie-industrie bleek toen door verlies van directe en indirecte werkgelegenheid 2.000 mensen werkloos werden, San Nicolas zijn bestaansrecht welhaast verloor en de overheid de helft van zijn inkomsten kwijtraakte.

Het besef drong door dat het toerisme nu de enige pijler van de eilandseconomie was, dat ontwikkelingsgelden niet hadden bijgedragen aan de economische verzelfstandiging van het eiland, en dat het buitensporig uitgegroeide ambtenarenapparaat improduktief was en gesaneerd moest worden. Het mislukken van de chemische industrie in de jaren 60 was niet vergeten en evenmin het geringe succes van de importvervangende industrieën. De offshore-activiteit, die vooral op Curaçao tot ontwikkeling was gekomen, was op z'n retour omdat de Verenigde Staten hun belastingwetten aan het herzien waren. Tot slot bleven de activiteiten in de nieuwe containerhaven achter bij de verwachtingen.

Het zal niemand verbazen dat op het eiland paniek uitbrak en dat grote twijfel ontstond over de mogelijkheden van de wederopbouw van de economie. Van verschillende kanten kwam de roep tot uitstel van de Status Aparte, terwijl zij die vasthielden aan de ingangsdatum van 1 januari 1986 niet konden ontkennen dat de Status Aparte een soberder vorm zou krijgen dan menigeen had verwacht. De schrik van velen was ook te merken aan de snel opkomende emi-

gratiegolf. Al in 1984 sprak Betico Croes bij wijze van dreigement aan het adres van Nederland van een emigratie naar dat land van zo'n 9.000 Arubanen indien er niet spoedig een reddingsplan werd opgesteld en uitgevoerd.

Van tenminste twee kanten kwam al snel onderzoek op gang dat moest dienen om de wederopbouw te stimuleren. Op de eerste plaats was dat een onderzoek verricht door de omstreden Nederlandse project-ontwikkelaar en 'investerings-expert' Leon Melchior, die eerst van Nederland en later van Aruba één miljoen dollar kreeg om de ontwikkelingskansen van Aruba te bekijken. Een bedrag dat weggegooid geld bleek te zijn, aangezien er in Melchior's rapport geen enkele zinvolle bijdrage of concrete investeerder voorkwam (Volkskrant 29-1-1986).

Het tweede initiatief was het inschakelen van het Internationale Monetaire Fonds 'om een rapport op te stellen in verband met mogelijke bezuinigingen, de ombuiging van het financieel-economisch beleid en de Nederlandse begrotingshulp' (Amigoe 4-4-1985). Al in juni 1985 kwamen de IMF-experts met hun herstelplan. Zij stelden voor de belastingen en invoerrechten te verhogen, overtollige ambtenaren te ontslaan en de resterende ambtenaren flink in salaris te korten. Ook moest er een solidariteitsbelasting worden geheven om het economisch herstel te financieren. Al met al zouden de IMF-adviezen voor de Arubaanse bevolking een verlaging van de levensstandaard van 30% inhouden (Amigoe 17-6-1985).

De Arubaanse overheid richtte zich, na de sluiting van de raffinaderij, in de eerste plaats op de uitbreiding van de laatste economische pijler, het toerisme. Zowel in Oranjestad als aan de Palm en Eagle Beach werden nieuwe hotelprojecten geïnitieerd. Sinds 1985 is onder de opeenvolgende regeringen het aantal hotelbedden verveelvoudigd. In enkele jaren is de werkloosheid omgezet in een tekort aan arbeidsplaatsen in de bouw- en hotelsector, en raakte de economie oververhit. Om deze reden werd in 1988 de verdere uitbreiding van het aantal hotels een halt toegeroepen.

De mogelijkheid werd geopperd om olie op het continentale plat te winnen. In de jaren 50 hadden onderzoeken gewezen op mogelijke aanwezigheid van olie in de Antilliaanse territoriale wateren. Toch was ging men niet tot boringen over wegens een grensgeschil met Venezuela, waarbij de olie in het betwiste deel van het continentale plat zou liggen (NRC 18-10-1989). Nadat deze kwestie was geregeld volgde de teleurstelling. In de jaren 90 wezen proefboringen uit dat Aruba niet hoefde te rekenen op de aanwezigheid van (rendabele hoeveelheden) olie.

Op de derde plaats is de overheid druk doende geweest een nieuwe exploitant voor de Lago-raffinaderij te vinden. Zowel het bestuurscollege onder leiding van Betico Croes als de daaropvolgende kabinetten van Henny Eman en Nelson Oduber hebben getracht door de herintroduktie van de olie-industrie de

basis van de eilandseconomie te verbreden. Na de successen van de regering-Eman in de uitbouw van het toerisme kan het eerste kabinet-Oduber zich beroemen op het vinden van een nieuwe olie-exploitant. Het bedrijf Coastal Petroleum uit Houston (VS) ging met ingang van 1990 olie raffineren. Het bedrijf zou 400 tot 600 werknemers in dienst nemen, terwijl onderaannemers een tweemaal zo groot aantal personen werk ging verschaffen. De heropbouw van het oliecomplex bezorgde ongeveer 1.500 mensen werk. Coastal zou tenminste 20 jaar op het eiland blijven en de eerste 10 jaar van de gebruikelijke 'tax-holiday' genieten. Naast Coastal vestigde het overslagbedrijf Wickland Oil uit Sacramento (VS) zich op Aruba. Vooral voor het zwaar getroffen San Nicolas betekende de komst van Coastal een nieuwe impuls.

4. Bevolkingsverloop 1970–1985

In de periode 1970–1985 deden zich minder spectaculaire demografische verschuivingen op Aruba voor dan in de jaren 1950–1970. De bevolkingsgroei, die tot 1950 dankzij de immigratie zeer groot was, stabiliseerde zich vanaf 1960. Dit was te danken aan de daling van het geboortecijfer en het feit dat de migratiecijfers niet langer een vestigings- maar een vertrekoverschot te zien gaven.

Zoals in tabel 14 te zien is, bestaan er aanzienlijke verschillen tussen de cijfers van het Bureau Bevolking en die van de volkstellingen en de statistische jaarboeken die de Encyclopedie van de Nederlandse Antillen hanteert. Wij gebruiken de cijfers van de volkstellingen, omdat de bevolkingsregistratie sneller onjuistheden vertoont. Vaak laten mensen die het eiland verlaten zich niet uitschrijven, waardoor vertekeningen optreden.

Tabel 14.
Bevolkingsaantallen 1960–1981 (selectie)

Jaar	Bureau Bevolking	Encyclopedie
1960	58.743	53.199
1966	59.316	59.323
1971	60.810	-
1972	-	57.905
1975	60.733	-
1980	64.797	-
1981	64.050	60.312

Bron: Bureau Bevolking; Encyclopedie 1985:71–3.

Ondanks het tijdelijk herstel van de werkgelegenheid in de jaren 70 verlieten meer mensen Aruba, dan dat er zich nieuwe migranten vestigden. Tevens veranderde St. Maarten in de jaren 70 in een aantrekkingsgebied voor zowel de omringende buitenlandse eilanden, als voor de Benedenwindse Nederlandse Antillen. Dit was te danken aan de sterke groei van het toerisme op dit eiland.

Tabel 15.
Migratiecijfers 1970–1982 (selectie)

Jaar	Aantal vestigingen	Aantal vertrekken	Saldo
1970	1.934	1.958	- 24
1975	1.741	2.229	- 488
1978	1.778	2.258	- 480
1980	1.891	1.868	+ 29
1982	2.382	2.136	+ 246

Bron: Bureau Bevolking en Statistical Yearbook 1984; bewerking LA/LM.

Na 1980 veranderde het vertrekoverschot, mogelijk als gevolg van nieuwe werkgelegenheid bij de Lago en in de toeristische sector, weer in een vestigingsoverschot. Van de omvang van de emigratiegolf, die volgde op Exxon's beslissing de raffinaderij te sluiten, hebben we geen eensluidend beeld. Het Centraal Bureau voor de Statistiek registreerde vanaf oktober 1984 tot en met oktober 1985 4.368 uitschrijvingen. Schattingen van het totale aantal vertrekkenden varieerden van 5.000 tot 9.000. Aantrekkingsgebieden vormden voornamelijk Nederland en St. Maarten, maar ook vertrok men naar Curaçao, Costa Rica en Venezuela.

In de volgende pagina's gaan we in op de samenstelling van Aruba's bevolking aan het begin van de jaren 80. We bekijken de getalsverhouding tussen autochtonen en allochtonen van de eerste, tweede en derde generatie, wat met de bestaande gegevens een noodzakelijke, maar onbevredigende exercitie blijkt. Daarna bekijken we de spreiding van de bevolking over het eiland.

Als we de bevolking opdelen in drie generatiegroepen en opsplitsen naar nationaliteit, dan ziet de leeftijdsopbouw er als volgt uit:

Tabel 16.
Bevolkingsopbouw naar leeftijd en nationaliteit in 1981

Nationaliteit	0–19 jaar	20–49 jaar	50+	Totaal
Nederland	21.364	26.163	9.047	56.574
Suriname	19	20	12	51
Verenigde Staten	132	181	74	387
Venezuela/Colombia	285	447	211	943
Dominicaanse Republiek/Haïti	63	400	107	570
rest Caraïbisch gebied (Engels & Frans)	125	367	428	920
Portugal	77	82	40	199
China	24	56	36	116
Libanon	12	11	4	27
Overigen en onbekend	135	273	117	525
Totaal	22.236	28.000	10.076	60.312

Bron: Senso 1981 tabel 1.3; bewerking LA/LM.

Uit tabel 16 is af te lezen dat het percentage niet-Nederlanders op Aruba, dat in 1970 nog 7,9 bedroeg, was gedaald tot 6,2. De tabel geeft echter slechts de nationaliteiten weer en verschaft geen inzicht in de feitelijke verhouding tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Velen zijn immers genaturaliseerde Nederlanders en velen verkregen door geboorte op het eiland vóór 1949 het Nederlanderschap, al bezaten hun ouders dit niet. Interessant is in dit opzicht de Britse en Franse West-Indische groep van 50 jaar en ouder, de eerste generatie immigranten dus. Hiervan heeft een relatief groot deel zich blijkbaar nooit laten naturaliseren.

Andere gegevens zijn nodig om te komen tot een reëler beeld van de verhouding tussen wat we in dit boek autochtone en allochtone Arubanen noemen. Wanneer we de bevolking van Aruba bekijken naar plaats van geboorte krijgen we een ander plaatje. Het aantal niet op Aruba geborenen (11.155) vormt 18,5% van de bevolking. De 7.040 niet op de Nederlandse Antillen geboren inwoners bedraagt 11.6% van de bevolking. Niet-Arubaanse Antillianen (4.115) vormen daarvan 6,8%. Aldus geeft tabel 17 (overzicht naar geboorteplaats) een iets duidelijker beeld van de opbouw van de Arubaanse bevolking dan tabel 16 (indeling naar nationaliteit). Wel worden in de laatste

Tabel 17.
Bevolking van Aruba naar geboorte in 1981

Antillen:		
Aruba		49.157
Andere Nederlandse Antillen:		
Bonaire	695	
Curaçao	2.195	
Sint Maarten	693 }	4.115
Sint Eustatius	286	
Saba	246	
Subtotaal		53.272
Buitenland:		
Noord-Amerika		392
Zuid-Amerika (incl. Suriname: 551)		2.085
Caraïbisch gebied		2.505
Europa (incl. Nederland: 1.378)		1.701
Overig		357
Subtotaal		7.040

Bron: Senso 1981 tabel 2.3.1. en 2.3.2.; bewerking LA/LM.

tabel tweede en derde generatie allochtone Arubanen geplaatst in de klasse van op Aruba geborenen zodat het onderscheid tussen autochtonen en allochtonen nog steeds niet is af te lezen.

Over de geboorteplaats van de ouders van de Arubaanse bevolking verschaft de volkstelling van 1981 de volgende informatie. Van 61,7% van de mensen die tijdens deze volkstelling op Aruba woonden, waren beide ouders op het eiland zelf geboren. Van 13,9% was één ouder geboren op Aruba, en één ouder buiten Aruba. Van 24,2% van Aruba's inwoners waren beide ouders buiten Aruba geboren, en van 0,2% was de origine onbekend (Senso 1981 tabel 6.1).

Ook deze gegevens geven een vertekend beeld van de samenstelling van de bevolking. Omdat we inmiddels te maken hebben met een opgroeiende derde generatie immigranten kunnen we uit deze cijfers niet afleiden dat 61,7% van de bevolking tot de autochtone bevolking behoort. Er bestaat immers een groeiende groep jongeren wier ouders op Aruba geboren zijn, maar wier grootouders migrant waren. Deze groep is niet herkenbaar in de cijfers. We

kunnen daarom niet exact vaststellen hoe groot de autochtone en allochtone bevolkingssegmenten delen in de jaren 80 waren. Wel kunnen we aannemen dat het autochtone deel kleiner was dan bovengenoemde 61,7%. Schattingen van het I.S.S.-team, als zou in 1977/78 slechts 30 à 40% van de bevolking 'echt' Arubaan is, lijken ons te laag (I.S.S.-rapport 1978:2). Wij schatten dat 50 tot 60% van de bevolking als autochtoon aangemerkt kan worden.

Hoe de bevolking in 1981 over het eiland was verspreid kan worden afgelezen uit tabel 18.

Tabel 18.
Bevolking naar regio en geboorteplaats, 1981

Regio	Op N.A. geboren	Buiten N.A. geboren	Totaal
Noord/Tanki Leendert	7.151	566	7.717
Oranjestad	15.219	3.204	8.423
Santa Cruz/Paradera	12.170	557	12.727
San Nicolas/Savaneta	18.732	2.713	21.445
Totaal	53.272	7.040	60.312

Bron: Senso 1981 tabel 2.1.2 en 2.1.3; bewerking LA/LM.

Door de samentrekking van San Nicolas en Savaneta in één categorie lijkt San Nicolas nog steeds de grootste stad van het eiland, maar deze positie is feitelijk door Oranjestad overgenomen (zie ook VI.1). We zien dat ongeveer tweederde deel van de bevolking in de stedelijke regio's leeft en eenderde deel in de districten.

Tenslotte valt op dat er een verschuiving is opgetreden in de vestigingsplaats van niet-Antillianen. Woonden deze bevolkingsgroepen voorheen voor het overgrote deel in San Nicolas, inmiddels wonen er in Oranjestad absoluut en relatief meer niet-Antillianen dan in de plaats die nog altijd het stereotype van 'de buitenlanderstad' draagt. Men dient zich wel te realiseren, dat San Nicolas nog steeds de meeste nakomelingen van migranten uit de Lago-jaren telt. Ook in tabel 18 zijn personen van de tweede en derde generatie van immigrantenafkomst namelijk niet herkenbaar.

5. Naar de verkiezingen van 1985

De jaren 1984 en 1985 waren op Aruba bijzonder zorgelijk. Er kwam een einde aan de heerschappij van de MEP nadat de partij tijdens de eilandsraadverkiezingen van 1985 de meerderheid verloor. De verenigde oppositiepartijen wezen Betico Croes en zijn MEP na dertien jaar terug naar de oppositiebanken. Toch was het verlies van de MEP geen volslagen verrassing als we de ontwikkelingen in de Arubaanse politiek in de voorafgaande jaren bekijken.

Reeds in IX.1.2 zagen we dat in 1975 de eerste splinterpartij van de MEP ontstond. In dat jaar richtte MEP-er Watty Vos de RUBA op. Deze afsplitsing resulteerde in een versmalling van de etnische basis van de MEP doordat de RUBA veel stemmen uit west-Oranjestad en San Nicolas met zich meenam. Veelal werd de RUBA als de MEP voor donkere Arubanen aangeduid. De positie van de donkergekleurde politici en aanhangers binnen de MEP werd gaandeweg problematischer (zie ook: I.S.S.-rapport 1978:26).

Deze ontwikkeling zette door toen Henny Eman in 1979 zijn entree op de lijst van de AVP maakte. Hij leidde de opmars van de AVP in de eilandspolitiek. De AVP ontplooide zich als het belangrijkste alternatief voor zowel de autochtone als allochtone stemgerechtigden, die ontevreden waren over de MEP. Terwijl de AVP in 1977 nog slechts 1.209 stemmen verkreeg, steeg dit aantal in 1979 tot 6.063. Zoals gezegd kreeg de AVP vooral in Oranjestad en San Nicolas veel aanhang.

De eerste nieuwe partij die in de jaren 80 aan het politieke front verscheen was de 'Partido Democratio Arubano' onder leiding van dr. Leo Berlinsky, een arts met een Pools-joodse achtergrond. De PDA had de reputatie een partij voor jongere intellectuelen en Norteros te zijn. Dit wegens de woonplaats en de opleiding van Berlinsky en enkele anderen uit de PDA-top. Pas in 1985 zou de partij de kiesdrempel halen. Dit was het gevolg van de bijzondere aanloop naar de verkiezingen van 1983. Nadat Betico Croes gewond raakte behaalde de MEP de grootste verkiezingszege uit haar geschiedenis. Zelfs de opmars van de AVP viel stil en de AVP verloor 2.200 stemmen. De PDA kwam enkele honderden stemmen tekort voor een zetel. De MEP-zege bleek twee jaar later gebaseerd te zijn op een vertekening van haar werkelijke populariteit.

Voor wat betreft het bestuur van de MEP kan gesteld worden dat de 'Lucha' (strijd) voor de Status Aparte een steeds exclusiever karakter kreeg. 'Wie niet voor is, is tegen' werd de politieke atmosfeer op het eiland. 'Niet voor' betekende dan niet voor de Status Aparte en dus daartegen, en dat wil zeggen tégen de MEP, tégen Betico Croes en dus ook tégen Aruba en de Arubanen. Politieke geschillen werden teruggebracht tot die ene redenering. De staatkundige strijd kreeg alle politieke aandacht, terwijl de democratie verslapte

Terwijl de MEP zich na de Ronde Tafel Conferentie van 1983 – begrijpelijkerwijs – de Status Aparte toeëigende, ging de partij in de ogen van velen te ver toen zij, vanaf 1976, jaarlijks de eilandelijke feestdag van volkslied en vlag ging vieren op 18 maart, de dag dat in 1948 het Arubaanse afscheidingsstreven was erkend tijdens de Ronde Tafelconferentie. De nationale feestdag, de vlag en het volkslied werden door de oppositie tot 1986 bestempeld als MEP-fenomenen en niet als nationale symbolen.

Ook met het uitwerken van de besluitenlijst van de R.T.C. en de voorbereidingen van de Status Aparte verloor de MEP aan populariteit. Van de nagestreefde economische, monetaire, politieke en justitiële samenwerking met de 'Antillen van vijf' kwam weinig terecht. Slechts het gemeenschappelijk Hof van Justitie op Curaçao en het solidariteitsfonds, waarmee de arme eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba onderhouden moesten worden, werden geregeld. Ondertussen had de MEP grote moeite met het vervangen van de dubbele bestuurslaag (eilands- en landsambtenarij) door één enkele laag. Slechts de keuze voor de toekomstige gouverneur – de naderhand zeer gewaardeerde voormalige UNA-politicus Felipe B. Tromp – verliep zonder veel incidenten. De vorming van de Unie van de Nederlandse Antillen en Aruba vond feitelijk geen doorgang (Merkies en Alofs 1987b:204–5).

Gedurende de laatste jaren dat de MEP aan het bewind was kwam er eveneens meer kritiek op de politieke stijl van de partij. Net als aan het einde van de PPA-jaren namen de geruchten over politieke patronage toe. Deze zou meer en meer op corruptie lijken en steeds vaker ten goede komen aan de partijtop en haar familie. Ingewijden kregen beurzen voor studies waar reeds 'stops' op stonden, banen waarvoor men niet geschikt was en dergelijke. Betico Croes zette zijn populariteit op het spel door zich te laten benoemen tot 'Algemeen Adviseur van het Bestuurscollege', waardoor zijn macht ongekend werd. Zonder dat hij parlementaire verantwoording hoefde af te leggen kon hij zijn gedeputeerden controleren en het eilandsbestuur naar zijn hand zetten.

Het wantrouwen nam groeide toen eind 1984 bekend werd dat er bij de eilandsfinanciën een bedrag van maar liefst 340 miljoen Antilliaanse guldens kwijt was. Dit geld was in enkele jaren zonder duidelijke begroting of afrekening uit de eilandskas verdwenen, waarschijnlijk opgemaakt door het bestuurscollege als gevolg van 'slecht management'. Massale demonstraties waren het gevolg en het verzet groeide tegen de partij die voorheen vrijwel alle massabijeenkomsten zèlf organiseerde.

De naderende ondergang was ook zichtbaar in een aantal conflicten met belangrijke bestuurders en politici. Voormalig 'MEP-ista', gezaghebber Pedro Bislip en eilandsecretaris John Booi richten met Charo Kelly, qua stemresultaten in 1983 de tweede man van de MEP, de 'Accion Democratico Nacional' (ADN) op. Zij hekelden de wijze waarop de MEP met de regels van de demo-

cratie omging en de bevoordeling van de partij-elite. De ADN zou ongetwijfeld stemmen uit de traditionele MEP achterban weghalen en was dan ook een serieuze concurrent in de strijd om de autochtone stemmen.

Het meest echter leed MEP onder de sluiting van de Lago en het gebrek aan vertrouwen dat de bevolking had in haar economische politiek. Op de eerste plaats was het Betico Croes niet gelukt om de Lago open te houden, iets waar minister-president Liberia-Peters op Curaçao wel in was geslaagd door de hulp van Nederland in te roepen. Op de tweede plaats had men weinig vertrouwen in de economische herstelpolitiek van de MEP. Teveel sprak de partij over extra hulp van Nederland en de emigratie van duizenden Arubanen naar Nederland. Te weinig reageerde de MEP op de voorstellen van het Internationale Monetaire Fonds en weer teveel vestigde men de hoop op projectontwikkelaar Melchior. Meer dan er over economisch herstel en herstructurering werd gesproken, speculeerde de MEP over de overname van de Lago door andere maatschappijen, zonder dat men al met concrete gegadigden op tafel kwam.

Zo groot als het vertrouwen in de staatkundige politiek van de MEP bij de bevolking was geweest, zo klein was het vertrouwen in de economische politiek van de partij en haar vermogen om de chaos in de overheidsuitgaven te beteugelen. In juli 1985 braken uit protest tegen de herstructureringen in het onderwijs stakingen uit met als resultaat dat de plannen gedeeltelijk werden ingetrokken. Onder andere in het traditionele MEP-district Brasil verloren Betico Croes en de zijnen een groot deel van hun aanhang.

De laatste eilandsraadverkiezing werd gehouden op 20 november 1985, 39 dagen voor het ingaan van de Status Aparte. Al voor de verkiezingen was bekend dat de oppositiepartijen bereid waren de MEP gezamenlijk uit het bestuurscollege te wippen en samen een coalitie te vormen. Duidelijk was ook dat de AVP, onder leiding van Henny Eman, Betico Croes het minister-presidentschap wilde ontnemen. De AVP koos voor een zakelijke opstelling in de verkiezingstijd. Er zou niet 'gescholden' of aan de prestaties op staatkundig terrein door de MEP getwijfeld worden, maar doordacht kritiek werd geleverd op de sociaal-economische politiek van de partij. In plaats van het emotionele nationalisme van Betico Croes en de MEP presenteerde de AVP een 'no-nonsense'-opstelling, gericht op economisch herstel. Als alternatief voor de buikriem de IMF Aruba voorhield, presenteerde de AVP een eigen, meer optimistisch reddingsplan.

De MEP stelde in haar verkiezingscampagne opnieuw de Status Aparte en zijn leider centraal. 'Betico Ministro Presidente', was het motto van de MEP, die door auto-optochten en massabijeenkomsten opnieuw de meerderheid in de volksvertegenwoordiging wilde halen. De partij had reeds twee vergunningen voor auto-optochten aangevraagd: één vóór de verkiezingen en één vlak daarna. Om de overwinning te vieren.

Inmiddels is bekend waarom deze tweede optocht niet doorging. Ofschoon de MEP de grootste partij bleef en Betico Croes alleen al 8.879 stemmen kreeg, behaalde de partij in totaal slechts 13.793 stemmen, goed voor acht zetels, maar wel 7.005 stemmen minder dan bij de verkiezingen van 1983. De grote winnaar was de AVP, die ruim 3.000 stemmen won en met zeven zetels slechts één zetel minder kreeg dan de MEP. De overige drie partijen kregen ieder twee zetels. De PPA bleef dankzij goede resultaten in San Nicolas de derde partij met 4.493 stemmen. De PDA en ADN haalden ieder tussen de 3.000 en 4.000 stemmen, voornamelijk in en rond Noord.

Het grootste verlies leed de MEP in Oranjestad. Maar zelfs in het bolwerk en de bakermat van de partij, Santa Cruz, verloor men één kwart van de aanhang. 'Jonge stemmers hadden de MEP sterk gemeden en alleen in de leeftijdsgroep boven de 40 bleef de MEP de grootste partij', vertelt een verkiezingsonderzoek van de Universiteit van de Nederlandse Antillen (1985).

Het gevolg van de verkiezingsuitslag was dat niet Betico Croes maar Henny Eman formateur en na 1 januari 1986 de eerste minister-president van het land Aruba werd en dat alle partijen behalve de MEP ministers in het nieuwe kabinet leverden. De rest van de geschiedenis van 'het eilandgebied Aruba' is bekend. Deze eindigde op 31 december 1985. De viering van de Status Aparte tijdens de jaarwisseling werd sober gehouden vanwege de economische situatie. Zij werd bovendien overstemd door het bericht dat Betico Croes tijdens een

De laatste pijler van de economie: toerisme

auto-ongeluk enkele uren voor het ingaan van de Status Aparte zwaar gewond was geraakt. Croes was tegen een lantaarnpaal gereden, had talloze inwendige breuken en kneuzingen opgelopen en was in een diepe coma geraakt. De meest charismatische politicus uit de Arubaanse geschiedenis zou niet meer bij kennis komen. Na elf maanden verpleging op Aruba, in de Verenigde Staten en in Nederland overleed G.F. 'Betico' Croes op 26 november 1986.

IX

DE POLITIEK VAN HET ARUBAAN-ZIJN

1. De autochtone Arubanen van het platteland

Al voor wij in 1985 op Aruba ons onderzoek aanvingen, waren we er van verschillende kanten op gewezen dat de MEP niet zomaar een partij was die op basis van het charisma en talent van één man zo groot was geworden. Deze afsplitsing van de AVP had een belangrijke ontwikkeling die aan het eind van de jaren 60 had ingezet, verder voortgezet en gestalte gegeven. Het al door Green (1974:30) rond 1967 geconstateerde nieuwe nationalisme van de AVP zou uitmonden in een nieuwe opleving van het oude separacion-ideaal, tot een toenemende participatie van de districtsbevolking in de politiek en tot een nieuw tijdperk in de parlementaire geschiedenis van Aruba: het MEP-tijdperk. Gelijk met de eilandelijke emancipatiestrijd op Koninkrijksniveau, kon er via deze partij ook een emancipatie plaatsvinden op Aruba zelf, namelijk van dat bevolkingsdeel dat de toegewijde achterban van de partij zou worden. De emancipatie van de districts-Arubanen via de MEP ging hand in hand met de sociaal-economische inhaalmanoeuvre en het herstel van de waardering voor en status van het 'blank-Indiaanse' bevolkingssegment.

1.1. De drieledige emancipatie

1.1.1. De politieke emancipatie

Hoewel de 'autochtone Arubanen van het platteland' feitelijk een zeer grote bevolkingsgroep vormde, was deze in de politiek lange tijd slecht vertegenwoordigd. We stonden uitgebreid stil bij de politieke organisatie van de PPA. Bovenaan de kandidatenlijst stond steeds een aantal autochtone politici en daaronder de vertegenwoordigers van de verschillende migrantengroepen, die vrij veel invloed hadden. De stemgerechtigden in de districten waren sterk verdeeld en hadden zodoende weinig politieke invloed. Deze versnippering

leidde ertoe dat de verkiezingsstrijd niet in de districten beslist werd, maar in de steden. De volgende tabellen laten zien hoe deze situatie aan het eind van de jaren 60 veranderde en het platteland grote invloed op de samenstelling van de eilandsraad verkreeg. Dit was het resultaat van de bundeling van de districten in de MEP. Deze éénwording was de basis van de hegemonie van de MEP vanaf de vroege jaren 70. We vergelijken in tabel 19 de verkiezingsuitslagen van de Statenverkiezingen van 1966 met de eilandsraadsverkiezingen van 1971, toen de MEP voor het eerst aan de verkiezingen deelnam.

Tabel 19.
Verkiezingsuitslagen 1963, 1966 en 1971.

1963 Eilandsraad		1966 Staten		1971 Eilandsraad	
PPA	11.662	PPA	9.391	PPA	12.044
AVP	5.668	AVP	7.052	AVP	3.423
UNA	2.001	UPP	4.380	MEP	8.095

Bron: Bureau Bevolking (UPP wil zeggen: UNA, PIA, PRO), bewerking L.A./L.M.

In tabel 19 zien we dat de PPA in 1966 voor het eerst de stemmenmeerderheid kwijtraakte aan de oppositie. Omdat het om Statenverkiezingen ging had de uitslag weinig invloed op de eilandspolitiek. De PPA bleef in de landsregering participeren en het bestuurscollege kwam nog niet in gevaar. Bovendien zou de PPA zich tijdelijk herstellen, want in 1971 was het opnieuw de grootste partij. Naast het herstel van de PPA viel de opkomst van de MEP op en eveneens de al even snelle neergang van de AVP, die in 1969, samen met UNA, PIA (Max Croes' afsplitsing van de AVP) en de Partido Revolutionario Obrero van vakbondsman Wijkie Maduro, nog 12.451 stemmen had behaald. De uitslagen van 1966 en 1973 tonen enkele belangrijke ontwikkelingen (zie tabel 20).

In tabel 20 merken we allereerst op dat het herstel in 1971 van de PPA van tijdelijke aard was. In 1973 werd de partij door de MEP voorbijgestreefd. De groei van het electoraat als gevolg van de verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd van 21 naar 18 jaar bleek vooral ten goede te komen aan de MEP.

Tabel 20.
Verkiezingsuitslagen 1966 en 1973 naar partij en regio

	PPA		UPP	AVP		MEP
	1966	1973	1966	1966	1973	1973
Noord	447	595	652	694	244	1.825
Tanki Leendert	271	342	172	457	75	961
Oranjestad	3.004	3.387	691	2.102	561	3.666
Paradera/Piedra Plat	465	605	378	587	105	1.590
Santa Cruz	848	874	1.123	885	83	3.105
Savaneta	975	1.218	583	1.198	393	2.323
San Nicolas	3.399	4.143	790	1.096	316	2.077
Totaal	9.391	11.164	4.389	7.019	1.777	15.647

Bron: Bureau Bevolking (UPP wil zeggen: UNA, PIA, PRO), bewerking L.A./L.M.

Bovenal wordt duidelijk dat de stemmen in de plattelandsdistricten zich gaandeweg steeds meer op één partij richtten. In tabel 21, een inkorting van tabel 20, is dat duidelijker te zien.

Tabel 21.
Verkiezingsuitslagen 1966 en 1973 naar partij en regio

	1966			1973		
	UPP	AVP	PPA	MEP	AVP	PPA
Oranjestad	691	2.102	3.004	3.666	561	3.387
San Nicolas	790	1.096	3.399	2.077	316	4.143
districten	2.908	3.821	2.988	9.904	900	3.634
Totaal	4.389	7.019	9.391	15.647	1.777	11.164

Bron: Bureau Bevolking (UPP wil zeggen: UNA, PIA, PRO) bewerking L.A./L.M.

Zeker als we beseffen dat de PPA na 1973 vooral in de districten grote verliezen leed, worden we ons er van bewust dat Betico Croes een enorme greep op het platteland verkreeg. Na in 1971 de stemmen van de AVP en de UNA op het platteland te hebben gewonnen, en in 1973 daar ook de PPA te hebben onttroond, verenigde de MEP de kiesgerechtigde districts-Arubanen. Noemenswaardige concurrentie bestond er feitelijk niet meer. Na het schietincident van 1983 stak de MEP ook in de steden boven de andere partijen uit. De PPA en de AVP moesten zelfs in San Nicolas hun overwicht aan de partij van Betico Croes afstaan.

Tabel 22.
Uitslag eilandsraadsverkiezingen 1983

	MEP	AVP	PPA	PDA	Totaal
Oranjestad	4.291	3.381	1.403	476	9.191
San Nicolas	2.731	1.760	2.381	453	7.325
districten	13.776	2.961	1.570	715	19.022
Totaal	20.798	8.102	5.354	1.644	35.538

Bron: Bureau Bevolking

De belangrijkste ontwikkeling in de jaren 70 was de politieke bundeling van de autochtone Arubanen van de districten in één overkoepelende partij. Hierdoor was deze bevolkingsgroep niet langer een passief deel van het kiezerscorps. Voortaan gaf hun opstelling de doorslag bij de verkiezingen. Niet zozeer vanwege het omvang in het kiezerscorps aldaar, maar vooral vanwege de eensgezindheid in het volgen van Betico Croes als politiek leider en de afscheiding van de Nederlandse Antillen als staatkundig ideaal.

1.1.2. De sociaal-economische emancipatie

De voorgeschiedenis van de sociaal-economische emancipatie van de Arubaanse districtsgroepen is uitgebreid besproken in de vorige hoofdstukken. We zagen dat dit bevolkingssegment bij de Lago niet hoog stond aangeschreven. Ten opzichte van de Engelstalige werknemers namen de autochtone Arubanen lagere posities in. Pas door de afvloeiingsregelingen bij te stellen, waardoor Arubanen het laatst ontslagen werden, kwam de 'emancipatie' van de Arubanen in de olie-industrie enigszins op gang (zie VI.1 en VII.3). Door de voortgaande terugloop van de werkgelegenheid in deze sector was het belang van

de Arubanisering minder groot dan de ontwikkelingen in het toerisme en de ambtenarij.

Op de eerste plaats het toerisme. Zoals inmiddels bekend groeide in de jaren 70 de toeristenindustrie uit tot de belangrijkste werkverschaffende sector van de eilandseconomie. Dankzij de directe werkgelegenheid in hotels en casino's en de indirecte werkgelegenheid in winkels, artesania's etcetera, vonden duizenden mannen en vrouwen werk.

Zonder dat over de gehele linie stelselmatig de andere bevolkingsgroepen in sociaal-economisch opzicht door de plattelands-Arubanen werden voorbij gestreefd of opzij gezet, brachten de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt vooral nieuwe kansen voor de districtsbevolking. Wij werden in dit verband regelmatig gewezen op twee gelijksoortige ontwikkelingen in de winkels en in de hotels. Uiteraard profiteerde de handelselite van Oranjestad van de komst van de cruise-, hotel- en kooptoeristen naar de stad waardoor hun zaken beter gingen lopen en er meer personeel in dienst genomen kon worden. In de loop der jaren trad echter een verschuiving op in de keuze van het winkelpersoneel. Terwijl voorheen de meeste winkelbedienden in de Nassaustraat donkere meisjes waren en de blanke meisjes zich nog weinig op de arbeidsmarkt begaven, werden deze donkere meisjes gaandeweg door blanke meisjes vervangen. Niet langer waren blanke vrouwen strikt aan het huishouden gebonden (Kalm 1975:52).

Eenzelfde ontwikkeling deed zich, volgens sommige informanten, voor in de hotels. Daar moesten de donkere kamermeisjes het veld ruimen voor blanke meisjes, die vooral de posities overnamen waarbij directe omgang met de toeristen veelvuldig voorkwam. De blanke meisjes kwamen op de 'white collar jobs', terwijl de donkere meisjes en vrouwen wasvrouw werden en in soortgelijke functies oververtegenwoordigd raakten. Ofschoon dergelijke stellingen niet met cijfers kunnen worden onderbouwd, stelde een leidinggevende figuur van één van de hotels: 'Zowel in het toerisme als in de huishoudelijke jobs zie je dat donkere vrouwen met lage banen genoegen nemen en dat blanke vrouwen dit niet willen, maar meer representatieve "white collar jobs" nastreven.' Volgens hem was dit een recente ontwikkeling, die vooral bij jonge, blanke Arubaanse vrouwen opviel.

Ook in de samenstelling van het ambtenarenapparaat was de emancipatie van de districts-Arubanen zichtbaar. De groei van het aantal eilandsambtenaren had reeds na circa 1960 veel Arubanen aan werk geholpen. Als gevolg van de sterke verbondenheid tussen politiek en ambtenarij vond er in de jaren 70 en 80 een sterke 'ver-MEP-ing' van het ambtenarenapparaat plaats. Deze beroepssector bleek nog steeds het meest geschikt te zijn voor politici om hun achterban aan zich te binden. Vooral op de lagere en de allerhoogste nivo's werden mensen uit de eigen achterban geplaatst (zie VII.4). In de jaren 70

werd de in dit verband belangrijke Tijdelijke Arbeidsvoorziening (TAV) in het leven geroepen. Deze voorziening was gericht op het verlichten van de werkeloosheid, maar werd vooral gebruikt voor het verstrekken van banen aan potentiële stemmers. In 1978 verkregen zo ongeveer duizend Arubanen werk (Aanzet 1979:250–1).

Een ander aspect van de economische emancipatie lag niet zozeer in de werkgelegenheid in de ambtenarij, maar direkter nog in het beroep van 'politicus'. Zoals Verton (1977:234–9) voor Curaçao liet zien, betekent het politicus-zijn ook op Aruba vaak een economische verbetering voor de persoon in kwestie. Dit omdat de salarissen in de politiek hoger zijn dan elders. Daarnaast verschaft politieke macht een controle over de besteding van de overheidsuitgaven, die aangewend kunnen worden voor patronage. Ofschoon de politici in de jaren 70 en 80 beslist niet de eersten waren, profiteerden ook zij van de voordelen van deze politieke stijl.

Samenvattend kunnen we stellen dat de sociaal-economische emancipatie van de autochtone bevolking vooral een kwestie was van het verwerven van vaste, middelgrote inkomens. Deze werden ten dele verworven door de patronagepolitiek en dankzij de voorkeur voor niet-negroïde werknemers voor bepaalde functies in de toeristenindustrie. Een aantal districts-Arubanen wist via de politiek een carrière op te bouwen.

1.1.3. De culturele emancipatie

De herwaardering van de tradities en cultuur van de autochtone bevolking, in het bijzonder die van de districten, was een derde belangrijk aspect van de emancipatiebeweging van de jaren zeventig. De culturele emancipatie is het duidelijkst af te lezen aan het feit dat het stereotype van de districtsbevolking positiever werd en dat deze groep meer dan ooit tevoren trots werd op de Indiaanse en traditioneel Arubaanse afstamming.

Zoals bekend hadden de autochtone Arubanen in vroeger dagen een negatief stereotype. 'Arubaan-zijn' betekende dom zijn, weinig ontwikkeling en culturele vorming hebben, niet tegen alcohol kunnen, ééntalig zijn, endogame huwelijken voorstaan, weinig verdienen, politiek onmondig en verlegen zijn en ga zo maar door. Het was het beeld van de weinig ontwikkelde mesties-Indianen, die het tempo van de modernisering in de twintigste eeuw niet hadden kunnen bijhouden. 'Hoe verder men in de buitendistricten kwam, hoe échter en dommer de Arubanen waren'. Ofschoon de stereotypen tussen de dorpen en districten onderling verschilden, gold dit stereotype feitelijk voor alle districten.

Met de kentering van de politieke verhoudingen en het herstel van de sociaal-economische positie van deze groep vond een enorme herwaardering plaats van het 'Arubaan' en het 'Indiaan'-zijn. Feitelijk voltrok zich de culturele

emancipatie van de autochtone Arubanen, waarbij de etnische identiteit van deze groep van negatief tot uiterst positief en zelfs in veel situaties normbepalend werd. Mede onder invloed van de staatkundige strijd werd het autochtoon Arubaanse verleden de spil van de nationale identiteit van het eiland. Niet zelden rechtvaardigde Betico Croes de strijd om de Status Aparte met het argument dat de deze onder meer nodig was om de Arubaanse cultuur en identiteit te verdedigen. Doordat de Status Aparte-beweging werd gedomineerd door de autochtone bevolking van Aruba werd ook in relatie tot de Antillen de eigen identiteit van deze bevolkingsgroep benadrukt en gepropageerd. De Arubaanse identiteit werd vastgesteld door zich af te zetten van Curaçao en San Nicolas.

Als voorbeeld noemen we de spellingsstrijd die in de jaren 70 uitbrak tussen Aruba en Curaçao. Na 30 mei 1969 werd men het er in politieke kringen over eens dat het Papiamento in de toekomst een grotere rol op de Antillen moest worden toebedeeld. Het Nederlands moest als ambtelijke- en onderwijstaal worden teruggedrongen. Eén van de belangrijkste aspecten van deze ontwikkeling was de noodzaak tot het standaardiseren van het Papiamento, dat wil zeggen het vastleggen van de grammatica, woordenschat en schrijfwijze van de taal. Over dit laatste aspect konden de politici van Curaçao en Aruba het niet eens worden. Curaçao koos voor een fonetische schrijfwijze, naar uitspraak, terwijl Aruba vasthield aan een etymologische spelling, dus naar herkomst van het woord.

Dat Aruba koos voor een etymologische spelling was geen toeval. De autochtone bevolking van het eiland kent van oudsher een grote verbondenheid met de Spaanse vaste wal en via de etymologische spelling zou deze verbondenheid zichtbaar worden. De culturele verschillen met de overige Antillen en de allochtone Arubanen werden hierdoor benadrukt, terwijl het Latijns-Amerikaanse en het vermeende Indiaanse verleden tot de kern van de eilandelijke identiteit werden gemaakt. Het multi-etnische karakter van de Arubaanse samenleving verdween zodoende naar de achtergrond.

Onder invloed van de Arubaans-Indiaanse renaissance werd het meer dan ooit tevoren eervol om 'autochtoon' te zijn, een blanke huidskleur, sluik haar en lichte ogen te hebben, Papiamento te spreken op de Arubaanse wijze, op het platteland te wonen, dichtbij of op de cunucu van één van de ouders of grootouders. Ook werd het eervol een oude Arubaanse achternaam te dragen en zich te kunnen beroepen op een lang Arubaans verleden. Vooral de afstamming van Indianen, oude commandeurs- of handelsfamilies was reden tot trots. Niet toevallig herwonnen traditionele Arubaanse cultuuruitingen zoals de viering van het San Juan-feest op 24 juni, de oudejaarsserenade genaamd 'dandé' en de Arubaanse wals aan populariteit. Het Indiaanse verleden werd inspiratiebron voor toneelschrijvers, dichters en schilders. De Afro-Caraïbische herkomst van

het immens populaire Carnaval werd ondertussen weggewuifd (Razak 1997). Ofschoon Green (1974:42) al constateerde dat de Arubanen trots waren op hun Indiaanse afstamming was er altijd een ambivalentie blijven bestaan ten aanzien van deze afstamming. Indiaan-zijn bleef een symbool voor de achtergebleven positie van de Arubanen op het eigen eiland. Dankzij de MEP kwam hierin verandering. Het herwaarderen van en appelleren aan de etnische identiteit van deze bevolkingsgroep vormde een belangrijke schakel in het mechanisme dat de MEP lange tijd een machtige positie bezorgde.

1.2. Over de MEP en de emancipatie

1.2.1. Het succes van de MEP

De belangrijkste factor die in de jaren 70 heeft bijgedragen aan de emancipatie van de autochtone plattelandsbevolking is geweest de politieke bundeling van deze groep van kiesgerechtigde eilandbewoners. In 1983 woonde maar liefst 53,5% van de actieve kiezers op het platteland. Van deze 53,5% stemde 72% op de MEP. De districtsachterban van de MEP vormde aldus 39% van het totale kiezersbestand. Nog geen absolute meerderheid, maar wel een meer dan goede basis.

Zoals we in VI.4 en VII.1 de PPA als sociale organisatie hebben bekeken zullen we dat hier ten aanzien van de MEP doen. Hoe kreeg Croes het voor elkaar om de politieke verdeeldheid op het platteland op te heffen en, over alle districtsgrenzen heen, zich zo'n sterke achterban te verschaffen dat zijn partij dertien jaar lang de politiek op Aruba welhaast volledig konden controleren?

Bij nadere beschouwing zijn de successen van beide partijen in verregaande mate op soortgelijke factoren terug te voeren. Beide partijen hadden één sterke leider die dankzij hun charisma de partij groot maakten, nadat ze waren afgesplitst van de AVP. Zowel Yrausquin als Croes waren dynamische en emanciperende politieke leiders met eigen ideeën die een nieuwe wind door de Arubaanse politiek lieten waaien. Beide leiders kwamen in de politieke schijnwerpers in een tijd dat er op het eiland een zekere teleurstelling bestond omtrent de gevestigde politieke leiders, omtrent hun ideeën en prestaties, omtrent hun verkiezingsbeloftes en hun feitelijke beleid. Ook wisten zowel Yrausquin als Croes zich gesteund door een partij waarvan de interne organisatie goed aansloot op de bestaande maatschappelijke scheidslijnen. Hierdoor versterkten zij hun greep op de doorslaggevende groepen van het electoraat. In de PPA-tijd waren dat – als gevolg van de verdeeldheid van de autochtone stemmers – de stemgerechtigde immigranten en de stadselite. In de MEP-jaren was de districtsbevolking het belangrijkste segment geworden en de organisatie van de MEP sloot goed aan op de lokale organisatie en oriëntatie van de grote groep

plattelands-Arubanen. Naast de unificerende positie van Betico Croes hadden de meeste districten eigen politici waar men op kon stemmen in het geval men niet aan Croes de voorkeur gaf.

Zoals vroeger de Curaçaoenaars op Petronia en de PPA stemden, kreeg in de MEP de Nortero Charo Kelly in 1983 in Noord 975 van zijn 1596 stemmen, een aantal waarmee hij zelfs Betico Croes in dit gebied naar de kroon stak. Efraim de Kort uit Savaneta behaalde in dit gebied 320 stemmen, bijna de helft van zijn 772 stemmen, terwijl districtsgenoot Roy Maduro hier 193 mensen op zich zag stemmen. Op zijn totaal van 449 stemmen was dat 42%. Grace Bareno, de belangrijkste vrouw in de MEP, behaalde in totaal 182 stemmen, waarvan 52 in 'haar' district Piedra Plat, en nog eens 65 in de directe omgeving. Betico Croes zelf haalde in zijn geboorteplaats Santa Cruz een absolute meerderheid van stemmen: 2946 van de 5295 opgekomen kiezers stemden 'Betico'. Over het gehele eiland behaalde hij overigens ruim 10.000 van de 35.889 uitgebrachte stemmen.

Naast het bereiken van de grote groep van districtskiezers heeft de MEP ook getracht andere bevolkingssegmenten achter zich te krijgen. In deze pogingen was de partij aanzienlijk minder succesvol. Om deze reden heeft de MEP nooit het verkiezingssucces van de PPA uit 1955 kunnen evenaren, toen die partij 66,7% van de uitgebrachte stemmen verkreeg. De hoogste score van de MEP in 1983 bedroeg een percentage van 57,9.

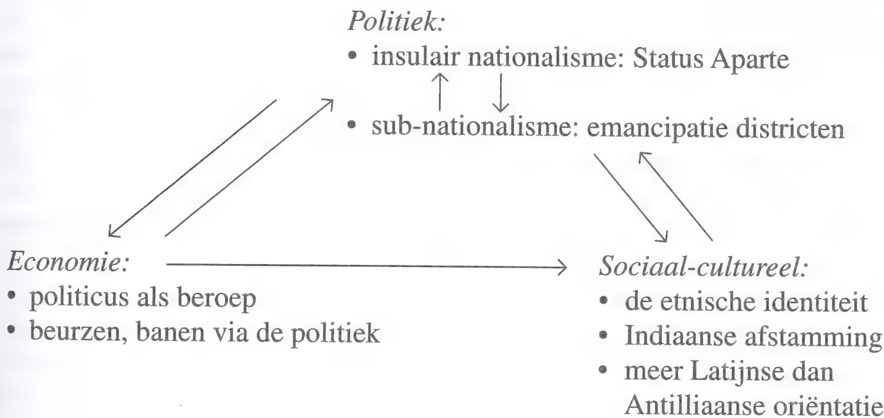
Na het charismatisch leiderschap van Betico Croes en de districtsmatige partijorganisatie, die de MEP een grote en toegewijde, maar ook duidelijk begrensde achterban verschaften, moeten we vervolgens spreken over het belang van de individuele relatie tussen politicus en kiezer voor de groei van de MEP. In VI.4 en 1.1 kwamen we reeds tot de bevinding dat de patronagepolitiek een belangrijke bindende kracht op het politieke speelveld was. De patronage kon variëren van het aanwezig zijn op verjaardagen en begrafenissen tot het verschaffen van baantjes, dokterskaarten of studiebeurzen. Ook de MEP maakte gebruik van uiteenlopende vormen van patronage. De populariteit van Betico Croes was niet in de laatste plaats te danken aan het feit dat hij vele honderden Arubanen bij naam en toenaam kende, iedereen groette en aansprak, meer dan regelmatig begrafenissen en huwelijkssluitingen bezocht en z'n huis altijd openstond voor 'aanhangers in nood' die om raad en hulp kwamen vragen.

Zoals destijds ook PPA-stemmers hun stemgedrag door de regerende partij beloond zagen, zo kregen ook volgelingen van de MEP 'blokken' toegespeeld als ze een huis aan het bouwen waren, een baantje als ze geen inkomen hadden, etcetera. Doordat de achterban van de MEP duidelijk begrensd was, was het goed zichtbaar dat districts-Arubanen meer dan anderen van het patronagesysteem profiteerden. Zoals gezegd nam vooral het aantal 'Arubaanse' ambtenaren sterk toe. Ook verliep de volkswoningbouw op het platteland en in

Oranjestad heel wat soepeler dan bijvoorbeeld de renovatie van de Village in San Nicolas. De moeizame vervanging van de dubbele bestuurslaag tussen 1983 en 1986 was eveneens een gevolg van het feit dat zittende politici hun potentiële stemmers niet tegen de haren in durfden te strijken. Patronage, zowel in haar vriendschappelijke als materiële variant, vormde aldus zowel in de PPA-jaren als in de MEP-periode een constante factor in de politiek op het eiland. Het belang van de patronage speelde daarbij steeds in het voordeel van de heersende partij. Deze beschikte immers over de overheidsmiddelen.

1.2.2. Het emancipatiemechanisme

In de voorafgaande pagina's werd duidelijk dat de zogenoemde emancipatie van de districtsbevolking drieledig was. Zowel in politiek en economisch als ook in sociaal-cultureel opzicht had deze groep een inhaalmanoeuvre ondernomen ten opzichte van de jaren waarin zij als 'dom, arm en alcoholistisch' getypeerd werd. De opkomst en bloei van Betico Croes' MEP speelde een centrale rol in dit emancipatieproces. Het volgende schema kan wellicht verduidelijken hoe de drie aspecten van deze ontwikkeling op elkaar ingrepen en hoe de politiek als centrale as in dit proces functioneerde.

Zoals we zagen appelleerde de MEP aan de etnische sentimenten van de districtsbevolking. In het schema duidt de pijl van 'sociaal-cultureel' naar 'politiek' op de wervende kracht van de Indiaans-Arubaanse identiteit van de plattelandsbevolking. Toen de MEP zich aanbood als 'eigen' politieke partij bleek de voor de partijvorming sociaal-culturele achterstand van de bewoners van de 'campo' een goede voedingsbodem voor een herlevend nationalisme. De MEP droeg duidelijk bij aan het herstel van de eigenwaarde van deze groep. 'Gewone jongens en meisjes' uit de districten kregen de kans om in de politiek te

laten zien dat autochtone Arubanen niet vanzelfsprekend 'dom en achterlijk' waren. De persoon Betico Croes vormde wat dit betreft het grote voorbeeld. Deze gewone jongen van Santa Cruz had 'Den Haag' ertoe gebracht Aruba toe te staan haar eigen weg te gaan. Hij had de Eerste en Tweede Kamer toegesproken, contacten met presidenten en politici over de hele wereld, enzovoorts. In de eigen partij kreeg men kansen die men voorheen in partijen als de AVP, de UNA of de PPA niet had gehad. Aldus zorgde de MEP voor een herwaardering van de culturele identiteit van de Arubaanse districts-bevolking.

De relatie tussen de politieke en economische emancipatie is eveneens zichtbaar in het bovenstaande schema. De politieke macht verbeterde de sociaaleconomische positie van de achterban en leiding van de MEP dankzij het patronage-systeem en de salarissen die er in de politiek vielen te verdienen. Andersom verplichtte het krijgen van een beurs of een baan de mensen om hun steun aan de gevende partij te betuigen. Vandaar de pijl van politiek naar economie en visa versa.

Op grond van dit emancipatieschema is het ook mogelijk de ondergang van de MEP in 1985 te bezien. Het culturele emancipatieproces, dat in de jaren 70 op gang was gekomen, nam een steeds exclusievere vorm aan, doordat de MEP langzaam maar zeker een partij van en voor blanke Arubanen werd. Deze etnische exclusiviteit zette reeds in 1975 met de afscheiding van de RUBA in en het resultaat was dat steeds meer zwevende stemmers de MEP de rug toekeerden. Het ontstaan van een politiek klimaat, waarin mensen die niet voor de MEP waren onmiddellijk als tegenstanders en als niet-echte Arubanen werden gezien, droeg bij aan een versmalling van de maatschappelijke basis van de MEP. 'Tegen de MEP' was, zoals we zagen, 'tegen Betico', 'tegen de Status Aparte', en dus 'tegen Aruba en de Arubanen'.

Ook de samenhang tussen politieke en economische invloed ging in de late MEP-jaren verloren. Terwijl patronage normaliter aan een zeer groot deel van het kiezerscorps ten goede komt, vielen, volgens de publieke opinie anno 1985, de materiële voordelen steeds meer toe aan een kleine groep. Deze bestond voornamelijk uit leidende MEP-politici en hun familie. Vooral voor niet-MEP-aanhangers werd het steeds moeilijker om bijvoorbeeld een beurs voor een studerend kind te krijgen, en zeker zij zouden niet gauw nog eens op de regeringspartij stemmen. De patronage-politiek werd steeds meer een middel tot bevoordeling van de eigen kringen en steeds minder een wijze om in brede lagen van de samenleving politieke steun te verwerven. Het verlies aan actieve steun uit de economische belangengroepen bleek in 1985 ook uit de vele conflicten tussen de vakbonden en het eilandsbestuur. Tevens leek het er op dat ook in kringen van werkgevers het enthousiasme voor de MEP afnam. Steeds meer ging men in handelskringen de politiek ontwijken.

Toen patronage corruptie werd en de emancipatie, waar de bevolking van de districten historisch gezien alle recht op had, omsloeg in uitsluiting van hen die zich niet aansloten bij de MEP en de Status Aparte-beweging, ontspoorde de Movemento Electoral di Pueblo. De sluiting van de Lago was een feit, ingrijpende bezuinigingen op de overheidsuitgaven waren onvermijdelijk en de verkiezingen van november 1985 waren in zicht.

1.3. De grenzen van de plattelandsintegratie

1.3.1. Algemeen

Het zal na de voorafgaande paragrafen duidelijk zijn dat de politieke vereniging van de plattelandsbevolking via de MEP resulteerde in een politieke, economische en sociaal-culturele inhaalbeweging van dit bevolkingsdeel. Het feit dat de MEP een regionale kiezersbinding hanteerde, duidde erop dat het onderscheid tussen de districten nog altijd herkenbaar was. In deze subparagraaf zullen we de politiek achter ons laten en bekijken we hoe de oude geleding van het platteland in de jaren 70 en 80 zichtbaar bleef, ondanks het feit dat deze patronen sinds de komst van de olie-industrie onmiskenbaar waren verzwakt (zie V.5 en VII.3)

1.3.2. Huwelijk, verwantschap en lokaliteit

Twee kenmerken van de sociale verhoudingen onder de autochtone Arubaanse bevolking zijn van oudsher het grote belang van het district als sociale (pseudo-verwantschappelijke) eenheid en het aangaan van huwelijken binnen de eigen geografische en genealogische kring. In V.5 en VII.3 zagen we dat deze tendens zeker tot 1969 was blijven bestaan (Phalen 1977:127). Dat de oude gewoonten niet zomaar veranderden blijkt uit het volgende verhaal dat wij in 1985 optekenden. De verteller kende een meisje in zijn district dat met een jongen uit een nabijgelegen buurtschap wilde trouwen. Haar moeder was hier fel tegen en verbood het huwelijk omdat de jongen niet in de familiegenealogie traceerbaar was. Pas toen er een verre familieband ontdekt was stemde ze in met het huwelijk.

Genealogische traceerbaarheid lijkt niettemin met het verstrijken der jaren en het wisselen der generaties minder belangrijk te zijn geworden. Ook het aanvragen van kerkelijke toestemming voor het huwen met bloedverwanten komt nog maar weinig voor. Meer dan vroeger lijkt genealogische traceerbaarheid als huwelijksvoorwaarde zelfs te worden afgekeurd. Van een district te beweren dat er 'inteelt' plaatsvindt, is niet bepaald een positieve uitspraak.

Toch bleef de lokale oriëntatie een belangrijk aspect bij de huwelijkskeuze. Daar waren de meeste van onze terzake kundige informanten (priesters, ambte-

naren en districts-Arubanen) het over eens. Nog altijd wordt er veel binnen 'gezichtsafstand' gehuwd, zoals een pastoor het uitdrukte. Over de mate van verandering hierin, wisselde men van mening.

Uit gegevens van de Burgerlijke Stand over de huwelijksaanvragen van 1984 blijkt dat 166 van de 516 huwelijksaanvragen als autochtoon aangemerkt kunnen worden. Dat wil zeggen dat de achternamen van de vier ouders van beide huwelijkspartners als oude Arubaanse namen bekend staan. Van deze 166 huwelijken waren er 82 die als het ware tussen twee districten werden gesloten. Eenenzestig huwelijken waren verbintenissen binnen één district. In feite moet dit laatste cijfer als een minimumweergave worden gezien. We hebben de districtsindeling gebruikt zoals die wordt gemaakt naar stemdistrict (alleen Noord en Tanki Leendert zijn samengetrokken). Dit houdt in dat huwelijken tussen twee naast elkaar gelegen buurten, waartussen een districtsgrens loopt, gecategoriseerd zijn als 'huwelijk tussen districten'. De van oudsher veelvuldig voorkomende huwelijken tussen Noord en Paradera, die dicht bij elkaar liggen, zowel als huwelijken tussen Santa Cruz en Paradera, en tussen Tanki Leendert en Paradera zijn ook in de categorie 'tussen de districten' geplaatst, terwijl het hier eigenlijk huwelijken betreft die nauwelijks afwijken van de oude patronen en tradities (zie III.4). De 23 overige huwelijken konden niet worden geclassificeerd.

Van de 182 in 1984 door de katholieke kerk ingezegende huwelijken waarbij autochtone Arubaanse achternamen waren betrokken, was het aantal huwelijken waarin twee autochtone namen voorkwamen maar liefst 104. Tweeëntwintig van de resterende huwelijken waren tussen dragers/sters van Arubaanse en Latijns-Amerikaanse achternamen, terwijl bij de laatste 56 huwelijken Arubaanse, allochtone en buitenlandse achternamen voorkwamen (r.k.-huwelijksboeken 1984).

Ofschoon de achternamen, om redenen die we in VIII.4 bespraken, niet als absolute weerspiegeling van de etnische verhoudingen gezien kunnen worden menen we te mogen afleiden dat we hetzelfde huwelijksschema constateren als rond 1969. Dit schema vertoont met andere woorden nog altijd een grote continuïteit met de huwelijkspatronen van het oude Aruba. De eerste voorkeur gaat uit naar huwelijken binnen het eigen district of met districten waarmee al sinds langere tijd huwelijksuitwisselingen bestaan. Vervolgens is er de voorkeur om met andere blanke Arubanen of eventueel Latijns-Amerikanen te trouwen. Op de laatste plaats kiest men voor de mogelijkheid om met Afro-Caraïbische Arubanen in het huwelijksbootje te stappen.

1.3.3. Vestiging

Ook een andere traditie leeft nog sterk op het platteland, namelijk die om zich te vestigen in het district van herkomst van (één van) beide partners. Terwijl

dit voorheen nog bij voorkeur was op het land van de vader van de jongen, is dit minder vanzelfsprekend geworden. Als gevolg van het feit dat de gronden steeds meer volgebouwd raken en vanwege de enorme woningnood is dit vestigen volgens de oude voorkeuren bemoeilijkt. Derhalve zien we dat indien in het district van het meisje een huis of een stuk bouwgrond gevonden kan worden, men daar ook genoegen mee neemt. Een alternatief is het zich vestigen in bepaalde 'overloop-districten', die om bepaalde redenen vertrouwd zijn. Zo gaan veel jonge Savaneteros na hun huwelijk in het nabije Pos Chiquito wonen en trekken mensen uit Noord eerder naar Ponton of Paradera. Doorgaans blijft men dus 'in de buurt'.

Wanneer ook deze 'secundaire' voorkeuren niet mogelijk zijn, is men aangewezen op alternatieven die, naar men hoopt, van tijdelijke aard zijn. De eerste mogelijkheid is dan het intrekken bij de ouders, wat volgens onze informatie meestal intrekken in het ouderlijk huis van het meisje betekent. Een volgende mogelijkheid, waarvan men steeds meer gebruik is gaan maken, is het huren van een appartement of huis, bij voorkeur in Oranjestad. Een laatste mogelijkheid is het gaan wonen in één van Aruba's volkswoningwijken. In de meeste van deze gevallen tracht men later alsnog een eigen huis te bouwen of een woning in de eigen wijk te vinden. De reden die hiervoor opgegeven worden is dat men, wanneer men verhuist naar een ander district, vaak te maken krijgt met aanpassingsproblemen en dat men de eigen verwanten mist. Verschillende mensen vertelden ons bijvoorbeeld dat hun nieuwe omgeving hen lang links had laten liggen. Verklaringen die voor zulke assimilatieproblemen gegeven worden richten zich vooral op afstamming; de mensen van Noord zouden bijvoorbeeld een sterkere Indiaanse inslag hebben dan die van Santa Cruz en daarom geslotener zijn. Daarnaast erkent men dat de integratie van nieuwkomers ook belemmerd wordt door de sterke familiegerichtheid in de districten. 'In de cunucu heeft niemand contact met elkaar zolang het geen familie betreft', aldus vatte een van onze gesprekspartners een en ander samen.

Bij de vestiging in volkswoningen spelen nog twee andere factoren een rol, te weten het aanzien en de ligging van de volkswoningwijken. De status van de volkswoningwijken is over het algemeen laag en daardoor is de belangstelling van autochtone zijde beperkt. Vreemd is dit niet, wanneer men in aanmerking neemt dat het ideaal voor de meesten een eigen huis is, liefst op eigen grond en in het eigen district. Vooral diegenen die geen alternatief hebben zijn op de volkswoningen aangewezen. Dit zijn bijvoorbeeld gebroken gezinnen uit de zwakkere sociaal-economische groepen. Gevolg van één en ander is dat deze wijken een zwakke reputatie blijven houden en zij voor velen slechts dienst doen als noodoplossing. Daar komt nog bij dat niet alle regio's een volkswoningwijk hebben. Daardoor worden sommige mensen gedwongen ver van het eigen district te gaan wonen.

Al komen uitzonderingen of afwijkingen steeds vaker voor, vestigingsvoorkeuren verraden, net als huwelijksvoorkeuren, de blijvende oriëntatie op het eigen district en de groep van verwanten aan zoals dat al eeuwenlang het geval is in de Arubaanse 'campo'. Zoals een informant zei: 'De Arubaan is nog steeds honkvast'.

1.3.4. Classificatie

Ook in het classificatiesysteem vormt de lokaliteit, het district, nog altijd een belangrijk oriëntatiepunt. Vooral het blijvende belang van de achternamen bij de sociale classificatie is een rechtstreeks gevolg van het nog altijd functioneren van de oude patronen op het platteland. Vooral personen van 30 jaar en ouder blijken nog zeer goed in staat achternamen bij de bijbehorende districten te classificeren. Van namen als Farro, Figaroa, Flanegin, Koolman en Tromp is nog steeds bekend dat ze uit de regio rond Noord komen, van namen als Wernet, Werleman en Croes dat ze bij Santa Cruz horen etcetera.

Niet alleen kan men namen aan districten koppelen, ook zien we dat de verschillende districten nog hun eigen – al dan niet toegeschreven – identiteit en de bijbehorende stereotyperingen hebben. Savaneteros zouden zich nog altijd vereerd voelen omdat zij het blanke bloed van de Hollandse commandeurs in zich zouden dragen (hetgeen een misvatting is, zie Alofs 1997). Nortero's zouden bekend staan om hun agressief gedrag, terwijl men op Santa Cruz bekrompen en familieziek zou zijn.

Ondanks de herwaardering van het Indiaanse verleden van de autochtone bevolking is er op het eiland nog altijd een ambivalentie zichtbaar in de stereotypering van de plattelandsdistricten, in het bijzonder die van de buitendistricten. Nog altijd bestaat het vooroordeel met betrekking tot het platteland, dat hoe verder achteraf men in de 'mondi' woont, hoe Indiaanser men is. Al naar gelang de situatie kan hiermee naar het positief gewaarde Indiaanse verleden van de bewoners, of naar hun negatief beoordeelde achtergesteldheid verwezen worden.

Tot slot droegen de politieke ontwikkelingen bij tot het ontstaan van nieuwe districtsgebonden classificatiewijzen. Een informante te Noord stelde: 'In de volkswoningen hier wonen allemaal Charo's' (Charo Kelly, voormalig eilandsraadslid van de MEP uit Noord). Een andere kennis zei hetzelfde in andere woorden: 'Volkswoningen is business, pure politiek', verwijzend naar het vergeven van volkswoningen door politici in ruil voor stemmen. Evenzo zou in Santa Cruz iedereen familie van Betico (Croes) zijn. In een tijd dat de politiek zo duidelijk de sociale verhoudingen op het eiland beheerste – en dat was in 1985 beslist het geval – mag het niet vreemd genoemd worden dat ook op dit terrein wijzen gevonden werden om elkaar volgens politieke indelingen te classificeren. Desalniettemin zien we dat, ondanks de politieke vereniging van

de districtsbevolking in de MEP en de emancipatie van deze groep, de oude sociale patronen van de Arubaanse samenleving nog immer terug te vinden zijn op het platteland. De politieke emancipatiebeweging van Betico Croes heeft de scheidslijnen tussen de districten niet zozeer weggevaagd, maar gerespecteerd en aangegrepen om daar de verkiezingsstrategie op af te stemmen.

2. De oude elite

De oude handelsfamilies van de stad hadden in de loop der jaren dan wel hun economische sleutelpositie verloren maar, zoals we hebben gezien, hun politieke en sociaal-culturele status hadden zij weten te behouden. Ook in de jaren 70 en 80 wisten de oude vooraanstaade families hun aanzien hoog te houden en een zekere exclusiviteit te handhaven.

Op de eerste plaats dankten zij dit aan het feit dat ze het op de arbeidsmarkt goed bleven doen. In vergelijking met andere bevolkingsgroepen hadden zij de beschikking over goede inkomens en konden zij als een deel van de economische toplaag blijven gelden. Van de algehele opleving van handel en toerisme profiteerden weliswaar niet alleen de oude families, maar wel deelde een groot aantal van hen in de opbloei. Degenen die zich in de vrije sector vestigden konden in de jaren 70 en 80 hun economische positie bestendigen of zelfs uitbreiden. Het is niet uitzonderlijk om oude elitenamen aan te treffen op kantoren van artsen, notarissen, advocaten en accountants. Daarnaast waren er de leden van de oude elite die in de hogere ambtenarij terecht kwamen. Op belangrijke formele posten waren zij aan te treffen, alsook in de middenposities bij het gouvernement. Bij dit groepje zijn de blijvende banden met het gouvernement het duidelijkst zichtbaar gebleven. Tenslotte waren er elitefamilies die leefden van de opbrengst die de verkoop of verhuur van grond, huizen, winkels en kantoorpanden hen in de loop der jaren hadden opgeleverd.

Op de tweede plaats moet de positie die de stedelijke elite in de samenleving innam bezien worden vanuit haar politieke opstelling. Informanten vertelden ons dat in de jaren dat de MEP hoogtij vierde de elitestemmen uit de stad ongeveer gelijkelijk verdeeld waren over AVP en MEP. Deze stelling behoeft ons inziens enige toelichting en nuancering. We zagen in VII.3 hoe zowel de katholieke elite-families, die in de vroege jaren vijftig met de UNA waren verbonden waren, als de protestantse elite die meer met de AVP gelieerd was in de jaren 60 aansluiting bij de PPA gevonden hadden, zij het dat dit niet altijd even openlijk gebeurde.

Uit het werk van Kalm maken we op dat de oude elitekringen in het begin van de jaren 70 gematigd enthousiast reageerden op het nieuwe nationalisme van de MEP. Men was te zeer ingespeeld op de bestaande politieke, staatkun-

dige en economische structuren om direct voorstander van ingrijpende veranderingen te zijn (1975:81). Toch is geleidelijk een verschuiving in loyaliteit opgetreden. Volgens onze informanten waren het in eerste instantie vooral de katholieken die zich achter de MEP schaarden. Daarna ging men zich, vermoedelijk onder invloed van de versmalling van het maatschappelijk draagvlak van de regeringspartij, bij de AVP aansluiten. In protestantse kringen bleef een aanzienlijk deel de AVP ook in de jaren 70 trouw. Daarnaast was er een groep die de PPA bleef steunen en pas later in de richting van de MEP en na 1979 vooral de AVP van Henny Eman jr. opschoof.

Tot de kern van de MEP hebben de elitefamilies nooit behoord. Daarvoor hebben zij zich in de jaren 70 en 80 te weinig in de voorhoede van de Arubaanse politiek begeven en raakten zij te zeer verdeeld over de diverse partijen. Er was eerder sprake van een passieve steun op de achtergrond. Men zorgde ervoor dat men zich in ieder geval niet openlijk tegen de MEP opstelde. Was dit wel gebeurd, dan had dit kunnen leiden tot verlies van klandizie en status. We kunnen samenvattend stellen dat de autochtone elite zich in deze periode op het politieke vlak wisselend en niet eenvormig gedroeg. Daarbij nam men vanaf het einde van de jaren 70 hoe langer hoe meer de nodige reserve ten opzichte van de regeringspartij in acht. Net als de andere handelsgroepen bemoeide de oude elite zich liever met de eigen zaken dan met de politiek.

De onveranderde status van de oude stadselite was ook te danken aan een gecontinueerde exclusieve opstelling ten aanzien van andere groepen op het eiland. Vooral het huwelijkspatroon van deze groep en het voortbestaan van enkele oude eliteclubs vertonen duidelijke sporen van de 'strategie' om de status hoog te houden door het bewaken van de eigen sociale grenzen. De tweede en opgroeiende derde generatie waren nog altijd statusbewust. Dit bleek onder meer uit hun huwelijken en partnerkeuze. Hierbij huwt men weliswaar minder binnen de verwantengroep, maar wel binnen de oude elitekringen. Opvallend was de tendens om, voorzover men buiten de eigen kring huwde, standshuwelijken aan te gaan met personen uit de 'nieuwe' gegoede kringen, zoals die van de Libanezen. Ook wordt er vrij veel met gegoede niet-Arubanen getrouwd. Doordat er ook in deze kringen tamelijk veel in het buitenland gestudeerd wordt, worden er regelmatig huwelijkspartners uit Venezuela, de Verenigde Staten en Holland naar Aruba gehaald. Bedoeld of onbedoeld leidt dit ertoe dat binnen het eiland weinig onder de eigen stand gehuwd wordt, waardoor zo min mogelijk afbreuk gedaan wordt aan de elitaire status. Helaas was het niet mogelijk om het hier voorgestelde preferentieschema met cijfermateriaal te illustreren. We moeten ons baseren op de uitspraken van onze gesprekspartners.

Ook in het clubleven van deze groep zien we een isolationistische tendens. Ofschoon het met de eliteclubs Tivoli en Caribe in de jaren 70 en 80 net als

met veel andere clubs slecht ging, zijn ze in leven gebleven en hebben zij nog altijd de elitaire reputatie van vroeger. Inmiddels zijn de clubs minder strikt geworden in hun toelatingsbeleid, al bestaat hun ledenbestand nog steeds voornamelijk uit achternamen als Arends, De Cuba, Laclé, De Veer, Oduber, Henriquez, Harms en dergelijke. Wel hebben zich enkele allochtone achternamen toegevoegd aan de ledenlijsten. Gegoede Libanese handelsfamilies als Habibe en Mansur zijn bijvoorbeeld al langer toegelaten. Leden uit San Nicolas daarentegen zijn er nauwelijks en überhaupt zijn er weinig donkere allochtonen in deze verenigingen te vinden. De patricische reputatie en het ballotagebeleid van de eliteclubs, alsmede het bestaan van andere clubs met betere voorzieningen zoals de Essoclub en de groeiende populariteit van verenigingen als 'Lions' en 'Rotary' en andere serviceclubs zijn hiervan de oorzaak. Overigens werden ook veel leden van de traditionele eliteclubs lid van deze verenigingen. Deze 'overstap' van de elitefamilies vormde een gevoelige klap voor de oude elitaire clubs.

In de loop der jaren is het aantal evenementen bij de clubs sterk afgenomen en hebben zowel de Tivoli als de Caribe Club te kampen met een geringe opkomst van de leden. De voornaamste faciliteiten waar nog gebruik van gemaakt wordt zijn de sportvelden. Al moet ook het belang van de jaarlijks terugkerende carnavalsoptocht van de Aruba Tivoli Club als motief voor een eventueel lidmaatschap genoemd worden. Ieder jaar trekt deze vereniging op een vaste avond met een eigen 'Lighting Parade' door de straten van Oranjestad. Prachtige costuums en duizenden lichtpunten zorgen ervoor dat deze optocht één van de hoogtepunten is van het Arubaanse carnaval. Door de rest van het eiland wordt de optocht steeds met grote belangstelling tegemoet gezien, maar wel spreekt een ieder van de sterke onderscheidingsdrang van de oude eliteclub.

Het mag duidelijk zijn dat de oude elitegroepen hun exclusieve toppositie in de samenleving zijn kwijtgeraakt. Hun status is feitelijk nog slechts die van een gegoede handelsgroep, die deze positie moest gaan delen met groepen als de Arabieren en de joden. Haar politieke dominantie is verzwakt met de invoering van het algemeen kiesrecht, de komst van migranten in de handel en de opkomst van een nieuwe politieke elite van het platteland. De blijvende exclusieve opstelling, het selectief opnemen van buitenstaanders in de eigen kring en het zich relatief afzijdig houden van het politieke toneel geven aan dat deze groep het belangrijkste autochtone bevolkingssegment was dat niet unaniem deelnam aan het proces van éénwording van de autochtone bevolkingshelft. Het onderscheid tussen stad en platteland, tussen enerzijds de gegoede middenstand en anderzijds de zich emanciperende plattelandsbevolking bleef ook in de jaren 70 en 80 bestaan. Na 1985 heeft dit onderscheid een extra dimensie gekregen door de verhevigde strijd tussen MEP en AVP in de eilandspolitiek.

3. De handelsgroepen

Zoals we in VII.2 de posities van de Libanese, joodse, Chinese en Portugese handelsgroepen rond 1969 bespraken, zo nemen we hier de opstelling van deze vier groepen in de jaren 70 en 80 onder de loep.

Op economisch gebied bleef het alle groepen goed gaan. Met de opbloei van het toerisme in de jaren 70 waren het vooral joden en Chinezen die van de groei konden profiteren. Ook Libanezen waren via hun zaken en investeringen nauw met de toeristenindustrie verbonden. De Portugezen daarentegen bleven vrijwel allen met hun winkeltjes en refresqueria's alleen op de lokale markt gericht. In de jaren van groei in de tertiaire sector vestigden zich ook enkele nieuwelingen in de Nassaustraat en omgeving. Zowel jonge Arubanen als een handjevol nieuwe immigranten uit Suriname, Nederland en het Verre Oosten – met name Hindustanen – kwamen hier hun geluk beproeven.

Over het algemeen zorgde de tweede generatie van alle vier groepen er in de jaren 70 voor dat de handelsposities van hun ouders uitgebreid of tenminste bestendigd werden. Gewoonlijk gingen zij in de zaken van hun ouders werken. Daarnaast waren er ook personen die een toekomst zochten in de medische of juridische sector of in het onderwijs belandden.

Ook vond er bij enkele groepen emigratie plaats. Een aantal oudere Libanezen keerde terug naar hun land van herkomst, terwijl ook de joodse groep uitdunde. Deze laatste groep kromp niet alleen als gevolg van de emigratie van personen uit de eerste generatie, maar ook vanwege de opstelling van de leden van de tweede generatie. Veelal volgden zij een opleiding in de Verenigde Staten, waar zij dan vervolgens bleven. Het aantal joden van tweede generatie is gering en in het dagelijks leven zeer onopvallend. Het aantal joodse families daalde tussen ongeveer 1960 en 1985 verder van 40 naar 25.

Groepen die een duidelijker en waarschijnlijk blijvender positie in de samenleving hebben ingenomen zijn de Chinezen en de Portugezen. Blijvender, omdat zij meer vasthouden aan de verworven plaats in de handel en omdat de tweede en derde generaties zich oriënteren op de Arubaanse samenleving, ofschoon ook zij voor onderwijs vaak tijdelijk in de V.S. verblijven. Doorgaans werken de kinderen uit deze groepen in het bedrijf van de ouders. Diegenen die de lijn van de ouders niet voortzetten zijn op uiteenlopende terreinen te vinden. Opvallend is vooral het aantal jonge Chinese artsen en juristen.

Ondanks de hechte familiebanden bij de Portugezen en de Chinezen is er sprake van een ontsluiting van het terrein van de gemengde huwelijken. Onder de Portugezen werd al in de jaren 50 met Arubaanse meisjes van niet-elitaire afkomst getrouwd (zie VII.2). Zodoende kwam er in de jaren 70 en 80 een groep 'halve Portugezen' – ook wel 'Luso Arubiano' genoemd – op de huwelijksmarkt, die de lijn van de gemengde huwelijksvorming voortzette.

De ontsluiting van de Chinese groep lijkt pas vrij laat, en nog slechts aarzelend, op gang te zijn gekomen. Er is een groepje 'halve Chinezen' ontstaan, dat zich nauwelijks meer op de Chinese bevolkingsgroep richt. Voor het overige huwt de tweede generatie Chinezen nog veel binnen de eigen groep en, naar het schijnt met nieuw aangekomen Chinezen. Binnen Aruba lijken gemengde huwelijken het meest met autochtone Arubanen voor te komen, maar ook in deze groep worden 'buitenlandse huwelijken' met Amerikanen en Latijns-Amerikanen gesloten.

In de kleine groep van joden uit de tweede generatie die op Aruba gebleven zijn, lijken de huwelijksvoorkeuren voor een partner met hetzelfde geloof nog altijd belangrijk te zijn. Meestal betekent dit dat men met een joodse partner uit het buitenland (de V.S.) naar Aruba terugkomt. Wanneer er, bij uitzondering, op Aruba gehuwd wordt, dan gebeurt dit met leden van gegoede families uit de stad.

De exogame huwelijksopstelling had bij de Arabieren al vroeg ingang gevonden en dit bleef zo. Dat Arabieren regelmatig huwden met de lokale elite kwam reeds ter sprake. Daarnaast kwamen ook hier huwelijken met buitenlanders voor. Met Caraïbische Arubanen uit de tweede en derde generatie wordt door alle vier handelsgroepen opvallend weinig getrouwd.

Al staat de Chinese groep bekend als het meest 'clannish' van de allochtone handelsgroepen op het eiland, het was deze groep die haar etnische club in de jaren 70 aan generatieconflicten vrijwel ten onder zag gaan. De jongeren wilden de club meer openstellen voor niet-Chinezen. De ouderen gingen hier niet mee akkoord, omdat zij het in dat geval moeilijk nog een 'Chinese Club' konden noemen. Bovendien maakte de tweede generatie naar het oordeel van de ouderen teveel herrie en verbruikte ze teveel stroom. Door het conservatisme van de ouderen bleven de jongeren weg en ging de club in snel tempo achteruit, al bestaat hij nog steeds.

Ook de Portugezen, die pas in 1983 de eigen club 'Primavera' bouwden, hadden problemen met het bereiken van de tweede generatie. Daarom werd de 'Grupo Bon Ambiente' opgericht om activiteiten te organiseren voor de jeugd. Volgens een bestuurslid komen hier behalve (halve) Portugezen vooral blanke Arubaanse jongeren op af. Voor de ouderen belichaamt de club nog altijd het eiland waar zij vandaan komen en vervult zij tot in deze tijd functies, die vroeger ook door andere etnische clubs vervuld werden. In die zin heeft de Portugese club voor de eerste generatie een zekere afzondering tot gevolg. Toch is deze afzondering niet vergelijkbaar met die van de Arubaanse joden, die teruggetrokken en 'op zichzelf' leven.

Ofschoon bij alle vier handelsgroepen in de tweede generatie sprake is van een geleidelijk op gang komende ontsluiting van de meer of minder geïsoleerde opstelling, is er één terrein van de samenleving waar zij zich vrijwel nooit

(openlijk) mee ingelaten hebben: de politiek. Vooral de joden hadden, volgens Kalm, sinds de opkomst van meer nationalistische sentimenten in de politiek aan het einde van de jaren 60 een duidelijke afkeer van politiek. De gebeurtenissen op Curaçao van 30 mei 1969 waren voor deze groep aanleiding om de gelederen te sluiten, en de medewerking aan het onderzoek van Kalm te staken (1975:111). Ook de Chinezen en Portugezen hebben zich steeds afzijdig van het politieke tumult op het eiland gehouden. Deze groepen hebben zich ook in de MEP-periode niet met politieke problemen bemoeid. Vanzelfsprekend had inmiddels wel vrijwel iedereen van deze groepen stemrecht. Nog altijd laten handel en politiek zich moeilijk met elkaar verzoenen. Het heeft er alle schijn van dat de verschillende handelsgroepen op Aruba zich politiek neutraal opgesteld hebben omdat men bang is dat bij het keren van het politieke getij de zaken weleens gevaar zouden kunnen lopen.

Een uitzondering op de regel van de politieke neutraliteit vormt de groep van de Libanezen. Terwijl de andere groepen aan een 'low profile-opstelling' vasthielden, schrok de Libanese groep er niet voor terug om zich in de politiek te storten. De Libanees Don Mansur was (vak)gedeputeerde in het MEP-bestuurscollege en na 1985 vakminister in het eerste kabinet-Eman. Een andere belangrijke persoon van Libanese afkomst die het politieke daglicht niet schuwde was hoofdredacteur van één van de Papiamentstalige dagbladen, Jossy Mansur. Zijn dagblad stond lange tijd bekend als een uitgesproken MEP-krant, die weinig oog en sympathie had voor de oppositie.

Naast het feit dat de Libanezen hun rijkdom en economische macht ook in politieke macht wensten om te zetten werd hun acceptatie vergemakkelijkt door andere factoren. Het was een kleine groep, die al snel Papiamento was gaan spreken en van oudsher katholiek was. Ze hadden een 'goede' huidskleur en schuwden het niet om aansluiting te zoeken bij de Arubaanse handelselite en later de rurale politieke bovenlaag. Iedereen zegt inmiddels dat deze families volledig geaccepteerd zijn. Niettemin wordt steeds weer benadrukt dat zij dit wel danken aan hun handelsondernemingen en later aan hun banden met de Arubaanse bevolking en de banden met de MEP. De Libanezen van hun kant zien de zaak zoals een informant zei: 'On this small island, to be in business you must be interested in politics'. We kunnen stellen dat de Libanese groep dermate welvarend en invloedrijk was, dat niet zij bij anderen aansluiting zochten, maar anderen bij hen.

Als we de ontwikkeling van de maatschappelijke positie van de vier allochtone handelsgroepen in de jaren van 1970 tot 1985 bezien dan moeten we concluderen dat een aantal factoren deze positie bepaald hebben. Naast hun geïsoleerde opstelling op handelsgebied, waardoor zij niet of nauwelijks in een concurrentieverhouding met de grote massa Afro- en autochtone Arubanen

kwamen te staan, waren dat hun sociaal-culturele en politieke opstelling. Zo werden de joden een uitgedunde en geïsoleerde groep, die de handelssuccessen aanwendde om bijvoorbeeld in de duurdere wijken op het eiland te gaan wonen. De Portugezen vonden een zekere mate van aansluiting bij de niet-elitaire autochtone bevolking. De Chinezen daarentegen, bleven zich het langst op de eigen groep, het eigen herkomstgebied en de eigen tradities en gewoonten oriënteren en bij hen kwam de ontsluiting pas laat op gang. Op politiek gebied hebben zowel de Chinezen als de Portugezen zich steeds voorzichtig en afzijdig opgesteld en deze houding zal er zeker toe bijgedragen hebben dat beide groepen in 1985 een grote mate van tolerantie van andere groepen in het maatschappelijk leven ondervonden. De Libanezen, tenslotte, hadden al vroeg aansluiting gevonden bij de lokale elite en gingen daar feitelijk in groeiende mate in op, al bleven zij aan hun namen herkenbaar.

De houding van de leden van de tweede en derde generatie zal op den duur de positie van deze groepen in de samenleving bepalen. Vooral het gedrag op de huwelijksmarkt en het al dan niet (blijven) overnemen van de inmiddels traditionele etnische identiteit zal hierbij belangrijk zijn.

4. De Afro-Caraïbische groep

De ontwikkelingen in de jaren 70 en 80, binnen de grote Caraïbische bevolkingsgroep worden op de eerste plaats gekenmerkt door de verdergaande verwatering van de interne etnische scheidslijnen. Uit de verschillende Caraïbische herkomstgroepen ontstond één nieuwe etnische groep: de grote Afro-Arubaanse groep.

In deel 3 zagen we hoe door massale emigratie en interne integratie de oude etnische grenzen begonnen te vervagen en hoe als gevolg van deze ontwikkelingen de politieke dominantie van de PPA werd ondergraven. Op economisch gebied had een verzwakking van de oude, etnische beroepsspecialisatie plaatsgevonden. De Lago was niet meer het terrein van de Engelstalige immigranten en hun nakomelingen. Deze waren uitgezwermd naar alle economische sectoren. Vooral in de groeiende toeristenindustrie zijn veel Caraïbische allochtonen terecht gekomen, maar ook in de middenstand, de horeca en de ambtenarij, ofschoon men met name op dit laatstgenoemde terrein in groeiende mate te kampen kreeg met concurrentie van de autochtone districtsbevolking.

We hebben in hoofdstuk VII ook gezien dat er in de jaren 60 reeds veel interetnische huwelijken binnen de grote Caraïbische groep werden gesloten. De vervaging van etnische grenzen op de huwelijksmarkt heeft zich voortgezet. Maar terwijl binnen de grote Caraïbische groep 'kris-kras' wordt getrouwd, komen huwelijken met autochtonen of met leden van de handelsgroepen nog

altijd weinig voor. Hier vertoont zich de 'nieuwe' etnische grens. De integratie en omgang met leden van deze bevolkingsgroepen is (nog) niet zodanig dat gemakkelijk huwelijken met hen gesloten worden. Uitzonderingen zijn er wel, maar wat opvalt bij dergelijke interraciale huwelijken is dat het vrijwel altijd huwelijken betreft tussen een donkere jongen en een blank of mesties meisje. Donkere meisjes en vrouwen hebben op Aruba geringere huwelijkskansen.

In de hier te beschrijven periode zette de historische lijn van verzwakking van het etnische patroon zich ook in andere opzichten voort, zoals in verschillende sferen van de hedendaagse Arubaanse samenleving te zien is. Op het gebied van het taalgebruik heeft er langzamerhand een verschuiving plaatsgevonden in de richting van het Papiamento. In San Nicolas, het traditionele domein van de Engelssprekenden hoort men nu op straat, op school en in openbare gelegenheden evenveel Papiamento als Engels. Vooral op publiek terrein lijkt het Papiamento het in San Nicolas zelfs van het Engels gewonnen te hebben, terwijl de thuistaal nog vaak moeders taal is, het Engels.

Het oude woonpatroon, volgens welke de meeste donkere allochtonen 'boven de brug' in San Nicolas woonden, onderging veranderingen. Als gevolg van de volkswoningbouw en de werkgelegenheid aan de andere kant van het eiland zijn veel, vooral jongere, allochtonen weggetrokken uit San Nicolas. Nakomelingen van Caraïbische immigranten verhuisden naar volkswoningwijken in Noord, Madiki, Pos Chiquito en Tarabana en er zijn er die een huis kopen of huren in Oranjestad of in de districten. Daarnaast dwong de woningnood van de jaren 70 ook veel jong-getrouwden uit deze bevolkingsgroep bij familie te gaan inwonen. Ondanks deze uitzwerming heeft San Nicolas de reputatie van 'immigrantenstad' of anders uitgedrukt, 'Chocolate City' behouden. De concentratie van Afro-Caraïbische immigranten en hun nakomelingen is er inderdaad nog altijd veel hoger dan elders op het eiland.

Op sociaal-cultureel gebied verloren de oude etnische organisatievormen in de jaren 70 en 80 verder aan betekenis. Veel clubs bestaan alleen nog op papier, diverse clubgebouwen zijn vervallen of worden alleen nog bezocht door een handjevol ouderen. Feitelijk zijn de enige clubs van de Caraïbische immigranten die nu nog functioneren die van Bonaire, de Bovenwinden en Santo Domingo, maar zelfs deze clubs hebben enorme veranderingen ondergaan en kampen met ernstige continueringsproblemen. De eerste twee zijn ten dele lokale clubs binnen San Nicolas zijn geworden. Frappant is, dat de clubs van de Bovenwinders en Dominicanen hun voortbestaan voor een deel danken aan de komst van nieuwe immigranten. Deze nieuwe immigranten uit het Caraibische gebied zijn voornamelijk Haïtiaanse en Dominicaanse dienstmeisjes en 'live-ins', die vanaf ongeveer 1975 steeds meer naar Aruba kwamen als huishoudster annex kinderverzorgster. Zij wonen voor periodes van twee jaar

in bij de familie waarbij ze in dienst zijn. Hun achtergebleven familie onderhouden ze door hun salaris per postwissel naar huis te sturen. Het is vooral deze groep die op de opvang door bepaalde oude etnische clubs is aangewezen. 'Haïtiaanse dienstmeisjes hebben niks, ze hebben geen plaats van samenkomst en kunnen niet naar dure tenten, maar bij ons kunnen ze terecht als ze hulp nodig hebben en om elkaar te ontmoeten', verklaarde de voorzitter van Bovenwindse club. Tekenend voor het belang van de club voor de live-ins èn van de live-ins voor de club is het feit dat de helft van de bezoekers van club Santo Domingo in 1985 uit live-ins bestond.

Vervolgens staan we stil bij de politieke desintegratie van de Caraïbische groep. We hebben reeds uitgebreid stilgestaan bij de achteruitgang van de PPA, die voorheen de verschillende immigrantengroepen in zich verenigde. In de jaren 70 en 80 raakte deze partij veel van haar stemmen kwijt aan de MEP en de AVP, waardoor het een kleine, marginale partij werd (zie 1). Het verlies van de PPA betekende voor de traditionele achterban een verlies aan politieke invloed. Dit verlies werd niet gecompenseerd met een nieuwe bundeling van de groep allochtonen binnen de MEP.

Enige jaren na haar oprichting begon de MEP zich meer in te spannen om in San Nicolas en elders onder de niet-autochtone bevolkingsgroepen stemmen te trekken. Terwijl de PPA-aanpak om kiezers aan zich te binden via het appelleren aan etnische sentimenten in de jaren 70 verder afnam, probeerde de MEP om met behulp van minder duidelijk naar herkomst gespecificeerde allochtone politici ook 'donkere' stemmen te verkrijgen. Maar bij iedere verkiezing was het afwachten in hoeverre allochtone politici als Zaandam, Trinidad, Van Putten en anderen als politieke afgevaardigden van San Nicolas werkelijk meetelden. Omdat de reputatie van de MEP er altijd een bleef van een partij van en voor de Arubanen van het platteland, kreeg ze nooit voor lange tijd vaste grond onder de voeten bij de grote groep van Caraïbische immigranten uit San Nicolas. Terwijl iemand als Trinidad, toen hij nog één van de belangrijkste mensen in de PPA was, in 1977 bij de Statenverkiezingen 2.436 stemmen (uit vooral San Nicolas en Dakota) haalde, verloor hij met zijn overstap naar de door ex-MEP-politici opgezette RUBA in 1979 ruim 2.000 stemmen. Toen hij nog later naar de MEP overstapte, bleef er van zijn traditionele achterban nog minder over. In 1983, het jaar van de grootste verkiezingsoverwinning van de MEP, behaalde hij slechts 97 stemmen. Ook Van Putten kon zijn achterban niet blijvend aan de MEP binden. Zijn stemmenaantal was in 1977 nog 489, in 1983 217 en in 1985 nog slechts 129. Tekenend voor het feit dat de 'donkere' politici voor de MEP van ondergeschikt belang waren was de verkiezingsuitslag van 1983, waarbij het vijftal migrantpolitici tezamen slechts 1.258, ofwel 6% van de 20.798 op de partij uitgebrachte stemmen verkreeg.

Een gevolg van deze ontwikkelingen voor de bevolkingsgroep van Caraïbische afkomst was dat zij versnipperd raakte over verschillende partijen, met name de PPA en in toenemende mate de AVP. Wellicht was het enige terrein, waar deze bevolkingsgroep in de jaren zeventig en tachtig nog een zekere macht had weten te behouden dat van de vakbonden. In ieder geval hadden enkele vakbonden – zoals de vakbondskoepel 'Federacion di Trahador di Aruba' (FTA) en de onderwijsbond SIMAR in 1985 een 'zwarte reputatie' doordat hun voorzitters Caraïbische achternamen droegen als Richardson, Stephens en Every. Het feit dat deze vakbonden zich in een oppositierol tegen de regeringspartij gemanoeuvreerd zagen, deed hun reputatie en die van hun allochtone achterban geen goed. Zodoende kon de grote Afro-Caraïbische bevolkingsgroep gestigmatiseerd worden als anti-MEP en dus als 'anti-Aruba'.

Aldus zien we bij de grote Caraïbische groep op vele terreinen een voortgaande desintegratie. Toch is deze grote groep geen vaag, onherkenbaar of amorf deel van de Arubaanse bevolking geworden. Wij zagen in 1985 dat er bij deze bevolkingsgroep wel degelijk iets in de plaats was gekomen voor het oude etnische patroon, namelijk een nieuwe identiteit, waarbij identificatie met Aruba voorop staat en waarbij identificatie met het land van ouders of grootouders naar de achtergrond is verdwenen. Deze nieuwe identiteit heeft overigens ook wel degelijk een politieke vorm aangenomen, zij het een andere dan die van de MEP. Ook in San Nicolas werd men voorstander van staatkundige hervormingen en ook in San Nicolas vond een opwaardering van het Papiamento plaats. Ondanks deze overeenkomsten was een identificatie met de MEP niet mogelijk. San Nicolas sloot zich voornamelijk aan bij de AVP.

5. Ken ta Arubiano?

In de vorige paragrafen zagen we dat anno 1985 op Aruba een aantal belangrijke aspecten van het samenleven nog altijd etnisch georganiseerd was. Ondanks een zekere mate van déspecialisering op de arbeidsmarkt ontdekten we dat de handel nog altijd door een beperkt aantal etnische groepen gedomineerd werd. In de sectoren toerisme en ambtenarij bleef de concurrentie tussen autochtone en Afro-Caraïbische Arubanen zichtbaar. Huwelijksdrempels speelden onverminderd een rol tussen de autochtone plattelandsbevolking, de Afro-Caraïbische groep en de diverse handelsgroepen. Ofschoon op het eiland niet-etnische clubs als de Lions, Rotary, Jaycees en de Essoclub zich opwierpen als clubs voor de 'nouveaux riches' uit alle etnische groepen, bleken in de lokale clubs, de oude eliteclubs in Oranjestad en de laatste nog functionerende etnische clubs slechts in beperkte mate ontmoetingen tussen autochtone en allochtone Arubanen plaats te vinden. In de politiek zagen we duidelijk hoezeer etnische sentimenten de politieke verhoudingen bleven beïnvloeden.

Ofschoon het onderscheid naar sociaal-economische positie wellicht belangrijker aan het worden is, heeft het onderscheid naar herkomst en afstamming op Aruba zijn functie behouden. Wel zagen we een verschuiving van de etnische indelingen. Niet langer is iemands exacte herkomst bepalend voor diens etnische identiteit. Zoals vroeger Curaçaoenaars op een Curaçaose politicus stemden, zo stemmen heden ten dage Afro-Arubanen veelal op een politicus met een Afro-Caraïbische afkomst. Iemands identiteit is inmiddels (1985) primair afhankelijk van de vraag of men tot de oude of nieuwe Arubaanse groepen behoort. Deze tendens zien we bijvoorbeeld op het gebied van de sociale classificatie, het indelen van mensen in groepen. Nog altijd wordt er overduidelijk geclassificeerd volgens lijnen van herkomst. Als criterium geldt echter niet langer de specifieke herkomst, maar de vraag of men autochtoon of allochtoon Arubaan is. Zo worden zaken als iemands achternaam, woonplaats, thuistaal, uiterlijke kenmerken en in mindere mate beroepsachtergrond nu in de eerste plaats gebruikt om personen te plaatsen in de categorie 'wel-' of de categorie 'niet-autochtoon' of – zo men wil – de categorie 'echte' of 'onechte' Arubaan (vergelijk V.6). De oudere bevolking kan deze categorieën eventueel nog verder specificeren, naar district, of naar land of eiland van herkomst.

Jongeren van de derde generatie kunnen iemand nog wel indelen in grofweg 'herkomst van Aruba' en 'herkomst van buiten Aruba', waarbij men dan de handelsgroepen eveneens apart blijft benoemen. Groepen als de Chinezen of de Portugezen lijken hun positie van relatieve buitenstaander ook op het gebied van de classificatie te behouden. Opvallend was tevens de bekendheid van de jongere Arubanen met de aparte sociale positie van de autochtone en de Libanese handelselites. Hun vermeende superieure opstelling werd ter tafel gebracht en gecontrasteerd met de minder in het oog lopende houding van Portugezen en Chinezen.

Dat de derde generatie niet onbekend is met de belangrijkste maatschappelijke geledingen en daar evenmin onverschillig tegenover staat, bleek in 1985 tijdens klassegesprekken op Aruba's HAVO/VWO en de MTS. Tijdens deze gesprekken werd steeds weer naar voren gebracht dat het stempel 'echte Arubaan' of 'onechte Arubaan' weliswaar als grap gehanteerd werd, maar dit bleek steeds weer een beladen grap. Vooral wanneer de stereotyperingen rond San Nicolas ter sprake kwamen, werd duidelijk dat de verhouding tussen diegenen van beneden de brug en zij die van boven de brug komen nog steeds niet altijd even soepel is. Al snel werden meer extreme stereotyperingen ter discussie gesteld, als zou men op het platteland achterlijk zijn en blindelings MEP stemmen, terwijl men in de Village agressief, lui en on-Arubaans zou zijn. De emotionele toon van de gesprekken verraadde de persoonlijke betrokkenheid van de scholieren bij dit onderwerp.

De derde generatie Arubanen, niet behept met de historische kennis van hun grootouders en ouders, classificeert slechts aan de hand van de heden ten dage

belangrijke sociale indelingen. Het maken van onderscheid met name binnen de Afro-Caraïbische groep en de plattelandsbevolking naar achtereenvolgens het specifieke eiland of district van herkomst is afgenomen.

Ken ta Arubiano? Moet je om Arubaan te zijn de cunucu van je grootvader aan kunnen wijzen? Moet je van Indiaanse afstamming zijn, sluik haar en lichte ogen hebben? Is het zinvol om te zeggen dat je familie na 100 jaar verblijf op het eiland zich Arubaan mag noemen? Of is het genoeg om op het eiland geboren te zijn en het Nederlandse paspoort te hebben? Kun je je als immigrant, na 40 jaar op Aruba gewoond en gewerkt te hebben, Arubaan noemen? Wat is hierbij het verschil tussen bijvoorbeeld een rijke blanke immigrant van Libanese herkomst en iemand die even lang op het eiland woont, maar niet blank en welvarend is? Kun je, door jezelf op een of andere wijze verdienstelijk voor Aruba te maken, jezelf meer Arubaan noemen dan een ander?

Het is niet aan ons om deze vraag te beantwoorden. Wel kunnen we vastleggen op welke verschillende wijzen de vraag op Aruba wordt beantwoord. Een Bonaireaanse migrant stelde het volgende: 'Zolang je aan je niet-Arubaanse achternaam vastzit ben je nooit helemaal Arubaan'. Er volgde een voorbeeld: Een broer en zus uit Bonaire huwden beiden met een Arubaanse partner en kregen ieder enige zonen. De zoons van de broer behielden een Bonaireaanse achternaam, terwijl hun neven Arubaanse familienamen kregen. Ofschoon alle neven feitelijk evenzeer Arubaans als Bonaireaans waren, konden die met de Arubaanse naam hun volle neven uitmaken voor 'stranhero', dat wil zeggen vreemdeling. Dit louter op grond van de Bonaireaanse naam die zij van hun vader hadden gekregen.

Op tal van wijzen kunnen personen op Aruba geclassificeerd worden, waarbij steeds het onderscheid tussen autochtone en allochtone Arubanen benadrukt kan worden. Dit is mogelijk dankzij het voortbestaan van etnische patronen in het wonen, het spreken van verschillende talen, met name in thuissituaties, het (etnisch) endogaam huwen waardoor verschillen in lichamelijke kenmerken en achternamen tussen groepen blijven voortbestaan, de blijvend zichtbare beroepsspecialisatie in bepaalde sectoren en de politieke partijvorming langs etnische lijnen.

Indien we ons realiseren dat zelfs de derde generatie deze wijze van classificatie naar etnische herkomst nog altijd hanteert, mag het niet verbazen dat de vraag wie er op Aruba als 'Arubaan' beschouwd kan worden een beladen kwestie is. Toch wordt de kwestie niet doorlopend aan de orde gesteld. Integendeel, slechts in bepaalde omstandigheden wordt de vraag uitgespeeld. Dit verschijnsel staat bekend als 'situationele etniciteit'. Niet in iedere situatie is het relevant om te weten wat iemands afstamming of herkomst is. Slechts in bepaalde situaties wordt iemands etnische achtergrond belangrijk gevonden voor het

bepalen van de houding ten aanzien van de ander. Etniciteit is niet los te zien van de maatschappelijke context en de concrete situaties waarin mensen elkaar classificeren en benaderen (zie Abbink 1984). Ter illustratie volgt hier het voorbeeld van een informant die doctorandus is. Hij is onmiskenbaar doctorandus, maar naar herkomst bezien is hij geen 'Arubaan' in de strikte betekenis van het woord, omdat zijn ouders immigranten waren. Of hij als 'Arubaan' geclassificeerd wordt is volgens hem situatiegebonden. Als men een lijst aanlegt van Arubaanse academici dan zal zijn naam daar ongetwijfeld op voorkomen. Het in die situatie als positief gewaardeerde 'drs' overstemt dan als het ware zijn minder positief gewaardeerde afkomst. 'Echter', zo stelde hij, 'toen ik meeliep in een demonstratie om te protesteren tegen het beleid van de, door autochtone Arubanen gedomineerde, overheid, werd ik als 'buitenlander' betiteld, als lid van de herkomstgroep 'niet-van-Aruba' en als niet-echte Arubaan, ofschoon ik mezelf wel degelijk Arubaan voel.' Zelf noemt hij dit verschijnsel het spel van de 'plusjes' (drs) en de 'minnetjes' (tweede generatie-migrant). Het bewijst volgens hem de rekbaarheid en manipuleerbaarheid van het begrip 'Arubaan'.

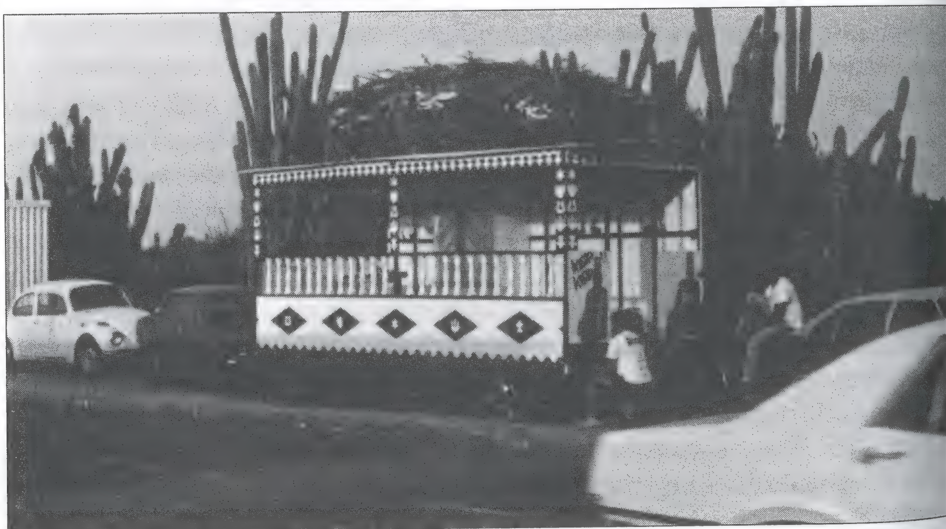
Overigens is het beslist niet zo dat alleen allochtone Arubanen geconfronteerd kunnen worden met het verschijnsel van de situationele etnische classificatie. Ook autochtone, blanke Arubanen kunnen in bepaalde situaties op grond van hun herkomst gestigmatiseerd of belachelijk gemaakt worden door bijvoorbeeld als 'domme Indianen' afgeschilderd te worden. Situationele etniciteit is niet persé een instrument in dienst van de autochtone bevolking. Het is evenmin persé negatief.

We zien dat situationele etniciteit zich niet zomaar willekeurig voordoet. Weliswaar kan het in verschillende soorten situaties optreden, maar steeds zien we dat er op één of andere wijze sprake moet zijn van een zekere mate van ongelijkheid, van een gespannen verhouding in een situatie, waar belangen op het spel staan. In concreto betekent dit op Aruba dat men in gespannen situaties opeens weer 'etnische maatstaven' gaat gebruiken, of zoals een van onze informanten het zei: 'In crisissituaties wordt etniciteit weer van stal gehaald. Oude vetes tussen bevolkingsgroepen, tussen politieke partijen en tussen oude en nieuwe Arubanen worden dan "opgelost" door het Arubaan-zijn van de ander niet te erkennen of belachelijk te maken'. De in de concrete situatie en in de maatschappelijke context machtigste partij kan in zo'n geval het 'etnisch initiatief' nemen en de ander het stempel echte of niet-echte Arubaan opdrukken.

In 1985 waren de sociale verhoudingen op het eiland gespannen als gevolg van de economische en – in de ogen van velen – politieke crisissituatie. Deze spanningen uitten zich met name in de politiek. Men was fanatiek vóór of fanatiek tegen de MEP (of men hield zich juist op de vlakte). In die periode werd het situatiegebonden gebruik van het 'Arubaan-zijn' feitelijk politieke

manipulatie. Niet voor niets zeiden velen wanneer wij de kwestie 'wie is er nu Arubaan' aan de orde stelden: 'Ga dat maar aan de politiek vragen'. Dat de politiek daadwerkelijk het sociale leven en het 'Arubaan-zijn' beheerste moge blijken uit een laatste voorbeeld. In maart 1985 waren de spanningen op Aruba dermate hoog opgelopen dat er een reeks stakingen en demonstraties uitbrak, gericht tegen het beleid van het bestuurscollege. De leiders van de stakingen, meest vakbondsleiders, werden door de MEP-eilands-raadslieden, de pro-MEP-media en bepaalde aanhangers van de MEP uitgemaakt voor 'buitenlanders'. Eén van hen was een hooggewaardeerd ('blanke') Arubaanse en was in haar jeugd lid van één van de elite-clubs. Haar vader was een blanke Bovenwinder, haar moeder Arubaans. Tijdens de stakingen werden haar 'plussen' onder de tafel geveegd met het argument dat haar vader migrant en dus buitenlander was. Zelfs diegenen die onmiskenbaar autochtoon waren, maar die tegen de MEP en haar dominantie ageerden, werden als 'niet-echte Arubanen' betiteld wegens een gebrek aan vaderlandsliefde.

Wij zijn ons er van bewust dat de tweedeling in 'echte' en 'niet-echte' Arubanen zich uitzonderlijk sterk liet gelden in de eerste periode dat wij op Aruba waren, een tijd waarin de politiek sterk etnisch georganiseerd en gepolariseerd was. Tijdens latere bezoeken aan Aruba (1986, 1988) bleek dat het stigmatiseren met behulp van etnische classificatie minder voorkwam doordat de directe economische en politieke spanningen die hiertoe in 1985 aanleiding gaven waren afgenomen.

De herwaardering van het 'Indiaanse' verleden: oude versierselen op hedendaagse carnavalstrailers

SAMENVATTING EN CONCLUSIE, 1924–1985

Sociale integratie en natievorming aan de vooravond van de Status Aparte

In onze probleemstelling stelden we voor onderzoek te doen naar het proces van sociale integratie en natievorming op Aruba. In hoeverre waren in 1985 de verschillende bevolkingsgroepen die sinds 1924 het eiland bevolkten tot één volk geworden dat gezamenlijk de Status Aparte tegemoet trad?

In deel 1 bekeken we de geschiedenis van Aruba tot 1924. We zagen dat de bevolkingsgroep, die we momenteel als 'autochtoon' betitelen, bestaat uit nakomelingen van Indianen, die na 1636 naar Aruba kwamen, uit Nederlandse bestuurders en Europese kolonisten en hun slaven, die zich na 1754 op Aruba vestigden. Zelfvoorzienende landbouw was het belangrijkste middel van bestaan voor de bevolking. Daarnaast hield men zich bezig met de produktie van aloë en strohoeden en het werk in de goud- en fosfaatindustrie. Ook maakte men arbeidsreizen naar Cuba en Zuid-Amerika. De protestantse en katholieke elitegroepen, woonachtig in de stad, dankten hun positie aan hun grondbezit en de controle over de commerciële landbouw, de (illegale) handel, hun belangen in de mijnbouw en de verbondenheid met de (protestantse) bestuurders van het eiland.

Om inzicht te krijgen in de sociale geleding en organisatie van de autochtone bevolking analyseerden we in hoofdstuk III met behulp van aanvullend onderzoek en een herinterpretatie van de dissertatie van Phalen van het patroon van de oude Arubaanse samenleving. Dit bleek verwantschappelijk en regionaal van aard. Tradities rond huwelijk, verwantschap en vestiging zorgden voor de reproductie – het voortbestaan – van de sociale verhoudingen (III.1).

Ofschoon individuen opgroeiden in gezinsverband bleek de 'branch-family', bestaande uit groepen van broers en hun gezinnen, woonachtig op de familiegronden, een belangrijke sociale en economische eenheid te zijn. Binnen de districten vond een intensieve huwelijksuitwisseling plaats tussen de branch-families via primo/prima-huwelijken. Hier was sprake van een gegeneraliseerde en diffuse huwelijksuitwisseling. Het sluiten van een huwelijk hoefde

niet gepaard te gaan met een tweede huwelijk als compensatie voor het eerste. Als gevolg van de (patrilokale) vestiging binnen het district vielen de uitgebreide verwantengroep en de districtsgroep in sterke mate samen en ontstonden de endogame, op zichzelf aangewezen en soms geïsoleerd levende districtsgroepen (III.2 en III.3). Tussen de districten werden huwelijken gesloten, maar dan doorgaans met vaste districten waarmee men reeds betrekkingen onderhield. Was dit nog niet of niet voldoende het geval, dan bestond de mogelijkheid dat men overging tot het sluiten van twee wederkerige paga lomba huwelijken, een 'sibling-exchange', waarbij een directe (al dan niet uitgestelde) huwelijksuitwisseling werd aangegaan door twee groepen (III.4).

Aldus bleken de districtsgroepen de belangrijkste bouwstenen van de oude Arubaanse samenleving te zijn. De elitegroepen uit de stad waren bijzondere typen van dergelijke groepen, zowel vanwege hun stedelijke locatie als vanwege hun sociaal-economische toppositie.

In deel 2 zagen we hoe in 1924 de olie-industrie naar Aruba kwam (IV.2, IV.3) en hoe in haar kielzog duizenden immigranten zich voor kortere of langere tijd op Aruba vestigden. We bespraken de groepen (IV.4) en zagen hoe langs lijnen van herkomst etnische groepen en etnische clubs gevormd werden (V.1 en V.2). Groepsvorming langs lijnen van herkomst naar land of eiland speelde een belangrijke rol bij de recreatie, de sociale zekerheid en de huwelijksmarkt, het woonpatroon, de arbeidsmarkt en de politiek. Etnische groepen werden de bouwstenen van de moderne Arubaanse samenleving. Etnische clubs vormden voor migranten een verbindende schakel tussen de oude en nieuwe leefsituatie.

Een gevolg van de komst van de Lago voor de autochtone Arubanen was dat het oude verwantschappelijke sociale patroon het dwingende karakter verloor. Doordat jongemannen meer dan voorheen een eigen inkomen verdienden, waren zij niet langer afhankelijk van de gronden en erfenissen van hun ouders. Voortaan konden zij elders dan op de familiegronden gaan wonen. Desondanks voltrokken veranderingen zich slechts langzaam. De autochtone Arubanen bleven onderverdeeld in verwantschaps- en districtsgroepen en ook de sociaal-economische scheiding tussen stad en platteland leefde voort. De traditionele bevolking werd een Arubaanse enclave binnen de nieuwe etnische sociale structuur (V.5 en V.6).

Uitermate belangrijk in deze jaren was het feit dat de migranten op het modern-industriële Aruba zich beter bleken te kunnen aanpassen dan de Arubanen zelf. Zowel in de olie-industrie als daarbuiten, in de handel en de ambtenarij, werden Arubanen door nieuwkomers voorbijgestreefd (V.1, 2 en 3). Alleen de oude elite wist te profiteren van de nieuwe welvaart (V.4). De belangrijkste oorzaken hiervan waren dat de districts-Arubanen nauwelijks bekend waren met het werk in moderne industrieën, weinig scholing hadden en

de bedrijfstaal van de Lago onvoldoende beheersten. Zowel economisch als sociaal raakten de Arubanen al snel achter bij de immigranten.

Een reactie van de autochtone bevolking op de snelle economische en sociale ontwikkelingen vond plaats op het politieke speelveld. De separacion-beweging onder leiding van Henny Eman richtte zich weliswaar primair op de staatkundige en bestuurlijke verhoudingen binnen het gebiedsdeel Curaçao en het Koninkrijk, maar deels lag de voedingsbodem van dit nationalisme in de komst van de migranten naar Aruba en het achterop raken van de autochtone bevolking. De slogan 'Aruba voor de Arubanen' refereerde zowel naar de verhoudingen binnen de kolonie als naar de gespannen etnische relaties binnen de eigen samenleving (IV.7, V.4 en V.5).

Na de komst van de immigranten in de jaren 20, 30 en 40 zijn we het proces van sociale integratie gaan volgen. In deel 3 zagen we dat in de jaren 50 en 60 de opheffing van de Eagle-raffinaderij en de automatiseringen bij de Lago resulteerden in het gedwongen vertrek van vele duizenden Afro-Caraïbische olie-immigranten en Amerikaanse Lago-employees (VI.1). Desondanks had een poging tot het Arubaniseren van de Lago niet veel succes. De autochtone Arubanen bleven vooral de lagere positie bij het oliebedrijf bezetten. Het uiteenvallen van de separacion-beweging leidde ertoe dat de bewoners van de districten weinig politieke invloed kregen. Bovendien gingen zij gebukt onder negatieve stereotyperingen. Deze hielden verband met de zwakke economische en politieke positie van de groep en verwezen naar de geringe scholing, het veel voorkomende alcoholisme en de overgeaccentueerde Indiaanse afstamming van de Arubanen (V.5).

Naast de grootscheepse emigratie was de belangrijkste ontwikkeling in de jaren 50 en 60 het op gang komen van de integratie binnen de immigrantenbevolking. Het gedeelde Afro-Caraïbische verleden en migrant-zijn, het bij elkaar wonen in San Nicolas, de omgang via de etnische clubs, het samenwerken bij de Lago en, na 1949, het verenigd zijn in de PPA resulteerden in een vervaging van de etnische grenzen tussen de Afro-Caraïbische groepen.

Het bewijs voor en de versterking van deze ontwikkeling werd geleverd door de tweede generatie Afro-Arubanen. Door deze generatie werd nauwelijks nog binnen de eigen groep gehuwd, maar wel met andere Afro-Caraïbische immigranten. De identificatie met het eiland van herkomst van de ouders bleek dermate klein dat de etnische clubs en de etnisch georganiseerde PPA in deze jaren met problemen van ledenwerving en bestuursopvolging te kampen kregen. Een ander belangrijk gegeven was dat zowel de clubs als de PPA hinder ondervonden van de massale emigratie van voormalige olie-immigranten. De nieuwe generatie, hun onderlinge integratie en deze massale emigratie typeerden de ontwikkelingen binnen grote delen van de migrantenbevolking.

Door het vervagen van de beroepsspecialisatie bij deze nieuwe generatie waren zij voortaan in alle economische sectoren van de samenleving werkzaam. Opnieuw veroverden velen van hen hogere posities in industrie, ambtenarij en opkomend toerisme dan de districts-Arubanen (VII.1).

Er ontwikkelde zich in de jaren 50 en 60 een Afro-Arubaanse groep, die de voormalige strikt etnische migrantengroepen uit San Nicolas en Oranjestad omsloot. De gedeelde Afro-Caraïbische achtergrond, de identificatie met Aruba en de hoge frequentie van huwelijkssluitingen, maakten de immigranten tot een nieuwe en grote etnische groep op het eiland.

Van een aantal niet-Caraïbische migrantengroepen zagen we hoe zij in de jaren 30 en 40 in de handel terecht kwamen en ieder hun eigen economische en sociale positie gingen innemen. Ook raciaal, taalkundig, 'cultureel' en in tal van andere opzichten bleek het zinvol de joodse, Chinese, Portugese en Libanese handelaren niet met de overige immigranten te vereenzelvigen. De maatschappelijke positie en waardering van elke groep werd in sterke mate bepaald door vragen als waarin men handelde, hoe men klanten benaderde, of men de verworven rijkdom sterk ten toon spreidde en in hoeverre men een sociaal en politiek isolement verkoos boven een meer actieve participatie in het maatschappelijk leven. Terwijl de Chinezen en later ook de Portugezen handelden in levensmiddelen en andere zaken voor het dagelijks leven, specialiseerden joden en Libanezen zich meer in de handel in luxe-artikelen. De soepele kredietverlening van met name de eerstgenoemden en het strengere kredietbeleid van vooral de joodse handelaren droeg ertoe bij dat de acceptatie van de Chinezen groter was dan die van de joodse handelaren. Toen de economische situatie ten tijde van de automatiseringen en de massa-ontslagen in de olie-industrie verslechterde, werden deze verschillen duidelijk. Deze tendens werd versterkt doordat joden en Libanezen gaandeweg hun gestegen welvaart ten toon gingen spreiden en aansluiting zochten bij de Arubaanse elitefamilies, terwijl de Chinezen in hun maatschappelijke isolement bleven voortleven (VII.2).

De oude elitefamilies wisten hun aanzien hoog te houden dankzij hun blijvende posities in de handel, de vrije sector en het openbare leven. Wel moesten ze hun dominantie in de politiek, zeker na de ondergang van de Separacion-beweging, prijsgeven en delen met de andere stemgerechtigde bevolkingsgroepen. Hun economische positie en de consequent volgehouden sociaal-culturele exclusiviteit bewaakten de elitestatus van deze groep (VII.3).

In de jaren 50 en 60 bleef de belangrijkste maatschappelijke tegenstelling die tussen Afro-Caraïbische immigranten en de politiek, economisch en sociaal-cultureel nog altijd achtergestelde en verdeelde blank-mestieze districtsbevolking (VII.4). In termen van macht en status zou de verhouding tussen deze beide groepen in de jaren 70 omdraaiden. Dit was het belangrijkste onder-

werp van studie in deel 4. We zagen hoe in de jaren 70 de emancipatie van de districtsbevolking plaatsvond. Op basis van de desintegratie van de PPA, de automatiseringen bij de Lago en de massale emigratie van voormalige immigranten was deze ontwikkeling reeds rond 1966 in gang gezet, maar pas in de jaren 70 zou zij volledig doorzetten.

Politieke bundeling van de plattelandsbevolking in de MEP van Betico Croes met het nieuwe nationalisme en de strijd voor de Status Aparte resulteerde, meer dan in de Separacion-jaren, in een sterke toename van de eenheid onder de districtsbevolking. In IX.1 zagen we hoe de politiek als hefboom fungeerde van de culturele en economische emancipatie van de districtsbevolking. Dankzij de patronage-politiek kregen districts-Arubanen meer dan anderen kans op banen in de ambtenarij, op dokterskaarten en dergelijke. Ook wisten de politici door in te spelen op de etnische gevoelens van de autochtone bevolking een belangrijke herwaardering van de Indiaanse en Latijns-Amerikaanse identiteit van deze bevolkingsgroep te bewerkstellingen (IX.1.2).

In een aparte subparagraaf (IX.1.3) keken we naar de beperkingen van deze autochtone integratie. Opnieuw werd duidelijk dat het sociale patroon uit de vorige eeuw nog herkenbaar was. De integratie was deels een vervaging van de oude verwantschappelijke en regionale scheidslijnen tussen de groepen op het platteland en deels een bundeling van die verschillende groepen. Deze scheidslijnen zijn nog altijd (1985) zichtbaar in huwelijks- en vestigingsgewoonten, de regionale en verwantschappelijke oriëntatie in het sociale leven, de stereotypen rond de verschillende districten en ook in de kiezersbinding van de MEP. De eenheid van de districtsgroepen werd bewerkstelligd door het gezamenlijk volgen van Betico Croes, de MEP en de Status Aparte-beweging. Het gevolg was een politieke en sociaal-economische inhaalbeweging en het eerherstel van de specifiek Arubaanse (eventueel: Indiaanse) cultuur en geschiedenis. De eenheid van de districten leidde tot een brede emancipatiebeweging.

Naast de toenemende integratie en het etnisch-politieke reveil van de autochtone bevolking zagen we in de jaren 70 en 80 een verdergaande vervaging van de etnische grenzen binnen Afro-Caraïbische immigrantenkringen in combinatie met een passieve politieke opstelling. De nieuw gegroeide etnische identiteit, waarin de identificatie met Aruba een belangrijke plaats innam, kreeg dusdanig vorm dat aansluiting bij de MEP voor de meesten niet reëel was. Evenmin vond er een andere vorm van politieke bundeling plaats die de etnische gevoelens en identiteit politiek vorm kon geven. De desintegratie van de PPA zette zich voort en de Afro-Caraïbische groep verdeelde haar stemmen over de verschillende politieke partijen. Uiteindelijk werd zelfs in San Nicolas niet de PPA, maar de AVP de grootste partij.

Op de arbeidsmarkt ontbrak het de Afro-Caraïbische groep aan een duidelijk profiel. De leden van de tweede generatie kwamen verhoudingsgewijs niet meer (wel vaak hoger) dan anderen op posities in de olie-industrie terecht. Op een tweetal belangrijke terreinen van de arbeidsmarkt kwamen zij zelfs in het nadeel. In de ambtenarij werden meer mensen uit de MEP-achterban aangetrokken, terwijl het er in het toerisme op leek dat daar de blanke Arubanen de voorkeur genoten boven hun negroïde collega's als het ging om banen waar men direct contact met Amerikaanse toeristen had. Hiervan profiteerden niet in het minst de 'blanke' Arubaanse meisjes en vrouwen die vanaf de jaren 60 meer en meer op de arbeidsmarkt verschenen. Ondanks het vervagen van de etnische beroepsspecialisatie bleef er op de arbeidsmarkt sprake van concurrentie tussen beide bevolkingssegmenten in de industrie, het toerisme en de ambtenarij (IX.4). Daarnaast bleef de politieke en de sociaalculturele kloof tussen beide groepen bestaan. Mogelijk zelfs verbreedde deze door het zware accent dat op de traditionele Arubaanse identiteit werd gelegd.

Vervolgens is het van belang de handelsgroepen te bespreken, dat wil zeggen de oude stedelijke handelselite, de Libanezen, de joden, de Chinezen en de Portugezen. De autochtone handelselite had in de MEP-jaren en vooral met het toenemen van de politieke spanningen en polarisatie op het eiland, steeds meer haar handen van de politiek afgetrokken. Letterlijk en figuurlijk bemoeide men zich op de eerste plaats met de eigen zaken, eigen winkels en de vrije beroepen om de status hoog te houden. Een duidelijke en blijvende aansluiting bij de nieuwe politieke elite van de MEP vond niet plaats.

Dit laatste was ook bij de Chinezen, Portugezen en joden duidelijk te zien. Politieke afzijdigheid voorkwam dat men bij een van de partijen werd ingedeeld. Alleen onder de Libanese handelaren waren er die aansluiting bij de MEP zochten. Voor het overige trokken de handelsgroepen zich terug in hun familiebedrijven.

In tal van andere opzichten leefden drie van deze groepen tamelijk geïsoleerd. De sociale club van de Portugezen liep in 1985 goed, vooral nadat het eigen clubgebouw geopend werd. De joden vormden een vergrijzende groep die zich slechts weinig in het openbaar profileerde. Terwijl oudere Chinezen hun sociale club bleven bezoeken leken ook veel jongere Chinezen zich voornamelijk in de eigen verwanten- en herkomstkring te bewegen. De Libanese families, althans zij die nog op Aruba zijn, hebben meer dan anderen aansluiting gekregen bij de oude Arubaanse handelsfamilies. Tot slot moet nogmaals gewezen worden op de taalkundige, somatische of raciale, en culturele uitzonderingspositie van de handelsgroepen. Zij waren immers noch negroïde noch mesties-Indiaans, spraken van huis uit 'Inglès' noch Papiamento en waren Afro-Caraïbisch noch Latijns-Amerikaans of Indiaans/mesties (IX.3).

Voor we ons antwoord op de probleemstelling van dit onderzoek formuleren, moeten we kort stilstaan bij de vraag in hoeverre etniciteit, de organisatie van politieke, economische en sociaal-culturele sectoren volgens lijnen van herkomst, in 1985 het maatschappelijke leven nog bepaalde (IX.5).

In dit boek zagen we dat op Aruba beslist geen sprake is van een aantal strikt gescheiden levende etnische groepen. Op individueel niveau is er, zoals Green reeds opmerkte, sprake van vriendschap en omgang tussen leden van de meest uiteenlopende etnische groepen. Vooral in gemengde wijken en in gemengde werksituaties zijn contacten tussen mensen met verschillende etnische achtergronden beslist niet altijd slecht te noemen. Er zijn zeker aanzetten te vinden die doen veronderstellen dat, op den duur, de organisatie van de samenleving steeds minder door (etnische) herkomst en steeds meer door sociaal-economische status bepaald zal worden.

Niettemin zijn wij van mening dat op Aruba de sociale relaties in 1985 nog altijd georganiseerd werden door etniciteit en herkomst. Vooral zagen we dat de politieke verhoudingen een weerspiegeling waren van de etnische relaties. Toen eind 1984 duidelijk werd dat de eilandelijke economie een flinke aderlating moest ondergaan verscherpten niet alleen de politieke tegenstellingen, maar werden ook de etnische spanningen op de spits gedreven.

Niet alleen in de politiek en in de eerste helft van 1985 bleef de oude tweedeling zichtbaar. We zagen deze eveneens in de etnische barrières in de huwelijks- en woonpatronen. En, al waren de etnische clubs inmiddels hun oude functies kwijtgeraakt, maar al te veel clubs waren ontmoetingspunten voor voornamelijk mensen uit ofwel de ene bevolkingsgroep ofwel de andere. Bovenal zagen we dat op Aruba iemands herkomst nog altijd in allerlei situaties van belang is. In het toepassen van systemen van sociale indeling bleek de vraag naar het autochtoon of allochtoon zijn nog altijd centraal te staan. Vragen naar iemands exacte herkomst of district verdwijnen meer naar de achtergrond, terwijl het onderscheid échte-onechte Arubaan nog altijd relevant lijkt te zijn voor veel mensen. Dit was niet alleen het geval bij de beantwoording van de vraag naar iemands groepsachtergrond (autochtoon/ allochtoon), maar op verkapte wijze verwezen onderscheidingen tussen het wonen 'pariba' of 'pabao di brug', tussen blank/mesties en negroïde, en tussen Papiamento- of Engelssprekend nog altijd naar de tegenstelling tussen districts- en Afro-Caraïbische Arubanen. Tot in de derde generatie is dit verschijnsel zichtbaar. Bij de jongeren was wel het vermogen om verdere classifactorische verfijningen naar exact district of eiland van herkomst aan te brengen sterk afgenomen. Tenslotte merkten we op dat vooral in situaties van gespannen politieke verhoudingen of belangentegenstellingen etnische classificatoren – 'het spel van de plussen en minnen' – gehanteerd werden (IX.5).

We denken al met al onze probleemstelling als volgt te kunnen beantwoorden:

Ofschoon op Aruba op het individuele nivo de contacten tussen personen uit de verschillende herkomstgroepen beslist niet categorisch slecht te noemen zijn, kunnen we constateren dat het proces van sociale integratie of natievorming op Aruba in 1985 niet afgerond was. Grofweg was een tweedeling zichtbaar tussen het autochtone bevolkingsdeel en de grote groep van Afro-Caraïbische Arubanen. Daarnaast nam een aantal herkomstgroepen een duidelijk eigen positie in. Dit zijn met name de handelsgroepen van Chinese, Portugese, Libanese en joodse afkomst, alsook de autochtone handelselite. Binnen de twee grootste segmenten – de autochtone Arubanen, met name die van het platteland, en de Afro-Caraïbische groep – zijn in wisselende mate de kenmerken van oudere organisatievormen nog altijd zichtbaar. De oude 19e eeuwse verwantschappelijke en regionale geleding van de autochtone bevolking is nog duidelijker zichtbaar dan de sterk vervaagde indelingen naar exact land of eiland van herkomst binnen de groep van Afro-Caraïbische immigranten.

De tweedeling tussen de autochtone disrictsbevolking en de Afro-Arubanen heeft anno 1985 politiek gestalte gekregen in de tegenstelling MEP versus niet-MEP. De economische relatie tussen beide groepen bleek uit de concurrentieverhoudingen in de ambtenarij, het toerisme en, tot 1985, de olie-industrie. Op sociaal-cultureel gebied tenslotte speelden historische en sociaal gegroeide verschillen op het gebied van het taalgebruik, de woon- en vestigingsgewoonten, de familiebanden, de vrijetijdsbesteding en de sociale waardering van raciale verschillen.

De diverse autochtone en allochtone handelsgroepen dankten in 1985 hun eigen maatschappelijke positie buiten deze grove tweedeling aan hun politieke afzijdigheid en een duidelijk aanwijsbare eigen economische positie in de handel. In sociaal-cultureel opzicht kenmerkten zij zich allen door een tamelijk geïsoleerde opstelling.

Als gevolg van het domineren van de politieke spanningen in verband met de sluiting van de Lago, het verdwijnen van 340 miljoen gulden uit de eilandskas, de naderende Status Aparte en de etnische onderstroom van de politieke relaties, stonden in 1985 de verhoudingen tussen oude en nieuwe, tussen 'echte' en 'onechte' Arubanen extra onder spanning. Slechts de handelsgroepen konden aan deze druk ontsnappen.

Latere bezoeken in 1986 en vooral 1988 toonden ons een ander Aruba. Nadat de autochtone stadspartij, de AVP, de regeringsmacht had overgenomen en de kleine coalitiepartijen verbrokkelden, ontstond een nieuwe politieke tegenstelling. Niet langer lag het accent op de verhouding tussen oude en nieuwe

Arubanen, tussen autochtoon en allochtoon, maar op de (nog oudere) maatschappelijke tegenstelling tussen stad en platteland; tussen de door de elitegroepen gedomineerde bevolking van Oranjestad en de niet-elitaire bevolking van de districten. De vraag 'Ken ta Arubiano?' trad hierdoor in vergelijking met 1985 enigszins naar de achtergrond. Van beide rivaliserende partijen en bevolkingsgroepen kon het Arubaan-zijn immers niet in twijfel getrokken worden. Voor de allochtone Arubanen bracht dit met zich mee dat hun positie minder dan voorheen in het licht van de oude politieke tegenstelling tussen de (vermeend) allochtone PPA en autochtone MEP bezien moest worden. Minder dan voorheen werd met de vraag 'Ken ta Arubiano?' hun Arubaan-zijn in twijfel getrokken.

DEEL 5

SOCIALE INTEGRATIE EN NATIEVORMING, 1986–2001

Inleiding

De Arubaanse samenleving bevindt zich – zo lijkt het – in een voortdurende stroomversnelling sinds in oktober 1984 bekend werd dat de Lago-raffinaderij zou verdwijnen. De toen nog op handen zijnde Status Aparte heeft inmiddels een blijvende vorm gekregen en de in 1983 opgedrongen onafhankelijkheid is van de baan. De economische crisis waarin het eiland geraakte is bezworen. Aruba behoort momenteel tot de meest welvarende landen van de Caraïbische regio en wordt met een BNP van $21.000 per hoofd van de bevolking slechts overtroffen door de Cayman Islands. Over de feitelijke welvaart zegt dit fraaie resultaat overigens maar weinig. Een fiks deel van het Bruto Nationaal Product vloeit als winst van niet-Arubaanse bedrijven af naar het buitenland. Daarnaast zegt het hoge BNP weinig over de verdeling van welvaart en sociale zekerheid op het eiland.

Dankzij de groei van het toerisme sloeg de werkloosheid om in een tekort aan arbeidskrachten. Herstel van de levensstandaard voor een groot deel van de bevolking was een feit; de komst van tienduizenden migranten was een onvermijdelijk gevolg. In 2000 was één op de drie inwoners van Aruba elders geboren. We schetsen de veranderende politieke, economische, demografische en staatkundige contekst in hoofdstuk X en bekijken vervolgens in hoofdstuk XI de vraagstukken van sociale integratie en natievorming tot aan de verkiezingen van 28 september 2001.

X

HERNIEUWDE WELVAART – HERNIEUWDE MIGRATIE

1. Politiek en verkiezing in een Aparte Status

De Arubaanse politiek is op etnisch-geografische leest geschoeid. Indelingen naar herkomst en woonplaats hebben een sterkere invloed op de politieke verhoudingen dan ideologische, religieuze of sociaal-economische scheidslijnen. In de Separacion-jaren tot 1954 groeide de vijandigheid tussen autochtone en allochtone Arubanen. Terwijl de eersten het afscheidingsstreven massaal onderschreven, vreesden de migranten voor de etnische en raciale ondertoon in de afscheidingspolitiek. Tussen 1954 en 1966 lukte het de PPA om door zowel 'Arubaanse' leiders als vertegenwoordigers van migrantengroepen te selecteren Aruba's grootste partij te worden. Etnische bundeling was de sleutel van het nog altijd onevenaarde succes van deze partij. Tussen 1971 en 1985 baseerde Betico Croes zijn politieke macht vooral op zijn aanhang in de districten. Daarnaast kreeg de MEP steun in de steden, waardoor het ruim een decennium de meerderheidspartij was. Geleidelijk echter versmalde de etnisch-regionale basis van de MEP, vooral ten gunste van de AVP.

Politiek Aruba werd anno 1985 gekenmerkt door polarisering. Loyaliteit aan de ene partij wilde al snel zeggen vijandigheid ten opzichte van de andere. Door de vijandigheid tussen de partijleidingen en de sociale afstand tussen de achterbannen was het slaan van bruggen tussen de grote partijen vrijwel ondenkbaar. Wederzijds wantrouwen werd versterkt door de rol van de patronage in de politieke cultuur. Om de gunst van de kiezer te winnen werd met verkiezingsbeloftes en overheidsmiddelen gestrooid: beurzen en banen werden toebedeeld aan personen en families in ruil voor stemmen. Partijen beschuldigden elkaar over en weer van patronage zonder dat zij zelf ontkwamen aan de verlokking van de patronage. Polarisering en patronage droegen er bovendien aan bij dat de eilandsraad niet naar behoren functioneerde. De controlerende taak haperde omdat ook parlementariërs afhankelijk waren van partijloyaliteit en patronage bij het verwerven en behouden van een statenzetel (ook: Van Breet 1996; ATIA 2001).

Een ander kenmerk van de politieke cultuur medio jaren tachtig was het belang van nationalisme en insularisme in de politieke retoriek. Net als de Separashon-beweging in de jaren veertig, streefde de Status Aparte-beweging in de jaren zeventig naar de emancipatie van Aruba in het koninkrijk: Aruba, los van Curaçao! Gelijktijdig emancipeerde de voorheen politiek verdeelde districtsbevolking in de eilandspolitiek. Insulair (Arubaans) en etnisch (districts-) nationalisme vonden hun weerslag in de politieke cultuur en retoriek. Separatisten wedijverden om de gunst van de kiezer door het steeds weer onderstrepen van hun eilandelijke trots en vaderlandsliefde. Vooral de culturele erfenis van de districts-Arubanen werd benadrukt. Daarmee vervreemden vooral MEP-politici zich van stemmers wier geschiedenis minder lang op Aruba was geworteld. In 1985 werd de vraag 'Ken ta Arubiano?' vaak in een politiek licht geplaatst. Lago-migranten en hun nakomelingen voelden zich door de nationalistische retoriek niet aangesproken.

Anno 1985 vreesden velen een nieuwe éénpartijregering. Zij hoopten dat coalitievorming een deugdelijker bestuur zou opleveren. Coalitiepartners zouden wellicht een deel van de taak van het parlement overnemen door het corrigeren van elkaars politieke misstappen. Er volgde inderdaad een periode van coalitievorming. Door partijpolitieke polarisering en het feit dat noch de AVP noch de MEP er sinds 1985 in slaagden een zetelmeerderheid in de Staten te veroveren ving een periode aan van gedwongen coalitievorming van één van de grote met een of meer kleine partijen. Kleine coalitiepartners kregen grote invloed omdat zij met kabinetsbreuken dreigden wanneer aan hun wensen werd voorbijgegaan. Doordat coalities alsnog uiteenvielen en de bestuursverantwoordelijkheid achtereenvolgens aan de AVP en de MEP toeviel schommelde de politieke balans met de slingerbeweging van een pendule. Althans, tot aan de afronding van dit manuscript.

Met ingang van 1 januari 1986 regeerde het kabinet Eman I, waaraan AVP, PPA, ADN en PDA ministers leverden. Dit kabinet stond voor de zware taak om de economie uit het dal te halen en de deelnemende partijen dienden een hechte coalitie te vormen. In de eerste opgave was het kabinet succesvoller dan in de tweede. De regering gooide de economie open voor buitenlandse en binnenlandse investeerders in vooral het toerisme. Succes bleef niet uit, maar de coalitiepolitiek maakte een minder goede start. Op 2 september 1986 stapte PDA-minister Berlinsky uit het kabinet nadat hij was beschuldigd van het aannemen van steekpenningen (Reinders 1993:351–2). De twee PDA-statenleden richten de Accion Democratico '86 op, waardoor de PDA uit de politieke arena verdween. Januari 1987 trad PPA-minister Nisbet uit het kabinet en ook zijn partij scheurde uiteen. De twee statenleden behielden hun zetel en richtten de Partido Patriotico Nobo op waarvan Eddy Werleman de leider werd. Ook in de

ADN ontstonden problemen. Minister Pedro 'Charo' Kelly trad in juni 1987 uit het kabinet, terwijl mede-oprichters John Booi en Pedro Bislip de partij teleurgesteld de rug toekeerden. Kelly's ministerspost werd opgevuld door Frank Booi (AD'86). Door kabinetswisselingen en partijsplitsingen brokkelde de steun van de coalitie af tot de zeven AVP-statenleden en de tweemansfracties AD '86 en PPN. De PPA, ADN en PDA stonden buitenspel (Reinders 1993:343–60).

De eerste schreden op weg naar een coalitiepolitiek waren niet succesvol en van een toenadering tussen de oppositionele MEP en de regerende AVP was geen spoor te bekennen. De falende coalitiepolitiek – en niet de economische of staatkundige ontwikkelingen – maakte een vroegtijdig einde aan kabinet Eman I. Op 18 oktober 1988 ging gouverneur Felipe B. Tromp akkoord met het voorstel van premier Eman om de Staten te ontbinden en verkiezingen uit te schrijven. Door alle politieke verschuivingen was de vraag gerezen of de Staten nog een weerspiegeling van de samenleving vormde. Ongetwijfeld rekende de AVP op een fikse verkiezingswinst. De partij was de stabiele factor in de regering en kende sinds 1979 – uitgezonderd 1983 – een voortdurende groei.

Tabel 23.
Verkiezingsuitslagen, 1985–1997 naar stemmen- en zetelaantal

Partij	Stemmen (zetels)				
	1985	1989	1993	1994	1997
AVP	11.471 (7)	12.658 (8)	15.619 (9)	17.959 (10)	19.475 (10)
MEP	13.793 (8)	16.492 (10)	14.901 (9)	15.438 (9)	17.355 (9)
PPA	4.493 (2)	1.768 (1)	2.128 (1)	1.752 (0)	2.051 (0)
ADN	3.214 (2)	223 (1)	2.314 (1)	–	1.093 (0)
OLA		–	3.055 (1)	4.415 (2)	3.975 (2)
PPN		1.874 (1)	1.075 (0)	–	–
AD '86		172 (0)	–	–	–
PDA	3.685 (2)	694 (0)	–	–	–
CORONA		–	397 (0)	–	–
PARA		–	–	–	519 (0)
MAS		–	–	–	268 (0)

Bron: Reinders 1993:347; Sjak-Shie 1998; bewerking LA/LM.

De verkiezingen van januari 1989 brachten een verrassing. Niet de AVP, maar de MEP kwam als winnaar uit de stembus met maar liefst 16.492 stemmen, goed voor tien zetels. De AVP bleef steken op acht. ADN, PPA en PPN behaalden er ieder één. AD '86 en PDA verdwenen van het toneel.

Mogelijke verklaringen voor de 'teleurstellende winst' van de AVP waren de afstandelijke en zakelijke bestuurlijke stijl van het kabinet Eman en de toenemende geruchten over de vervlechting van de politiek en de zakenwereld. Terwijl voor 1986 vooral de vervlechting van kiezers en gekozenen via de patronage in wetenschap en samenleving aan de kaak werd gesteld, verschoof na 1986 de kritiek naar de rol van de geldschieters achter de politieke campagnes.

Een belangrijke verklaring voor het succes van de MEP was de entree van Rudy Croes in de politiek. Tijdens de electorale campagne werd broer Rudy als evenbeeld van Betico Croes naar voren geschoven als erfgenaam van de overleden leider. In een televisiespot spoorde Betico vanuit een blauwe hemel de kiezer aan zijn stem aan Rudy te geven. Het leverde de nieuwkomer 4.621 stemmen op, waarmee hij partijleider Nelson Oduber in populariteit passeerde.

Opnieuw moest er een coalitie worden gevormd. Omdat MEP en AVP als kemphanen tegenover elkaar stonden, formeerde MEP-leider Oduber zijn eerste coalitie met hulp van PPA en ADN. Via de PPA verkreeg de MEP wat meer aansluiting met San Nicolas; rond Noord vonden veel ADN-stemmers weer aansluiting tot de MEP. AVP en PPN gingen in de oppositie. Ook tijdens het kabinet Oduber I tekende zich een gevaar af van de gedwongen coalitiepolitiek; niet voor het eerst, maar wel steeds nadrukkelijker. Coalitiepartijen – groot dan wel klein – en zelfs individuele ministers regeerden over dat deel van het landsbestuur dat zij tijdens de formatie in de wacht hadden gesleept. Samenwerking en samenhang in beleidsvorming en -uitvoering bleven zodoende in gebreke. Van een corrigerende werking door de coalitiepartners of parlementariërs was wegens de voortdurende dreiging van kabinetscrises geen sprake. Toch maakte het kabinet Oduber I de regeerperiode van vier jaar vol (Reinders 1993:367-85).

Ondertussen diende de oudste zoon van Betico Croes, Glenbert zich aan. Na broer Rudy eiste nu ook Glenbert Croes de politieke erfenis van zijn legendarische vader op. Na mislukte pogingen aansluiting te krijgen bij de MEP richtte Glenbert Croes eind 1991 de Organisacion Liberal Arubano op. De OLA diende zich aan als het alternatief voor zijn vaders partij. De partij richtte zich op jonge Arubanen en ontevreden MEP-ista's en hanteerde een sterk nationalistische stijl. Het internationaal imago werd ontleend aan de aansluiting bij de op dat moment in Europa sterk naar voren tredende centrum-liberale partijen, zoals in Nederland de D'66. De AVP vernieuwde de partij vanuit de

oppositiebanken. De partijtop haalde de band met de achterban aan en zette een vernieuwd bario/wijknetwerk op. Ofschoon AVP en OLA de aanval inzetten op de overheersing van de MEP in de districten, overleefde de coalitie de verkiezingen van 1993. De MEP verloor ruim 1500 stemmen en werd door de AVP wel in populariteit, maar niet in zetelaantal voorbijgestreefd. De ADN en PPA behielden ter nauwernood hun zetel, net genoeg om het kabinet in het zadel te houden. De OLA haalde stemmen weg bij de traditionele MEP-achterban, maar verkreeg slechts één zetel. De PPN en nieuwkomer CORONA behaalden geen zetel.

Het tweede kabinet Oduber (1993–1994) was geen lang leven beschoren. De oplevende economie bracht welvaart zonder dat de overheidskas daarvan voldoende profiteerde. Om de landsfinanciën te versterken introduceerde het kabinet maatregelen – de medida's –, een invoerbelasting van 5%, waardoor de inflatie omhoog schoot. Aan de uitgavenkant werd onvoldoende gekort. Arubanen meenden dat zij opdraaiden voor de spilzucht van de politiek en het kabinet verloor de nodige maatschappelijke steun. Toen her en der werkonderbrekingen en andere acties uitbraken gooide een geplaagde premier Oduber de handdoek in de ring. De door Nederland gepropageerde regeringssamenwerking tussen MEP en AVP kwam niet van de grond. Ook de tweede stap op weg naar een stabiele coalitiepolitiek was mislukt.

Tijdens de verkiezingen van 1994 groeide de MEP met ruim 500 stemmen, maar het zetelaantal bleef negen. De winst was vooral afkomstig van de voormalige coalitiepartners. De ADN deed niet aan de verkiezing mee en de PPA haalde geen zetel. De AVP boekte een vooruitgang van 2.242 stemmen, verspreid over vrijwel alle districten, waardoor de partij tien zetels kreeg. De OLA kreeg behaalde 4.415 stemmen en twee statenzetels. Eman vormde zijn tweede kabinet (1994–1997), dat rustte op de steun van AVP en OLA. Ook in deze coalitie bekoelden de verhoudingen. De uitlevering van een aantal Arubaanse handelaren beheerste het nieuws. Zij werden door het openbaar ministerie van de Verenigde Staten beschuldigd van het witwassen van drugsgelden. OLA-minister Glenbert Croes koos de zijde van de beschuldigden en er dreigde een kabinetscrisis indien de landskinderen aan de V.S. zouden worden uitgeleverd. De OLA-voorman trok meer aandacht. Politieke misstappen volgens sommigen, gebrek aan ervaring volgens anderen, resulteerden erin dat er vier onderzoeken naar zijn bestuurlijk handelen plaatsvonden door de Algemene Rekenkamers van Aruba en Nederland (Algemene Rekenkamer 2001:69 e.v.). Daarvan leidde er niet één tot juridische vervolging, maar wel raakte het imago van de jonge politicus beschadigd, zoals Gouverneur Koolman later liet blijken. De vertrouwensbasis tussen de coalitiegenoten bleek onherstelbaar beschadigd nadat AVP-parlementariër Mary Wever-Laclé

de vinger op de zere plek van de falende coalitiepolitiek legde en weinig parlementair stelde dat de OLA de 'postema' (steenpuist) van de Arubaanse politiek vormde. Opnieuw was de kiezer aan het woord.

Tijdens de verkiezingen van 1997 dongen naast AVP, MEP en OLA ook de PPA en ADN andermaal naar de gunst van de kiezer. De Partido Restructuracion Aruba (PARA) trachtte het succes van de Curaçaose PAR te imiteren door te hameren op het belang van deugdelijk bestuur. De MAS wist zich geen herkenbaar imago aan te meten. Ondanks alle politieke turbulentie bracht de verkiezing geen wijziging in de Staten. De zetelverdeling bleef ongewijzigd: 10-9-2, (AVP-MEP-OLA) zij dat de tweede OLA-zetel slechts met moeite was verworven. De overige partijen struikelden over de verkiezingsdrempel.

Er volgde een maandenlange (in-)formatie. De combinatie AVP-OLA lag na alle coalitiehobbels niet voor de hand. De samenwerking AVP-MEP vereiste een toenadering van twee vijandige kampen. De hoofdoorzaak van het trage verloop van de formatie was – naar onze indruk – echter van andere aard. Het was duidelijk dat een nieuwe regering – van welke samenstelling dan ook – niet met de lastige uitleveringkwestie van de Arubaanse handelaren wilde worden belast. De politici wachtten liever de juridische procedure af alvorens zij de politieke verantwoordelijkheid voor de eventuele uitzetting op zich namen. Die procedure eindigde voor wat Aruba betreft bij Gouverneur Koolman. Na ruim een half jaar was de uitlevering van een aantal van de handelaren een feit en korte tijd later liep de poging een coalitie van AVP en MEP te vormen formeel stuk. Uiteraard gaven beide partijen elkaar daarvan de schuld. Opnieuw traden AVP en OLA in de regering, zij het dat Gouverneur Koolman de benoeming van Glenbert Croes tot minister dwarsboomde wegens gebleken ongeschiktheid. Pas na twee jaar werd Croes alsnog ingezworen als minister, nadat zijn jongere broer Junior en partijgenoot Willem Vrolijk de voor Croes gereserveerde portefeuille hadden beheerd.

Het kabinet Eman III (1998–2001) ging van start met onwillige partners. Van samenwerking was geen sprake. De coalitieconflicten bleven voor het publiek bedekt. Niettemin viel het kabinet medio 2001. De reden van de breuk laat zich raden. Formeel vormde de privatisering van de landsdienst voor toerisme, Aruba Tourism Authority, het struikelblok. Nadat de AVP-ministers aandrongen op naleving van de afspraak tot privatisering van deze dienst, zegden de OLA-ministers en Statenleden hun vertrouwen in de AVP op. Geruchten doen echter geloven dat het loterijbeleid leidde tot de val van het kabinet. Een lokaal handelaar maakte gebruik van het geldende gedoogbeleid ten aanzien van het voeren van loterijen en startte een eigen loterij, tegen de zin van nationale sportloterij 'Lotto pa Deporte'. Terwijl AVP-minister van Justitie Eddy Croes verklaarde dat deze loterij niet legaal was, deelden de OLA-ministers

deze mening niet en zouden zij feitelijk hun steun aan het kabinet hebben opgezegd. De daaropvolgende ATA-kwestie vormde in die zin slechts het formele struikelblok voor het inmiddels zwalkende kabinet. Het laatste woord over de kabinetsbreuk en de daaropvolgende statenontbinding lijkt nog niet gezegd (vergelijk: Dip 1975).

De gedwongen coalitiepolitiek heeft niet bijgedragen aan de bestuurskwaliteit en het zelfstandig functioneren van de volksvertegenwoordiging. Ook het belang van de patronage en de rol van geldschieters in de politieke besluitvorming staan veelvuldig ter discussie. Beschuldigingen gaan over en weer. De geliberaliseerde open-economie brengt welvaart, maar kennelijk ook democratische gevaren met zich mee. Hoewel met een gemiddelde van zo'n 85% de stembusopkomst hoog te noemen is, lijkt het vertrouwen in het politiek systeem niet bijzonder groot.

Tussen september 1997 en januari 1998 onderzochten Oostindie en Verton (1998:29 e.v., 102 e.v.) het politieke denken van de Arubaanse (en Antilliaanse) bevolking. De uitkomsten weerspiegelen de teleurgestelde verwachtingen ten aanzien van het politiek bedrijf na ruim een decennium politieke zelfstandigheid. Zesentachtig procent van de bevolking meende dat de Status Aparte goed was geweest en tweederde (67%) wilde de band met Nederland handhaven. Toch was 72 procent van de ondervraagden van mening dat Nederland een rol diende te vervullen bij het garanderen van rechtstaat en democratie. 84% vond het nodig dat Nederland assistentie verleent bij de rechtspraak. Vijftien procent van de ondervraagden was van mening dat de Arubaanse politici onvoldoende bekwaam waren om het land te besturen; 23% meende dat de politici wel voldoende bekwaam waren. De resterende 59% nam een tussenpositie in. De auteurs (p. 40) concluderen dat 'op Aruba het vertrouwen in de eigen politici en bestuurders niet erg groot is'.

Vanuit de politiek is getracht de deugdelijkheid van bestuur te versterken. In 1995 organiseerde de regering een congres over het internationale vraagstuk van de deugdelijkheid van bestuur in kleine landen (Deugdelijkheid 1995). Vooral na het verschijnen van het rapport De Ruijter in 1996 is geprobeerd de bestuurskwaliteit te verbeteren. Door het transparanter maken van het overheidshandelen zou de bestaande politieke cultuur meer aan democratisch toezicht worden blootgesteld. Zowel het politiek-bestuurlijke handelen als het systeem van check-and-balances daarop moesten de uitwassen van de politieke cultuur indammen. Een reeks van maatregelen, zoals bijvoorbeeld vervat in het rapport Calidad (1997) en de Landsverordening Administratieve Rechtspraak (1997) is doorgevoerd. Daarnaast is bijvoorbeeld de daadkracht van de Algemene Rekenkamer van Aruba vergroot door onder meer personele uitbreidingen en intensivering van de samenwerking met de Nederlandse

Rekenkamer. De resultaten van dit bestuurlijke vernieuwingstraject blijven nog achter bij de verwachtingen. Toezichthoudende organen als de Centrale Bank (2001), de Sociaal-Economische Raad (2001), de Algemene Rekenkamer (2001) en het Internationaal Monetair Fonds (SER 2001:5) bekritiseren de politieke cultuur en spilzucht van de politiek, maar zijn niet bij machte deze een andere wending te geven.

Het buitenparlementair verzet neemt toe en verkrijgt steeds grimmiger vormen. Werkgeversorganisaties (ATIA 2001) en – vreemd genoeg wat minder – de vakbonden keuren de politieke cultuur steeds nadrukkelijker af, zonder dat dit een zichtbare kentering teweegbracht. Vooral de voorgenomen aanleg van een race-circuit te Seroe Colorado en die van een struisvogelkwekerij in de bufferzone rond het nationale natuurpark Arikok bracht duizenden op de been. In het voorjaar van 2001 leidde een conflict tussen overheid en het telefoonbedrijf SETAR tot een kortstondige bezetting van het parlement door actievoerders en parlementariërs van de oppositie.

Partijpolitieke polarisering staat niet alleen de onbelemmerde uitwisseling van politieke ideeën en de vrije meningsvorming in weg, maar het leidt ook tot verwijdering en conflicten in doorgaans hechte familie- en vriendenkringen. Onafhankelijke nieuwsvoor-ziening hapert, zo stelde journaliste Shirley Angela-Eisden tijdens een recent universiteitsforum. Pogingen om de politieke cultuur ter discussie te stellen worden vaak als persoonlijke of partijpolitieke aanvallen opgevat. Ondanks de forse kritiek wonnen partijpolitieke tegenstellingen het in verkiezingstijd vijftien jaar lang van andere maatschappelijke verbanden, tegenstellingen en idealen.

De verkiezingsstrijd van 2001 stond in het teken van politieke cultuur en de verjonging. De politieke cultuur waarin polarisering en patronage, dure adviseurs en invloedrijke geldschieters een belangrijk rol spelen, was inzet van talloze verhitte verkiezingsdebatten. De gevolgen daarvan voor de nijpende situatie van de landsfinanciën en ook de sinds de aanslagen in de V.S. van 11 september gevreesde crisis in het toerisme voerden de boventoon in de publieke discussie. Vooral jonge politici en partijen trachtten de gegroeide politieke praktijk aan de kaak te stellen.

AVP-leider Henny Eman zegde de politiek vaarwel, terwijl stemmentrekker Watty Vos in januari 2001 overleed aan de gevolgen van kanker. Opvolger Tico Croes presenteerde een lijst met jonge kandidaten als Carmelita Haynes (San Nicolas), Otmar Oduber en de Europese Nederlander Harry Oplaat. Mike Eman en Benny Sevinger (Oranjestad-west) moesten de opengevallen plaatsen van broer Henny Eman en Watty Vos opvullen. In de MEP handhaafden Nelson Oduber en Rudy Croes zich aan de top van de lijst, maar ook drongen jonge kandidaten als Marisol Tromp, Nilo Swaen en Edwin Jacobs door tot hoge

posities op de kandidatenlijst ten koste van voormalige ministers. Wat lager op lijst werd de partij versterkt door nieuwe politici als Mervin Ras en Danny van der Linden. Daarnaast trachtten OLA, PPA en de ADN eveneens met sterk vernieuwde lijsten in de Staten terug te keren en dienden de nieuwe partijen Alianza Democratico Arubano en CLA zich aan. De partij Nos Pais onder leiding van dr. Berlinsky viel uiteen nog voor de kieslijst was ingeleverd. Zoals de MAS in 1997, lukte de CLA het niet een duidelijk gezicht aan te nemen. Alianza daarentegen profileerde zich beter als partij voor vernieuwing van de politieke cultuur.

Tijdens de afronding van dit manuscript zijn de verkiezingen inmiddels achter de rug. We voorzien de uitslagen van een kort commentaar. De stembusgang van 28 september 2001 bracht een grote ommekeer in de politieke verhoudingen op het eiland teweeg. De MEP behaalde met ruim 25.000 stemmen en 12 zetels de eerste absolute overwinning sinds de Status Aparte. Tico Croes' AVP moest genoegen nemen met de helft van dat aantal stemmen, namelijk 12.757, goed voor een schamele zes statenzetels. De OLA viel terug naar een en de PPA keerde terug in de volksvertegenwoordiging met twee stevige zetels. Alianza, CLA en ADN kregen onvoldoende steun voor hun eerste statenzetel. De uitslag is de overwinning van MEP-leider Nel Oduber en vernieuwer Marisol Tromp en de politieke nekslag voor Tico Croes (AVP) en een fikse klap voor Glenbert Croes (OLA). De PPA is ondanks de goede score niet 'de lachende derde'. Deelname van die partij aan de nieuwe regering is parlementair niet noodzakelijk en is naar het zich laat aanzien niet te verwachten.

In vrijwel alle stemdistricten en regio's was het AVP-verlies ronduit dramatisch en de MEP-winst overtuigend. De gedurende vele jaren moeizaam gerealiseerde opmars van de AVP in de districten is volledig tenietgedaan. De MEP versloeg de AVP voor het eerst sinds 1983 en met overmacht in haar bakermat, Oranjestad. San Nicolas heeft de AVP resoluut de deur gewezen en de deur opengezet voor de MEP die bijna 1.000 stemmen vooruitging. Kennelijk is de oude achterdocht van het electoraal van San Nicolas tegen de districtspartij afgenomen. Opvallend is voorts de wederopstanding van de PPA in San Nicolas.

Zeker zo belangwekkend als de uitslagen per regio, zijn de resultaten per kandidaat (Landscourant 26-10-01). In de MEP werd partijleider Nelson Oduber (4.891 stemmen) geëvenaard door de immens populaire Marisol Tromp (4.708), terwijl ook de andere vernieuwers als Nilo Swaen (1.093), Danny van de Linden (656) en oud-gediende Freddies Refunjol (1.370) het opvallend goed deden. De traditionele vleugel in de MEP profiteerde minder van de groei. Rudy Croes' voorspelde vooruitgang bleef beperkt (2.357),

Tabel 24.
Uitslag Statenverkiezingen 28 september 2001 naar partij en regio

	MEP	AVP	PPA	OLA	Alianza	ADN	CLA
Noord – Tanki Leendert	5.485	2.119	751	528	489	235	81
Oranjestad	5.383	4.706	920	907	489	129	162
Paradera – Piedra Plat	2.817	831	214	180	143	33	28
Santa Cruz	5.208	1.119	328	377	178	49	66
Pos Chiquito – Savaneta	2.936	1.114	419	211	168	36	64
Brasil – San Nicolas	3.229	2.868	1.945	507	202	49	140
Voorlopig totaal	25.058	12.757	4.577	2.710	1.669	531	541
Definitief totaal	25.172	12.749	4.598	2.713	1.666	531	540

Bron: Diario 29-9-2001, bewerking LA/LM;
Landscourant 26-10-01 (definitief).

terwijl Ramon Lee op 1.732 bleef steken. Een oudere stemmentrekker als Booshi Wever (833) uit Brasil, kreeg met Mervin Ras' doorbraak een sterke buurvrouw (763) uit het aangrenzende Noord Cura Cabai. Ook de PPA heeft met de vernieuwing goed gescoord. Monica Arends-Kock (885 stemmen) evenaarde partijleider Nisbett (931) op enkele tientallen stemmen na. De breuk met de traditionele politiek tekent zich ook in deze partij duidelijk af.

Blijkens de verkiezingsuitslag heeft de nieuwe generatie AVP-ers de achterban van de scheidende generatie niet kunnen vasthouden. Lijsttrekker Tico Croes viel terug tot nog slechts 2.515 uitgebrachte stemmen, niet veel meer dan de kiesdeler. Benny Sevinger (1.493 stemmen) en Carmalita Haynes (1.258) waren niet succesvol in hun missie Oranjestad-west en San Nicolas voor de AVP te behouden. Otmar Oduber kreeg niet meer dan 307 stemmen. Minister van Volksgezondheid en als zodanig politiek verantwoordelijk voor

de invoering van de AZV, Ike Posner verlaat de politiek met slechts 73 stemmen, zo'n 1.500 minder dan in 1997. De enige wrange overwinning in het AVP-kamp staat op naam van Mike Eman. Hij overtrof lijsttrekker Tico Croes ruimschoots met 3.933 stemmen en hij zal vermoedelijk een voorname rol gaan spelen in de periode van bezinning en reorganisatie die zijn partij te wachten staat.

Voor de CLA en de ADN lijkt in de politieke arena geen plaats te zijn. ADN-leider Charo Kelly heeft zijn afscheid uit de politiek reeds aangekondigd (Bon Dia 29/9/01), maar de CLA heeft al aangegeven door te gaan met hun partij. Alianza, dat aanmerkelijk dichter bij de kiesdeler uitkwam, heeft al aangekondigd nogmaals een gooi naar de eerste statenzetel zal doen.

Bovenal maakt de verkiezingsuitslag van 28 september 2001 een einde aan een periode van vijftien jaar gedwongen coalitiepolitiek. Nelson Oduber kan zijn derde kabinet vormen zonder noodzakelijke hulp van splinterpartijen. De pendulepolitiek – het ongeveer om de vijf jaar wisselen van de politieke signatuur van de regering – is met de neergang van de AVP voorlopig ook wellicht van de baan. In een televisie-interview op de verkiezingsavond wees pater dr. Rudy Lampe erop dat de overwinning van de MEP evenwel niet als vrijbrief voor een nieuwe eenpartijregering kan worden opgevat. Gezien de toenemende bemoeienis en invloed van de civiele sector in de bestuurlijke en politieke processen ligt een terugkeer naar de politieke cultuur van de jaren zeventig niet in de lijn der verwachting.

Vernieuwing van de politieke en bestuurlijke cultuur was het inzet van de voorbije verkiezingen. De MEP en de PPA hebben daarvan geprofiteerd; de AVP en OLA betaalden de tol. Partijpolitieke verhoudingen zijn drastisch omgegooid, maar binnen de partijen zijn de verhoudingen tussen vernieuwers en traditionelen nog niet uitgekristalliseerd. Binnen het te vormen MEP-kabinet, maar ook de oppositionele PPA en de schijnbaar uit het veld geslagen AVP zal de komende jaren moeten blijken hoe traditie en vernieuwing kunnen samengaan.

2. Economische ontwikkelingen, 1986–2001

'Is er leven na de Lago?', vroegen vele duizenden zich af nadat in 1984 bekend werd dat de Lago zou sluiten. Inmiddels kennen we het antwoord. In de opgave tot het herstellen van de economie was Aruba succesvoller dan in het voeren van een hechte coalitiepolitiek. Haan (1998, 2001) vatte het sinds 1986 gehanteerde economisch beleid samen aan de hand van drie punten. Op de eerste plaats werd een liberale opendeurpolitiek gevoerd om inversteerders in het toerisme aan te trekken en de overheid vond een nieuwe exploitant van de

Lago-raffinaderij. Op de tweede plaats werd de marktbescherming afgebouwd. Hiermee trachtte de Antilliaanse overheid in de jaren zeventig – vooral op Curaçao – om enige honderden arbeidsplaatsen te creëren. Op de derde plaats trachtte de overheid de eigen precaire financiële situatie aan te pakken door onder meer pogingen tot bezuiniging op de (personeels-)uitgaven en privatisering van landsdiensten als de telefoondienst en de directie toerisme 'ATA'. Dit derde voornemen bleek op de lange termijn de moeilijkste.

Om de economische en financiële crisis het hoofd te bieden ontving Aruba in 1985 100 miljoen gulden aan begrotingssteun van Nederland en in het jaar daarna nog eens 60 miljoen. Deze bedragen werden aangewend om het investeringsklimaat te verbeteren en de meest noodzakelijke overheidsuitgaven te bekostigen. Daarnaast was een crisisheffing van de 8.2% aan de bevolking opgelegd; was de indexering van de ambtenarensalarissen stopgezet en werden vakantieuitkeringen ingehouden. Het regeerakkoord van het kabinet Eman I mondde uit in het zogenaamde plan-Sasaki, dat voorzag in de uitbreiding van de hotel- en infrastructuur aan de westelijke Palm en Eagle Beach. Hiertoe stelde de overheid zich (gedeeltelijk) garant voor het investeringsrisico. De garantieproblematiek werd complex en riskant. Enerzijds gold het verstrekken van garanties als voorwaarde voor het aantrekken van de economie; anderzijds dreigde een zware schuldenlast. Feitelijk werd Aruba verpand voor ruim 500 miljoen gulden. Bij het stuklopen van een te groot aantal projecten zou een algeheel faillissement voor het eiland dreigen. De aanpak was riskant, maar succesvol. Er werd een groot aantal hotelprojecten gerealiseerd – een deel daarvan zat al in de pijplijn – en het streven om het aantal hotelkamers te verdubbelen werd snel en ruimschoots gehaald. Al in 1988 werd een halt toegeroepen aan het aantrekken van nieuwe projecten. Uiteindelijk werd het aantal hotelkamers verdrievoudigd. In 1998 werden in 9.289 kamers niet minder dan 647.437 toeristen verwelkomd. Ook het cruisetoerisme groeide. In 1996 werd een piek bereikt toen 316.000 toeristen in de haven van Oranjestad ontscheepten (Haan 2001). Na een tijdelijke terugval liep het aantal cruise-toeristen op tot 490.000 in 2000 (Centrale Bank 2001:19).

Het in 1990 aangetreden kabinet Oduber I trof een herstellende eilandseconomie aan. Aruba dreef op de kurk van het toerisme en het nieuwe kabinet maakte zich sterk voor de terugkeer van de olie-industrie. In oktober 1990 kwam de regering met Coastal Oil Company tot een akkoord dat dit bedrijf de verroeste Lago-raffinaderij weer in bedrijf zou nemen. De economische basis werd verbreed, maar Coastal bedong dermate gunstige voorwaarden dat de effecten voor de landskas en de werkgelegenheid beperkt bleven. Coastal verschaft enkele honderden personen werk, maar bij grote (uitbreidings-)projecten worden nog altijd goedkope arbeidskrachten ingevlogen. Ook vestigde Wickland Oil, een overslagbedrijf zich op het voormalige Lago-terrein. Over

de bijdrage van het oliebedrijven aan de Arubaanse economie verschillen de meningen. Niettemin resulteerde de komst van Coastal in een opleving van de bedrijvigheid van San Nicolas. In 2001 ging het oliebedrijf over in de handen van 'El Paso'.

Om de eenzijdige afhankelijkheid van het toerisme verder te verminderen is de zoektocht naar verbreding van de eilandseconomie voortgezet. In de jaren negentig wezen proefboringen uit dat de kans op succesvolle oliewinning in de territoriale wateren klein is, al worden momenteel plannen voor nieuwe proefboringen uitgewerkt (Haan 2001:85). Een belangrijk initiatief is het verplaatsen van de vrije zône van Oranjestad naar Barcadera. In de toekomst moeten afwerkings-, doorvoer- en technologiebedrijven daar werkgelegenheid scheppen tegen aantrekkelijke (belasting-)voorwaarden. Door kostbare uitbreidingen van luchthaven 'Reina Beatrix' wil Aruba een knooppunt van de internationale handel en het vliegverkeer worden. Of deze initiatieven succesvol zijn zal de tijd uitwijzen.

Dankzij de toenemende bedrijvigheid verdubbelde het Bruto Nationaal Product tussen 1987 en 1992. Tussen 1986 en 1999 boekte Aruba een gemiddelde economische groei van ruim 8% per jaar. De omvang en structuur van de Arubaanse economie en arbeidsmarkt veranderden ingrijpend. De handel en bouwnijverheid profiteerden als eersten van de groei en al in 1988 hield de werkloosheid praktisch op te bestaan. De groot- en detailhandel werd de voornaamste groeisector. In 1997 vonden daarin 7.261 mensen emplooi. Hotels en restaurants telden gezamenlijk 6.979 werknemers. De handel bood 7.261 personen werk en de bouwsector telde 3.395 banen. Zogenaamde 'Real estate and business activities' hielpen 3.159 mensen aan werk. Ondanks de voorgenomen afslankingen bleef de overheid Aruba's grootste werkgever. Aruba telde 3.800 ambtenaren of daaraan gelijkgestelden. De gemiddelde burger op Aruba profiteerde van de toegenomen welvaart. Het Bruto Nationaal Product van Aruba stak al in 1995 fel af bij dat van Curaçao. Op ons eiland bedroeg dit $17.700,– en op Curaçao een $10.400,–. De verschillen tussen beide eilanden zijn sindsdien nog groter geworden (Haan 2001:89).

De explosieve economische en demografische groei had ook schaduwzijden. De jaren negentig stonden in het teken van de dreigende oververhitting van de economie. De arbeidsmarkt raakte overspannen; de vraag naar arbeidskrachten overtrof het lokale aanbod. De binnenlandse consumptie steeg als gevolg van het economisch optimisme, maar de inflatie liep uit de hand. Tevens steeg de zorg om de oplopende overheidsgaranties. De infrastructuur en het milieu stonden en staan voortdurend onder grote druk.

Het land kampt met een weinig geslaagd financieel beleid. De balans tussen inkomsten en uitgaven raakte zoek. Naarmate de economie herstelde werd na 1988 het financieel beleid versoepeld. De crisisheffingen werden stapsgewijs

afgebouwd, maar de overheidsuitgaven liepen op, vooral voor wat betreft de personele kosten. Herhaalde pogingen tot afslanking van het ambtenarenapparaat door diverse kabinetten mislukten. Eventuele successen werden in de aanloop naar verkiezingen steeds weer ongedaan gemaakt. Opeenvolgende kabinetten schakelden bovendien geldverslindende 'adviseurs' en consultants in, die de burger vele miljoenen gulden per jaar kosten (Reinders 1993:365; Haan 2001:86). Belastingen van burgers en bedrijven werden lange tijd niet efficiënt geïnd. In het midden van de jaren negentig liep de deviezenvoorraad terug en kwam de bodem van de schatkist in zicht. Gebrek aan begrotingsdiscipline was en is de hoofdoorzaak van de snel toenemende liquiditeitsproblemen van de overheid. Investeringen in sociale zorg, onderwijs en infrastructuur raakten achter bij de noden van de expanderende samenleving. Rond 1996 steeg de inflatie tot zo'n 5 procent, waardoor het eiland voor toeristen en inwoners buitensporig duur dreigde te worden.

Aan de inkomstenkant is een inhaalslag ingezet door achterstallige belastingen te innen. Ook de uitzichtloze en geldverslindende ondersteuning aan Air Aruba werd gestaakt, maar de landsuitgavenkant bleven onverminderd te hoog. Haan sprak eufemistisch van een 'consumptieve overheid'.

Ondanks economische voorspoed, zo stelt de SER (2001), hebben achtereenvolgende kabinetten nagelaten te komen tot gezonde overheidsfinanciën. Recentelijk wezen het Internationaal Monetair Fonds, de Centrale Bank en de SER onverbloemd op het gebrek aan begrotingsdiscipline. De overheid staat inmiddels bij talloze bedrijven en instellingen in het krijt als gevolg van het gebrek aan liquide middelen. Berekeningen van die schulden lopen uiteen van Afl. 70 miljoen tot Afl. 220 miljoen. De overheid heeft gedurende tien jaar een achterstand opgelopen in de afdracht van werkgevers en werknemerspremies aan het pensioenfonds, waardoor een torenhoge schuld is ontstaan van vele tientallen, mogelijk vele honderden miljoenen. Ook rees de vraag of het welvarende eiland zich het versterkte stelsel van sociale zekerheid – onder meer door de verhoging van de Algemene Ouderdomsverzekering en de invoering van de Algemene Ziektekostenverzekering – wel kan veroorloven (Diaz 2001, SER 2001; Haan 2001:87). De voorgenomen privatisering van de Aruba Tourism Authorities, de telecommunicatie en de posterij bleef uit, volgens de SER (2001:14–7) vanwege de bemoeizucht van betrokken bewindslieden. In 2000 bedroeg de inflatie 4%, waardoor Aruba zich bij de Amerikaanse toerist uit de markt prijst (Centrale Bank 2001:3). Oneven-wichtig uitgavenbeleid gaat ten koste van de investeringen bijvoorbeeld in het onderwijs, de infrastructuur en de promotie van het toerisme in het buitenland. De economische gevolgen daarvan blijven – volgens de SER (2001:5–20) – niet uit.

Terwijl de overheid zich in 1986 opwierp als motor van de noodlijdende economie, bedreigt de politieke cultuur vijftien jaar later de stabilisering van

de materiële voorspoed en de rechtvaardige verdeling daarvan. De recessie die in de V.S. intrad na de terroristische aanslagen in New York en Washington op 11 september 2001, trekt Aruba mee in een periode van economische onzekerheid. De internationale luchtvaart is vleugellam en Aruba's hotels zijn onderbezet. Taxi's staan stil op de standplaats, shopping-malls en restaurants blijven leeg. Werkgeversorganisaties spreken van een nationale crisis en op handen zijnde ontslagen. De overheidsinkomsten lopen terug, terwijl aan de uitgavenkant de verkiezingsbeloften nog naklinken.

Aruba 2001, migratie als constructieve bijdrage.

3. Migratie en demografie, 1986–2001

Economische veranderingen leidden gedurende de hele twintigste eeuw tot grote schommelingen in de bevolkingssamenstelling. Als gevolg van de economische crisis verlieten vele duizenden Arubanen het eiland in en na 1985. Dankzij het economische herstel keerde de migratiestroom in 1988 om. Immigratie overtreft sindsdien de emigratie.

Door het verdwijnen van de werkloosheid moest allereerst de beroepsbevolking worden omgeschoold. Om ongeschoolde of weinig geschoolde werknemers op te leiden werd Enseñansa pa Empleo opgericht en werd het beroepsonderwijs gereorganiseerd. Ook werd de arbeidsparticipatie van vrouwen

gestimuleerd; enerzijds om aan de groeiende vraag naar arbeid te voldoen, anderzijds omdat huishoudens vanwege de inflatie en de toenemende consumptieve ambities niet langer van één inkomen afhankelijk wilden zijn. Sinds 1972 steeg de deelname van vrouwen op de arbeidsmarkt van 27,9% in 1972, naar 40,2% in 1981 en 52,7% in 1994. Tijdens de volkstelling van 2001 was 51,9% van de vrouwelijke bevolking ouder dan 14 jaar werkzaam. Het aantal werkhebbende mannen bedroeg 22.498 en het aantal werkhebbende vrouwen inmiddels 19.420. Het aantal werklozen was voor beide sexen ruim 1500 (CBS 1996:20; Census 2000, tabel P.-I. 1, zie verder Heinze 2001:123–4). Ondanks omscholing en massale toetreding van vrouwen op de arbeidsmarkt werd aan de vraag naar arbeid niet voldaan. Om aan de grote behoefte aan arbeid te voorzien moest immigratie de oplossing brengen.

Het bevolkingsaantal steeg van minder dan 60.000 in 1987 tot ruim 90.000 in 2000, een toename van 50%. De bevolkingsgroei is het gevolg van de (re-)

Tabel 25.
Bevolkingsaantallen, 1986–2001

Jaar	Bevolkingsaantal	Jaar	Bevolkingsaantal
1985	61.361	1993	77.973
1986	60.361	1994	80.333
1987	59.995	1995	83.652
1988	61.045	1996	87.968
1989	62.497	1997	91.361
1990	65.939	1998	93.428
1991	67.504	1999	95,201
1992	71.304	okt. 2000	90.507

Bron: CBS Statistisch jaarboek 1999 p. 8; Census 2000; bewerking LA/LM.

migratie van Arubanen (7.113 sinds 1985) en vooral de komst van nieuwkomers naar het eiland. In 1981 waren van de 60.312 inwoners er 11.154 ofwel 18,5% van elders afkomstig. Inmiddels is dat percentage ruim 33 procent. Het percentage migranten is in twintig jaar verdubbeld. Het aantal mannelijke en vrouwelijke migranten houdt elkaar redelijk in evenwicht. 13.519 mannen en 16.585 vrouwen zijn niet op Aruba geboren.

Vooral vanuit de Caraïbische regio, Latijns-Amerika, de Filippijnen, Europa en Noord Amerika trekken migranten naar Aruba. Volgens de SER (1995:5) steeg

het aantal migranten tussen 1988 en 1995 van 14.044 tot maar liefst 26.916. In 1993 vond een sterke stijging plaats, van 19.205 naar 24.366. MEP-minister Rudy Croes kondigde dat jaar een 'amnestie' af, waardoor enkele duizenden migranten werden gelegaliseerd. Sindsdien schrijven zich jaarlijks tussen de 3.200 en 5.000 nieuwkomers in op het eiland (CBS 1999:9). De volkstelling van oktober 2000 is de meest recente en nauwkeurige registratie van de demografische situatie op het eiland. Er werden 90.507 inwoners geteld, waarvan er 30.104 elders waren geboren. Uiteraard zijn hier geboren kinderen van migranten als Arubaan aangemerkt en is een onbekend aantal illegalen en personen die minder dan een jaar op het eiland verbleven, zoals zakenlieden en prostituees niet meegeteld.

Het grootste aantal nieuwe migranten is afkomstig uit Latijns Amerika, (zie Tabel 26) voornamelijk Colombia (7.191 personen), Venezuela (2.914), Suriname (1.301) en Peru (960). 3.755 migranten zijn Europees Nederlander en ook de Nederlandse Antillen zijn sterk vertegenwoordigd. Het aantal op Curaçao geboren inwoners bedroeg 2.271. Uit Bonaire en Sint Maarten kwamen 534 en 506 personen. In de rest van de Caraïbische regio wordt de reis naar Aruba het vaakst ondernomen vanuit de Dominicaanse Republiek, Haïti en Jamaica. Personen geboren in de V.S. waren er 695. Van verder weg komen 768 Filippijnen en 636 Chinezen.

Een groot aantal migranten heeft zich blijvend aan de Arubaanse bevolking toegevoegd. Anderen trekken voor kortere tijd naar het eiland. Na een aantal jaar werken en sparen keren zij terug naar het land van herkomst om er een huis of een winkel en een bestaan op te bouwen. In 1994 was ruim 48,3% van

Tabel 26.
Niet op Aruba geboren bevolking naar geboorteplaats, 2000 (selectie)

Colombia	7.191	Verenigde Staten	695
Nederland	3.755	China	636
Dominicaanse Republiek	3.692	Overig Caraïbisch gebied	993
Nederlandse Antillen	3.554	Overig Noord en Zuid Amerika	842
Venezuela	2.914	Overig Europa (incl. Madeira)	535
Suriname	1.301	Overig Azië	427
Haïti	1.023	Afrika	54
Peru	960	Oceanië	19
Filippijnen	768	onbekend	33
Jamaica	730	Totaal	30.104

Bron: Census 2000, tabel P-C.6; bewerking LA/LM.

de migranten van plan om minder dan drie jaar op Aruba te blijven. Volgens het CBS (1995:15) was ruim de helft (51,7%) van de migranten van plan zich definitief op Aruba te vestigen. Gebrek aan economische mogelijkheden in het land van herkomst is daarvan de reden.

Een aspect van de omvangrijke migratie is de illegaliteit. In de volkstelling van 2000 is getracht alle inwoners van Aruba op te nemen, ongeacht de vraag of zij legaal dan wel illegaal waren. Het aantal illegalen op Aruba is uiteraard onbekend. Wel worden regelmatig illegalen uitgezet. In 1996 waren dat er 641, van wie 338 personen met de Colombiaanse en 150 personen met de Venezolaanse nationaliteit. Voor een aantal landen, zoals de Dominicaanse Republiek is sinds 1992 een visumplicht ingesteld, waardoor de instroom van migranten uit dit land is verminderd (Korps Politie 1996:15). Niettemin loopt het aantal niet legaal op Aruba verblijvende migranten in de duizenden.

De vraag naar arbeid maakte het aantrekken van migranten noodzakelijk. Zonder hen zou de arbeidsintensieve toeristeneconomie onvermijdelijk instorten. Enkele duizenden migranten verwierven door naturalisatie de Nederlandse nationaliteit en daarmee het recht om zich blijvend op Aruba of in Nederland te vestigen. Het proces van sociale integratie in de multiculturele samenleving staat opnieuw voor grote uitdagingen.

4. Aruba en het koninkrijk

Alvorens we kijken naar processen van sociale integratie en natievorming na 1985 is het nodig de positie van Aruba in het koninkrijk onder de loep te nemen. Immers, gedurende de gehele twintigste eeuw was het proces van sociale integratie nauw verweven met het vraagstuk van dekolonisatie en onafhankelijkheid. In 1996, na tien jaar Status Aparte concludeerde Lampe (1997) dat bestuurlijk Aruba zich in een dubbele crisis bevond. Enerzijds constateerde hij dat de lokale politiek faalde; anderzijds dat de Arubaanse autonomie werd belemmerd door de toenemende bemoeienis vanuit Den Haag. De politieke en staatkundige ontwikkelingen hebben inderdaad het nodige stof doen opwaaien.

In 1983 werd Aruba opgezadeld met een koppelverkoop. Aruba mocht het Antilliaans verband verlaten mits het in 1996 onafhankelijk werd. Deze voorwaarde werd door de bevolking niet gewenst en het was afwachten hoe politiek en samenleving dit dilemma zouden aanpakken. Al voor de invoering van de Status Aparte gingen stemmen op tegen de onafhankelijkheid. Het regeerakkoord van het kabinet Eman I stelde dat voor de beëindiging van de Status Aparte het volk zich via een referendum moest uitspreken over de toekomstige staatkundige structuur. De dreigende onafhankelijkheid schaadde het investeringsklimaat, terwijl Aruba juist trachtte de economie te doen opleven

(Reinders 1993:349; Van Aller 1994:454–5). Het Surinaamse voorbeeld schrok velen af: in die voormalige kolonie heersten armoede en dictatuur. Ook de bevolking leek in meerderheid tegen de onafhankelijkheid. Nederland wilde echter niet afwijken van de koppelverkoop van 1983 om (tevergeefs) te voorkomen dat ook Curaçao en Sint Maarten zouden aandringen op het realiseren van een aparte status aldaar.

Toch verkreeg de onafhankelijkheid direct na 1986 niet die aandacht die het later opeiste. Het economisch herstel ging voor. In 1989 namen de grote partijen hun positie in voor wat betreft de definitieve rechtsorde. AVP en MEP stonden opnieuw tegenover elkaar, zij het dat de verschillen meer werden benadrukt dan de overeenkomsten. In de MEP ontstond een stroming die in 1996 de onafhankelijkheid wilde aanvaarden, maar partijleider Oduber stond op een gematigd standpunt. Op 10 december 1989 koos de MEP voor een gemenebest-relatie waarbij veel van de bestaande banden, rechten en plichten tussen de landen werden gehandhaafd. Een voortgezette Status Aparte, maar onder gemenebest-vlag. De AVP wierp zich op als verdediger van de Status Aparte. Het zelfbeschikkingsrecht mocht niet worden verzilverd in de vorm van een verplichte onafhankelijkheid (Reinders 1993:364, 371).

Belangrijk was de Nederlandse reactie en geleidelijk gingen daar steeds meer stemmen op ten faveure van het continueren van het koninkrijk overzee. De PvdA streefde van oudsher het sterkst naar de dekolonisatie van de West, maar ook in die partij verschoven de standpunten. In 1988 analyseerde Wehry de geopolitieke situatie in het Caraïbische bekken. Hij concludeerde dat de Nederlandse aanwezigheid op de Benedenwinden moest worden voortgezet. Dit was de wens van de machtige Verenigde Staten en van het buurland Venezuela, dat in vergelijking met de periode rond 1969 de Caraïbische expansiedrift had getemperd. In hetzelfde jaar stelden Koot, Tempel en Marcha (1988) dat de Antilliaanse bevolking in tegenstelling tot de politieke partijen aldaar geen behoefte had aan een Status Aparte of onafhankelijkheid. In 1990 stelde professor Hoetink tijdens een studieweek op Curaçao dat het juist op die eilanden in de Caraïben waar de onafhankelijkheid niet volledig was de economie en democratie beter functioneerden dan in geheel onafhankelijke Caraïbische staten, een gedachte die naderhand door Oostindie (1994) is uitgewerkt. Eilanden als Puerto Rico, Guadeloupe, Martinique en de Nederlandse Antillen waren kennelijk gebaat bij het behoud van staatsrechtelijke banden met de voormalige kolonisator, bij wijze van waarborg.

Het is de vraag of deze studies en stellingnamen een voorbode waren van de 'Schets' van Ernst Hirsh Ballin (1989–1994). In maart 1990 presenteerde de toen nieuwe Nederlandse minister van Antilliaanse en Arubaanse Zaken zijn visie op de toekomst van het koninkrijk in de 'Schets van een Gemenebest-constitutie' (Kabinet 1990). Gedreven door de toenemende bezorgdheid over

de activiteiten van drugskartels in de regio, de kwetsbaarheid van de kleine democratieën en wellicht geopolitieke druk vanuit de Verenigde Staten koos Hirsh Ballin voor het bestendigen van de koninkrijksrelaties. Om de centrifugale krachten tussen de resterende Antillen van Vijf te bezweren stelde hij voor dit land op te delen in een Benedenwinds en een Bovenwinds deel. Het armlastige Bonaire zou aan Curaçao gekoppeld blijven; Saba en Sint Eustatius aan het bedrijvige, maar democratische fragiele Sint Maarten. Aruba mocht de Status Aparte behouden. De Schets bleek een luchtkasteel.

In een in 1993 op Curaçao gehouden toekomstconferentie zette Nederland de deur nog verder open door alle scenario's bespreekbaar te maken (De Vries 1999). Later dat jaar sprak de Antilliaanse bevolking zich via een referendum uit over de toekomst van het koninkrijk. De meeste partijen op Curaçao en Sint Maarten opteerden voor de Status Aparte, maar daarnaast ontstond onder aanvoering van oud-premier Miguel Pourier een beweging die wilde vasthouden aan de Antillen van Vijf. De bevolking koos de kant van de laatste. Pouriers 'optie C' was de absolute overwinnaar, zelfs op Sint Maarten koos 59.4 % voor de Antillen van Vijf. De bevolking was in meerderheid voor het continueren van de koninkrijksrelaties.

De staatkundige hervorming op de Antillen stagneerde geruime tijd, vooral als gevolg van de economische recessie aldaar, maar de Arubaanse kwestie naderde de ontknoping. Al in juni 1990 schaarde premier Oduber zich achter (het Arubaanse deel van) de 'Schets' (Reinders 1993:373). Wel werden aan het voortzetten van de koninkrijksrelaties nieuwe voorwaarden gesteld. Meer dan ooit hamerde Nederland op de noodzaak van deugdelijk bestuur, de handhaving van de rechten van de mens en de bestrijding van de grensoverschrijdende criminaliteit in de door corruptie en drugs overspoelde regio. De voorwaardelijke bestendiging van de koninkrijksbanden kondigde een periode aan van wat wel genoemd wordt de 'rekolonisatie' (Lampe 1992, 1996; Oostindie 1994). Sint Maarten bijvoorbeeld ondervond de toenemende Nederlandse bemoeizucht aan den lijve. Via een Algemene Maatregel van Rijksbestuur werden eilandspolitiek en eilandsbestuur in mei 1992 onder hoger toezicht gesteld. De ingreep luidde het einde in van de alleenheerschappij van Claude Whathey, maar aan de zwakke bestuurskracht maakte het geen einde. Ingrijpen blijkt complex en weinig rendabel vanwege politieke en juridische obstakels en de tijdelijke en incidentele aard van de interventie (Reinders 1993:309–34; Commissie Evaluatie 1994:47 e.v.).

Ook de reputatie van de Arubaanse democratie verslechterde en 'Nederland' stuurde het in 1993 aan op de ondertekening van een protocol waarin premier Nel Oduber en oppositieleider Henny Eman gezamenlijk verklaarden de verbetering van de bestuurskwaliteit te zullen bevorderen. Uitvoering van dit zogenoemde Aruba-protocol werd voorwaarde voor het continueren van de

Koninkrijksbanden, dat wil zeggen de Status Aparte. De vorderingen van het proces werden gevolgd door een gemengde commissie Aarts-Muyale. Na enkele rapportages en de tussentijdse terugtreding van het Arubaanse lid Muyale, ging Nederland aarzelend akkoord met het schrappen van het befaamde 62e artikel uit het Statuut. De Status Aparte werd Status Quo. Aruba bleef in het Koninkrijk, maar aan de schermutselingen omtrent de Arubaanse bestuurlijke integriteit kwam nog geen einde. Vooral tussen het kabinet Eman II en de Nederlandse minister belast met Antilliaanse en Arubaanse zaken Voorhoeve (1994–1998) liepen de spanningen bij tijd en wijle hoog op.

Sinds de 'scrapmento' van artikel 62 is een groot aantal koninkrijkscommissies in het leven geroepen die aspecten van de democratie en deugdelijk bestuur en de steeds nijpender garantie- en schuldenlastproblematiek moest inventariseren en helpen oplossen. Eén daarvan is het voornemen om de door Nederland verstrekte ontwikkelingshulp binnen tien jaar – per 2010 – op te heffen door het oprich-ten van een nationaal ontwikkelingsfonds. De financiële ongelijkwaardigheid binnen het koninkrijk zou door het plan worden verminderd, waardoor de meer fundamentele wederzijdse statutaire verplichtingen, zoals de mensenrechten, deugdelijkheid van bestuur en het buitenlands beleid meer naar voren zouden kunnen treden. Nederland streeft in dit licht ook naar dergelijke afspraken met de Nederlandse Antillen.

De afspraken omtrent de afbouw van de ontwikkelingshulp zijn niettemin omstreden. Aan de ingrijpende wijziging van de koninkrijksrelaties is op Aruba geen uitgebreid maatschappelijk debat voorafgegaan, terwijl de politieke behandeling in de Staten democratisch tekort schoot. De effectuering van het voornemen staat vooralsnog op losse schroeven. Allereerst moet een beheersvorm vrij van politieke bemoeienis en willekeur worden gecreëerd en dient Aruba te beschikken over een blijvend begrotingsevenwicht. Aan deze voorwaarden is medio 2001 nog niet voldaan. Op de tweede plaats heeft MEP-leider Nelson Oduber reeds aangeven het beleid niet te zullen ondersteunen. Het lijkt waarschijnlijk dat de afspraken omtrent de financiële onafhankelijkheid heronderhandeld zullen worden. Daartoe zal allereerst wel opnieuw moeten worden onderzocht wat de feitelijke financiële positie van het land Aruba is.

Hoewel Nederlandse politici en deskundigen veelvuldig een paternalistische toon aanslaan, is Nederland momenteel meer terughoudend met het ingrijpen in politiek en bestuur op de Antillen en Aruba dan tien jaar geleden. In plaats van actief ingrijpen, zoals op Sint Maarten, tracht het lokale instellingen als de Algemene Rekenkamer, de Centrale Bank en de rechterlijke macht te versterken om zo de 'checks and balances' van de democratie te vergroten. Daarnaast schuift Nederland meer dan voorheen internationale organisaties als

het IMF naar voren bij het (mee-)besturen op afstand. Tegenover de misschien wat paternalistische houding van Hirsch Ballin en de soms gewapende vrede onder Voorhoeve staat de sterk formalistische betrokkenheid van de huidige Nederlandse staatssecretaris De Vries (1998–heden).

Momenteel kan Aruba (of ieder van de eilanden) kiezen voor staatkundige onafhankelijkheid zonder dat een van de Koninkrijkspartners zich daartegen kan verzetten. Het lijkt er echter niet op dat dat de komende jaren zal gebeuren. De strijd om de Status Aparte is gestreden. De staatkundige en economische herstructurering van de resterende Nederlandse Antillen daarentegen staat vijftien jaar na de Arubaanse afscheiding feitelijk nog in de kinderschoenen. Nadat de bevolking van Sint Maarten twee maal via een referendum heeft aangegeven uiterlijk in 2003 alleen verder te willen gaan, lijken de dagen van de Antillen van Vijf geteld. Economisch bevinden de Antilliaanse eilanden zich in een diep dal.

Voor Aruba geldt de uitdaging hoe uit de huidige politiek-bestuurlijke crisis van polarisatie, patronage en de heen en weer schommelende pendulepolitiek te geraken. Hoe de polariteit van traditie en vernieuwing in de politieke praktijk te verzoenen? De vraag rijst hoe de verworven zelfstandigheid vorm te geven, niet alleen in eilands- of koninkrijksverband, maar ook binnen de internationale economische en politieke orde. De integratie van Nederland in het nieuwe Europa kan grote gevolgen hebben voor de autonomie van de Antillen en Aruba. Het rigoureus opengooien van de economie voor buitenlandse investeerders resulteerde na 1986 in een toenemend 'over de schouder kijken' door Haagse ambtenaren en supra-nationale instellingen als de Wereldbank en het IMF. Instellingen uit de V.S. en elders houden het Caraïbisch gebied nauwlettend in de gaten in verband met drugsdoorvoer en witwas-praktijken. Zij verliezen daarbij de Arubaanse territoriale wateren, scheepvaart- en luchthavens en casino's niet uit het oog. Aruba en Curaçao vormen momenteel de uitvalsbasis van de Nederlands-Antilliaanse-Arubaanse kustwacht en van de Amerikaanse 'Forward Operation Location'. Beide initiatieven hebben als doel de drugshandel en -transporten rond de eilanden en in de regio te bestrijden.

De vraag wordt hoe politieke autonomie en economische welvaart te verzekeren in netwerken van steeds diepgaander mondiale politieke en economische afhankelijkheden. En ook: hoe de invloed van drugskartels en andere criminele organisaties buiten de deur te houden. In de wereldwijde politieke economie verliest het traditionele natie/staat-model aan invloed. De nationale staat verliest aan autonomie, vooral wanneer deze klein is en economisch sterk afhankelijk is van de wisselvalligheden van de toeristenmarkt. Zo bereikten de gevolgen van '11 september 2001' de Arubaanse economie met de snelheid van satellietgestuurde televisiebeelden (verg. Doornbos 1993; Watson 1994a, 1994b:227).

Aruba 2001, sociale en culturele diversiteit.

XI

KEN LO BIRA ARUBIANO?

In 1985 constateerden wij dat in het proces van sociale integratie de scheiding tussen Arubanen van voor en na Lago nog in veel opzichten zichtbaar was. We spraken daarom van 'halve natievorming'. Traditionele Arubanen en Afro-Arubanen waren politiek gescheiden doordat de eersten overwegend MEP stemden en de anderen vooral de PPA en de gaandeweg sterker wordende AVP steunden. In economisch opzicht nam de tegenstelling tussen beide groepen in belang af. Het sociaal-culturele onderscheid daarentegen was weer duidelijker, onder meer in het woonpatroon, het taalgebruik thuis en de wederzijdse vooroordelen. Vooral door de herwaardering van de traditionele Arubaanse cultuur en geschiedenis voelden de migranten en hun nakomelingen zich nogal eens uitgesloten van het Arubaanschap. Verder constateerden we dat ook op Aruba handelsminderheden, – Libanesen, joden, Chinezen en Portugezen – de neiging vertoonden tot sociaal-cultureel isolement en politieke afzijdigheid. Wel merkten we op dat onder de opgroeiende derde generatie onderscheidingen naar herkomst minder 'nauwkeurig' zijn en minder belangrijk werden.

Vijftien jaar later stellen we dat de etnische onderscheidingen tussen de bevolkingsgroepen die tussen 1924 en 1985 op Aruba leefden zijn vervaagd en aan betekenis hebben verloren. Ook constateren we dat door de recente economische opleving en de daaropvolgende migratiegolf een nieuwe etnische tweedeling in de samenleving is ontstaan, namelijk die tussen Arubanen van voor 1985 en migranten van daarna. In de resterende pagina's schetsen we de processen van sociale integratie en natievorming op het Aruba van na 1985.

1. Arubanen en Lago-Arubanen anno 2001

De basis van de emancipatie van de Arubaanse districtsbevolking in de jaren zeventig was gelegen in de politiek. De Status Aparte-beweging vormde de motor achter het toenemende zelfbewustzijn en onderlinge integratie in de

districten. We kunnen ons afvragen in hoeverre vijftien jaar na het bereiken van de Status Aparte en de dood van politiek leider Betico Croes de scheiding van Arubanen van voor en na de Lago nog herkenbaar is in de politieke arena. We vergelijken daartoe de verkiezingsuitslagen van de MEP en de AVP in 1983, 1989 en 1997. Al voor 1985 spitste de politieke strijd zich steeds meer toe op de tegenstelling tussen MEP en AVP. De AVP won in de jaren tachtig aan kracht in Oranjestad, het traditionele bolwerk van de Eman-partij en vervolgens ook in San Nicolas.

Tabel 27.
Verkiezingsuitslagen AVP en MEP naar regio, 1989-1997

	1983		1989		1997	
	MEP	AVP	MEP	AVP	MEP	AVP
Oranjestad	4.291	3.381	3.431	4.863	3.340	6.760
Districten	13.776	2.961	11.344	4.853	11.459	9.056
San Nicolas	2.731	1.760	1.717	2.972	1.556	3.659
Totaal	20.798	8.102	19.492	12.658	17.355	19.475

Bronnen: Bureau Bevolking en Sjak-Shie 1998:25,29; bewerking LA/LM.

De strijd om de macht werd na 1985 ook in de districten gevoerd, waar de MEP zijn electorale basis had. Tussen 1989 en 1997 lukte het de AVP om de positie van de MEP in de districten aan te tasten. Was de electorale ongelijkheid in 1989 nog enorm met 11.344 MEP-ista's en slechts 4.853 AVP-stemmers; in 1997 was de voorsprong van de MEP geslonken tot minder dan 2.403, niet veel meer dan een statenzetel. De reorganisatie van de AVP na de teleurstellende verkiezingsuitslag van 1989 en de opkomst van Robertico 'Tico' Croes als stemmentrekker in de bario's vormen twee oorzaken van deze politieke verschuivingen. Daarnaast voelde de MEP ongetwijfeld het gemis van stemmentrekkers in Savaneta en Noord, waar de AVP sterk aan populariteit won.

Ook groeide steun van de AVP in San Nicolas van 31% in 1985 tot 54% in 1997. De MEP was in San Nicolas – uitgezonderd 1983 – nooit populair, terwijl de PPA wegkwijnde en een politiek vacuüm achterliet. De AVP trok door gerichte campagnes de banden met de voormalige oliestad aan, terwijl ook de OLA een deel van de zwevende kiezers aldaar aan zich bond. In de verhouding tussen MEP en PPA keerde de politieke wind. Sterker nog: MEP en PPA vormden wellicht de meest stabiele coalitiepartners sinds 1985, namelijk in de kabinetten Oduber I en II.

Nadat de PPA verdween uit het centrum van de politiek, overheerste de tegenstelling tussen de districtspartij MEP en de stadspartij AVP. Daardoor verschoven oude politieke spanningen en vijandigheden tussen de districtsbevolking en de Afro-Caraïbische Arubanen naar de achtergrond. De herinnering aan de deelname van de PPA in de landsregering tijdens de augustusdagen van 1977 vervaagde en was niet langer het mikpunt van de electorale strijd om San Nicolas. Geleidelijk aan werd het mogelijk dat de MEP de AVP ook te San Nicolas in populariteit passeerde, hetgeen gebeurde op 28 september 2001 (zie tabel 24).

In meer opzichten verwaterde na 1985 de tegenstelling tussen Arubanen van voor en na de komst van de Lago. De economische achterstandspositie waarin de districtsbevolking zich in de vroege Lago-jaren bevond werd gaandeweg ingelopen: door de automatisering en Arubanisering bij Lago, door de opkomst van het toerisme en ook doordat zij in de jaren zeventig profiteerde van de patronagepolitiek: de werkverschaffing in tijdelijke dienst (TAV) en ambtenarij. Naarmate het toerisme in de jaren 80 en 90 opbloeide verdween de kansongelijkheid tussen beide bevolkingsgroepen. Het competitieve element op de arbeidsmarkt verschoof naar de tegenstelling tussen Arubanen van voor en na 1986, waarover later meer.

In sociaal-cultureel opzicht zette de vervaging van de grens tussen beide groepen door. Het etnische woonpatroon werd verder doorbroken als gevolg van de woningnood, de schaarste aan bouwterreinen en de verschuiving van de werkgelegenheid naar Oranjestad en de westelijke hotelzone. De bevolkingsgroei was niet voor niets het sterkst in Noord en Tanki Leendert. San Nicolas, dat na de heropening van de olieraffinaderij enigszins opveerde, werd door de vestiging van nieuwe migranten naast een Afro-Arubaanse ook een 'Spaans-Arubaanse' stad. Andere traditionele tegenstellingen verloren hun scherpe kanten: Lago-migranten en hun nakomelingen hebben het Papiamento in grote getale als thuistaal aangenomen. Arubanen in alle districten hebben van hun kant het Caraïbische carnaval definitief omarmd als nationale festiviteit. Mede door de voortzettende ontkerkelijking en de opkomst van nieuwe kerken en religieuze groeperingen verloor het onderscheid tussen de van oudsher katholieke Arubanen en de Protestantse West Indiërs aan belang. Op de huwelijksmarkt lijkt het taboe op verbintenissen tussen de beide vroeger zo sterk gescheiden groepen doorbroken. Studenten van het Instituto Pedagogico Arubano bevestigen dat interraciale huwelijken nog maar weinig aanleiding geven tot protest of tegenwerking vanuit de familie.

Ook de eerder in deze studie vastgestelde vooroordelen zijn grotendeels opgeheven. Het vermogen tot het indelen van de bevolking naar etnische of regionale herkomst neemt per generatie af. Ondanks de aanhoudende familie-

en buurtgerichtheid in veel lagen van de samenleving, speelt de etnische scheiding van voor en na Lago in de moderne jeugdcultuur nauwelijks nog een rol. De jeugd ontmoet elkaar over de etnische scheidslijnen van hun (groot-)ouders heen op scholen, op straat en in het uitgaansleven. Door de doorbraak van de globale consumptiecultuur zijn de culturele verschillen tussen 'blanke' en 'donkere' Arubanen eerder verminderd dan versterkt. Achternamen of huidskleur lijken nog weinig etnische betekenis te hebben. Wel gaat de vervaging van de tegenstelling tussen Arubanen van voor en na de komst van de Lago gepaard met het ontstaan van een nieuw etnisch onderscheid, namelijk dat tussen Arubanen van voor 1985 en van recente migranten die na 1985 naar Aruba trokken.

2. Oude en nieuwe handelsmigranten

Sinds de komst van de Lago nemen handelsmigranten een bijzondere positie in de samenleving in. Buitenlandse handelaren richtten zich aanvankelijk op detailhandel en zij breidden hun bedrijven later flink uit. In de jaren vijftig brachten vooral de joden en Libanesen, maar ook een aantal Arubanen het tot grote welstand door de internationale (smokkel-)handel. Veelal hadden deze groepen de neiging zich in sociaal-cultureel opzicht afzijdig van de samenleving te houden en zich niet openlijk met de politiek te bemoeien. Sinds het economisch herstel na 1985 bezetten de oude handelsgroepen een minder overheersende positie in de handelssector doordat steeds meer internationale handelsketens zich op het eiland vestigen. Deze bedrijven plaatsen buitenlandse managers vaak op tijdelijke basis op hun Arubaanse lokatie.

De Libanezen vormen de oudste handelsgroep nadat Elias Mansur rond 1910 als straatventer naar Aruba kwam. Zij vormen ongetwijfeld de meest besproken handelsgroep. Hoewel de groep herkenbaar bleef – onder meer aan hun achternamen – kwam het tot een intensieve uitwisseling met andere groepen beter gesitueerden. Gemengde huwelijken vonden en vinden plaats met welvarende lokale huwelijkspartners of met personen van elders. Nog altijd nemen de Libanezen een opvallende positie in. Na 1985 investeerden ook zij in de expanderende toeristenindustrie en de financiële sector door hotels, casino's en restaurants te starten, naast hun oudere belangen in banken, im- en exportbedrijven en dergelijke. Libanesen vormen zodoende nog altijd één van de meest in het oog lopende handelsgroepen van het eiland.

De joodse handelsgroep daarentegen is uitgedund tot niet meer dan 199 personen, die een minder opvallende positie innemen dan enkele decennia geleden. De meeste joodse inwoners zijn in de werkzame leeftijd tot 50 jaar.

Kennelijk neigt deze groep ernaar om vroeg te pensioneren en het eiland te verlaten. Een onbekend aantal joden behoort niet tot de Arubaanse Askenazische groep, maar tot de recent gearriveerde Noord Amerikaanse migranten. De stilte die voorheen in de winkelstraten hing tijdens het joods nieuwjaar of op Yom Kippur, 'de Grote Verzoendag', is niet meer.

Met de groei voor de toeristenmarkt is het aantal Hindoestaanse winkelketens op Aruba uitgebreid. Hindoestanen zijn eigenaar of branche-eigenaar van winkels met elektrische apparaten, juwelen en sterke drank; voorheen producten van joodse winkels in en rond de Nassaustraat of de hotels. Veelal hebben deze ketens ook zaken in toeristische bestemmingen als Curaçao, Sint Maarten en Miami. De omvang van de Hindoestaanse groep is ons onbekend. De omvang en samenstelling wordt mede-beïnvloed door het personeelsbeleid in de Hindoestaanse winkelketens. Een opmerkelijk groot deel van het personeel bestaat uit jonge, mannelijke Hindoestanen afkomstig uit India.

Chinezen vormen van oudsher wellicht de meest afgezonderde handelsgroep van Aruba. Ontsluiting van de groep op de huwelijks- of de arbeidsmarkt kwam laat en maar zeer gedeeltelijk op gang. De groep heeft haar positie in de levensmiddelenbranche verder versterkt. Een aantal Chinese families is eigenaar van grote supermarkten in en rond Oranjestad en San Nicolas, terwijl verspreid over het hele eiland kleine Chinese supermarkten en 'take-away's' als paddestoelen uit de grond rijzen. De Chinese groep wordt nog steeds aangevuld door migratie. Naast de 636 in China geboren Chinezen is een ander deel van de Chinese gemeenschap van elders afkomstig. Vaak treden nieuwkomende Chinezen voor korte tijd bij een bestaande familiewinkel in dienst, waarna men vervolgens een eigen kleine supermarkt begint. Ook deze nieuwe Chinese Arubanen houden zich veelal afzijdig van het politieke, sociale en culturele leven. De oude Chinese families daarentegen treden wat meer dan 50 jaar geleden naar buiten.

De Portugese groep ten slotte is om andere reden in omvang afgenomen. Volgens de volkstelling van 2000 zijn nog slechts 198 Arubanen in Portugal of Madeira geboren. Nog 225 personen spreken thuis Portugees. Het aantal Arubaanse Portugezen ligt hoger indien we de tweede en derde generatie mogen meetellen. Deze zogenaamde Luso-Arubano identificeert zich echter in wisselende mate met het eiland van hun grootouders of met de Madereinse tradities. De groep is nog als zodanig herkenbaar; dankzij hun etnische club 'Primavera', dankzij de jaarlijkse viering van Camoes, de nog altijd 'Portugese' refresqueria's en de actieve Portugese consul. Toch bestaat de Portugese groep niet uitsluitend meer uit hardwerkende, spaarzame handelsmigranten. Tweede en derde generatie Portugezen integreren merendeels zonder veel ophef in de Arubaanse volksklasse.

De handelssector is sinds 1985 zowel van spelers als van structuur veranderd. Kleine handelsgroepen dragen bij aan het straatbeeld van Oranjestad, San Nicolas en de districten, samen met binnen- en buitenlandse handelsbedrijven en een explosief in aantal toegenomen internationale winkelketens.

3. Migranten op een nieuw Aruba

Het economisch herstel na 1985 bracht een grote sociaal-culturele en demografische ommekeer teweeg. Deze is indrukwekkend, maar minder extreem dan die na de komst van de olie-industrie in 1924. In beide periodes was migratie de hoofdoorzaak van de toename van de bevolking. Tussen 1987 en 2000 steeg het bevolkingsaantal met 50 procent. In de dertien jaar tussen 1927 en 1940 was dat percentage het zesvoudige, namelijk 300! We bestuderen de economische, de politiek-juridische en de sociaal-culturele positie van de nieuwe migranten en hun verhouding tot de gevestigde Arubanen.

3.1. Migranten en de arbeidsmarkt

Uiteraard komen migranten terecht in de groeisectoren van de economie: het toerisme, de handel, de horeca en de bouw. In een belangwekkend rapport maakte de SER (1995:9) melding van een belangrijke tweedeling onder de migranten, namelijk tussen kansrijke en kansarme nieuwkomers. De eerste groep bestaat uit migranten met goede opleidingen, banen en inkomens. Europese Nederlanders en Noord-Amerikanen bezetten de betere posities in het toerisme, de handel en de financiële wereld of het onderwijs. Kansarme migranten zijn veelal laag opgeleide migranten uit Latijns Amerika, het Caraïbisch gebied en Azië, uit landen met een stagnerende economie en weinig toekomstperspectieven. Deze migranten hebben vaak weinig opleiding en werken overwegend in sectoren met geringe promotiekansen. Dat de inkomensongelijkheid niet gering is en dat sociale ongelijkheid in belangrijke mate langs etnische lijnen verloopt bleek tijdens de volkstelling van oktober 2000. Arubanen nemen op de etnisch-economische ladder een tussenpositie in.

Voor we tabel 28 bekijken is het nodig twee kanttekeningen te plaatsen. Op de eerste plaats moeten we ons beseffen dat de inkomensgegevens uit de volkstelling – volgens medewerkers van het CBS – de minst betrouwbare zijn. Personen met lage inkomens tenderen ernaar wat hoge bedragen op te geven, terwijl die tendens bij personen met hogere inkomens juist omgekeerd is. Op de tweede plaats is hier sprake van gemiddelde bruto inkomens. Grote verschillen binnen herkomstgroepen blijven dus verhuld. Vrouwen uit Haïti

ontvangen als live-in een aanmerkelijk lager salaris dan hun mannelijke landgenoten. Onder de grote groep Arubaanse inkomenstrekkers vallen zowel rijke Arubaanse Libanezen als arme cunucero's (landbouwers).

Tabel 28.
Economisch actieve bevolking naar geboorteplaats, aantal en bruto maandinkomen, 2000 (selectie)

Geboorteplaats	Aantal	Bruto-maand-inkomen	Geboorteplaats	Aantal	Bruto maand-inkomen
Haïti	572	981	Venezuela	1.054	1.737
Jamaica	374	1.172	Aruba	15.306	2.277
Dom. Republiek	1.547	1.238	Suriname	377	2.639
China	163	1.366	Curaçao	624	2.737
Colombia	3.186	1.376	Nederland	799	3.915
Peru	471	1.446	Ver. Staten	115	5.307
Filippijnen	426	1.691			

Bron: Censo 2000, bewerking LA/LM.

Kansrijke migranten uit de Verenigde Staten en Nederland komen naar Aruba als manager van buitenlandse bedrijven of hotels, als kaderpersoneel in de financiële en de oliesector. Europese Nederlanders komen daarnaast als technisch bijstander, onderwijzer of marinier voor doorgaans ongeveer drie jaar naar het eiland. Vluchtiger van aard is de groep jonge Nederlanders die in grote getallen naar het exotische Aruba trekt om met horecabanen of elders in de toeristische sector in het levensonderhoud te voorzien. De verblijfsduur van deze personen varieert van enkele weken tot enkele jaren. Europese en ook Noord-Amerikaanse migranten hebben de neiging zich sociaal afzijdig te houden. Hun sociale circuits zijn zeker niet etnisch afgesloten, maar vaak wel beperkt. Hoewel kansrijke migranten belangrijke posities in de economie of het eilandsbestuur innemen leidt het grote verloop onder deze groepen ertoe dat zij een wat versnipperde plaats innemen op de moderne etnische kaart.

Net als in de Lago-jaren ontstond er na 1985 een zekere animositeit op de arbeidsmarkt tussen Arubanen en kansarme migranten. Etnische concurrentie is geen nieuw verschijnsel, maar wel heeft ze per arbeidssector een ander gezicht. Vooral wanneer Arubanen en migranten zich op dezelfde sectoren en

niveaus van de arbeidsmarkt begeven kunnen er spanningen ontstaan. De bouwsector levert een voorbeeld. Van diverse werkgevers en werknemers vernamen wij dat de voorkeur van werkgevers vaak uitgaat naar Latijns-Amerikaanse en Afro-Caraïbische arbeidsmigranten. Op de eerste plaats klagen aannemers over de geringe productiviteit van ongeschoolde Arubanen. Verzuim en een laag werktempo zouden minder voorkomen bij kansarme migranten. Daarnaast zouden kansarme migranten eerder genoegen nemen met lagere salarissen. Op de derde plaats wordt veelvuldig misbruik gemaakt van de kwestbare rechtspositie van illegale migranten. Grote bouwbedrijven en kleine 'contractista's' nemen illegalen in dienst tegen lage salarissen, maar na gedane arbeid – en voor de uitbetaling –, laten zij hun illegale werknemers aangeven bij de immigratiedienst waarna deze zonder pardon of salaris worden uitgezet (Heinze 2001:125). Illegaal werken wordt bestraft, terwijl illegaal werk verschaffen niet wordt gestraft. Ook in de hotels en restaurants is sprake van arbeidsmarktconcurrentie. Filippijnse migranten bijvoorbeeld werden vanaf 1988 op Arubaans initiatief aangetrokken om te werken in de nieuwe hotels. Zij vervullen doorgaans lagere functies zoals die van ober, kok of kamerjuffrouw. Hoewel Filippijnen bekend staan als werkzame en klantvriendelijke werkers, stromen zij maar weinig door naar middenposities. Hetzelfde kan worden gezegd van de Cubaanse arts-ober die ons onlangs bediende in een van Aruba's vele restaurants.

Minder concurrentie bestaat er indien migranten eigen sectoren op de arbeidsmarkt opzoeken, maar dit leidt niet altijd tot acceptatie of een kansrijk bestaan. Vrouwelijke migranten vormen een voorbeeld. Kansarme vrouwelijke werknemers zijn de live-ins en schoonmaaksters, veelal migrantes uit de kleine Caraibische eilanden (Aymer 1997), Santo Domingo of Colombia. Na enkele jaren kunnen zij in aanmerking komen om 'van rechtswege' te worden toegelaten op het eiland, maar voor die tijd leven zij onder de bevoogding van hun werkgever. Daarna hopen zij werk te vinden in de lage lonensector als kapster, winkeljuffrouw of zelfstandig schoonmaakster. Een enkeling vindt een Arubaanse huwelijkspartner en verwerft zo een permanente verblijfstitel. Prostituees op Aruba komen overwegend uit Colombia en Santo Domingo. Enkele honderden vrouwen brengen enkele maanden op het eiland door voordat zij doortrekken naar andere bestemmingen in de regio. De werkkring van deze vrouwen varieert van de semi-legale bordelen in de bars te San Nicolas en Playa-pabao (waarvoor een gedoogbeleid bestaat, zie Alofs 1993), tot de illegale tippelzones van Oranjestad en ook wel als vorm van semi-prostitutie in Chinese restaurants en afhaalcentra. De inkomsten worden besteed aan het ondersteunen en opbouwen van de familiekring in eigen land. Na hun zogenaamd actieve jaren keren de vrouwen terug naar hun land waar zij een vaak deugd-zaam bestaan opvatten (Echeverry 1999).

Ook in winkels treffen we veelvuldig Spaanstalige migrantes aan. Hoewel deze vrouwen doorgaans openstaande vacatures invullen zonder andere vrouwen te bedreigen, klagen Arubanen over het gebrek aan hun bereidheid om Papiamento te spreken. Van integratie op de arbeidsmarkt is voor wat betreft de bouw, de hotels en de typische vrouwenberoepen maar weinig sprake (verg. Green 1974:102–5). Van de mannenberoepen met weinig status is die van ijsventer één van de meest opvallende. Terwijl in de jaren vijftig Portugese ijsventers over het eiland rondtrokken, zwoegen nu vooral Haïtiaanse mannen met hun rinkelende ijscokarretjes over de meest afgelegen asfalt- en zandwegen.

De Arubaanse arbeidsmarkt is in meerdere opzichten in tweeën gedeeld. Op de eerste plaats is er het onderscheid tussen Arubanen en migranten. Naarmate de concurrentieverhouding tussen beiden op de arbeidsmarkt toeneemt, verslechteren de groepsverhoudingen. Daarnaast is er een duidelijk onderscheid tussen kansrijke en kansarme arbeidsmigranten. Het samenvallen van herkomst en inkomst bestudeerden we in tabel 28. Arubanen nemen in dit opzicht een tussenpositie in. De positie van kansarme migranten is vaak niet benijdenswaardig. De geringe verdiensten en de lage status van het werk, de taalbarrière en de angst dat vrouwelijke migranten Arubaanse mannen huwen verklaren de soms vijandige opstelling ten aanzien van nieuwe migrantgroepen. Deze komt tot uiting in negatieve vooroordelen en 'een slechte pers'.

3.2. Migranten en de overheid

Vera Green (1974:99, zie ook Bell en Freeman in onze inleiding) wees de staat aan als één belangrijke integratieve factor op het Aruba van de twintigste eeuw. De staat – het overheidsapparaat – draagt medeverantwoordelijkheid voor de eenheid en gelijkheid in de samenleving ongeacht eventuele culturele, sociaal-economische, partij-politieke of religieuze scheidslijnen in de maatschappij. De kans op het slagen van de integratie van migranten (en Arubanen) in de nieuwe samenleving en op termijn de levensvatbaarheid van de staat wordt in hoge mate bepaald door het toelatings- en uitzettingsbeleid, de deelname aan collectieve voorzieningen, zoals het onderwijs, en het vooruitzicht op politieke deelname van alle burgers. Het bestuursapparaat staat in dit opzicht onder grote druk. Enerzijds vinden migranten geleidelijk een vaste plaats in de samenleving; anderzijds stagneert hun inpassing in het nieuwe Aruba.

Het haperen van het overheidsapparaat blijkt onder meer uit het beleid ten aanzien van de toelating en uitzettingen van migranten. Uiteraard oefent het welvarende Aruba grote aantrekkingskracht uit op de regio, maar het aanbod aan arbeidskrachten van buiten de landsgrens overtreft de vraag naar arbeid

daarbinnen. De afstemming van de migratie op de noden van de arbeidsmarkt blijft onvoldoende. De invoering van een visumplicht voor Dominicanen aan het begin van de jaren 90 resulteerde er slechts in dat de immigratie vanuit Colombia toenam. Zoals we aangaven verleende MEP-minister Rudy Croes in 1993 dispensatie aan migranten die hun aanvraag hadden ingediend om zo de illegaliteit een halt toe te roepen en aan de lange wachtlijsten en de krapte op de arbeidsmarkt een einde te maken. Tot een blijvende afstemming kwam het, zoals gezegd, niet. De rol van Directie Arbeid werd meer van administratieve dan van beleidsmatige aard. Enorme wachtlijsten en dagelijkse wachtrijen bij Directie Openbare Orde en Veiligheid illustreren de afstemmingsproblematiek op een voor iedereen zichtbare wijze. Ook ontbreekt een adequaat integratiebeleid. In alle sinds 1985 vastgestelde partijprogramma's en regeerakkoorden ontbreken duidelijke uitgangspunten voor het beleid rond immigratie en de multiculturele samenleving (SER 1995:33, 2001:29–30; Heinze 2001). Het overheidsbeleid blijft zodoende onvoldoende gefundeerd, incidenteel en fragmentarisch.

De beperkte verwerkingscapaciteit van de overheid versterkt de problematiek van de illegaliteit en de sociale integratie in de samenleving. Illegaliteit brengt serieuze bestuurlijke problemen met zich mee. Illegale werknemers en hun werkgevers dragen geen sociale premies af en de inkomensongelijkheid neemt toe. De beheersbaarheid van de medische voorzieningen, de volkswoningbouw en het onderwijs worden bemoeilijkt, om enkele voorbeelden te geven. De uitzetting van illegale vreemdelingen kost de landskas vele tienduizenden guldens per jaar. Het illegaliteitsprobleem heeft ook grote menselijke consequenties. Migrantkinderen beschikken niet over de benodigde papieren om deel te nemen aan het onderwijs of sportverenigingen; hun ouders komen niet voor sociale voorzieningen, leningen bij banken en volkswoningen in aanmerking. Voor de allochtone burger brengt dit vaak grote onzekerheid en rechtsongelijkheid met zich mee. Nog niet toegelaten personen maken niet snel aanspraak op de Landsverordening Administratieve Rechtspraak, teneinde binnen de wettelijk vastgestelde termijn uitsluitsel over hun toelating of uitzetting te krijgen.

Voor veel migranten is de naturalisatie het eindpunt van de migratie. Hiertoe kunnen zij opteren voor de Nederlandse nationaliteit zij na een verblijfsduur van drie of vijf jaar, afhankelijk van hun voorgeschiedenis. Daarbij moet de aanvrager een bewijs van goed gedrag overhandigen en kunnen aantonen dat hij of zij financieel op orde is en over enige beheersing van het Papiamento en Nederlands beschikt. Deze procedure steekt bleek af bij de inburgeringscursussen die laaggeschoolde Arubanen in het Europese deel van het koninkrijk moeten doorlopen. Een betrekkelijk groot aandeel naturalisaties volgt op schijn-

huwelijken. Sommige nieuwe Nederlanders trekken met het nieuwe paspoort verder naar Nederland. Voor de meeste genaturaliseerden betekent de naturalisatie evenwel dat de lange weg van de migratie is voltooid en men niet langer afhankelijk is van de korte arbeidsvergunningen en andere onzekerheden. De rechtsongelijkheid met andere burgers wordt opgeheven. In de regel duurt de daarbij behorende procedure ongeveer 18 maanden. Het juiste aantal jaarlijkse naturalisaties is ons onbekend. Volgens de SER (1995:18) werden in 1994 en 1995 respectievelijk 870 en 660 aanvragen ingediend voor individuen of gezinnen. Volgens een medewerker van het Kabinet van de Gouverneur werden in 1998 1080 aanvragen ingediend.

Niet alleen de haperende bureaucratie, het gebrek aan een coherent overheidsbeleid en de bijna dagelijkse uitzetting van illegalen tekenen de positie van de migranten op het nieuwe Aruba. Migranten worden wel degelijk ook in de collectieve voorzieningen opgenomen. Migranten die legaal op het eiland verblijven komen in aanmerking voor een onderstandsuitkering en kosteloze juridische bijstand. De Algemene Ziektekostenverzekering is een collectieve ziektenkostenregeling voor alle legale inwoners van het eiland. De staat zorgt aldus voor het welzijn van de gehele legale bevolking, waarmee zij een belangrijke bijdrage levert aan de integratie van de nieuwe leden van de samenleving. Dit neemt niet weg dat de invoering en levensvatbaarheid van de AZV een bron is van grote financiële kopzorg en fel politiek debat (bv. Diaz 2001; SER 2001).

Terwijl illegalen zijn uitgesloten van de AZV, worden hun kinderen in toenemende mate gestimuleerd tot deelname aan het onderwijs. Tot voor kort maande de overheid scholen aan om kinderen die niet over de vereiste papieren beschikten te weren. Daarmee schond de overheid niet alleen de universele rechten van het kind – een verdrag dat nog niet door Aruba is ondertekend – maar droeg zij eveneens bij aan de vorming van een ongeletterde onderklasse in de samenleving. In de praktijk liet een aantal lagere scholen toch dergelijke 'ongedocumenteerde' kinderen toe. Het overheidsbeleid is inmiddels bijgedraaid. Een belangrijk project is de actie 'Accion Ban Skol', die gericht is op vroegtijdige Arubaanse en niet-Arubaanse schoolverlaters en op kinderen die nog nooit op Aruba naar school gingen. Honderden allochtone – maar ook autochtone kinderen uit lagere inkomensklassen – bleken geen onderwijs te volgen. In de aanloop naar het schooljaar 2001–2002 werd getracht ongeveer 515 kinderen, waarvan zo'n 80 procent 'ongedocumenteerde' migrantkinderen een plaats in de schoolbanken te bieden. Dit beleid loopt vooruit op de invoering van de algemene leerplicht (bron: Directie Onderwijs).

Indien eenmaal toegelaten, draagt onderwijs sterk bij aan de integratie van migrantkinderen in de samenleving, maar de mogelijkheden daarvan zijn nog

onderbenut. Het aanbod aan opvangprogramma's voor nieuwe buitenlandse kinderen is vele malen geringer dan de vraag. Voor deze niet-Nederlandstalige kinderen, maar ook voor Arubaanse Papiamentosprekende kinderen is de aansluiting op het nog altijd sterk op Nederland en het Nederlands gerichte onderwijssysteem kunstmatig. Toch vernemen we in onderwijskringen dat – net als in de Lago-jaren – migrantkinderen thuis sterk in hun leerprestaties worden gemotiveerd. Terwijl Arubaanse kinderen uit de lagere sociale strata opnieuw matig presteren, behoort een deel van de migrantkinderen tot de beter presterende schooljeugd (Oduber 1995).

Vanuit de projecten die belast zijn met de vernieuwing van het onderwijs wordt aandacht besteed aan het belang van multicultureel onderwijs, ofwel onderwijs dat kinderen uit alle bevolkingsgroepen aanspreekt. Doel daarvan is dat de interculturele ontmoeting ook bínnen het klaslokaal kan plaatsvinden. Daarbij geldt een dubbele opdracht. Het Arubaanse onderwijs moet zich – wil het bijdragen aan de gelijke ontwikkelingskansen voor alle bevolkingsgroepen – niet alleen richten op het multiculturaliseren van het onderwijs, maar ook op het Arubaniseren van het verouderde schoolsysteem. Op het schoolplein ontmoeten kinderen van uiteenlopende herkomst elkaar, leren zij elkaars talen en groeien zij op in een minderjarig schaalmodel van de multiculturele samenleving. Binnen de klas hapert de integratie. De openheid voor de multiculturele demografische realiteit varieert van school tot school en van leerkracht tot leerkracht.

3.3. Migranten en politieke participatie

Net als de deelname van migranten in de collectieve voorzieningen is de participatie van migranten aan de politiek in ontwikkeling. Sinds 1986 wordt bij iedere verkiezingsronde afgevraagd of migranten een stem hebben in de politiek; of deze te groot is of te klein. Hier moeten we een onderscheid maken tussen de Nederlandse en niet-Nederlandse migranten. Van de eerste groep hebben alle meerderjarige personen stemrecht die zijn ingeschreven in het bevolkingsregister. Niet-Nederlandse migranten verkrijgen het stemrecht door naturalisatie. Voorlopige schattingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek wijzen erop dat er in de orde van grote van 10.000 eldersgeboren stemgerechtigd zijn, goed voor het aanwijzen van ongeveer vijf statenzetels. Tentatief worden deze verdeeld over personen uit Santo Domingo en Colombia die samen goed zijn voor twee statenzetels. Unanieme stemming van Europese Nederlanders of van de Nederlands Antilliaanse groep kan een partij één zetel bezorgen. Het aantal stemgerechtigden dat nog elders zijn geboren is, benadert eveneens de kiesdrempel van ruim 2200.

Hoewel sterk in aantal, speelt de migrantstemmer momenteel voornamelijk nog een passieve rol in de politiek, dat wil zeggen die van kiezer en nog

nauwelijks van politicus. Tot heden hebben zich geen nieuwe etnische partijen aangemeld op het electorale front. Voor het eerst sinds lange tijd stond er in 2001 een Europese Nederlander op een verkiesbare plaats van de AVP-lijst, maar een etnisch georganiseerde partij, zoals de PPA in de jaren vijftig en zestig is er niet. Wel zagen we in de aanloop naar de verkiezingen van september 2001 op televisie praatprogramma's met de verschillende partijen speciaal gericht op Europese Nederlanders of de Spaanstalige migranten. Partijen en politici organiseren speciale kennismakingsavonden voor Nederlandse of genaturaliseerde stemmers in de hoop hun steun te verkrijgen. De bestaande partijen hebben de allochtone kiezer als doelgroep in toenemende mate in het vizier gekregen.

Sinds de jaren negentig geeft dit aanleiding tot beschuldigingen in de richting van regerende partijen dat zij door (selectieve) toelating en naturalisatie hun achterban bewust zouden vergroten. Een tweede punt van aandacht betreft de representatie van migranten in de politiek en volksvertegenwoordiging. Hoewel de gekozen volksvertegenwoordiger tot taak heeft de belangen van de gehele, onverdeelde samenleving in de Staten te behartigen en hij of zij niet slechts een afgevaardigde is van de eigen stemmers, is de Arubaanse democratische realiteit anders (Hoogers 1999). Statenleden komen vaak niet los van hun achterban. Hierdoor en omdat migranten nog nauwelijks actief zijn in politieke partijen, zijn zij maar weinig betrokken in het vaststellen van het overheidsbeleid. Electorale bundeling van migranten in eigen partijen of via eigen politici kàn grote verschuivingen in de politiek teweegbrengen, zoals de PPA na 1949 aantoonde. Het electorale gevecht resulteert in een vergrote deelname van de migranten in de politieke sfeer in weerwil van de stagnerende integratie in andere aspecten van het samenleven (verg. Klomp 1983:227–30).

3.4. Sociale en culturele diversiteit in het samenleven

De Arubaanse samenleving kent een grote mate van culturele diversiteit. Etnische groepen wisselen culturele gewoontes uit, veranderen deze en passen ze aan. De invloed van het toerisme als levensstijl en van de massamedia draagt bij aan het globaliseren van de cultuur van alle etnische groepen. Het is echter de vraag of de toenemende culturele globalisering bijdraagt aan het verminderen van de culturele spanningen tussen Arubanen en nieuwkomers.

In de jaren die volgden op de komst van de Lago speelden etnische clubs een belangrijke rol in het leven van veel migranten. Deze clubs, maar ook andere verenigingsvormen boden hulp in sociaal-emotionele zin, zoals bij het vieren van de eigen feestdagen. Daarnaast hadden zij praktische functies, zoals het adviseren bij problemen met de immigratiedienst of in de vorm van begrafenisfondsen (zie V.1). Ook recent gearriveerde migranten groeperen zich naar herkomst. Dankzij de Surinaamse nieuwkomers is de oude Club Suriname

weer tot leven gekomen. De jaarlijkse herdenking van de afschaffing van de slavernij op 1 juli 1863 – Ketti Kotti – wordt met meer enthousiasme en bekendheid gevierd dan gedurende de afgelopen decennia. Filippijnse migranten hebben een vereniging opgezet, de SAMAPIBA. Door Indiase handelsmigranten is de 'India Business Association' gevormd, via welke men het imago, de acceptatie en de integratie van deze groep lijkt te willen bevorderen. De Colombiaanse groep kent de organisatie 'Amigos de Colombia', maar is volgens Echeverry (1999) te verdeeld om te komen een echte etnische vereniging. Geografische scheidingen uit Colombia worden als het ware voortgezet op Aruba. Wel komen Colombianen van verschillende regio's bij elkaar in eigen restaurants en andere gelegenheden verspreid over het eiland.

Een belangrijk verschil met de migratie met de Lago-jaren is dat destijds de migranten overwegend in San Nicolas gingen wonen. Momenteel zien we een ander patroon. Weliswaar woonden in 1994 veel nieuwe migranten in San Nicolas, maar ook trokken zij naar Oranjestad en de districten. In 1994 was 51% van de bevolking van San Nicolas-zuid migrant. Oranjestad-oost bestond voor 39% uit nieuwkomers. De volkstelling van 2000 bevestigt dat migranten zich vooral in de steden vestigen, namelijk 16.643 tezamen in Oranjestad en het oude centrum van San Nicolas. Op Aruba geboren kinderen van migranten zijn in de categorie 'geboren op Aruba' opgenomen. De SER (1995:10–1) wees erop dat de concentratie van kansarme migranten een extra impuls geeft aan de verpaupering van delen van bijvoorbeeld Oranjestad-west. Verkrotting, over-

Tabel 29.
Woonspreiding naar geboorteplaats en regio, 2001

	Geboren te Aruba	Geboren elders	% elders geboren	Totaal
Noord / Tanki Leendert	10.996	5.873	34,8	16.869
Oranjestad-west	6.717	5.299	44,1	12.016
Oranjestad-oost	8.331	5.803	41,1	14.134
Paradera / Santa Cruz	16.309	4.963	23,3	21.272
Savaneta	7.324	2.624	26,4	9.948
San Nicolas-noord	7.127	2.940	29,2	10.067
San Nicolas-zuid	3.083	2.601	45,8	5.684
Onbekend				517
Totaal	59.996	30.104	33,5	89.990

Bron: Census 2000, tabel P-C.3; bewerking LA/LM.

bevolking en vervuiling, overlast van verslaafden, straatprostitutie en toenemende criminaliteit bedreigen de kwaliteit van het leven in de wijde omgeving; inclusief het toeristisch centrum van Oranjestad. Een verklaring voor deze spreiding ligt in de lage woonlasten in deze regio's. Opvallend is ook de trek naar Noord/Tanki Leendert, nabij de hotelzone. In Santa Cruz en Paradera wonen nog altijd relatief het minste migranten.

De woonspreiding heeft een grote invloed op de integratie van migranten onderling en de relaties tussen gevestigden en buitenstaanders. Wegens de jonge leeftijd van de meeste migranten is het aantal geboorten in deze kringen hoog. Een rondgang door de Arubaanse basisscholen maakt duidelijk dat in vrijwel alle scholen kinderen van uiteenlopende herkomst zijn vertegenwoordigd.

Eelens (1994:20–4) stelde dat in 1990 en 1991 45 procent van de Arubaanse mannen die in deze periode in het huwelijk trad, niet-Arubaanse vrouwen huwde. Eén op de drie Arubaanse mannen huwde een Dominicaanse partner. Deze trend heeft verschillende verklaringen. Op de eerste plaats is er het tekort aan Arubaanse vrouwen. Op de tweede plaats verwerven buitenlandse huwelijkspartners na enige tijd het felbegeerde Nederlandse paspoort. En deel van deze huwelijken behoort tot de eerder genoemde schijnhuwelijken. Op de derde plaats trekken steeds meer Arubanen voor kortere of langere tijd naar het buitenland: variërend van een vakantie tot een meerjarige studie en ten slot is het aanbod aan elders geborenen toegenomen. Terwijl mannen vooral huwelijken aangingen met vrouwen uit Santo Domingo, is sinds de invoering van de visumplicht voor Dominicanen het aantal Arubaans-Colombiaanse verbintenissen toegenomen. Ook onder Arubaanse vrouwen kwam de internationalisering van de huwelijksmarkt op gang, maar deze tendens was en is minder sterk. Voor hen zijn vooral Nederlands Antilliaanse mannen de buitenlandse huwelijkspartner (bron: CBS).

De taalsituatie is op het eiland de afgelopen 15 jaar sterk gewijzigd. Tweederde van de bevolking spreekt overwegend de nationale taal, het Papiamento. De aantallen Engels- en Nederlandssprekenden zijn na een terugval weer gestegen, maar het Spaans neemt inmiddels een tweede plaats in. Uiteraard vormen Spaanssprekenden het grootste deel van de recente migranten. Het Nederlands, de taal van koninkrijk, rechtspraak, onderwijs en ambtenarij, bezet een schamele vierde plaats. Ruim 2.000 inwoners spreken momenteel nog andere talen.

In hoofdstuk IX.1.1 zagen we dat de positie van het Papiamento in het spoor van de afscheidingsbeweging in de jaren zeventig werd versterkt. Het ontplooide zich tot de drager van de Arubaanse identiteit bij uitstek; het werd de

Tabel 30.
Bevolking naar meest gesproken thuistaal, 1981, 1991, 2001

	Papiamento	Spaans	Engels	Nederlands	Overige talen
1981	48.335	1.891	6.393	–	–
1991	51.061	4.946	5.954	3.626	1.099
2001	59.984	11.368	7.001	5.289	2.006

Bronnen: Census 1991, tabel P-D1; Eelens 1994:72; Census 2000, tabel P-D1

taal van de politiek, de pers, de poëzie en het volkslied. De eigenheid van het Arubaanse Papiamento werd tijdens de spellingstrijd onderstreept. Aruba verkreeg een etymologische spelling, terwijl Korsow fonetisch ging schrijven.

Toch stagneert de emancipatie van de nationale taal. In onderwijs en economie heeft de nieuwe meertaligheid de opmars van het Papiamento vertraagd. De gang van het Papiamento naar school kondigde zich aan, maar deze ontwikkeling heeft vertraging opgelopen. In het onderwijs heerst nog altijd een Babylonische situatie. Hoewel politici en beleidsmakers de versterking van het Papiamento bepleiten, bemoeilijkt meertaligheid in de klas een helder taalbeleid. Over de vraag of het Papiamento als instructietaal moet worden geïntroduceerd heerst verwarring. In 1988 pleitte een werkgroep voor tweetalig onderwijs, maar anderen kiezen voor een Papiaments- of Nederlands monolinguaal systeem. Leerkrachten 'in het veld' en ouders lijken verdeeld over de wenselijkheid van de invoering van het Papiamento. Daarnaast belemmeren het tekort aan Papiamentstalige leerkrachten en leermiddelen en vervolgonderwijs in het Papiamento de emancipatie van deze taal. De uitkomst van de spellingstrijd uit de jaren 70 en 80 bemoeilijkt bovendien het samenwerken met de buureilanden voor wat betreft de onderwijs- en taalvernieuwing (zie Pereira 2001). Vooral louter Papiamento-sprekende kinderen uit de lagere inkomensgroepen en migrantkinderen zijn daarvan het slachtoffer. Zij vormen de kansarme schoolgangers.

Door de nieuwe economische en demografische structuren heeft het Papiamento nieuwe concurrenten gekregen. Als economische taal en bijvoorbeeld op de televisie staat het Papiamento in de schaduw van het Engels en Spaans. In winkels, restaurants en bij benzinepompen werken veel Spaanstalige migranten. Eén van de lokale ochtendbladen heeft pagina's met nieuws voor Spaanstaligen opgenomen. Toch menen wij dat het Papiamento geleidelijk de communicatietaal van en tussen andertalige bevolkingsgroepen wordt.

Hoewel veelvuldig wordt geklaagd over het gebrek aan bereidheid van migranten om Papiamento te spreken, nemen kinderen van migranten in grote aantallen het Papiamento over.

Ofschoon de taalproblematiek schijnbaar als een waterscheiding door veel sectoren van de samenleving loopt, veronderstellen wij dat de stagnatie van de emancipatie van het Papiamento van tijdelijke aard is. Naar onze verwachting zal het Papiamento zich ontpoppen als het voertuig van de integratie van nieuwe generaties Arubanen. Temidden van andere talen zal het Papiamento in de toekomst uitdrukking blijven geven aan de Arubaansheid en het Arubaanzijn. Spaans en Engels blijven belangrijke talen in de internationale handel en het toerisme, maar het levend Nederlands krimpt in tot de taal van een middelgrote etnische bevolkingsgroep. Daarnaast wordt het nog gebruikt in beperkte economische, bestuurlijke en journalistieke circuits en in het onderwijs.

4. Tot besluit: sociale integratie en natievorming, 1986–2001

Het zoeken naar Arubaanse eigenheid en zelfstandigheid werd op 1 januari 1986 bekroond met de invoering van de Status Aparte. Het eiland verkeerde in

Aruba 2001, nos barranca tan stima.

een diepe economische crisis. Doordat het herstel werd gebaseerd op het opengooien van de economie werd Aruba geconfronteerd met nieuwe vraagstukken; vraagstukken rond migratie, culturele diversiteit en identiteit en van sociale integratie. Tevens rees de vraag of het bestuursapparaat van de jonge natie berekend was op de uitdagingen van het nieuwe Aruba.

De Arubaanse samenleving en cultuur ondergaan sinds 1986 grote veranderingen. Het multiculturele karakter van de samenleving is opnieuw versterkt, door de migratie ten behoeve van de toeristeneconomie, maar ook door de sterk globaliserende culturele omgeving. Aruba is een kosmopolitische samenleving die deel uitmaakt van de 'global village'. Nieuwe cultuurinvloeden komen naar Aruba niet alleen via buitenlandse migranten en terugkerende Arubanen, maar ook via cruise-schepen, lijnvluchten en chartermaatschappijen, via kabeltelevisie en de digitale snelweg. Lokale cultuur en de globale culturele ontwikkeling staan in voortdurende wisselwerking. Het begrip 'Aruba' staat bijvoorbeeld in de Verenigde Staten symbool voor witte stranden, exotische drankjes en reggae-muziek; 'V.S.' wil op Aruba zeggen Amerikaanse dollars, Amerikaanse kleding, Amerikaanse hotelgasten. De cultuur van de V.S. en Palm Beach beïnvloeden elkaar over en weer, zowel tijdens Amerikaanse vakanties als tijdens het dagelijks leven op Aruba.

De lokale Arubaanse cultuur is eveneens geworteld in een etnisch verdeelde samenleving. Enerzijds groeien etnische subculturen naar elkaar toe; anderzijds worden culturele verschillen voortdurend onderstreept om etnische onderscheidingen te markeren. De culturele kaart van Aruba is er een van grote verscheidenheid en talloze factoren. Culturele verscheidenheid bestaat bovendien niet alleen tussen etnische groepen, maar ook tussen de generaties of tussen sociaal-economische klassen of tussen hotelgasten en degenen die hen bedienen. Culturele, maar ook economische en politieke invloedssferen trekken zich nog maar weinig aan van de grenzen van landen of koninkrijken. Aruba ondervindt dit dagelijks aan den lijve. Aruba is nog slechts in geografische zin een eiland; in alle andere opzichten is het een knooppunt in wereldomvattende netwerken. De vraag naar het 'cultureel eigene'; naar de 'Arubaanse identiteit' in de huidige tijd komt hierdoor niet te vervallen, wel wordt het antwoord steeds moeilijker te ontwarren.

De eerste druk van deze studie beëindigden we in 1990 met een samenvatting en conclusie van de processen van sociale integratie en natievorming tussen 1924 en 1985. Nu, ruim tien jaar later, vinden we het voorbarig om deze nieuwe inventarisatie van hetzelfde vraagstuk vanaf 1986 te besluiten met een afgeronde conclusie. De huidige migratiegolf is weliswaar over het hoogtepunt heen, maar ons onderzoeksthema is nog volop in beweging. We besluiten deze uitgave daarom met enkele observaties.

4.1. Oude tegenstellingen

De nieuwe migratiegolf levert nieuwe sociale en culturele tegenstellingen op die de oude onderscheidingen doen vergeten of naar de achtergrond drukken. Het onderscheid tussen Arubaanse Arubanen en Afro-Caraïbische Arubanen dat was ontstaan na de komst van de olie-industrie in 1924, heeft de afgelopen vijftien jaar aan betekenis verloren. De spanningsverhouding op de arbeidsmarkt is sterk verminderd. Onderlinge omgang is toegenomen, terwijl vooroordelen over en weer zijn afgezwakt. Politieke vijandigheid nam af, niet in de laatste plaats doordat de Arubaanse Volkspartij na 1985 steeds meer steun verkreeg in San Nicolas, de stad waarvan de partij zich rond 1950 zo sterk had vervreemd. De verkiezingswinst van de MEP (en de PPA) te San Nicolas in 2001 toont vervolgens aan dat de politieke vijandigheid tussen MEP en oliestad uit de jaren 70 verleden tijd is.

Sinds de invoering van de Status Aparte is ook de politieke en culturele tegenstelling tussen het blank-indiaanse Aruba en het Afro-Caraïbische Curaçao afgevlakt. De strijd tot losmaking van de Nederlandse Antillen dient niet langer als springplank voor de politieke en staatkundige emancipatie van Aruba in het Koninkrijk. Sinds het wegvallen van de knellende banden met Curaçao/de Nederlandse Antillen dragen de terugkerende spanningen tussen Aruba en Nederland bij aan het definiëren van de Arubaanse zelfstandigheid en eigenheid in relatie tot Nederland in plaats van Curaçao. De stagnerende bestuurskracht op Aruba en de Nederlandse neiging tot paternalisme en rekolonisatie zetten de postkoloniale verhoudingen bij tijd en wijle onder druk, overigens zonder dat de bevolking de koninkrijksbanden lijkt te willen verbreken.

4.2. Nieuwe uitdagingen

De nieuwe multiculturaliteit in een globaliserende economie biedt grote uitdagingen aan de huidige Arubaanse samenleving. Aan de ontvangende kant wordt de uitdaging van de multiculturele samenleving steeds meer ter hand genomen. Werkgevers- en werknemersorganisaties, de vernieuwingsprojecten in het onderwijs en instellingen als de SER buigen zich over de gevolgen van de veranderde bevolkingssamenstelling. Politieke partijen hebben aandacht voor migranten met het oog op de verkiezingsstrijd, maar het overheidsbeleid loopt vervolgens achter de feiten aan. Migratie heeft op sommigen een beklemmende uitwerking. Pers en bevolking reageren verdeeld op de migratiegolf. Negatieve voordelen ten aanzien van migrantengroepen worden afgewisseld met een grotere openheid naar de nieuwe bevolkingsgroepen.

Aan de andere zijde staat het burgerschap van een groot aantal nieuwe Arubanen nog sterk in het teken van de migratie. Weliswaar hebben veel migranten voor een toekomst op Aruba gekozen, maar de directe band met het thuisland is nog sterk, al was het maar door de talloze postwissels die naar de achterblijvende familieleden worden verzonden, overigens een fractie van de winstafvloei in de bedrijfssectors. Een nieuwe generatie Arubanen staat letterlijk in de kinderschoenen. Hun toekomstige verbondenheid met Aruba en het land van hun ouders is afhankelijk van vele factoren, zoals de kans op onderwijs en werkgelegenheid en het vooruitzicht op politieke, sociale en culturele deelname in de samenleving.

Het herkomstgegeven is zichtbaar in talloze aspecten van het samenleven. We hebben dit laten zien op het gebied van economie en arbeidsmarkt, in de politiek en in de sociaal-culturele verhoudingen. In economisch opzicht was de komst van arbeidsmigranten een voorwaarde voor het herstel van de welvaart na de sluiting van de Lago in 1985. Arubanen en migranten werken op een arbeidsmarkt die wordt gekenmerkt door etnische arbeidsspecialisatie, maar ook door etnische concurrentie. Omgang op de arbeidsmarkt en de werkvloer is zeker niet structureel slecht, maar wel bestaan er terugkerende spanningen, vooral in die beroepssectoren waarin gevestigden en migranten elkaar beconcurreren bij het verkrijgen van banen en promoties. In sectoren als de ambtenarij, in de hogere functies in het hotelwezen en in lage-lonenberoepen als ijsventer, live-in en schoonmaakster, is er maar weinig concurrentie. In andere segmenten van de arbeidsmarkt zoals het toerisme en de bouw staan Arubanen en migranten wel in een concurrentieverhouding.

Arubanen en het stemgerechtigde deel van de migranten vormden het electoraat dat zich bij afronding van dit manuscript via de stembus over het landsbestuur uitsprak. Politieke partijen zijn zich steeds meer bewust van het belang van allochtone stemmers en richten hun campagne-activiteiten ook op deze nieuwe stemmers. Migranten vormen een steeds groter deel van het electoraat en zijn een steeds belangrijkere machtsfactor. Toch is hun politieke deelname nog beperkt tot die van kiezer en nauwelijks die van gekozene.

De verhouding tussen Arubanen van voor en na 1985 kenmerkt zich door een sterk wij/zij-perspectief. Oude Arubanen en nieuwe migranten hebben intensieve omgang in het dagelijks leven, maar vaak vanuit gescheiden etnische leefwerelden. Dagelijkse omgang is zichtbaar in veel aspecten van het samenleven. Gemengd wonen in de districten en steden, gemengde huwelijken en gemengde schoolklassen, omgang in winkels en tijdens vrije dagen op de laatste hotelvrije stranden tekenen het samenleven op Aruba. Net als Vera Green (1974: 105–10) destijds, menen wij dat deze omgang uitmondt in een zekere 'culturele integratie'; het geleidelijk naar elkaar toegroeien van de leefstijlen

van verschillende etnische groepen. Ook het feit dat Arubanen en migranten met de wisseling van de generaties gaandeweg meer en meer het Papiamento gebruiken als nationale taal draagt daaraan wellicht bij. Culturele uitwisseling zien we niet in de laatste plaats in de Arubaanse jeugdcultuur. Deze wordt sterk beïnvloed door de internationale massamedia, getuige de trends in mode en uitgaansleven en het toenemend aantal lokale glossy tijdschriften, zoals revista Boulevard, Focus en Estillo.

Net als in de jaren na de komst van de Lago worden mensen ingedeeld op basis van hun herkomst. Er ontstaan Venezolaanse, Colombiaanse, Peruaanse, Haïtiaanse en andere nieuwe Arubanen. De ondertoon van etnische classificatie varieert uiteraard van tolerant tot discriminerend. Rond etnische groepen bestaan – net als drie generaties geleden – vooroordelen en stereotyperingen die uiteenlopen van uiterst negatief tot schertsend (zie VII.4). Negatieve stereotypen verwijzen naar de betrokkenheid van Colombianen bij recente geweldadige misdrijven; Nederlanders wordt nogal eens hun betweterigheid en directheid verweten. Chinezen zijn – volgens het stereotype – nog altijd harde werkers en zuinige spaarders; Filippino's zijn de Bonaireanen van de nieuwe tijd: zij worden veelal als beminnelijk en vlijtig afgeschilderd. Vooroordelen rond kleinere, minder opvallende migrantengroepen, zoals de Peruanen, zijn milder van toon. Etnische classificatie geldt vanzelfsprekend ook voor de gevestigde Arubaanse bevolking en deze varieert van positief tot neerbuigend. Arubanen worden in het negatieve geval nog altijd afgeschilderd als drankzuchtig en lui en in meer gunstige gevallen als 'gastvrij' of 'service-minded'.

Etnische classificatie is niet alleen het gevolg van de noodzaak tot het indelen van de samenleving in groepen (Phalen 1977). Nieuw gearriveerde migranten hebben ook in de huidige tijd de neiging tot groepsvorming langs etnische lijnen. Migranten van dezelfde herkomst zoeken elkaars nabijheid in bars, restaurants, clubs en woonwijken om hun lot als migrant te delen en om zich te oriënteren op de toekomst. Dit leidt tot een zeker sociaal isolement, maar het verschaft migranten tevens een springplank naar de Arubaanse samenleving. Etnische clubs vervulden in de jaren veertig exact dezelfde functie. Aan de andere kant hebben gevestigde Arubanen de behoefde om hun identiteit tot uitdrukking te brengen in hun 'Arubaan-zijn' en om hun 'oudere rechten' te onderstrepen. Sommigen sluiten de etnische rangen getuige discriminerende uitspraken in inbelprogramma's op radio's of de uitgebreide vermelding van de nationaliteit van niet-Arubaanse wetsovertreders in de pers. Anderen zoeken naar oplossingen en de positieve kanten voor het multicultureel samenleven.

De vraag wie werkelijk Arubaan is of wat de ware, onveranderlijke kenmerken van 'de Arubaan' zijn lieten wij in de eerste uitgave van deze studie onbeantwoord en ook nu, in het jaar 2001, laten we het antwoord open. We

beschouwen het antwoord op de vraag 'Ken ta Arubiano?' als uitdrukking van veranderlijke politieke, economische en sociaal-culturele verhoudingen (zie IX.5). Het erkennen of ontkennen van een burger als Arubaan is geen eenvoudige culturele constatering, maar de uitkomst van economische, politieke en sociaal-culturele machtsverhoudingen. De Jamaicaans-Britse socioloog Stuart Hall (1991) hanteerde hiervoor het begrip 'representatiepolitiek'.

Een eenvoudige tweedeling tussen Arubanen en migranten, tussen echte of onechte Arubanen, tussen oude en nieuwe Arubanen, tussen hele en halve Arubanen kan een reëel sociaal onderscheid tot uitdrukking brengen, maar dergelijke tweedelingen kunnen iemand ook het 'Arubaan-zijn' ontnemen. We kunnen wellicht waardenoriëntaties aanwijzen die een bevolkingsgroep typeren, maar onveranderlijke kenmerken die iemand al dan niet tot Arubaan maken, durven wij niet aan te wijzen. Iedere samenleving en iedere cultuur is veranderlijk omdat die zich vroeger of later aanpast aan de gewijzigde tijdsomstandigheden. Op Aruba ving dit proces van culturele uitwisseling aan toen Caquetio's zich rond 950 na Christus op het eiland vestigden en in contact kwamen met eerdere preceramische indianen.

Persoonlijke verbondenheid met de taal, cultuur of geschiedenis van het eiland of iemands inzet voor de economische of sociale voorspoed van de bevolking dragen bij aan acceptatie en integratie, maar garanderen niet dat een persoon door iedereen onder alle omstandigheden als Arubaan wordt erkend. Het erkennen van een persoon als Arubaan is immers het resultaat van toeschrijving door de persoon zelf en door zijn sociale omgeving (Barth 1969).

De Afro-Caraïbische achterban van de PPA werd in augustus 1977 van het Arubaan-zijn uitgesloten toen hun partij akkoord ging met het zenden van de oproerpolitie naar het onrustige Oranjestad.

Ook in de huidige tijd kennen we dit verschijnsel. Tijdens het afronden van dit manuscript staat de criminaliteit opnieuw ter discussie. Politieonderzoek (Korps Politie: 1996: 11–6) wees uit dat de stijging van de kleine criminaliteit wordt overschat en dat deze niet aantoonbaar kan worden toegeschreven aan migratie of migranten, zoals sommige media nog weleens willen doen geloven. Niet-Arubanen zijn wel bewijsbaar sterk betrokken bij de zware criminaliteit. In 2001 werd Aruba – niet voor het eerst – geconfronteerd met een golf van geweldadige misdrijven: gewapende roofovervallen ofwel 'atraco's', waarbij buitenlanders een hoofdrol speelden. Op 19 maart 2001 kostte een bloedige bankoverval het leven aan een Arubaanse bankbediende. De daders waren merendeels, maar niet uitsluitend afkomstig van elders. Dergelijke gebeurtenissen leggen een zware last op de verhouding tussen gevestigde Arubanen en de grote groep nieuwe migrant-Arubanen. Op dezelfde wijze kwamen Moluks-Nederlandse en Arabisch-Amerikaanse gemeenschappen onder grote maatschappelijke en emotionele druk te staan na terroristische aanslagen in die landen.

Concrete, situationele omstandigheden spelen een belangrijke rol bij de alledaagse erkenning van personen tot Arubaan. In de ene situatie is een persoon 'Arubaan'; in een andere situatie juist niet. We noemden dit situationele etniciteit of 'het spel van de plusjes en de minnetjes' (zie IX.5). In 1998 werd Aruba verblijd met de uitverkiezing van Miss Aruba Taryn Manssel tot first runner-up van de Miss Universe-verkiezing. Haar niet-Arubaanse afkomst stond de eilandelijke feestvreugde geenszins in weg. In 2001 werd de op Aruba geboren zanger Dave Benton, als vertegenwoordiger van Estland winnaar van het Eurovisie Songfestival. Hoewel Benton zich vele jaren geleden in Europa vestigde, werd 'de Arubaan' door de minister van Cultuur met zijn prestatie gefeliciteerd. Lokale kunstenaars kampen ondertussen met een toenemend gebrek aan politieke en maatschappelijke erkenning (Kuiperi 2001).

Nog een laatste maal terug naar cultuur-vraag. In de snel veranderende samenleving lijken toerisme en 'the American way of life' de nieuwe culturele standaard te zijn voor veel Arubanen en migranten. Economisch herstel en migratie beïnvloeden de Arubaanse samenleving in veel opzichten en beslist niet alleen in onverdeeld gunstige zin. Cultuurelementen die de identiteit van Aruba's kernbevolking voor velen typeren, zoals de hechte familieband, de districtsoriëntatie en het sterke katholicisme staan onder druk van de eisen van de arbeidsmarkt en de consumptieve levensstijl van grote delen van de bevolking. Oude waarden en normen maken plaats voor nieuwe oriëntaties, die vaak nog onbenoemd zijn en nog niet gestabiliseerd; voor een nog onbekende culturele toekomst (zie ook Geerman 1989, 2001). De komst van duizenden migranten wordt veelvuldig in verband gebracht met dit vermeende verlies van traditionele waarden en normen. Het is de vraag of dat verband altijd terecht wordt gelegd. Het aldus aangeklaagde 'voortschrijdend materialisme' kan niet worden toegeschreven aan de arbeidsmigratie.

Om een antwoord te vinden op het vraagstuk van sociale integratie en culturele identiteit wordt Aruba op zichzelf teruggeworpen. In tegenstelling tot de jaren na de komst van de olie-industrie is Aruba een autonoom land in het Koninkrijk der Nederlanden. De Arubaanse samenleving heeft in de twintigste eeuw een enorme veerkracht aan de dag gelegd. De enorme armoede van de koloniale periode verdween met de komst van de olie in 1924. Integratie van Arubanen, olie- en handelsmigranten kwam op gang zonder enige vorm van beleid rond natievorming en integratie. Ondanks Nederlandse en Antilliaanse weerstand verliet Aruba in 1985 het Antilliaans verband zonder tien jaar later de onafhankelijkheid te moeten aanvaarden. Na 1986 ontworstelde het eiland zich aan de dreiging van economisch verval.

Natievorming en sociale integratie zijn geen vanzelfsprekende processen zoals de geschiedenis van talloze dekoloniserende landen uitwijst. In de Neder-

landse Caraïben ging Suriname voor als triest voorbeeld. Zoals eerder gezegd, gaat dit land gebukt onder etnische verdeeldheid en armoede. Het staatsapparaat is er vaak krachteloos door de voortdurende strijd tussen democratie en dictatuur. Sint Maarten spreekt over staatkundige afscheiding zonder een deugdelijk beleid te presenteren rond natievorming en sociale integratie in de in cultureel opzicht extreem gefragmenteerde samenleving.

Het is nodig dat bestuur en bevolking van Aruba een beleid opstellen en uitvoeren ter integratie van migranten en Arubanen in de nieuwe multiculturele samenleving. Een rechtvaardige verdeling van welvaart en ontplooiingskansen, een goed functionerende democratie en het besef dat Aruba sinds vele eeuwen een multiculturele samenleving is, kunnen het fundament van zo'n beleid vormen. Een beleid dat is gebaseerd op rechtsgelijkheid en een levensvatbare, gezamenlijke verbondenheid met het eiland. Voortdurende culturele en demografische verandering en globale politieke en economische afhankelijkheid hebben een diepgaande invloed op de Arubaanse cultuur en samenleving. Niet de vraag wie nu Arubaan is, maar het antwoord op de vraag wie in de toekomst Arubaan zal zijn, kan daarom dienen als bron van inspiratie.

BIBLIOGRAFIE

Geraadpleegde archieven

Bureau Bevolking te Aruba
- Jaarverslagen 1951–1986,
- Huwelijksaanvragen 1984
- Verkiezingsuitslagen 1948–1989

Club Union Bonaireano
- Ledenbestand 1938–1985

St. Franciscus Parochie, Oranjestad
- Huwelijksboeken 1977, 1978, 1981, 1984

Lago Oil and Transport Company
- Lago Employee Statistics 1934–1984

Lago Annuity Foundation
- payroll 24-6-1988, 27-6-1988

Netherlands Windward Island Workers Association:
- notulen bestuursvergaderingen 1947, 1967, 1968

Bibliografie

Aanzet,
1979 *Aanzet tot een integraal beleidskader voor de Nederlandse Antillen in de jaren tachtig. Rapport uitgebracht aan de regeringen van de Nederlandse Antillen en Nederland over de economische, financiële, sociale en culturele ontwikkelingen in de Nederlandse Antillen op de lange termijn door de Gemengde Commissie van Deskundigen.* Den Haag: Staatsuitgeverij.

Abbink, J.
1984 *Naar een systematisering van het begrip 'Situationele Etniciteit'.* Nijmegen: IKSA/NSAV.

Algemene Rekenkamer Aruba
2001 *Jaarverslag 1996–1999.* Aruba: Algemene Rekenkamer Aruba.

Aller, H.B. van
1994 *Van kolonie tot koninkrijksdeel, de staatkundige geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba (van 1634 tot 1994).* Groningen: Wolters-Noordhoff.
Alofs, L.
1987 *Van Separashon tot Status Aparte.* Nijmegen: K.U. [Werkstuk.]
1993 'Publieke dames in een publiek debat: de geschiedenis van Campo Alegre op Aruba, 1950–1957', in: G. Bossers, A. Ringeling en M. Tratnik (red.), *Cinco Aña na Caminda: opstellen ter gelegenheid van het eerste lustrum van de Universiteit van Aruba,* pp. 21–32. Aruba: Universiteit van Aruba.
1995 'De rode rand van de slavernij: Indiaanse slavernij op Aruba en Curaçao, 1827-1914', in: *Ñapa,* 11-2-1995.
1996 *Slaven zonder Plantage: slavernij en emancipatie op Aruba, 1750–1963.* Oranjestad: Charuba, edicion educativo #2.
1997 'Een vlek of dorp die men nergens aantreft: Savaneta en de dorpsvorming op het negentiende eeuwse Aruba', in: L. Alofs, W. Rutgers en H. Coomans (red.), *Arubaans Akkoord, opstellen over Aruba van voor de komst van de olieindustrie,* pp. 185–94. Bloemendaal/Den Haag: Stichting Libri Antilliani/Kabinet van de gevolmachtigde minister van Aruba.
1999 'Revolte en afscheiding: dertig mei en Aruba', in: G. Oostindie (red.), *Dromen en littekens: dertig jaar na de Curaçaose revolte, 30 mei 1960,* pp. 163-174. Amsterdam: University Press.
Alofs, L. (red.)
2001 *Aruba y su Status Aparte: logro di pasado, reto pa futuro / Aruba en de Status Aparte: mijlpaal en uitdaging, 1986–2001.* Aruba: Ministerie van Algemene Zaken.
ATIA
2001 *On the Crossroads to effective Public Management, Vision and Integrity as essence of Government: ATIA's areas of Concern.* Aruba: ATIA [discussienota].
Augustin, K.
1985 *Herment pa desaroyo di San Nicolas.* Aruba: Osticeba.
Aymer, P.L.
1997 *Up-rooted women: Migrant domestics in the Caribbean.* Londen: Preager.
Balen, W.J. van
1938 *Ons Gebiedsdeel Curaçao.* Haarlem: Tjeenk Willink.

Bell, W. en W. Freeman (eds.)
1974 *Ethnicity and nation-building; Comparative, international and historical perspectives.* London: Sage Publications.
Benthem van den Bergh, G. van e.a.
1978 *Aruba en onafhankelijkheid.* Den Haag: Institute of Social Studies.
Bevolkingsstaat
1948 *Bevolkingsstaat der Nederlandse Antillen.* Curaçao.
Boerstra, E.
1982 *De precolombiaanse bewoners van Aruba, Curaçao en Bonaire.* Zutphen: De Walburg Pers.
Bor, W. van den
1981 *Island adrift: The social Organization of a small Caribbean Community; The Case of St. Eustatius.* Leiden/Den Haag: Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde.
Bosch, G.B.
1985 *Reizen in West-Indië, en door een gedeelte van Zuid- en Noord-Amerika.* Amsterdam: Emmering.
Breet, R.R. van
1996 'Funcionamento di sistema politico'. in: A. Lampe (red.), *Status Aparte, na ocasion di su Diez Aniversario,* pp. 61-71. Aruba: FUNDINI.
Brenneker, P.
1986 *Zjozjoli; V*olkskunde van Curaçao, Aruba en Bonaire. Curaçao. [Eigen beheer.]
Censo 91
1992 *Third Population and Houding Census, October 6, 1991, Selected Tables.* Aruba: Central Bureau of Statistics.
Centraal Bureau voor de Statistiek
1997 *Labor Force Survey.* Oranjestad, CBS.
Centrale Bank van Aruba
2001 *Annual Report 2000 and Financial Statements for the year 2000.* Aruba: Centrale Bank van Aruba.
Chadwick, J.A.
1969 *The Portuguese of Aruba, Netherlands Antilles.* Aruba. [Werkstuk.]
Claassen, A.G.M.
1978 'Bevolking en milieu van Aruba', in: *Nieuwe West-Indische Gids* 53:31-65.
Commissie Evaluatie Hoger Toezicht Sint Maarten.
1994 *Rapport van de Commissie Evaluatie Hoger Toezicht Sint Maarten.*
Conseho Pastoral di Aruba
1983 *Iglesia di Aruba; 25 Anja na caminda.* Aruba: VADs

Crane, J.G.
1971 *Educated to emigrate; The social organization of Saba.* Assen: Van Gorcum.
Croes, M.
1984 'Gezamenlijk voortbestaan? Hoe dan?', in: *Koperen Polyfonie,* pp. 246-66. Curaçao: UNA
Croes, R.M.
1987 *Welvaart zonder ontwikkeling; De invloed van de olie-maatschappijen op de Arubaanse economie 1928–1948.* Leiden: Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Caraïbische Afdeling. [Antillen Working Paper 13.]
Daal, L.H. en T. Schouten
1988 *Antilliaans Verhaal; Geschiedenis van Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, St. Eustatius en St. Maarten.* Zutphen: De Walburg Pers.
Dalhuisen, J. en anderen
1997 *Geschiedenis van de Antillen.* Zutphen: De Walburg Pers.
Deugdelijkheid
1995 *Deugdelijkheid van bestuur in kleine landen: koninkrijkssymposium, april 1995.* Aruba.
Dew, L.A.
1977 *The Railroads of Aruba and Curaçao; Railverkeer op Aruba en Curaçao.* Rotterdam: Publishers Wijt.
Diaz, H.
2001 'Draagvlak voor zekerheid', in: L. Alofs (red.), *Aruba y su Status Aparte: logro di pasado, reto pa futuro / Aruba en de Status Aparte: mijlpaal en uitdaging, 1986–2001,* pp. 117–22. Aruba: Ministerie van Algemene Zaken.
Dip, C.
1975 *De ontbinding van de Staten.* Willemstad: Hogeschool van de Nederlandse Antillen.
Doornbosch, M.
1993 'Staatsvorming onder toezicht: de zorg om Good Governance', in: *Antropologische Verkenningen* 12(4):32-41.
Echeverry-Rivera, M.L.
1999 *Aproximacion etnografica a la migracion de Colombianos a la isla de Aruba-Antilla Holandesa periodo de 1.992 a 1.995.* Popayan, Universidad del Cuaca [doctoraalscriptie].
Eerste volks- en woningtelling
1971 *Eerste algemene volks- en woningtelling Nederlandse Antillen.* Curaçao: Bureau voor de Statistiek; Departement voor Sociale en Economische Zaken.

Eelens, F.
1994 *The Population of Aruba: a Demographic Profile.* Den Haag: Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute, rapport 39.
Emmanuel, I.S. en S.A. Emmanuel
1970 *History of the Jews of the Netherlands Antilles.* Assen: Van Gorcum.
Encyclopedie van de Nederlandse Antillen
1985 zie: Palm, J. de (red.)
Engelbrecht, A.W.
1985 *Surinamers op Aruba.* Aruba: UNA. [werkstuk.]
Gaay Fortman, B. de
1947 *Schets van de politieke geschiedenis van de Nederlandse Antillen in de twintigste eeuw.* 's-Gravenhage: Van Hoeve.
Geerman, F.P.
1989 'Participacion den desaroyo turistico y su consequencianan social', in: FUNDINI (red.) *Turismo, posibilidad y limitenan: relato di e foro.* Aruba: FUNDINI.
2001 'Arubaanse culturele ontwikkeling sinds de Status Aparte', in: L. Alofs (red.), *Aruba y su Status Aparte: logro di pasado, reto pa futuro / Aruba en de Status Aparte: mijlpaal en uitdaging, 1986–2001,* pp. 161–8. Aruba: Ministerie van Algemene Zaken.
Godelier, M.
1981 'Het ideële als element van het reële', in: W. Arts (red.), *Onbekend en onbemind,* pp. 62–102. Deventer: Loghum Slaterus.
Goslinga, C.
1971 *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast, 1580–1680.* Assen: Van Gorcum.
Green, V.
1969 *Aspects of interethnic integration in Aruba, Netherlands Antilles.* Tucson; Ann Arbor University of Arizona.
1974 *Migrants in Aruba.* Assen: Van Gorcum.
1981 'Migrants in Aruba and Curaçao; Comparative adjustment patterns', in: *Revista/Review Interamericana XI*(3):320–35.
Grol, G.J. van
1980 *De grondpolitiek in het West-Indische domein der generaliteit; Een historische studie.* Amsterdam: Emmering.
Haan, E.
1998 *Antilliaanse Instituties: de economische ontwikkeling van de Nederlandse Antillen en Aruba, 1969–1995.* Capelle aan de IJssel: Labyrint Publication.

2001 'Ontketende economie', in: L. Alofs (red.), *Aruba y su Status Aparte: logro di pasado, reto pa futuro / Aruba en de Status Aparte: mijlpaal en uitdaging, 1986–2001, pp. 83–90.* Aruba: Ministerie van Algemene Zaken.

Haan, L. de
1978 *Ontwikkelingsplannen en ontwikkelingshulp op de Nederlandse Antillen, in het bijzonder Curaçao.* Curaçao [syllabus].

Hall, S.
1991 *Het minimale zelf en andere opstellen.* Amsterdam: SUA.

Hartog, J.
1955a 'Aruba in 1837', in: *Arubaanse Courant* 7-4-1955.
1955b 'Aruba en de Separación: een aanvulling', in: *West-Indische Gids* 35:233–4.
1962 'Geschiedenis van de joden op Aruba is twee eeuwen oud', in: *Beurs- en Nieuwsberichten* 1-11-1962.
1969 *Mogen de eilanden zich verheugen; Geschiedenis van het protestantisme op de Nederlandse Antillen.* Curaçao: Kerkeraad van de Verenigde Protestantse gemeente van Curaçao.
1980 *Aruba, zoals het was, zoals het werd.* Aruba: De Wit.

Hawley, A.
1960 *The Population of Aruba; A report based on the census of 1960.* Aruba: Department of Statistics and Census.

Helsdingen, W.H. van
1955 'Aruba en de Separashon', in: *West-Indische Gids* 35:113–34.

Heinze, S.
1987a *Dunami un man, ruman; Een onderzoek naar de netwerken van steunverlening op Aruba.* Amsterdam: VU. [doktoraalscriptie].
1987b *De pre-industriële samenleving.* Amsterdam: VU. [manuscript].
2001 'Vrije teugel of regie: sociale ontwikkelingen, particulier initiatief en overheid sinds 1986', in: L. Alofs (red.), *Aruba y su Status Aparte: logro di pasado, reto pa futuro / Aruba en de Status Aparte: mijlpaal en uitdaging, 1986–2001,* pp. 123–9. Aruba: Ministerie van Algemene Zaken.

Hoetink, H.
1958 *Het patroon van de oude Curaçaose samenleving.* Aruba: De Wit.

Hoogers, H.G.
1999 *De verbeelding van het souvereine: een onderzoek naar de theoretische grondslagen van de politieke representatie.* Groningen: Rijksuniversi-teit [dissertatie].

Hullu, J. de
1923–4 'Aruba in 1816', in: *West-Indische Gids* 5:371–82.

Hurk, R. van der
1998 *Vrouwelijke migranten op Aruba kijken terug: een onderzoek naar het leven van vrouwelijke migranten tussen 1940 en 1960 in San Nicolas, Aruba.* Utrecht: Rijksuniversiteit [doctoraalscriptie].
I.S.S.-rapport
1978 zie: Benthem van den Bergh, G. van e.a.
Kabinet voor Nederlands Antilliaanse en Arubaanse Zaken
1990 *Schets van een gemenebestconstitutie voor het Koninkrijk der Nederlanden.* 's-Gravenhage: KABNAA.
Kalm, F.
1975 *The dispersive and reintegrating nature of population segments of a third world society: Aruba, Netherlands Antilles.* New York: City University of New York.
Karner, F.P.
1969 *The Sephardics of Curaçao.* Assen: Van Gorcum.
Kasteel, A.M.
1956 *De staatkundige ontwikkeling der Nederlandse Antillen.* Den Haag: Van Hoeve.
Keyes, Ch.F. (ed.)
1981 *Ethnic Change.* Seattle: University of Washington Press.
Klomp, A.
1983 *Politiek op Bonaire.* Utrecht: ICA. [mededelingen 18].
Koot, W. en A. Ringeling
1984 *De Antillianen.* Muiderberg: Coutinho.
Koot, W., C. Tempel-Schoorl en V. Marcha
1988 *Apart or Together.* Utrecht: Interdisciplinair Sociaal-wetenschappelijk Onderzoeksinstituut, Rijksuniversiteit.
Korps Politie Aruba
1996 Jaarverslag KPA 1996. Aruba: Korps Politie Aruba.
Kraft, A.
1948 'Het protestantisme', in: P.A. Kasteel (red.), *Oranje en de zes Caraïbische parelen,* pp. 409–11. Amsterdam: De Bussy.
1951 *Historie en oude families van de Nederlandse Antillen: het Antilliaanse patriciaat.* Den Haag: Nijhoff.
Kroonenberg, M.
1948 'De economische ontwikkeling' in: P.A. Kasteel (red.), *Oranje en de zes Caraïbische parelen,* pp. 409–11. Amsterdam: De Bussy.
Kuiperi, S.
2001 'Status pa Arte: the Development of the Visual Arts in Aruba', in: L. Alofs (red.), *Aruba y su Status Aparte: logro di pasado, reto pa futuro / Aruba en de Status Aparte: mijlpaal en uitdaging, 1986–2001,* pp. 169–74. Aruba: Ministerie van Algemene Zaken.

Kuyp, J.H. van der en H.R. Fingal
1975 *Witboek over de Status Aparte.* Aruba: Departement Staatkundige Structuur Eilanden.
Lampe, A.
1992 *La discolanizacion interumpida: el caso de las islas hulandesas en el Caribe.* Aruba: Charuba.
1997 'Introduccion'. in: A. Lampe (red.), *Status Aparte, na ocasion di su Diez Aniversario*, pp. 1–5. Aruba: FUNDINI.
Lampe, A. (red.)
1997 *Status Aparte: Na ocasion di su Diez Aniversario.* Aruba, FUNDINI.
Lampe, H.E.
1932 *Aruba; Voorheen en thans.* 's-Gravenhage: Veltman.
Lampe, W.F.M.
1971 *Buiten de schaduw van de gouverneurs.* Aruba: De Wit.
Merkies, L. en L. Alofs
1987a 'Wie is nu eigenlijk Arubaan?', in: *Plataforma,* 4(1):4–10.
1987b *'Ken ta Arubano?', Wie is er nu eigenlijk Arubaan?; Vormen van sociale organisatie en processen van sociale integratie en nation-building op Aruba.* Nijmegen: KU. [doctoraalscriptie.]
Mintz, S. en E. Wolf
1950 'An analysis of ritual co-parenthood (compadrazgo)', in: *Southwestern Journal of Antropology* 6(4):341–68.
Neerlandia
1911 *Neerlandia; Orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond.* Aruba-nummer 15(12):265–88.
Nooijen, R.H.
1965 *Millefiori di Aruba.* Aruba: Stichting Aruba Nostra.
Oduber, R.
1995 'In hoeverre kunnen we spreken van gelijke kansen in het Arubaanse onderwijs?'. Paper gepresenteerd op IPA-congres *'Social Diversity in Society'.* Aruba: Instituto Pedagogico Arubano.
Ontwikkelingsplan Aruba
1962 *Ontwikkelingsplan Aruba,* aangeboden aan de Minister-President door het Bestuurscollege van Aruba. Deel I. Oranjestad.
Oostindie, G.
1994 *Caraïbische dilemma's in een stagnerend dekolonisatieproces.* Leiden: KITLV Uitgeverij [inaugurale rede].
Oostindie, G. en P. Verton
1998 *Ki sorto di reino?: Visies en verwachtingen van Antillianen en Arubanen omtrent het Koninkrijk.* Den Haag: SdU.

Palm, J. de (red.)
1985 *Encyclopedie van de Nederlandse Antillen.* Zutphen: De Walburg Pers.
Pan Aruban
1932 *Pan Aruban; A history of the Dutch West Indies.* San Nicolas.
Phalen, J.H.
1977 *Kinship, color and ethnicity; Integrative ideologies in Aruba, Netherlands Antilles.* New York: State University of New York.
Paula, A.F.
1989 *Hoofdmomenten uit de staatkundige ontwikkeling van de Nederlandse Antillen, 1865–1986.* Willemstad: Centraal Historisch Archief [Lantèrnu 9].
Pereira, J.L.
2001 'Papiamento, nos idioma nacional, un reto', in: L. Alofs (red.), *Aruba y su Status Aparte: logro di pasado, reto pa futuro / Aruba en de Status Aparte: mijlpaal en uitdaging, 1986–2001,* pp. 139–46. Aruba: Ministerie van Algemene Zaken.
Pietersz, J.A.
1985 *De Arubaanse arbeidsmigratie 1890–1930; Drie studies over de trek van arbeiders in het Caraïbisch gebied voor de Tweede Wereldoorlog.* Leiden: Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Caraïbische Afdeling. [Antillen Working Paper 9.]
Pouwer, J.
1984 'Geslachtelijkheid en ideologie', in: T. Lemaire (red.), *Antropologie en Ideologie,* pp. 127–65. Groningen: Konstapel.
Rapport opstelling 5-jaren-plan
1959 *Rapport van de commissie belast met de opstelling van een 5-jaren-plan voor het onderwijs.* Oranjestad, Eilandgebied Aruba.
Rapport gemengde commissie
1982 *Rapport van de gemengde commissie toekomst Nederlandse Antillen.* 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.
Razak, V.M.
1997 *Carnival in Aruba: History and Meaning in Aruba's Baccahanal.* New York: Cenda Publications.
Renkema, W.E.
1981 *Het Curaçaose plantagebedrijf in de 19e eeuw.* Zutphen: De Walburg Pers.
Reinders, A.
1994 *Politieke geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba, 1950–1993.* Zutphen: Walburg Pers.
Reyntjes, J.M.
1985 'The Antilles and Independence', in: *Antillen Review* 5(1):31-3.

Römer, R.A.
1979 *Een volk op weg / Un pueblo na kaminda.* Zutphen: De Walburg Pers.
Senso '81
1982 *Tweede Algemene Volks- en Woningtelling Nederlandse Antillen, toestand per 1 februari 1981.* Curaçao: Centraal Bureau voor de Statistiek.
Sociaal Economische Raad
1995 *Het migranten-vraagstuk op Aruba.* Aruba: SER.
2001 *Beleidsprioriteiten voor de regeerperiode 2001-2005.* Aruba: SER.
Sjak-Shie, E.
1998 *Eleccion na Aruba: Analisis cuantitativo y compilacion estadistico di resultado de eleccion 1985–1997.* Aruba: FUNDINI.
Soest, J. van
1976 *Olie als water.* Curaçao: Hoge School van de Nederlandse Antillen.
1978 *Trustee of the Netherlands Antilles.* Zutphen: De Walburg Pers.
Statistical Yearbook
1984 *Statistical Yearbook (of the) Netherlands Antilles 1983.* Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek.
Stillman, S.
1969 *Jewish life in Aruba.* Aruba. [werkstuk.]
Teenstra, M.D.
1977 *De Nederlandse West-Indische eilanden in derzelvden tegenwoordigen toestand. Deel II, Curaçao, St. Maarten, St. Eustatius, Saba.* Amsterdam: Emmering.
Ten Napel, H. en P. Verton
1986 *Kiezersonderzoek Curaçao en Aruba 1985.* Willemstad: UNA. [cahier 19].
Tourism Bulletin
1987 *Tourism Statistical Bulletin.* Aruba: DEACI.
Triebels, L.F.
1975 Boekbespreking 'Migrants in Aruba; Interethnic Integration door Vera Green', in: *Nieuwe West-Indische Gids* 50(4):212–5.
Verheij, E. en G. van Westerloo
1978 'De heilige strijd van een verheven volk', *Vrij Nederland-bijlage,* 1 juli 1978.
Versteeg, A., J. Tacoma en P. van de Velde
1990 *Archeological investigations on Aruba: the Malmok cemetery.* Aruba/ Amsterdam: Archeological Museum Aruba/ Foundation for Scientific Research in the Caribbean region.
Versteeg, A. en S. Rostain (red.)
1997 *The Archaeology of Aruba: the Tanki Flip site.* Aruba/Amsterdam: the Archaeological Museum of Aruba/ Publications of the Foundation for Scientific Research in the Caribbean Region.

Verton, P.
1977 *Politieke dynamiek en dekolonisatie.* Alphen aan de Rijn: Samsom Uitgeverij.
1985 *Ontwikkelingen en ontwikkelingsbeleid in de Nederlandse Antillen.* Curaçao: UNA. [Cahier 3.]
1986 'Wat vindt U van een toekomstige band met Nederland?', in: *Nos Futuro,* pp. 181–95. Curaçao: UNA/Zuthpen: De Walburg Pers.
Vries, G. de
1999 'De toekomst van de koninkrijksrelaties', in: H. Coomans, M. Coomans-Eustatia en J. van 't Leven (red.): *Veranderend Curaçao.* Bloemendaal: Stichting Libri Antilliani.
Waal-Malefijt, A. de en M. Hellerman
1973 'Aruban Mating Patterns', in: S.N. Gerber (ed.), *The family in the Caribbean,* pp. 107–19. Puerto Rico: Institute of Caribbean Studies.
Watson, H.A.
1994a *Liberalism and Globalization: deciphering Nation, Nation-state, Sovereignty in the Caribbean in the era of Global Capitalism.* Key-note adress delivered at the Fifth Meeting of the Clasco Caribbean International Relation Working Group. Oranjestad, Aruba, June 7–11, 1994.
1994b 'Beyond Nationalism: Caribbean Options Under Global Capitalism', in: H. A. Watson (ed.), *The Caribbean in the Global Political Economy,* pp. 225–32. Kingston, Ian Randle Publishers.
Wehry, G.
1988 *Nederland en het Caraïbisch bekken.* 's-Gravenhage: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael'.
Wilms, B.
1985 *Het Staatkundig Emancipatieproces binnen het Caraïbisch Gedeelte van het Koninkrijk der Nederlanden. Aruba: Een case-study.* [manuscript.]
1987 Herziene versie van B. Wilms, 1985. [manuscript.]
Wojciechowski, F.L.
1980 'De indianen van de West-Indische eilanden', in: *Nieuwe West-Indische Gids,* 54(2):108-38.
Zwan, J. van der en S. Merryweather
1948 'N.V. Arend Petroleum Maatschappij', in: P. Kasteel (red.), *Oranje en de zes Caraïbische parelen,* pp. 445–8. Amsterdam: De Bussy.

Reacties op de eerste uitgave:

'Sinds 1 januari 1986 neemt Aruba een aparte plaats in binnen het Koninkrijk der Nederlanden, los van de Nederlandse Antillen. Aan deze zogenaamde Status Aparte ging een langdurige periode van conflicten met het buureiland Curaçao vooraf. Om het Arubaanse autonomiestreven goed te kunnen begrijpen is het volgens Luc Alofs en Leontine Merkies niet voldoende alleen de staatkundige relaties tussen Aruba en de Nederlandse Antillen te bestuderen. De auteurs onderstrepen het belang van een meer antropologische benadering.'... 'Door in het bijzonder factoren als etniciteit, economische positie en sociale status te belichten, leveren Alofs en Merkies een bijdrage tot een scherper beeld van de emancipatie van de Arubaanse bevolking.'
Peter Meel, Caraibische afdeling
Koninklijke Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Leiden

'Alofs en Merkies heben de ontwikkelingsgang van de eilandbevolking met een degelijk systematiek en een minimum aan vakjargon overtuigend beschreven.'
Hans van Amersfoort
De Volkskrant, 26 mei 1990

'It not only contains a wealth of valuable ethnographic source material for theoreticians but also constitutes a goldmine of reference information. In short "Ken ta Arubiano" is informative, concisely written, carefully organized, thorough, and a pleasure to read.'
Joanna W.A. Rummens, Cerlac, York University, Toronto
European Review of Latin American and Caribbean Studies, 1991, 51

Leontine Merkies (1960) woonde op Curaçao en studeerde culturele antropologie aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen. Momenteel is zij op Aruba werkzaam bij het Projectbureau SHA. Luc Alofs (1960) studeerde culturele antropologie aan dezelfde universiteit alvorens hij in dienst trad van de Rijksuniversiteit Utrecht en het Instituto Pedagogico Arubano. Hij verrichtte onderzoek voor UNOCA en publiceert over de Arubaanse cultuur en geschiedenis.

De Wit Stores/VAD, Aruba
ISBN 99904-81-10-5